

UNIVERZA V LJUBLJANI
FAKULTETA ZA DRUŽBENE VEDE

Aleksander Žerdin

**Vpliv zamenjave politične elite na omrežje
ekonomske elite
Primer Slovenije po volitvah 2004**

Doktorska disertacija

Ljubljana, 2012

UNIVERZA V LJUBLJANI
FAKULTETA ZA DRUŽBENE VEDE

Aleksander Žerdin

Mentor: redni profesor dr. Andrej Mrvar

Somentor: izredni profesor dr. Anton Kramberger

Vpliv zamenjave politične elite na omrežje ekonomske elite
Primer Slovenije po volitvah 2004

Doktorska disertacija

Ljubljana, 2012

Zahvale

Dve omrežji sta me spodbujali, da sem napisal to besedilo. Prof. dr. Anuška Ferligoj mi je pred leti razkrila, da obstaja program Pajek, namenjen analizi socialnih omrežij. Ob tem mi je predstavila avtorja Pajka, prof. dr. Vladimirja Batagelja, in drugega avtorja, prof. dr. Andreja Mrvarja. Prof. dr. Antona Krambergerja sem spoznal brez posrednikov. Ob tem nisem vedel, da je tudi dr. Kramberger del istega omrežja; dr. Anuška Ferligoj je bila njegova mentorica. Dr. Batagelj pa je bil mentor dr. Mrvarja.

Dr. Mrvar, moj prvi mentor, mi je ob najbolj nenavadnih urah svetoval, kako naj uporabljam Pajka. Ker zapletenih matematičnih formul, ki se skrivajo v globokem ozadju programa za analizo socialnih omrežij, ne razumem, mi je sociološko dimenzijo teorije grafov razkril v obsežni korespondenci.

Dr. Kramberger, drugi mentor, me je založil s skladovnico knjig in člankov. Ob tem me je opozarjal na pasti, ki sem si jih med pisanjem teoretičnega dela besedila najpogosteje nastavil sam. Med kritičnim branjem prvih verzij besedila mi je zastavljal vprašanja, na katera sam nisem niti pomislil.

Še drugo omrežje, omrežje moje družine. Otroci so stoično prenašali mojo mentalno odsotnost. Vsem se zahvaljujem za potrpežljivost. Jakobu se posebej zahvaljujem za pomoč pri urejanju besedila, mami Terezi pa za natančno branje.

Zadnja zahvala gre Tadeji. Tega pisanja se brez njene spodbude ne bi lotil. In brez spodbude ga tudi končal ne bi.

Besedilo posvečam članu mojega omrežja, ki ga ni več, očetu Feriju. Pogosto sem mislil nanj in na to, da njegov čas takšnega pisanja ni dopuščal. Hvaležen sem mu, da sva nekoč zdavnaj o rečeh, o katerih pišem, veliko govorila.

Ali Žerdin

Povzetek

Vpliv zamenjave politične elite na omrežje ekonomske elite

Primer Slovenije po volitvah 2004

Uvodno vprašanje disertacije je umeščeno v štiri sociološke kontekste: kontekst družbene elite oziroma vladajočega razreda, kontekst socialnih omrežij, kontekst razmerja med ekonomsko in politično sfero ter kontekst družbene dinamike. Kaj se v omrežju ekonomske elite zgodi, če pride do spremembe politične oblasti?

Ob uvodnem vprašanju ponujamo dve nasprotujoči si hipotezi. Prva je, da se zaradi železnih zgodovinskih zakonitosti ne zgodi nič, saj je zaradi dominantnega položaja ekonomske sfere politična sfera v vsakem primeru zgolj orodje v rokah dominantne sfere.

Nasprotujoča hipoteza dopušča možnost, da ob spremembi politične elite pride tudi do sprememb v omrežju ekonomske elite. Ob morebitni empirično zaznani spremembi v omrežju pa se zastavljajo vprašanja, v kakšnih zgodovinskih, socioloških, kulturnih, pravnih in političnih okoliščinah politična oblast dominira strukturam ekonomske moči.

Tretja hipoteza zahteva bolj natančno razčlenitev pojma omrežje ekonomske elite. Omrežje ekonomske elite lahko ponazorimo kot omrežje gospodarskih družb, ki so povezane prek skupnih funkcionarjev gospodarskih družb (direktorjev, članov nadzornih svetov). Hkrati pa lahko omrežje ekonomske elite ponazorimo kot omrežje povezanih direktorjev in nadzornikov; v tem primeru so prizorišče povezav organi posameznih gospodarskih družb - torej uprave, upravni odbori in nadzorni sveti. Osebe, ki zasedajo funkcije v organih posamezne gospodarske družbe, so med seboj povezane. Ker nekateri pripadniki ekonomske elite zasedajo funkcije v več gospodarskih družbah, ob tem nastaja kompleksno omrežje. V tretji hipotezi trdimo, da bo omrežje povezanih gospodarskih družb – ne glede na to, ali bo v omrežju povezanih direktorjev in nadzornikov prišlo do sprememb – ob spremembi politične oblasti ostalo relativno stabilno. Hipotezo o relativni stabilnosti omrežja povezanih gospodarskih družb utemeljujemo z ugotovitvami primerljivih analiz, da so spremembe v omrežju povezanih gospodarskih družb počasen proces, ki kaže na globlje spremembe v strukturi kapitalistične ekonomije.

K zastavljenim vprašanjem pristopamo ob pomoči metodoloških orodij, ki jih omogoča analiza socialnih omrežij. Ker se naslanjamo na tisti del sociološke tradicije, ki družbeno strukturo razume kot omrežje (Simmel 1917/1993, Radcliffe-Brown 1940/1994, Mann 1986), v teoretskem uvodnem delu trdimo, da lahko analizo socialnih omrežij razumemo kot mostišče, ki omogoča konvergenco dveh pogosto antagonističnih socioloških tradicij, (Marxove) razredne in elitistične paradigme.

Preučevanje dinamike v slovenski eliti je uveljavljeno raziskovalno področje (Adam 1999, Kramberger 1999, Kramberger 1999a, Adam in Tomšič 2000, Iglič in Rus 2000, Iglič in Rus

2000a, Kramberger in Vehovar 2000). Naš pristop k analizi dinamike se od dosedanjih slovenskih analiz razlikuje predvsem po tem, da stopnjo cirkulacije in reprodukcije, torej razmerje med novinci in tistimi, ki so položaj v eliti obdržali, razumemo zgolj kot izhodiščni podatek.

Iglič in Rus (2000a) sta spremembe v slovenski eliti že analizirala skozi optiko sprememb v omrežju, vendar njuna analiza raziskuje egocentrična omrežja posameznih pripadnikov elite in spremembe v strukturi egocentričnih omrežij.

V analizah omrežij ekonomske elite se naslanjamo na uveljavljene akademske metode raziskovanja omrežij povezanih direktorjev (angl.: interlocking directorship), ki sta jih uvedla nizozemska statistika Mokken in Stokman (Mokken in Stokman 1978), v nadaljevanju pa bomo predstavili nekatere nove in še neveljavljene metodološke pristope.

Ker je predmet našega preučevanja omrežje ekonomske elite, smo morali pred začetkom analize zbrati podatke o največjih in najbolj pomembnih slovenskih gospodarskih družbah, o njihovih nadzornih svetih in upravah. Za vsako časovno točko – analizirali smo časovne točke v letih 2004, 2005, 2006 in 2009 – smo zbrali podatke za okrog 240 podjetij in okrog 1100 oseb, ob tem pa smo rekonstruirali povezave med fizičnimi in pravnimi osebami ter povezave med samimi fizičnimi osebami. Ob sestavi vzorca smo sledili dvema načeloma: v vzorec so deloma vključene največje delniške družbe in družbe z omejeno odgovornostjo, ki imajo nadzorni svet. Hkrati pa smo v vzorec vključili tudi tiste pomembne gospodarske družbe in njihove funkcionarje, ki sicer ne sodijo med največje, a v omrežju očitno igrajo pomembno vlogo.

Po rekonstrukciji omrežij nas je uvodoma zanimalo, ali so strukturne lastnosti omrežja konstantne ali se spreminjajo. Gre predvsem za podatek o gostoti omrežja, ki ga analiziramo v štirih časovnih točkah. Naš izračun je pokazal, da se je gostota omrežja med letoma 2004 in 2009 občutno znižala.

V nadaljevanju nas je zanimalo, kako se ob spremembi politične oblasti spremeni središče omrežja ekonomske elite. Središčni položaj smo izračunavali ob pomoči dveh različnih mer središčnosti, središčnosti glede na dostopnost in središčnosti glede na vmesnost (De Nooy, Mrvar in Batagelj 2005). Ali v središču omrežja ostanejo iste osebe ali pa središče zasedejo novinci? Uveljavljena metodologija izhaja iz analize dvovrstnih omrežij, v katerih so posamezni funkcionarji gospodarskih družb (direktorji, člani nadzornih svetov) povezani s podjetjem. Uveljavljeni metodologiji dodajamo nov metodološki pristop, s katerim osebe, ki opravljajo funkcije v gospodarskih družbah neposredno povežemo z usmerjenimi povezavami, s tem pa lahko rekonstruiramo tudi hierarhične odnose med posameznimi enotami, torej osebami.

Ob analizi dinamike sprememb uporabljamo več optik. Omrežje povezanih gospodarskih družb razumemo kot neusmerjeno omrežje, omrežje povezanih direktorjev in nadzornikov pa analiziramo, prvič, kot neusmerjeno omrežje, drugič pa kot usmerjeno omrežje. Bolj podrobno pojasnimo lastnosti usmerjenega omrežja: od neusmerjenega se razlikuje po tem, da v usmerjenem omrežju upoštevamo tudi odnose moči, ki obstajajo med posameznimi enotami znotraj omrežja. Če gre v neusmerjenem omrežju za moč, povezano z upravljanjem ekonomskega kapitala, gre v usmerjenem omrežju za moč, ki jo imajo najbolj središčne

osebe, ko odločajo o funkcijah drugih, manj središčnih oseb, ki so prav tako del omrežja. Poenostavljeno: z merami

središčnosti v usmerjenih omrežjih ugotavljamo, kdo ima največjo strukturno moč, da lahko določeno osebo imenuje na direktorsko funkcijo ali jo odstavi s funkcije.

Omenili smo že, da nas zanima, kaj se dogaja v središču omrežja in kako se spreminjajo strukturne lastnosti omrežja. Ob predstavitvi sprememb gostote omrežja smo pozornost namenili še drugim strukturnim značilnostim omrežja. Ena od ključnih značilnosti omrežja so jedra, posebej kohezivni deli omrežja. Jedra kot najbolj kohezivni deli omrežja po našem mnenju predstavljajo empirični ekvivalent t.i. notranjega kroga omrežja, ki ga je ob pomoči kvalitativne etnološke metode raziskoval Useem (Useem 1984). Ob rekonstrukciji jeter nas zanima več kazalcev. Prvič, kako gosta so? Drugič, kako se številčnost jeter spreminja v štirih raziskovanih časovnih obdobjih? Tretjič, ali so pripadniki jeter morebiti povezani z drugimi omrežji družbene elite, denimo s političnimi omrežji, omrežji prestižnih ali dobrodelnih organizacij, Olimpijskim komitejem Slovenije, športnimi organizacijami?

Naše ugotovitve kažejo, da je največje in najbolj kohezivno jedro obstajalo leta 2004. Za to jedro so značilne močne povezave z drugimi omrežji družbene elite. Po menjavi politične oblasti leta 2004 se je jedro občutno zmanjšalo, kohezivnost jedra pa je nižja. Do nadaljevanja krčenja jedra je prišlo tudi po menjavi politične oblasti leta 2008. To manjše in manj kohezivno jedro je bilo bistveno šibkeje povezano z drugimi omrežji družbene elite

Druga strukturna značilnost usmerjenega omrežja, ki smo ji posvetili pozornost, je povezana s krepko povezanimi komponentami, torej cikličnimi strukturami znotraj omrežja ekonomske elite. Ciklične strukture, četudi so te relativno šibke, so empirični ekvivalent Higleyeve teze, da si pripadniki elite vzajemno krijejo hrbte oziroma da roka umije roko (Higley 2003). Naše ugotovitve kažejo, da so obsežne ciklične strukture značilne za leta 2004 in 2009. Leta 2005 in 2006 pa so ciklične strukture komaj opazne. Povedano drugače, ciklične strukture v omrežju ekonomske elite smo zaznali v času, ko je imela politično oblast levica. Leta 2005 in 2006, ko je prostor politične oblasti zasedala desnica, pa cikličnih struktur skorajda ni.

Odgovorimo še na vprašanje, kaj se v posamičnih časovnih točkah dogaja s središči omrežja. Izsledki so posebej zanimivi, saj je za obdobje 2004 – 2009 značilna visoka stopnja cirkulacij znotraj ekonomske elite, kar ni veljalo za prva leta tranzicije (natančneje, za obdobje 1988 – 1995). Naše ugotovitve kažejo, da lahko v središču omrežja povezanih direktorjev, torej v omrežju, v katerem so povezane fizične osebe, ob spremembi politične oblasti zaznamo izjemno visoko stopnjo cirkulacije. Na prste ene roke lahko preštejemo osebe iz središča omrežja, ki med 30 najbolj središčnimi ostanejo po spremembi politične oblasti. Ko gre za usmerjeno omrežje, ki zazna, kdo ima največji vpliv na kadrovske premike v omrežju, je cirkulacija še višja kot v neusmerjenem omrežju. Hipotezo, da sprememba politične oblasti ne vpliva na omrežje ekonomske elite, so empirični rezultati prepričljivo ovrgli.

Empirični rezultati so le deloma potrdili tezo, da je omrežje povezanih gospodarskih družb bolj stabilno. V središču omrežja smo v vseh časovnih presekih našli Kapitalsko družbo in Zavarovalnico Triglav, dve finančni družbi v državni lasti. Središčni položaj Slovenske odškodninske družbe in NLB pa je manj izrazit. Natančneje, navedeni finančni družbi v (delni) državni lasti sta se po letu 2004 iz središča preselili proti obrobju.

Ne glede na to, da hipoteze o veliki stabilnosti omrežja povezanih gospodarskih družb nismo potrdili, je v vseh časovnih presekih središčni prostor zaseden predvsem s finančnimi družbami v delni ali popolni državni lasti ter s pokojninskimi zavarovalnicami v delni ali popolni državni lasti. Umeščenost finančnih družb v središče omrežja je značilna za številne razvite kapitalistične ekonomije, četudi zlasti za ZDA v zadnjih dveh desetletjih velja, da je umeščenost bank in zavarovalnic v središče omrežja manj izrazita. Zadnje analize, izvedene na podatkih za leto 2009, celo kažejo, da finančnih institucij ni več v središču (Chu in Davis 2011).

Ob finančnih gospodarskih družbah v delni ali popolni državni last smo v središču omrežja leta 2005 in 2006 zaznali še dve zanimivi podjetji, Pivovarno Laško in Istrabenz. Obe podjetji sta bili v navedenem času sredi tveganih in zelo spornih kapitalskih manevrov. Umeščenost obeh družb v središče omrežja je nedvomno vir strukturne moči obeh družb, kar je, kot se zdi, botrovalo hazarderskemu ravnanju uprav in nadzornih svetov.

Ob ugotovljeni visoki cirkulaciji v omrežju povezanih direktorjev in nadzornikov se zastavlja vprašanje, kaj je botrovalo tej dinamiki. Zlasti dva razloga lahko identificiramo. Prvič, gre za tip privatizacije, ki je politični oblasti zagotovil nadzor nad dvema paradržavnima finančnima družbama, Kadom in Sodom. Prek teh dveh družb ima politična oblast odprt kanal za kadrovanje v velikem številu podjetij, ki so, vsaj na videz, procese privatizacije dokončale že v drugi polovici devetdesetih let. Tip privatizacije, ki politični oblasti omogoča pomembno moč tudi v ekonomiji, pa korenini tudi v specifični politični kulturi, ki jih lahko sledimo skozi zgodovino in za katero je Bernik uporabil oznako »obmoderna« (Bernik 1989). Ta tip politične kulture ni naklonjen avtonomnemu delovanju različnih družbenih podsistemov, pač pa favorizira prevlado političnega podsistema.

Ključne besede: Omrežje, elita, Pajek, Analiza socialnih omrežij, nadzorni sveti, direktorji, nadzorni sveti

Abstract

Impact of Change of Political Elite on the Economic Elite Network

Case Study, Slovenia after Elections 2004

We situate the principle question posed in this dissertation in four social contexts: the context of the social elite or the ruling class, the context of social networks, the context of the relationship between the economic and political sphere, and the context of social dynamics. What happens to the network of economic elite when there is a change in political power?

As an answer to this principle question, I offer two contradictory hypotheses. The first is that, because of the iron laws of history, nothing happens, because the economic sphere is the dominant sphere and the political sphere is merely its instrument.

The opposing hypothesis allows for the possibility that a change in the political elites also ushers in changes to the network of the economic elite. When looking at possible empirically detected changes in the network, we must ask in what historical, social, cultural, legal, and political circumstances, does the political elite dominate the structure of economic powers.

We will address these questions with the assistance of methodological tools provided by social networks analysis. Because we are relying on the part of sociological tradition that understands social structure as a network (Simmel 1917/1993, Radcliffe-Brown 1940/1994, Mann 1986), we state in the introductory theoretical section that we understand social networks analysis as a bridge that allows the convergence of two often antagonistic sociological traditions: (Marx's) class and elitist paradigms.

The study of the dynamics in the Slovenian elite is a much-researched area (Adam 1999, Kramberger 1999, Kramberger 1999a, Adam and Tomšič 2000, Igliè and Rus 2000, Igliè and Rus 2000a, Kramberger and Vehovar 2000). Our approach to the analysis of these dynamics differs from past Slovenian analyses in that we understand the degree of circulation and reproduction, that is the relationship between newcomers and those who hold elite positions, as the starting point of our analysis.

Igliè and Rus (2000a) analyzed changes in the Slovenian elite through the optic of changes in the network, although their analysis focused on the egocentric network of individual members of the elite and changes in the structure of egocentric networks.

In our analysis of elite economic networks we will rely on the well-used academic methods of researching networks of interlocking directorships, that was introduced by the Dutch statisticians Mokken and Stokman (Mokken and Stokman 1978). We will also present some new and relatively untested methodological approaches.

Because the subject of our study is the network of economic elites, we collected, prior to the beginning of our analysis, data about the largest and most important Slovenian companies, executive teams, and supervisory boards. For each relevant time period — we analyzed the years 2004, 2005, 2006, and 2009 — we collected data for around 240 companies and 1,100

people, reconstructing the connections between companies and individuals, and connections between individuals. In creating a pattern, we followed two principles: we considered in the sample mostly the largest publically traded companies and limited liability companies with supervisory boards. At the same time, we included in the sample other important economic entities that, while not the largest, nevertheless played a significant role in the network.

After the reconstruction of the network, we were first interested in whether the structural properties of the network were constant or whether they changed. What was relevant here was data about the density of the network during the relevant four time periods. Our calculations showed that the density of the network decreased considerably between 2004 and 2009.

What was of particular interest was how changes in political power affected the central network of the economic elite. We calculated a central position with the assistance of two different measures of centrality: closeness centrality and betweenness centrality (De Nooy, Mrvar, and Batagelj 2005). Do the same people remain at the center of the network when there is a change in political power or is it occupied by newcomers?

We use various approaches to analyze the dynamics of change. We analyze the network of connected corporations. We analyze the network of interlocking directorships. These networks are first analyzed as undirected networks, and, second, as directed networks in which individual units are hierarchically subordinated to other units. The central position in an undirected network is held by entities that manage economic capital. The central position in a directed network is held by entities that can influence whether a specific person can hold a given position or be dismissed from it.

Along with the presentation of changes in network density, we direct attention to other structural characteristics of networks. One of the key characteristics of a network is the core, a particularly cohesive part of the network. The core, as the most cohesive part of the network, is, in our opinion, the empirical equivalent of the so-called inner circle of the network, which we analyze with the help of the qualitative ethnological research of Useem (Useem 1984). Once we reconstruct the core, we turn our attention to other indicators. First, how dense are the networks? Second, does the core decrease during the four examined time periods? Third, are members of the core connected to other networks of social elites, for example political networks, prestige networks, charity organizations, the Olympic committee of Slovenia, sports associations, etc?

Our findings show that the biggest and most cohesive core existed in 2004. It is characteristic of such a cohesive core to have strong connections with other networks of social elites. After the change in political power in 2004, the core decreased considerably, and its coherence diminished. A further reduction in the core occurred after the transfer of political power in 2008. The resulting smaller and less cohesive core was significantly less connected with other networks of social elites.

Another structural characteristic of directed networks is the existence of cyclical structures within the network of economic elites. Cyclical structures, although relatively weak, are empirical equivalents to Higley's thesis that members of the elite cover each other's backs or, to use another metaphor, one hand washes the other (Higley 2003). Our findings show that wider cyclical structures were characteristic for the years 2004 and 2009. In 2005 and 2006, cyclical structures were hardly discernible. Put another way, cyclical structures in the network of economic elites were perceivable when the left was in political power. In 2005 and 2006, when the right was in power, cyclical structures almost didn't exist.

During the period from 2004 to 2009, a high level of circulation within the economic elite was characteristic, which was not true of the first years of transition (or more precisely the period from 1988 to 1995). Our findings show that centers of networks of interconnected directorships experienced a high level of circulation with the change of political power. We can count on the fingers of one hand the number of individuals (of the 30 most central figures) that remained in network centers after a change in political power.

Empirical results show that networks of interconnected companies are relatively stable. *Kapitalska družba* and *Zavarovalnica Triglav*, two state-owned companies, have been at the center of the network during all the observed time periods. The presence of two other large state-owned companies at the center of the network, *Slovenska odškodninska družba* and *NLB*, has been less pronounced. Partially state-owned companies moved from the center to the periphery after 2004.

There were two especially interesting cases of companies partially or completely owned by the state that were at the center of the network in the years 2005 and 2006: namely, *Pivovarna Laško* and *Istrabenz*. During the mentioned time frame, these two companies were involved in two risky and very controversial capital maneuvers. The placement of the two companies at the center of the network was undoubtedly a source of structural power for both, which, it would appear, encouraged moral hazard by management and the board.

Considering the findings of high circulation in the network of interconnected directorships and boards, it must be asked what encourages these dynamics. We identify two reasons. First, there was a type of privatization by which the political powers took control over two para-state companies, *Kapitalska družba* and *Slovenska odškodninska družba*. Through these two companies, the political powers acquired an open channel for placing their people in a large number of companies. These companies had appeared to end the process of privatization during the second half of the 1990s. This type of privatization, which give political powers great influence over the economic sphere, is rooted in a specific political culture that can be followed throughout the course of history and for which Bernik coined the phrase “obmoderna,” something like “quasi-modern” in English (Bernik 1989). This kind of political cultural is not inclined toward the autonomous functioning of various social subsystems, but prefers the dominance of the political subsystem.

Key words: network, elite, Pajek, social networks analysis, boards of directors, executives

Kazalo

Povzetek	4
Abstract	8
Kazalo	11
Slike	15
1 Uvod	18
1.1 Hipoteze in raziskovalna vprašanja	18
1.1.1 H1	18
1.1.2 H2	18
1.1.3 H3	19
1.2 Struktura disertacije	21
1.3 Cilji študije	28
1.4 Relevantnost študije	29
2 Terminološke in teoretske dileme: razred – elita – socialno omrežje	31
2.1 Razredna paradigma	31
2.2 Elitistična paradigma (od klasične do neoklasične opredelitve)	33
2.3 Poskus sinteze razredne in elitistične paradigme: omrežje družbene elite	36
2.3.1 Analiza socialnih omrežij kot most do politične ekonomije	36
2.3.2 Analiza socialnih omrežij kot most do teorije elit	37
2.3.3 Elita in različne oblike kapitala	38
2.4 Oblike kapitala	39
2.4.1 Kulturni oziroma informacijski kapital	39
2.4.2 Ekonomski kapital	41
2.4.3 Socialni kapital	41
2.5 Socialni kapital v historični in strukturni perspektivi	44
2.5.1 Socialni kapital v različnih zgodovinskih obdobjih	44
2.5.2 Naložbe različnih tipov kapitala v različna družbena polja	47
2.6 Dinamika sprememb znotraj družbene elite	49
2.6.1 Nekaj primerov	49
2.7 Povzetek lastnosti elit	52

2.8	Sklepno razmišljanje	53
3	Družbena struktura kot socialno omrežje	55
3.1	Sociološke teorije o družbeni strukturi kot omrežju	55
3.2	Socialna omrežja in ekonomski učinki	60
3.2.1	Gostota in velikost omrežja	60
3.2.2	Omrežje krepkih ali šibkih povezav	61
3.2.3	Umeščenost v strukturo omrežja	61
3.2.4	Povezanost ekonomskega in neekonomskega delovanja	62
3.2.5	Socialna omrežja in cene	62
3.2.6	Družbena struktura, produktivnost in spoštovanje dogovorov	62
3.3	Socialna omrežja kot arena sprejemanja odločitev	62
4	Povezani direktorji.....	65
4.1	Zgodovinski pregled metodologij raziskovanja pojava.....	65
4.1.1	Kvalitativne študije	65
4.1.2	Kvantitativne študije.....	71
4.2	Vzroki in učinki pojava povezanih direktorjev.....	73
4.2.1	Tajni dogovor, oviranje konkurence.....	74
4.2.2	Obvladovanje virov negotovosti.....	75
4.2.3	Predstavljanje korporacije navzven (legitimacija).....	75
4.2.4	Osebno napredovanje	76
4.2.5	Managerska dominacija	76
4.2.6	Omrežje kot nadomestek formalnih mehanizmov tržne ekonomije	76
4.2.7	Omrežje kot medij prenosa informacij in poslovnih praks.....	77
4.2.8	Družbena kohezivnost	78
4.3	Spremembe v strukturi omrežja ekonomske elite skozi zgodovino.....	79
4.4	Najbolj povezani člani upravnih odborov.....	84
4.5	Geografske razlike v strukturi omrežja.....	85
4.6	Transnacionalna omrežja povezanih direktorjev	86
4.7	Povezave med korporacijskimi omrežji in politiko.....	88
5	Tranzicija iz socializma v kapitalizem	90
5.1	Teorije prehoda	92
5.2	Slovenska ekonomska elita od leta 1945 glede na sestavo kapitala.....	95
5.2.1	Direktorji po socialistični revoluciji.....	95

5.2.2	Direktorji in "liberalizem"	97
5.2.3	Ekonomska elita po letu 1990	99
6	Tranzicija in Slovenija	101
7	Privatizacija kot vzročni dejavnik dinamike sprememb v omrežju ekonomske elite.....	108
8	Metodologija rekonstrukcij omrežij z razčlenitvijo glavnih hipotez.....	116
8.1	Teorija grafov.....	116
8.2	Nekateri pravni vidiki.....	117
8.3	Analiza podatkov v luči pravne ureditve	121
8.4	Različne rekonstrukcije omrežij.....	123
8.4.1	Dvovrstna omrežja	124
8.4.2	Enovrstno omrežje	124
8.5	Razčlenitev raziskovalnih hipotez.....	125
9	Empirični del: podatki o vzorcu	127
10	Omrežje povezanih gospodarskih družb	133
10.1	Omrežje in centri moči	135
10.2	Različne mere središčnosti	136
10.3	Središčnost glede na dostopnost	137
10.3.1	2004 – finančna oligarhija: kdo je oligarh?.....	138
10.3.2	Leto 2005: politični prevzem vzvodov ekonomske moči in pojav povzpetnikov	141
10.3.3	Leto 2006: energetika in povzpetniki	147
10.3.4	2009, nova vladajoča koalicija, preboj energetike	150
10.3.5	Povzetek obdobja 2004 – 2009: ali obstajajo konstante?.....	153
11	Jedro, notranji krog omrežja	156
11.1	2004, obsežno kohezivno jedro.....	156
11.2	2005, prepolovitev jedra	157
11.3	2006: nadaljevanje redčenja jedra	158
11.4	Jedro 2009	159
12	Središčnost glede na vmesnost	162
12.1	2004: premoč finančnih družb	164
12.2	2005: nadaljevanje premoči finančnih družb	165
12.3	2006: relativna stabilnost središča	167
12.4	2009: energetika v središču.....	168
13	Neusmerjeno omrežje povezanih direktorjev v Sloveniji.....	170

13.1	2004: neusmerjeno omrežje povezanih direktorjev ob koncu vladavine LDS	172
13.2	2005: radikalna cirkulacija	175
13.3	2006: nadaljevanje personalnih sprememb v središču	179
13.4	2009: ponovne spremembe v središču omrežja	182
14	Personalno omrežje vpliva (središčnost glede na dostopnost, izhodne povezave).....	186
14.1	2004: kadri iz Kada, Soda, NLB in Zavarovalnice Triglav.....	190
14.2	2005: new girl network	192
14.3	2006: konsolidacija politične utrdbe v središču omrežja	196
14.4	2009: popolna sprememba: energetiki prevzamejo središče	199
15	Usmerjeno omrežje povezanih direktorjev, vhodne povezave.....	203
15.1	2004: pokojninske družbe v središču	203
15.2	2005: redčenje omrežja podpore	206
15.3	2006: relativna stabilnost v središču podpore	208
15.4	2009: stabilnost v času globokih sprememb	209
16	Jedra kot notranji krog omrežja ekonomske elite	211
16.1	2004: jedro s povezavami v politiko, šport, dobrodelne organizacije.....	211
16.2	2005: krčenje jedra, prekinitve povezav z drugimi omrežji.....	215
16.3	2006, 2009: jedro izgine	219
17	Krepko povezane komponente	221
17.1	2004: ciklična struktura, ki se močno prekriva s 3-jedrom	221
17.2	2005: izginotje ciklične strukture	222
17.3	2006: izolirane krepko povezane komponente	223
17.4	2009: vrnitev cikličnih povezav	224
17.5	Sklepni razmislek o krepko povezanih komponentah.....	225
18	Sklep	226
19	Literatura	240
	Priloga A: Seznam gospodarskih družb vključenih v analizo po letih	255
20	Imensko in pojmovno kazalo	265

Tabele

Tabela 2.1:	Najbolj “donosne” naložbe socialnega kapitala v različnih zgodovinskih okoliščinah	46
Tabela 2.2:	Vrste kapitala v različnih družbenih poljih in različni izseki družbene elite.....	48
Tabela 7.1:	Lastniški deleži v slovenskih gospodarskih družbah v različnih časovnih obdobjih.....	112
Tabela 7.2:	Lastniški deleži države v nekaterih pomembnih slovenskih podjetjih leta 2004.....	114

Tabela 9.1: Podatki o vzorcu za leta 2004, 2005, 2006 in 2009	130
Tabela 9.2: Osnovi podatki o reprodukciji ekonomske elite v primerjavi z letom 2004	131
Tabela 9.3: Osnovni podatki o reprodukciji – primerjava med časovnimi točkami	132
Tabela 10.1: Gostota omrežja v štirih časovnih obdobjih	134
Tabela 10.2: Omrežje povezanih gospodarskih družb leta 2004 z merami središčnosti glede na dostopnost v največji šibko povezani komponenti	139
Tabela 10.3: Omrežje povezanih gospodarskih družb leta 2005 z merami središčnosti glede na dostopnost v največji šibko povezani komponenti	145
Tabela 10.4: Omrežje povezanih gospodarskih družb leta 2006 z merami središčnosti glede na dostopnost v največji šibko povezani komponenti	150
Tabela 10.5: Omrežje povezanih gospodarskih družb leta 2009 z merami središčnosti glede na dostopnost v največji šibko povezani komponenti	152
Tabela 10.6: Lestvica središčnosti gospodarskih družb glede na dostopnost leta 2004 in umeščenost na lestvici v letih 2005, 2006 in 2009	155
Tabela 12.1: Središčnost gospodarskih družb glede na vmesnost leta 2004	165
Tabela 12.2: Središčnost gospodarskih družb glede na vmesnost leta 2005	166
Tabela 12.3: Središčnost gospodarskih družb glede na vmesnost leta 2006	167
Tabela 12.4: Središčnost gospodarskih družb glede na vmesnost leta 2009	169
Tabela 13.1: Središčnost oseb glede na dostopnost 2004 (neusmerjeno omrežje)	175
Tabela 13.2: Središčnost oseb glede na dostopnost 2005 (neusmerjeno omrežje)	179
Tabela 13.3: Središčnost oseb glede na dostopnost 2006 (neusmerjeno omrežje)	182
Tabela 13.4: Središčnost oseb glede na dostopnost 2009 (neusmerjeno omrežje)	185
Tabela 14.1: Mere središčnosti glede na dostopnost leta 2004 (izhodne povezave; mera strukturnega vpliva)	192
Tabela 14.2: Mere središčnosti glede na dostopnost leta 2005 (izhodne povezave; mera strukturnega vpliva)	196
Tabela 14.3: Mere središčnosti glede na dostopnost leta 2006 (izhodne povezave; mera strukturnega vpliva)	199
Tabela 14.4: Mere središčnosti glede na dostopnost leta 2009 (izhodne povezave; mera strukturnega vpliva)	202
Tabela 15.1: Mere središčnosti glede na dostopnost leta 2004 (vhodne povezave; mera strukturne podpore)	206
Tabela 15.2: Mere središčnosti glede na dostopnost leta 2005 (vhodne povezave; mera strukturne podpore)	208
Tabela 15.3: Mere središčnosti glede na dostopnost leta 2006 (vhodne povezave; mera strukturne podpore)	209
Tabela 15.4: Mere središčnosti glede na dostopnost leta 2009 (vhodne povezave; mera strukturne podpore)	210
Tabela 16.1: Personalna sestava 3-jedra z osnovno funkcijo	212

Slike

Slika 5.1: Izobrazbena struktura direktorjev leta 1962	97
--	----

Slika 5.2: Izobrazbena struktura novih direktorjev med letoma 1978 in 1981	98
Slika 5.3: Izobrazbena struktura novih direktorjev leta 1984	99
Slika 5.4: Izobrazbena struktura managerjev leta 1994 in 1995	100
Slika 8.1: Shematska ponazoritev hierarhičnih razmerij v usmerjenem omrežju	122
Slika 10.1: Središča omrežja leta 2004 s Sodom kot najbolj središčno gospodarsko družbo po kriteriju središčnosti glede na dostopnost (en korak oddaljenosti)	141
Slika 10.2: Središča omrežja leta 2005 s Kadom kot najbolj središčno gospodarsko družbo po kriteriju središčnosti glede na dostopnost (en korak oddaljenosti)	146
Slika 10.3: Pivovarna Laško in njene korporativne povezave leta 2005 (en korak oddaljenosti)	147
Slika 10.4: Središča omrežja leta 2006 z Istrabenzom kot najbolj središčno gospodarsko družbo po kriteriju središčnosti glede na dostopnost (en korak oddaljenosti).....	149
Slika 10.5: Središča omrežja leta 2009 s Petrolom kot najbolj središčno gospodarsko družbo po kriteriju središčnosti glede na dostopnost (en korak oddaljenosti).....	153
Slika 11.1: 7-jedro in 6- jedro omrežja leta 2004, sestavljeno iz 78 enot	157
Slika 11.2: 6-jedro in 5- jedro omrežja leta 2005, sestavljeno iz 68 enot	158
Slika 11.3: 4-jedro in 5-jedro omrežja leta 2006, sestavljeno iz 99 enot	159
Slika 11.4: 5-jedro in 4-jedro omrežja leta 2009, sestavljeno iz 46 enot	160
Slika 12.1: Središčnost glede na vmesnost in središčnost glede na dostopnost.....	162
Slika 12.2: Središčnost glede na vmesnost in središčnost glede na dostopnost.....	162
Slika 12.3: Pokojninska družba A kot najbolj središčna družba po kriteriju središčnosti glede na vmesnost (en korak oddaljenosti)	168
Slika 13.1: Položaj Tomaža Kuntariča v neusmerjenem omrežju povezanih direktorjev leta 2004 (en korak oddaljenosti).....	174
Slika 13.2: Položaj Tomaža Toplaka v neusmerjenem omrežju povezanih direktorjev leta 2005 (en korak oddaljenosti).....	177
Slika 13.3: Položaj Žige Debeljaka v neusmerjenem omrežju povezanih direktorjev leta 2009 (en korak oddaljenosti).....	183
Slika 14.1: Dvovrstno omrežje povezav med Mercatorjem kot pravno osebo in člani uprave in nadzornega sveta Mercatorja kot fizičnimi osebami, ki so leta 2004 povezani z drugimi pravnimi osebami	186
Slika 14.2: Povezave med osebami, ki leta 2004 zasedajo funkcije v Mercatorju	187
Slika 14.3: Povezave Mercatorja z drugimi gospodarskimi družbami leta 2004 (en korak oddaljenosti).	187
Slika 14.4: Povezave predsednika uprave Zorana Jankovića v enovrstnem usmerjenem omrežju leta 2004 (en korak oddaljenosti)	189
Slika 14.5: Območje vpliva Boruta Jamnika leta 2004.....	191
Slika 14.6: Območje vpliva Andrijane Starina Kosem leta 2005	195
Slika 14.7: Območje vpliva Tomaža Toplaka leta 2006	198
Slika 14.8: Območje vpliva Tomaža Kuntariča leta 2009.....	201
Slika 15.1: Omrežje podpore Petra Filipiča leta 2004	205
Slika 15.2: Omrežje podpore Petra Filipiča leta 2005	207
Slika 16.1: 3-jedro leta 2004, ki šteje 91 oseb.....	212
Slika 16.2: 3-jedro leta 2005, ki šteje 38 oseb.....	216
Slika 16.3: 3-jedro leta 2006, ki šteje le še sedem oseb.....	219
Slika 16.4: 3-jedro leta 2009, sestavljeno iz sedmih oseb.....	220

Slika 17.1: Krepko povezana komponenta, ciklična omrežna struktura, ki leta 2004 šteje 98 oseb.	222
Slika 17.2: Krepko povezani komponenti leta 2005	223
Slika 17.3: Krepko povezane komponente leta 2006	224
Slika 17.4: Krepko povezane komponente leta 2009	225
Slika 18.1: Nihanje okrog središča omrežja: Petrol, Pivovarna Laško, Istrabenz, Mercator in Sava	229
Slika 18.2: Nihanje okrog središča omrežja: Sod, Zavarovalnica Triglav, Kad in NLB	230
Slika 18.3: Nihanje okrog središča omrežja: Pokojninska družba A in Skupna.....	230

1 Uvod

Vprašanje, ki si ga zastavljamo v uvodu, lahko povzamemo v enem stavku: kaj se zgodi z omrežjem ekonomske elite, ko pride do spremembe politične oblasti?

Ali tudi v Sloveniji velja »železni zakon«, ki določa, da je politična oblast odvisna od ekonomske moči? Gre morda za dva ločena svetova, dva avtonomna družbena podsistema, med katerima obstaja le minimalna soodvisnost?

1.1 *Hipoteze in raziskovalna vprašanja*

Odgovor na vprašanje, kaj se ob spremembi politične oblasti zgodi z omrežjem ekonomske elite, lahko zapišemo v obliki hipotez.

1.1.1 H1

Odgovorimo lahko s hipotetičnim odgovorom, da sprememba politične oblasti ne vpliva na omrežja oseb, v katerih je skoncentrirana ekonomska moč. Utemeljimo: ker ekonomska moč, kapital, vpliva na sestavo in usmeritve politične oblasti, sprememba politične oblasti ne more vplivati na omrežja ekonomske moči. Ker ekonomska moč določa ravnanja politične oblasti, politična oblast, četudi pride do spremembe v sestavi vladajoče koalicije in sprememb v personalni sestavi vlade, ne more posegati v omrežje ekonomske elite.

1.1.2 H2

Druga hipoteza je delna zrcalna preslikava prve hipoteze: ob spremembi politične oblasti v določenih okoliščinah lahko pride do spremembe v omrežju oseb, ki sestavljajo ekonomsko elito. Ob tako zapisani hipotezi se ne moremo sklicevati na nobene »železne zakone«, pač pa moramo za hipotezo najprej najti ustrezne empirične dokaze. Empirični dokazi morajo biti bolj zanesljivi od laičnega vtisa, ki je lahko tudi politično motiviran, da je po letu 2004 in po letu 2008, ko je z volitvami prišlo do spremembe politične oblasti, sledila čistka v gospodarstvu, ki jo je izvajala prav nova politična oblast. Če dokazi obstajajo, moramo poiskati tiste sociološke, zgodovinske, kulturne, pravne, politične in ekonomske razloge, ki omogočajo, da politična oblast lahko poseže v personalno sestavo in strukturo omrežja ekonomske elite.

1.1.3 H3

Tretja hipoteza zahteva krajše pojasnilo. V omrežjih so lahko povezane osebe, ki zasedajo elitne položaje, hkrati pa lahko omrežje prek skupnih direktorjev in drugih funkcionarjev povezuje tudi gospodarske družbe. Primerljive analize ugotavljajo, da so omrežja, v katerih so povezane gospodarske družbe, relativno stabilna tudi skozi daljša časovna obdobja, spremembe v strukturi omrežij povezanih gospodarskih družb pa so indikator globokih sprememb v ustroju kapitalizma (Mintz in Schwartz 1981, Minzt in Schwartz 1985, Davis in Mizruchi 1999, Barnes in Ritter 2001, Davis, Yoo in Baker 2003, Chu in Davis 2011). Naša tretja hipoteza torej napoveduje, da bo omrežje povezanih gospodarskih družb – ne glede na morebitno dinamiko v omrežju povezanih fizičnih oseb – relativno stabilno. V središču omrežja bodo v različnih časovnih obdobjih bolj ali manj iste gospodarske družbe.

Epistemološka predpostavka analize, ki sledi, je negotovost odvijanja družbenih procesov. Ob analizi dinamike sprememb v družbi naletimo na procese, ki niso skladni z »zgodovinskimi zakonitostmi«. Procesni niso linearni, niso vnaprej določeni. Dogodki na mikro ravni lahko vplivajo na procese, ki se odvijajo na makro ravni. (Hollingsworth in Müller 2008). Ker izhajamo iz predpostavke, da družbeni procesi niso linearni in so težko predvidljivi, uvodne hipoteze dopolnjujemo s ključnimi raziskovalnimi vprašanji. Ob tem se bomo naslonili na orodja, ki jih ponuja analiza socialnih omrežij.

Kaj se ob spremembi politične oblasti zgodi s ključnimi značilnostmi omrežja? Se v spremenjenih političnih okoliščinah spremenijo strukturne lastnosti omrežja? Se spremeni gostota omrežja? Je gostota slovenskega omrežja primerljiva z gostotami omrežij v družbah z daljšo kapitalistično tradicijo? Je gostota omrežja zato, ker v Sloveniji vsakdo pozna vsakogar, večja kot v državah z velikih številom prebivalcev?

Kakšne so ključne lastnosti posebej kohezivnih delov omrežja? So bolj kohezivni deli omrežja ekonomske elite povezani z drugimi omrežji družbene elite? Kako so bolj kohezivni deli omrežja povezani s politiko in vplivnimi civilno-družbenimi omrežji? Ali sprememba politične oblasti privede do spremenjenih povezav kohezivnega dela omrežja ekonomske elite? Ali do morebitne spremembe povezav med sfero ekonomske moči in politične oblasti pride zato, ker je nespremenjeno omrežje ekonomske moči z novo politično oblastjo postavilo novo zavezništvo,

ali pa je personalno spremenjeno omrežje ekonomske elite drugače politično obarvano in zato bolj kompatibilno z novo politično oblastjo?

Kaj se z omrežjem ekonomske elite zgodi na mikro-ravni, torej na ravni posameznih oseb? Se s spremembo politične oblasti v omrežju ekonomske moči poveča cirkulacija, torej dotok novincev?

Ali lahko določimo politični predznak pomembnih delov ekonomskega omrežja? Kako hitro lahko zaznamo spremembe?

Kakšen tip gospodarskih družb najdemo v središču omrežja? Gre za družbe v zasebni ali državni lasti? Gre za industrijski ali finančni kapital? Ali z analizo socialnih omrežij lahko zaznamo ambicije oseb, ki jih v publicističnem jeziku imenujejo »tajkuni«? So ti v središču omrežja ekonomske elite? Ali lahko analiza socialnih omrežij identificira »old boys network«, omrežje »rdečih direktorjev«.

Je slovensko omrežje ekonomske elite vpeto v transnacionalno korporativno omrežje? So gospodarske družbe, katerih uspešnost je neizpodbitna, v središču ali na obrobju omrežja? Kam so bile umeščene družbe, ki so danes na robu propada?

Četudi se zdi, da gre za vprašanja, ki osvetljujejo bolj ali manj zanimive detajle omrežja ekonomske elite, je ambicija tako zastavljenih vprašanj širša. Seznam zapisanih vprašanj bi lahko strnili: Kakšen je tip kapitalizma, ki je v Sloveniji prevladal? Kakšno je razmerje med ekonomsko močjo in politično oblastjo? Ima Slovenija »elito moči« (Mills 1956), torej elitno konfiguracijo, v kateri je moč skoncentrirana v koordiniranem presečišču omrežja velikih korporacij, političnih aparatov (država, stranke) in vojske ali kakšne sorodne institucije? Je za Slovenijo bolj značilen pluralistični model (Dahl 1958), ki ugotavlja, da ima vsak center moči sicer pomemben vpliv, vendar noben od centrov ne more določiti končnega izida procesov odločanja. Je v Sloveniji politični aparat z državo v središču zgolj odbor, »ki upravlja skupnostne posle vsega buržoaznega razreda« (Marx in Engels 1848/1979, 591)? Je država zgolj aparat, ki v imenu vladajočega kapitalističnega razreda zatira podrejene razrede (Engels 1891/1950, 15)? Ali ekonomska sfera vedno dominira drugim sferam, tudi politiki? Ali pa velja ravno obratno? Da namreč »novi

razred« politikov vstopa na mesto Marxovega vladajočega razreda in hegemonizira družbeno moč (Dilas 1957)?

1.2 *Struktura disertacije*

Doktorska disertacija je razdeljena na dva osnovna dela. Prvi del je teoretski, drugi pa je namenjen empirični analizi.

Izhodišče teoretskega dela je primerjava dveh pristopov k analizi razmerij moči v družbi, razredne paradigme in elitistične paradigme. Oba teoretska pristopa imata dolgo tradicijo, klasični verziji pristopov sta tudi v rivalskih odnosih.

Ker pa se bomo v empiričnem delu disertacije naslonili na metodologijo analize socialnih omrežij, v uvodnem delu povzemamo zlasti tiste elemente razredne in elitistične paradigme, ki omogočajo konvergenco dveh teoretskih tradicij. Problem analize socialnih omrežij je v tem, da gre za metodološko orodje z visokim potencialom za empirične analize, hkrati pa ima analiza socialnih omrežij relativno šibko teoretsko tradicijo. Teoretski okvir, znotraj katerega bo tekla empirična analiza omrežja ekonomske elite, je zato hibriden. Naslanjamo se na tiste dele razredne in elitistične paradigme, ki omogočajo, da analizo socialnih omrežij postavimo v strožji teoretski okvir. Ob tem izhajamo iz ocene, da bi bila uporaba zgolj razredne ali zgolj elitistične paradigme nezadostna. Ta ocena ima tudi terminološko posledico. Ne govorimo o vladajočem razredu ali (ekonomski) eliti, pač pa analiziramo omrežje ekonomske elite.

Enote, ki tvorijo omrežje ekonomske elite, imajo nekatere lastnosti pripadnikov elit. Zasedajo ključne položaje (Pareto 1915-1919/1963). So organizirane (Mosca 1896/1939). Vodijo ključne korporacije in so medsebojno povezane (Mills 1956).

Vendar je za osebe, ki sestavljajo omrežje družbene elite oz. omrežje ekonomske elite kot poseben izsek širšega omrežja, značilno tudi, da imajo v lasti različne oblike kapitala, ali pa te različne oblike kapitala upravljajo. Omrežje ima torej svojo razredno dimenzijo. Gre za ekonomski, socialni in kulturni kapital, če se omejimo zgolj na najpogosteje omenjene oblike (Bourdieu 1986/2004). Različne oblike kapitala so po eni strani vir moči, po drugi strani pa je socialni kapital kot akumulirana oblika načrtnega investiranja v povezave z drugimi ljudmi tisto

vezno tkivo, ki atomizirane posameznike spreminja v omrežje, v našem primeru v omrežje ekonomske elite.

Družbeno strukturo zato razumemo kot socialno omrežje. Gre za teoretski pristop, ki ima nastavke v Simmlovi sociologiji (Simmel 1917/1993), hkrati pa se pojavlja na robovih filozofskih, socioloških in antropoloških teoretskih tradicij (Hobbes 1651/1968, Marx 1857-1858/1985, Radcliffe-Brown 1940/1994, Mann 1986).

Ko gre za analizo omrežja ekonomske elite, lahko omrežno dimenzijo v najčistejši, najbolj stabilni in hkrati najbolj jasno normirani obliki opazujemo ob preučevanju pojava omrežja povezanih direktorjev (angl.: interlocking directorship). Omrežje povezanih direktorjev nastane, ko ista oseba hkrati sedi v upravnih organih (denimo v upravnih odborih, upravah ali nadzornih svetih) več gospodarskih družb. Osebe, ki v upravnih organih več gospodarskih družb hkrati opravljajo več funkcij, so vezni člani med korporacijami. Velja tudi obratno: upravne organe korporacij lahko razumemo tudi kot prizorišče sestajanja in povezovanja posameznih pripadnikov omrežja ekonomske elite.

Zgodovinsko je pojav omrežja povezanih direktorjev vzniknil hkrati z nastankom korporativnega kapitalizma, resnejše analitične pozornosti pa je deležen od konca šestdesetih let prejšnjega stoletja (Dooley 1969, Bunting in Barbour 1971, Mokken in Stokman 1978, Mintz in Schwartz 1981, Mintz in Schwartz 1984).

Razumevanja učinkov omrežja povezanih direktorjev v teoretskih tradicijah so različna. Segajo od teze, da omrežja organizacijam omogočajo obvladovanje virov negotovosti iz okolja (Allen 1974), do teze, da notranji krog omrežja povezanih direktorjev predstavlja ključni vmesni člen med korporacijami in zgornjim razredom (Domhoff 2002), oziroma da so pripadniki notranjega kroga omrežja ekonomske elite prej agentje korporativne elite kot razreda, ne pa agentje delničarjev določenega podjetja (Useem 1984). Ne glede na to, kateri teoretski tradiciji sledimo – bodisi tisti, ki v omrežjih vidi zgolj pripomoček, da bi v biznis vnesli tudi osebno zaupanje in olajšali dostop do kvalitetnih informacij, bodisi tistih, ki v omrežjih vidi empirično utelešenje trdega jedra Marxovega vladajočega razreda – so omrežja družbene, zlasti ekonomske elite perspektivno polje za empirično in teoretično analizo.

Strukture omrežij povezanih direktorjev v različnih državah in različnih tipih kapitalizma imajo zgodovinsko ozadje. Za liberalni tržni model kapitalizma (ZDA, Velika Britanija), kot ga definirata Hall in Soskice (Hall in Soskice 2001), so, če sledimo podatkom, ki jih navajata Stokman in Wasseur, značilna omrežja z nižjo gostoto (Stokman in Wasseur 1985). Za države, v katerih prevladuje koordinirani tržni model kapitalizma (Nemčija, Avstrija, Nizozemska, Finska ...), so značilna omrežja z višjo gostoto povezav. Znatno del 20. stoletja so središče omrežja – ne glede na to, da gre za liberalni ali koordinirani tržni model kapitalizma – zasedale predvsem finančne institucije, zlasti banke. Res pa je, da je samoumevnost umeščenosti finančnega kapitala v središče omrežja ekonomske elite ob koncu 20. stoletja zbledela (Davis in Mizruchi 1999, Chu in Davis 2011).

Če želimo razumeti dinamiko sprememb v omrežju slovenske ekonomske elite, moramo osvetliti tri precej heterogene procese. Prvič, v kakšnem zgodovinskem kontekstu je nastajala slovenska ekonomska elita? Drugič, kako je bil izveden prehod iz socializma v kapitalizem? In tretjič, kakšne so specifične slovenske privatizacije?

Ekonomska elita po drugi svetovni vojni – če o ekonomski eliti sploh lahko govorimo – je bila izrazito odvisna od politične oblasti (Prinčič 2008). Tudi reforme, ki so v šestdesetih letih prejšnjega stoletja botrovale nastanku »tehnokratske« ekonomske elite, bolj dovzetne za tržno gospodarstvo, so se po letu 1972 z utemeljitvijo, da mora partija ponovno prevzeti neposredni kadrovski vpliv, končale s čistko v gospodarstvu (glej Repe 1992, 218). Ob obračunu z »liberalizmom« je bila tehnokracija definirana kot »diktatura posebnih skupin nad večino«. Nosilci tehnokratskega odklona naj bi bili posebna podjetniško-poslovna plast, »oborožena s strokovnim, specifičnim znanjem, z informacijami ter neomajno vero v odločilno vlogo znanosti in tehnike, z moderno mitologijo o učinkovitosti (...) o industrijski družbi kot družbi izobilja (...)« (Prinčič in Borak 2006, 261).

Po mehkem udaru konservativnih partijskih sil na začetku sedemdesetih let je Zakon o združenem delu, sprejet leta 1976, z uvedbo tako imenovanih temeljnih organizacij združenega dela občutno povečal število vodstvenih položajev. Kramberger in Vehovar navajata, da je leta 1971 direktorske funkcije v Sloveniji zasedalo 9427 oseb, leta 1981 pa že 16.877 oseb (Kramberger in Vehovar 2000). Kljub temu, da je Zakon o združenem delu nastajal v tistem delu

partijskih struktur, ki so kritizirale »tehnokrate«, je z bistvenim povečanjem števila vodstvenih položajev na široko odprl vrata za vstop novincev v širši krog ekonomske elite.

Z reformami in uresničevanjem imperativa vstopa na mednarodne trge v osemdesetih letih je gospodarstvo ponovno pridobilo določeno stopnjo avtonomije (Rus 1999).

Ključ za razumevanje sedanjega odnosa med politično in ekonomsko sfero predstavlja tip privatizacije, izvedene po letu 1992. Med letom 1990 in 1992 sta bila na mizi političnih odločevalcev dva osnutka. Če bi prvi privatizacijski model omogočil, da bi lastniki podjetij postali zaposleni, predvsem managerji podjetij, je drugi privatizacijski model favoriziral vlogo politične oblasti. Prvi model bi okrepil moč obstoječe ekonomske elite, drugi model pa bi okrepil moč nove politične elite. Med globokim političnim konfliktom, ob katerem je razpadla tedanja vladajoča koalicija Demos, sta bila oba osnutka umaknjena. Hibridni predlog, ki je bil sprejel ob koncu leta 1992, je deloma spodbudil nastanek nove finančne ekonomske elite, zbrane v t.i. »pidovski« industriji. S konceptom notranjega lastništva so zaposleni, zlasti managerji, postali tudi lastniki deležev kapitala, s katerim so upravljali; s tem je del stare ekonomske elite v novem družbenem redu svojo moč utrdil z lastniškimi deleži. Posebno moč je s privatizacijsko zakonodajo dobila tudi država. Prek paradržavnih finančnih skladov (Kapitalski sklad, Odškodninski sklad, pozneje Kapitalska družba in Slovenska odškodninska družba) je v podjetjih, ki so bila lastninsko preoblikovana, ohranila pomemben politični vpliv (Rus 1999, Damijan, Gregorič in Prašnikar 2004, Rojec in Kušar 2005, Mencinger 2006, Rizman 2006, Rus 2007).

Prve analize tranzicije v vzhodni Evropi so izhajale iz Bourdieujeve teorije o konvertibilnosti različnih oblik kapitala (Bourdieu 1986/2004). Teorija političnega kapitalizma, ki se naslanja na Bourdieuja, trdi, da so stare politične elite med tranzicijo svoj politični kapital konvertirale v ekonomski kapital, s tem pa so svojo vladavino v novem družbenem kontekstu podaljšale (Staniszki 1991, Hankiss 1990, Hankiss 1991). Bolj kompleksno razlago, temelječo na empiričnih raziskavah, so ponudili Eyal, Szelényi in Townsley, ki so trdili, da novo vzhodnoevropsko elito sestavlja koalicija nekdanjih disidentskih intelektualcev in tehnokratske frakcije nekdanje nomenklature, ključna oblika kapitala te elite pa je kulturni kapital, torej posebna menedžerska znanja in izobrazba (Eyal, Szelényi in Townsley 2000).

V primerjavi z ostalimi vzhodno-evropskimi državami je bil slovenski prehod iz socializma v kapitalizem specifičen. Ni šlo zgolj za hibridno obliko privatizacije, pač pa je bistvenega pomena tudi dejstvo, da je Slovenija ob politični, socialni in ekonomski tranziciji izvedla tudi osamosvojitvev (Rizman 2006). Na vprašanje o stopnji reprodukcije (koliko pripadnikov stare elite je obdržalo položaje?) oz. cirkulacije elit (koliko novincev je prišlo v elito?) v nekdanjih socialističnih državah, ki sta ga zastavila Szelényi in Szelényi (Szelényi in Szelényi 1995), je potrebno v kontekstu slovenske tranzicije odgovoriti z drugim vprašanje: ali je leta 1990 in 1991 v Sloveniji res šlo zgolj za menjavo režima? Prav zato, ker ni šlo zgolj za zamenjavo režima, pač pa je vzporedno z menjavo režima potekal tudi proces formiranja države, je za Slovenijo značilen imperativ konsenzualnega prehoda. Ne le, da se je stari režim v Sloveniji končal s pogajanjem in mirnim sporazumom. Tudi po volitvah je bil zaradi procesov osamosvajanja vzpostavljen konsenz tako stare kot nove elite glede ključnih političnih prioritet. Etos enotnosti v različnosti, spoštovanje načela umirjenega partnerstva, iskanja kompromisov, imperativ iskanja zaveznikov in soglasje glede pravil igre navajajo na (sicer tvegano) oceno, da je slovenska elita ob osamosvajanju ustrezala Higleyevi in Lengyelovi definiciji konsenzualne elite (Higley in Lengyel 2000). Ideje o lustraciji, torej odstranitvi nekdanjih visokih partijskih kadrov iz politike, gospodarstva in drugih prizorišč javnega življenja, so bile resneje artikulirane šele leta 1997.

Ne glede na neobičajen tip prehoda iz enega sistema v drugega se vprašanju o stopnji reprodukcije oz. cirkulacije elit, ki sta ga zastavila Szelényi in Szelényi (Szelényi in Szelényi 1995), ne moremo izogniti. Kramberger in Vehovar navajata, da je bila stopnja reprodukcije slovenske elite med letoma 1988 in 1995 v povprečju 69-odstotna. Natančneje: stopnja reprodukcije politične elite je bila v navedenem obdobju 59-odstotna, stopnja reprodukcije v ekonomski eliti je bila 76-odstotna, v kulturi pa 71-odstotna. Največji delež pripadnikov elite iz leta 1988 se je do leta 1995 torej obdržal v gospodarstvu (Kramberger in Vehovar 2000).

Na osnovi navedenih podatkov sta Adam in Tomšič prišla do sklepa, da je stopnja reprodukcije elite v Sloveniji v obdobju 1988 – 1995 višja kot v primerljivih državah, denimo na Poljskem ali Madžarskem (Adam in Tomšič 2000), po Adamovi oceni pa naj bi bil za Slovenijo značilen razvoj »deviantnega« tipa oligarhične demokracije (Adam 1999).

Iglič in Rus sta ob analizi egocentričnih omrežij pripadnikov elite iz leta 1988, ki so na funkcijah ostali tudi leta 1995, ugotovila, da so pripadniki elite močno preuredili svoja egocentrična omrežja, torej omrežja pomembnih drugih. Obdržali so le tretjino pomembnih stikov iz leta 1988, dve tretjini pomembnih stikov pa so predstavljali novi ljudje. Zato Iglič in Rus ocenjujeta, da je v slovenski eliti med letoma 1988 in 1995 potekal proces globoke adaptacije na nov zgodovinski kontekst, ter dodajata, da v posebnih zgodovinskih okoliščinah elite lahko prilagodijo svoje sisteme prepričanj, norm, vzorcev vedenja in interakcij (Iglič in Rus, 2000a).

Vprašanja o stopnji cirkulacije, torej prihoda novincev v omrežje ekonomske elite, in reprodukcije, torej vztrajanja »starih sabelj«, predstavljata ključni vprašanja empiričnega dela. Vendar imata vprašanja poseben politični kontekst. Leta 2004 in leta 2008 se je v Sloveniji na volitvah zamenjala politična oblast. Če je bila za obdobje 1988 – 1995 značilna relativno visoka stopnja reprodukcije ekonomske elite, je med letoma 2004 in 2009 Slovenija postala idealen laboratorij za merjenje sprememb v omrežju ekonomske elite ob menjavah politične oblasti.

Zakaj je menjava politične oblasti pomembna okoliščina? Ena od značilnosti slovenskega gospodarstva je, da kljub izvedeni privatizaciji država še vedno obvladuje pomembne kapitalske deleže slovenskih podjetij. Domadenik, Prašnikar in sodelavci navajajo, da je bilo leta 2010 v neposredni ali posredni državni lasti kar 24,6 odstotkov kapitala slovenskih podjetij. Posledično je za slovensko gospodarstvo značilna visoka stopnja politiziranosti organov upravljanja. Med člani nadzornih svetov, ki so funkcije v velikih slovenskih podjetjih opravljali med letoma 2000 in 2010, je kar 46 odstotkov takih, katerih strankarske povezave so zelo jasne. Najvišja politična »okuženost« med člani nadzornih svetov je značilna za področji oskrbe z energijo in oskrbe z vodo. V menjalnem sektorju je delež »okuženih« nadzornikov naraščal skozi celotno desetletje. V nemenjalnem sektorju pa je najvišja »okuženost« s političnimi kadri značilna za obdobje med letoma 2004-2008. Najmanjše število političnih kadrov je značilno za obdobje 2000-2003 (Domadenik in drugi 2011).

Visoka stopnja politične »okuženosti« nadzornih svetov gospodarskih družb, ki je posledica dejstva, da lahko politična oblast prek lastniških vzvodov v nadzorne svete nastavi »svoje« ljudi, je lahko v korelaciji s cirkulacijo v omrežju ekonomske elite, ko pride do menjave politične oblasti.

Kakšne parametre v omrežju ekonomske elite smo analizirali? V štirih časovnih točkah – leta 2004, 2005, 2006 in 2009 – smo analizirali omrežje povezanih direktorjev in omrežje povezanih gospodarskih družb. Omrežje nastane, ko ista oseba hkrati zaseda funkcijo v upravah, upravnih odborih ali nadzornih svetih več gospodarskih družb. V vzorec smo zajeli okrog 240 največjih in najbolj pomembnih slovenskih gospodarskih družb, s temi gospodarskimi družbami pa je v vsakem časovnem preseku povezanih okrog 1100 oseb. Podatke smo obdelali s programom za analizo socialnih omrežij Pajek avtorjev Vladimirja Batagelja in Andreja Mrvarja.

Nekaj podrobnosti o vzorcu: slaba polovica direktorjev gospodarskih družb, ki smo jih vključili v raziskovalni vzorec, ob matični službi opravlja še zadolžitve v nadzornih svetih drugih gospodarskih družb. 15 do 25 odstotkov članov nadzornih svetov opravlja nadzorniško funkcijo v več kot enem podjetju. Zaradi teh povezovalcev, »dvojnih funkcionarjev«, ki ne odločajo zgolj o sedanjosti in prihodnosti enega podjetja, pač pa večjega števila gospodarskih družb, tudi podjetja in ljudje, ki jih upravljajo in vodijo, niso nepovezani atomi, pač pa del močno povezane in prepletene družbene strukture, ki ima svoja središča, posebej kohezivne dele in obrobje. Ne gre za strukturo, v kateri bi bili med seboj povezani naključni znanci. Gre za bolj trajno strukturo, znotraj katere so odnosi pravno regulirani. Medosebni odnosi so načeloma sicer krhki, socialni kapital, ki nastaja ob teh medosebnih odnosih, pa je hlapljiv. Nekateri odnosi so manj zavezujoči, drugi pa bolj zavezujoči. Nekatero oblike socialnega kapitala so zelo hlapljive, druge pa manj. Za nekatere vrste socialnega kapitala pa lahko rečemo – če nadaljujemo z metaforo agregatnih stanj –, da gre za skorajda kristalizirane oblike socialnega kapitala. Odnosi med ljudmi, ki vodijo in upravljajo gospodarske družbe, so pravno regulirani, imena oseb s posebnimi pooblastili pa so zapisana v registre, s katerimi upravlja sodna veja oblasti. Ob tem, da so odnosi med vodilnimi osebami v gospodarskih družbah regulirani z zakonodajo, so posebej definirani še s pogodbenimi določili. V ozadju teh odnosov so prav tako pravno regulirana lastniška razmerja. Omrežje ekonomske elite sicer ni kristalizirana struktura; konec koncev so ljudje minljiva bitja, zato nobena funkcija ne more biti trajna. Ker pa za najbolj pomembne družbene odnose velja, da so ti pravno regulirani, položaji v omrežju pa so pravno zavarovani, bi lahko pričakovali, da je omrežje ekonomske elite stabilna in trajna struktura, ki se v veliki meri reproducira. Elitno omrežje je torej dvakratno pravno normirano. Pravno so definirani in hkrati zavarovani položaji, ki jih zasedajo posamezniki. Hkrati pa so pravno regulirani tudi odnosi med posamezniki, ki

opravljajo funkcije. Do sprememb bi lahko prišlo zaradi spremenjenih lastniških razmerij, upokojitve, smrti, dokazane nesposobnosti ali sorodnih, načeloma ne prav pogostih okoliščin.

Ob dvojni pravni normiranosti, ki naj bi zagotavljala stabilnost, velja opozoriti tudi na dvojno hipotetično dinamiko znotraj omrežja. Spreminja se lahko personalna zasedba omrežja. Ljudje odhajajo in prihajajo. Spreminja pa se lahko tudi konfiguracija omrežja kot celote. Omrežje se lahko krči ali širi. Lahko se zgošča ali redči. Omrežje ima lahko bolj ali manj obsežna kohezivna jedra. Omrežje lahko, konec koncev, razpade.

Ob analizi omrežij smo iste podatke obdelali skozi različne optike. Enote v omrežju so lahko gospodarske družbe, te pa so povezane prek oseb, ki funkcije opravljajo hkrati v več podjetjih. To omrežje smo poimenovali omrežje povezanih gospodarskih družb. Iste podatke lahko beremo tudi na drug način: enote v omrežju so osebe, ki so med seboj povezane prek članstva v organih gospodarskih družb. To omrežje smo poimenovali omrežje povezanih direktorjev. V obeh primerih so povezave med enotami neusmerjene.

Obstaja še tretja predstavitev istih podatkov: osebe, ki sedijo v nadzornem svetu, so nadrejene predsedniku uprave. Predsednik uprave pa je nadrejen nižjim direktorjem iste gospodarske družbe. Predsednik uprave lahko opravlja tudi funkcijo nadzornika v drugi gospodarski družbi. Torej je hierarhično nadrejen drugemu predsedniku uprave. V tej predstavitvi podatkov so enote omrežja osebe, povezave med njimi pa so usmerjene. To pomeni, da ima oseba, ki sedi v nadzornem svetu, moč nad predsednikom uprave, saj ga hipotetično lahko odstavi.

Različni analitični pogledi na iste podatke omogočajo, da lahko bolj natančno rekonstruiramo, kaj se v različnih delih omrežja ekonomske elite zgodi ob spremembi politične oblasti. V katerih delih omrežja lahko zaznamo večjo cirkulacijo. Ali obstajajo deli omrežja, za katere je značilna tudi visoka stopnja reprodukcije?

1.3 *Cilji študije*

Besedilo ima tri cilje. Prvič, s povzemanjem relevantnih elementov razredne in elitistične paradigme želimo poglobiti teoretske temelje analize socialnih omrežij, ki po našem mnenju predstavlja možen teoretski most med dvema rivalskima teoretskima tradicijama.

Slabost analize socialnih omrežij kot našega glavnega metodološkega orodja je prav v šibkosti njenih teoretičnih temeljev, smiselna uporaba dognanj starejših teoretskih tradicij pa lahko to vrzel zapolni.

Drugič, cilj empiričnega dela študije je predstavitev ključnih dimenzij omrežij v različnih časovnih presekih in evidenca sprememb v omrežjih. Gre zgolj za personalne ali tudi za globlje, strukturne spremembe?

Tretji cilj je povezan z interpretacijo rezultatov empirične analize. Ponovimo: v kakšnih socioloških, zgodovinskih, kulturnih, pravnih in ekonomskih okoliščinah lahko menjava politične oblasti vpliva na spremembo omrežja ekonomske elite?

1.4 *Relevantnost študije*

Ko gre za Slovenijo, so bila omrežja v ekonomskem polju v preteklosti analizirana prek treh različnih metodoloških pristopov. Iglič in Rus sta spremljala dinamiko sprememb v egocentričnih omrežjih pripadnikov ekonomske elite (Iglič in Rus 2000a). Pahor je analiziral lastniška omrežja v slovenskem gospodarstvu (Pahor 2003). Mrvar in Žerdin sta s primerjavo omrežij na dveh časovnih točkah (2004, 2005) analizirala dinamiko sprememb v notranjem krogu omrežja ekonomske elite (Žerdin in Mrvar 2007). Vendar do zdaj ni bila izvedena analiza dinamike sprememb v omrežju ekonomske elite kot celote in v več časovnih presekih, hkrati pa ni bila izvedena analiza vzročnosti dinamike sprememb. Analize dinamike sprememb v omrežjih ekonomske elite v razvitih kapitalističnih sistemih sicer obstajajo, vendar te kažejo, da se omrežja na strukturni in personalni ravni spreminjajo relativno počasi, morebitne strukturne spremembe pa so hkrati indikator sprememb v ustroju kapitalistične ureditve.

Primerljive analize omrežij ekonomske elite dosledno temeljijo na metodologiji analize dvovrstnih omrežij, v katerih so fizične osebe povezane s pravnimi osebami, torej gospodarskimi družbami. Ocenjujemo, da je ta pristop primeren, žal pa zanemara nekatere pomembne vidike. Po našem prepričanju lahko omrežje ekonomske elite razumemo tudi kot enovrstno omrežje, v katerem so medsebojno povezane fizične osebe, ob tem pa imajo osebe, ki so bolj v središču, možnost, da imenujejo ali odstavijo osebe, ki so bolj oddaljene od središča. Metodološka novost našega pristopa je torej v tem, da omrežja ekonomske elite ne razumemo zgolj kot fenomena, ki moč uporablja za doseg zunanjih ciljev, pač pa so odnosi

moči značilni tudi za dinamiko procesov med osebami, ki jo vključene v omrežje. Prav zato, ker so odnosi moči značilni tudi za dinamiko procesov znotraj samega omrežja, lahko v omrežju ob spremembi politične oblasti pride do verižne reakcije, torej serije imenovanj novincev in odstavitev pripadnikov »starega« omrežja ekonomske elite.

Vprašanje, kako na dinamiko sprememb v omrežju ekonomske elite vpliva menjava politične oblasti, predstavlja odmik od površnih predstav, da ekonomska in politična sfera delujeta bodisi avtonomno bodisi ekonomska sfera dominira politični. Vprašanje razmerja med politično in ekonomsko sfero je od samega nastanka kapitalizma v severnoitalijanskim mestih – v mislih imamo Benetke, Genovo in Firence – eno od osrednjih vprašanj. Raziskave prototipov kapitalistične ureditve iz 13. stoletja (Braudel 1992) kažejo, da razmerja med ekonomsko močjo in politično oblastjo nikakor niso vnaprej določena.

2 Terminološke in teoretske dileme: razred – elita – socialno omrežje

Ko se lotevamo strukturnih razmerij moči v družbi ali pa analize družbenih sprememb, je uvodno vprašanje na videz terminološko. Gre za dilemo, ali naj ob analizi omrežja močnih družbenih akterjev uporabljamo termin »razred« ali »elita«. Terminološko vprašanje v sebi skriva ključne konceptualne dileme, ki so težko premostljive, saj pripadajo dvema zgodovinsko različnima paradigmatiskima horizontoma. Ne glede na različne paradigmatike horizonte imata oba pristopa en skupni imenovalc – opazovanje razmerij moči v družbi, opazovanje dominacije. Tako razredna kot elitistična paradigma si – med drugim – zastavljata vprašanje, kdo ima moč. Kje se koncentrira? Kako se ohranja in kako se jedra v družbeni strukturi, kjer je moč koncentrirana, spreminjajo?

2.1 *Razredna paradigma*

Naprej o razrednem paradigmatiskem pristopu. Četudi se zdi, da je pojem razreda eden osrednjih socioloških pojmov, velja upoštevati, da gre bodisi za izvedeno (Marx) bodisi za idealno-tipsko sociološko kategorijo (Weber).

Marxov ključni filozofski analitični problem je vprašanje neekvivalentne menjave in prisvajanja presežne vrednosti v blagovni produkciji. Značilnost celotnega sistema kapitalistične (re)produkcije je namreč, da razmerje med vloženim delom v fazi produkcije ter izplačano mezdo v fazi delitve in menjave ni ekvivalentno. Izhodiščna točka Marxove analize je torej kritika politične ekonomije, saj politična ekonomija temelji na predpostavki o trgu, za katerega naj bi bila značilna ekvivalentna menjava blaga, temelječa na dolgoročni izenačenosti ponudbe in povpraševanja. Kritika politične ekonomije ugotavlja, da se ena vrsta blaga, delo, ne menjuje ekvivalentno. Lastnik kapitala, produkcijskih sredstev, si, ko najame delo, prisvaja presežno vrednost. Iz ugotovitve, da si lastnik kapitala prisvaja presežno vrednost, naj bi izhajalo, da oba pola produkcijskega procesa, kapital in delo, kapitalisti in proletarci, tvorita dovolj enotno in homogeno skupino, da jo lahko poimenujemo z ambiciozno sociološko oznako »razred« (Marx 1867/1961).

Teorija neekvivalentne menjave, znana tudi kot delovna teorija vrednosti, je sicer teoretski koncept, ki ni uporaben zgolj za analizo menjave v produkcijskem procesu, pač pa za analizo vseh vrst in ravni menjave. Tudi druge vrste menjave so lahko neekvivalentne, sebične. Ob tem pa se zastavlja vprašanje, ali iz koncepta neekvivalentne menjave izhajajo sociološke (in tudi politične¹) implikacije, ki govorijo o posebni strukturi družbe in celo logiki njenega razvoja. Higley in Pakulski marksistični paradigmi očitata, da po njej razredna pripadnost, temelječa na položaju v produkcijskem procesu, pretirano vpliva na vse druge vidike družbenega in političnega življenja (Higley in Pakulski 2000, 229).

Webrovska sociološka tradicija, ki predstavlja alternativno paradigmatsko razlago razreda, razume razredni položaj teoretsko manj ambiciozno in sociološko bolj realistično. Povezuje ga s položajem na trgu. »O razredu lahko govorimo, ko obstaja specifičen vzročni dejavnik, ki določa življenjske perspektive določenega števila ljudi, vendar zgolj v primeru, ko ta dejavnik predstavlja ekonomske interese v lastništvu nad dobrinami in ugodnostmi za doseganje prihodka pod pogoji tržnega gospodarstva,« ugotavlja Weber (Weber 1922/1987, 342). »Lastnina in odsotnost lastnine sta osnovni kategoriji vseh razrednih položajev,« dodaja Weber, ob tem pa razredni položaj členi glede na vrsto uporabe lastnine. »Tisti, ki imajo (lastnino, op.p), lahko pripadajo razredu rentnikov ali razredu podjetnikov« (Weber 1922/1987, 343). Po drugi strani se tisti, ki so brez lastnine, glede na položaj na trgu delijo na stalno in začasno zaposlene. »Razredni položaj je v tem smislu v končni instanci enak položaju na trgu,« sklene (Weber 1922/1987, 344).

Razredni položaj ne določa drugih družbenih dimenzij. Ko gre za vprašanje politične moči, operira s pojmom »stranka«. Ko gre za vprašanje družbenega prestiža, Weber govori o »stanu«.

Primerjajmo oba pristopa k razredni paradigmi. Če je Marxov pojem »razred« izveden ob pomoči visoko abstraktne analize neekvivalentne menjave in ima, naslanjajoč se na heglovski tradicijo, ambicijo pojasnjevati logiko zgodovinskega razvoja, je Webrov pojem »razred« idealno-tipska kategorija. Webrova metodologija idealne tipe razume kot hevristična orodja, kot »pojmovne slike«, ki pa hkrati niso zgodovinska, empirična resničnost. Idealni tip ni povprečje, pač pa je »mejni pojem«, s katerim resničnost preučujemo glede na pojasnjevalno vrednost posameznih ključnih sestavnih delov celotne empirične vsebine (1904/1986, 65).

¹ Največja težava dela marksistične misli je, da je razredu kot izvedeni sociološki kategoriji pripisano posebno zgodovinsko-politično poslanstvo.

Webrovega pojma »razred«, ki temelji na lastnini oz. položaju na trgu, torej ne moremo razumeti kot neposredne in otipljive empirične družbene kategorije, pač pa kot kognitivno analitično orodje, ki omogoča, da lažje razumemo realnost.

2.2 *Elitistična paradigma (od klasične do neoklasične opredelitve)*

Preidimo zdaj k drugi paradigmatiski zastavitvi. Koncept elite je, če sledimo klasični definiciji, dvoumen in notranje protisloven. Paretova definicija navaja, da v vsaki človekovi dejavnosti obstajajo ljudje, katerih sposobnosti so višje in nižje. Ob tem uporablja metaforo šolskih ocen od 1 do 10. Ljudje z najvišjimi sposobnostmi imajo oceno 10. »Če oblikujemo razred oseb, ki imajo v svoji dejavnosti najvišje ocene, lahko temu razredu rečemo elita« (Pareto 1915-1919/1963, 1422-1423). V tem primeru gre za meritokratsko definicijo elite, ki predpostavlja, da elito tvorijo najboljši, najbolj zaslužni.

Druga Paretova definicija navaja, da lahko elito členimo na vladajočo elito, katere pripadniki vladajo neposredno ali posredno, ter na nevladajočo elito (Pareto 1915-1919/1963, 1423-1424).

Paretova definicija, ki navaja, da elito sestavljajo ljudje z najvišjimi vrlinami, ni konsistentna s Paretovim opisom elite kot skupine ljudi, ki vlada. Ljudje, ki vladajo, namreč niso nujno ljudje z najvišjimi vrlinami. Z opisom, da so pripadniki elit tisti, ki vladajo, zasedajo ključne položaje, Pareto torej implicitno nakaže, da vrline tistih, ki zasedajo elitne položaje, niso nujno višje od vrlin tistih, ki ne zasedajo položajev znotraj vladajoče elite.

V nadaljevanju se bomo dvoumnostim in protislovjem izognila tako, da elite ne bomo razumeli kot cvetobera ljudi z najvišjimi vrlinami, pač pa izhajamo iz deskriptivnega opisa empiričnega stanja, ki ugotavlja, da elito sestavljajo osebe, ki zasedajo ključne položaje. Ob tem dopuščamo možnost, da so med tistimi, ki zasedajo ključne položaje, tudi ljudje z najvišjimi vrlinami. So pa med njimi nedvomno tudi osebe, ki visokih vrlin nimajo.

Mosca v razpravo o elitah uvede pojem moči. »V vseh družbah (...) se pojavljata dva razreda ljudi: razred, ki vlada, in razred, ki mu vladajo. Prvi razred, ki je vedno maloštevilen, izvaja vse politične funkcije, monopolizira oblast in uživa privilegije, ki jih prinaša moč.

Medtem je drugi, bolj številen razred, voden in nadziran s strani prvega razreda na način, ki je bolj ali manj legalen, bolj ali manj arbitraren in nasilen« (Mosca 1896/1939, 50).

Mosca razlog za dominacijo manjšine nad večino vidi v dejstvu, da je manjšina organizirana. »V realnosti je dominacija organizirane manjšine, ki sledi enotni volji, nad neorganizirano večino neizogibna. Móci manjšine se ne da upreti, saj je vsak posameznik, ki pripada večini, soočen s totalnostjo organizirane manjšine« (Mosca 1896/1939, 53).

Izhodiščna teza, da elito sestavljajo osebe, ki zasedajo ključne položaje in so dobro organizirane, je po eni strani deskriptivna in teoretsko skromna, po drugi strani pa pušča dovolj prostora za empirično analizo konfiguracije družbene moči, reprodukcije družbenih razmerij in družbenih sprememb.

Millsova konceptualizacija elite v ospredje postavlja vprašanja moči. Govori o eliti moči. Možje, ki sestavljajo elito, so na »položajih, ki omogočajo sprejemanja odločitev z velikimi posledicami.« Ob tem niti ne gre za to, kakšno odločitev sprejmejo. Tudi če odločitve ne sprejmejo, ima to lahko celo večje posledice kot sprejeta odločitev. »Vodijo velike korporacije. Vodijo državni aparat in zase zahtevajo posebne privilegije. Usmerjajo vojsko. Zasedajo strateške položaje v družbeni strukturi« (Mills 1956, 3-4). Mills »elito moči« razume kot konsenzualno in relativno homogeno presečno množico lastnikov in upravljavcev ekonomskega kapitala, vojaškega vrha in politične oblasti, v središču elite moči pa niso posamezniki ali razredi, pač pa organizacije – torej korporacije, državna administracija in vojska (glej tudi Domhoff 2007). Pripadniki elite moči so integrirani prek sorodstvenih razmerij, obiskovanja elitnih šol in s pripadnostjo ekskluzivnim elitnim klubom (Mills 1956).

Če Mills govori o eliti kot relativno homogeni formaciji, Dahl opozarja na pluralnost znotraj elite. Trdi, da je moč razpršena in da nobena elitna skupina ne more določati izida odločitev, ki so sprejete v vladi ali družbi. Dahl se sicer strinja, da imajo vodilne osebnosti iz sveta gospodarstva skupaj z vodilnimi osebami političnih strank visok potencial za nadzor. Vendar visok potencial v realnem svetu ni ekvivalent dejanskega nadzora (Dahl 1958).

Neoklasična elitistična paradigma je v deskripciji bolj natančna in realistična od Pareta ali Mosce.

Burton, Gunther in Higley elito razumejo kot osebe, ki zaradi vrlin ali ker zasedajo strateške položaje v močnih organizacijah bistveno in stalno vplivajo na nacionalne politične procese: »Elite so ključni odločevalci v največjih ali z resursi najbolj bogatih političnih, vladnih, gospodarskih, vojaških, profesionalnih, komunikacijskih in kulturnih organizacijah ter gibanjih v družbi« (Burton, Gunther in Higley 1992). Za pripadnost eliti torej ni ključno le zasedanje položajev, pač pa posamezniku elitni status zagotavljajo tudi učinki njegovega delovanja, dejstvo, da sprejema odločitve.

Po oceni Dogana in Higleya nacionalne elite sestavlja od nekaj sto do deset tisoč oseb, kot denimo v ZDA (Dogan in Higley 1998, 14).

Best in Higley (Best in Higley 2010) prinašata bolj sveže ocene. Govorita o številčnosti politične elite. V ZDA je 8000 članov politične elite. V Franciji, Nemčiji ali Avstraliji jih je 4000. V manjših državah, kot sta Danska ali Norveška, politično elito sestavlja 2000 ljudi.

Higley in Pakulski (Higley in Pakulski 2000) opozarjata, da ključna lastnost elit ni zgolj v tem, da pripadniki elite zasedajo zgornje položaje na hierarhičnih lestvicah, pač pa natančneje razčlenjujeta tudi lastnost, na katero je opozoril že Mosca, ko je govoril o organiziranosti elit – namreč, da so elite razločne, znotraj sebe povezane družbene formacije. Za elito veljajo štiri posebnosti.

Prvič, ker je elita majhna, je za pripadnike elit značilno, da so si blizu (angl.: »Closeness«). Pripadniki elite so med seboj tako ali drugače povezani.

Drugič, med pripadniki elite obstaja skupna zavest (angl.: »Consciousness«) o sorodnem statusu moči.

Tretjič, elite so kohezivne (angl.: »Cohesion«) – izvor kohezivnosti je tveganje, ki je povezano z uporabo oziroma možnostjo izgube moči.

Četrtič, elite so koordinirane (angl.: »Co-ordination«), saj morajo ukrepati proti skupnim izzivom in grožnjam.

Higley in Pakulski štiri C-je (Closeness, Consciousness, Cohesion, Co-ordination) razumeta kot osrednjo determinanto delovanja ter hkrati definirajočo lastnost elit. Zato elite ne moremo

definirati zgolj s tem, katere položaje zasedajo njeni pripadniki. Koncept elite implicira razpoznavno sociološko skupinskost (Higley in Pakulski 2000, 41).

2.3 Poskus sinteze razredne in elitistične paradigme: omrežje družbene elite

Za Marxovo razredno paradigmo je značilen čvrst teoretski temelj, ki ima v središču visoko abstraktni koncept neekvivalentne menjave. V empirični sociologiji ima ta pristop tudi slabost; neekvivalentno menjavo je težko empirično meriti oz. jo dokazovati. Po drugi strani je za elitistično paradigmo značilna večja mera deskriptivnosti in relativno enostavna prevedljivost v kategorije, primerne za empirično analizo. Higley in Pakulski trdita, da sta marksistična in elitistična paradigma nekompatibilni, celo intelektualno antagonistični (Higley, Pakulski 2000, 229). Etzioni-Halevy po drugi strani tako za razredno kot elitistično paradigmo ugotavlja, da v kontekstu demokracije sicer ponujata pomemben prispevek k razumevanju družbe, a sta vsaka zase nezadostni. Zato poziva h konvergenci obeh paradigmatiskih pristopov (Etzioni-Halevy 1997, XXXIV).

Ali obstaja možnost premostitve vrzeli med obema paradigama?

2.3.1 Analiza socialnih omrežij kot most do politične ekonomije

Eno od poti za premostitev vrzeli ponuja Mizruchi. Pot je nekoliko ovinkasta, med razredno in elitistično paradigmo pa je potrebno postaviti še most. Mizruchi se ne ukvarja z vprašanjem razreda in elite, pač pa govori o konvergenci politične ekonomije (ki iz teorije neekvivalentne menjave izvede pojem razred, op.p.) in analize socialnih omrežij; in analiza socialnih omrežij je most med obema klasičnima teoretskima bregovoma. Teorija omrežij izhaja iz prepričanja, da je narava odnosov med posamezniki najpomembnejši vidik družbenega življenja. Ti odnosi so lahko ponazorjeni kot struktura. Sama struktura pa v veliki meri določa naravo odnosov znotraj omrežja (Mizruchi 2007).

V uvodnem delu teze o konvergenci politične ekonomije in analize socialnih omrežij Mizruchi priznava, da so izhodišča obeh šol povsem drugačna. Če se politična ekonomija naslanja na Adama Smitha in Marxovo kritiko politične ekonomije, analiza socialnih omrežij izhaja iz Morenovih sociometričnih analiz in antropoloških študij (Mizruchi 2007). Vendar so nastavki za tezo o komplementarnosti med politično ekonomijo in analizo socialnih omrežij obstajali že pred prvimi Morenovimi poskusi.

Če so politični ekonomisti na začetku 20. stoletja posebno pozornost namenjali finančnemu kapitalu (Hilferding, 1918/1980), so kritični ameriški protimonopolni misleci že pred njim opozarjali na naraščajočo moč omrežij povezanih direktorjev, ki nastanejo, ko posamezni direktorji zasedajo položaje v številnih upravnih odborih velikih korporacij. Zaradi tega pojava so na samem Wall Streetu že nekaj let pred Hilferdingom govorili o finančni oligarhiji. Za ilustracijo: Louis Brandeis, aktivist progresivnega krila demokratske stranke, svetovalec ameriškega predsednika Wilsona ter pozneje prvi sodnik vrhovnega sodišča judovskega rodu, kot tipičnega predstavnika finančne oligarhije omenja Georga F. Bakerja², predsednika First National Bank of New York, ki je zasedal položaje v 22 upravnih odborih velikih korporacij in je veljal za enega najmočnejših finančnikov svojega časa (Brandeis 1914/2009, 30).

Po Mizruchijevem prepričanju je ključni korak pri konvergenci politične ekonomije in analize socialnih omrežij naredil Michael Schwartz, ko je ob pomoči orodij za analizo socialnih omrežij začel raziskovati omrežje povezanih direktorjev v ZDA. Zastavil si je vprašanje, do katere mere je moč znotraj kapitalističnega razreda skoncentrirana v velikih finančnih institucijah (Mizruchi 2007). S tem je po eni strani sledil Hilferdingovi in Leninovi analizi finančnega kapitala kot najmočnejše frakcije kapitala, po drugi strani pa je sledil tradiciji ameriških protimonopolnih mislecev in aktivistov z začetka 20. stoletja (več o tem v poglavju o povezanih direktorjih).

2.3.2 Analiza socialnih omrežij kot most do teorije elit

Če Mizruchi zagovarja tezo o konvergenci med politično ekonomijo³ in analizo omrežij, po kateri analiza korporativnih omrežij omogoča identifikacijo ključnih dejavnikov kapitalističnega razreda, je od Millsa (Mills 1956) do številnih sodobnih avtorjev omrežje direktorjev, ki hkrati zasedajo položaje v upravnih odborih več korporacij, skorajda sinonim za ekonomsko elito. Če Higley in Pakulski (2000) govorita o eliti kot kohezivni in koordinirani formaciji, katere pripadniki so drug drugemu blizu in si delijo sorodno zavest, te lastnosti elite pridejo do izraza prav v omrežjih in zaradi omrežij.

² Ker je George F. Baker del premoženja prispeval za ustanovitev Harvard Business School, ima danes status finančnika in filantropa, ne pa nemoralnega finančnega oligarha.

³ Ob trditvi, da analizira konvergenco politične ekonomije in analize omrežij, Mizruchi teoretsko ni povsem dosleden. Bolj dosleden bi bil, če bi govoril o konvergenci kritike politične ekonomije in analize omrežij.

Omrežje namreč eliti omogoča kohezivnost, hkrati pa omrežje kot arena srečevanja, sredstvo oblikovanja zavesti in medij prenosa informacij pripadnikom elite omogoča, da so si blizu oziroma da tvorijo »majhen svet« – »small world« (Davis, Yoo, Baker 2003). Vse to so značilnosti »realne« družbene skupine.

Analizo socialnih omrežij torej lahko razumemo tudi kot mostišče med razredno paradigmo in elitistično paradigmo. Ne gre torej zgolj za konvergenco med politično ekonomijo in analizo socialnih omrežij, pač pa tudi za zблиževanje teoretskih bregov dveh precej oddaljenih paradigem.

2.3.3 Elita in različne oblike kapitala

S povsem druge teoretske perspektive se sinteze razredne in elitistične paradigme lotevajo Szelényi, Eyal in Townsley. V analizo družbene strukture postsocialistične družbe so uvedli Bourdiejev konceptualni aparat (Eyal, Szelényi, Townsley 2000, 6). Tradicionalno definicijo, da elito sestavljajo osebe, ki zasedajo zgornje položaje na hierarhičnih družbenih lestvicah in sestavljajo koordinirano skupino v družbi, so dopolnili in elito definirali glede na lastništvo in sestavo kapitala. Elito torej sestavljajo osebe, ki imajo v lasti ali posesti največje vsote različnih, po možnosti najbolj donosnih vrst kapitala.

Podrobneje si oglejmo teoretske okvire, na katere se naslanjajo Szelényi in kolegi. Kaj je kapital? Po Marxovi konceptualizaciji je kapital tisti del presežne vrednosti, ki si ga prisvoji kapitalist kot lastnik produkcijskih sredstev. V fazi blagovne produkcije so delavci za svoje delo plačani z mezdo, blago, ki ga proizvedejo, pa je v fazi menjave na trgu prodano po ceni, ki je višja od vrednosti mezde. Ob tem nastaja profit, ob akumulaciji katerega nastaja kapital.

Bourdieu kapital razume kot »akumulirano delo (v materializirani, v 'inkorporirani', tj. utelešeni obliki), ki potem, ko je prisvojen na privatni, tj. ekskluzivni osnovi s strani akterjev ali skupin akterjev, le-tem omogoča, da si prisvojijo socialno energijo v obliki reificiranega ali živečega dela« (Bourdieu 1986/2004, 311). Ob tem Bourdieu opozarja, da sveta menjav ne moremo reducirati zgolj na trgovsko menjavo, »ki je objektivno in subjektivno usmerjena k maksimizaciji profita, tj. (ekonomsko) koristoljubno«, saj bi s tem implicitno vse druge oblike menjave definirali kot nesebične. Povedano drugače, vse oblike produkcije in vsa menjalna razmerja so lahko polja akumulacije različnih tipov kapitala.

Bourdieu Marxovo analizo kapitala iz polja blagovne produkcije širi v druga polja menjav. Ekonomski kapital je lahko institucionaliziran v obliki lastninskih pravic. Kulturni oz. informacijski kapital je lahko institucionaliziran v obliki izobraževalnih kvalifikacij. Socialni kapital je sestavljen iz socialnih obligacij (»povezav«). Kapital fizične sile je posebna oblika kapitala, ki se koncentrira v okviru države, nastane pa v specifičnih zgodovinskih okoliščinah, ko imata mandat za uporabo fizične sile v državi le dve instituciji, vojska in policija. Država je po Bourdieuju »kulminacija procesa koncentracije različnih vrst kapitala« (Bourdieu 1994).

Bourdieu sicer v različnih delih svojega opusa omenja še druge oblike kapitala – denimo politični kapital kot podtip socialnega kapitala, simbolni kapital, juridični kapital kot objektivizirano in kodificirano obliko simbolnega kapitala ...

Celotni kapital, ki ga je akumulirala posamezna oseba, ni zgolj mehanični seštevek socialnega, kulturnega oz. informacijskega, ekonomskega, simbolnega ali kakšne druge vrste kapitala. Učinki različnih tipov kapitala so lahko, zlasti zahvaljujoč socialnemu kapitalu, sinergični.

»Različne oblike kapitala so različne oblike moči, ki delujejo v tem ali onem družbenem polju« (Bourdieu 1998, 265). »Agenti so v družbenem prostoru v prvi dimenziji porazdeljeni glede na celotni obseg kapitala, ki ga posedujejo, in v drugi dimenziji glede na strukturo kapitala, torej glede na relativno težo specifične vrste kapitala (...) v celotnem obsegu njihovega imetja« (Bourdieu 1989).

Različne oblike kapitala so med seboj zamenljive; kapitali so bolj ali manj konvertibilni. Menjave različnih oblik kapitala sicer predpostavljajo menjalne stroške, relativna »teža« specifične vrste kapitala pa je rezultat razrednih bojev med frakcijami lastnikov različnih vrst kapitala.

2.4 Oblike kapitala

Bolj podrobno si oglejmo oblike kapitala, katerih last ali posest posamezniku zagotavlja elitni status.

2.4.1 Kulturni oziroma informacijski kapital

Pojavne oblike kulturnega kapitala so številne; lahko so v objektiviziranem, institucionaliziranem ali utelešenem stanju. Utelešene oblike kulturnega kapitala so trajne

dispozicije duha in telesa (Bourdieu 1986/2004, 312). »Akumulacija kulturnega kapitala v utelešenem stanju, tj. v obliki, kar imenujemo kultura, izobrazba, *Bildung*, predpostavlja proces utelešenosti, inkorporacije, ki, kolikor vključuje delo vbijanja v glavo in prilagajanja, zahteva čas, ki ga mora investitor osebno investirati« (Bourdieu 1986/2004, 313). Nemški izraz *Bildung* bi morda najbolje prevedli kot omiko.

Zaradi široke definicije pod pojem »kulturni kapital« ob omiki sodijo najrazličnejša znanja – od znanj, ki so vezana na izvajanje umetniških praks, do znanj, potrebnih za upravljanje z drugimi oblikami kapitala. Tako oseba, ki ima znanja, da virtuožno igra na glasbeni instrument, kot oseba, ki ima znanja, potrebna za upravljanje z ekonomskim kapitalom, je lastnica kulturnega kapitala.

Za razliko od ekonomskega kapitala, ki je prek pravnih določb lahko predmet neposrednega dedovanja, kulturni kapital ne more biti predmet neposrednega dedovanja. Hkrati kulturni kapital – za razliko do ekonomskega – ni neposredno prevedljiv v denar, ker ni splošni menjalni ekvivalent. Unovči ga lahko le njegov nosilec. Da bi kulturni kapital lahko prinašal donos tudi drugim, se mora predhodno pretvoriti v ekonomski kapital.

V novejših delih Bourdieujevega opusa lahko zasledimo tudi pojem »informacijski kapital«; kulturni kapital je ena od dimenzij informacijskega kapitala (Bourdieu 1994). Bourdieu sicer informacijski kapital omenja v kontekstu geneze države in strukturiranja birokratskega polja. Država prek popisov in registrov zbira, obravnava in distribuira informacije; informacije, s katerimi razpolaga, so eden od virov njene moči.

Četudi je informacijski kapital zgodovinsko nastal v okviru birokratskega polja, pa z nastankom kapitalizma informacijski kapital pomen pridobiva tudi v polju blagovne produkcije. Pripadniki ekonomske elite imajo privilegiran dostop do »notranjih« informacij. Posedovanje informacijskega kapitala predstavlja pomembno prednost na trgu dobrin in storitev, zato je informacijski kapital ena od bolj konvertibilnih oblik kapitala. Informacijski kapital je ob nizkih menjalnih stroških prevedljiv tudi v ekonomski kapital.

Družbene skupine, ki imajo v lasti kulturni oz. informacijski kapital, so torej izjemno heterogene – od akademske in umetniške do birokratske in managerske elite.

2.4.2 Ekonomski kapital

Ekonomski kapital je klasična oblika kapitala – podvrste ekonomskega kapitala so industrijski kapital, zemljiški kapital, trgovski kapital, finančni kapital. Ko govorimo o ekonomskem kapitalu kot viru moči, moramo upoštevati dva vidika. Kapital je lahko vir moči, ko gre za lastništvo produkcijskih sredstev, finančnih virov, zemljišč ali drugih ekonomskih resursov, ki ob tržni menjavi kapitala in dela omogočajo pridobivanje ekonomskega profita. Za razliko od kulturnega oz. informacijskega kapitala, ki uživa pravno varstvo relativno kratek čas (avtorske pravice, patentne pravice, zahtevana raven izobrazbe ob sklenitvi delovnega razmerja itd.), so lastninske pravice, ko gre za ekonomski kapital, deležne pravnega varstva praktično od nastanka prava.

Hkrati je ekonomski kapital vir moči tudi za tiste osebe, ki imajo pooblastilo lastnikov, da kapital upravljajo, četudi sami niso lastniki. V zgodovinskem obdobju, ko so lastniški deleži razpršeni med atomizirane lastnike, so upravljavci ekonomskega kapitala kot nosilci moči lahko pomembnejši akterji kot lastniki, zlasti če so ti razpršeni.

2.4.3 Socialni kapital

Socialni kapital je naslednja oblika kapitala. Za razumevanje elit je prav lastništvo socialnega kapitala ključno, saj je socialni kapital tisto vezno tkivo, ki posamezne pripadnike elite, ki zasedajo določene položaje oz. imajo v lasti določene oblike kapitala, povezuje med seboj in je ključni vir sinergičnih učinkov. Zaradi posedovanja socialnega kapitala pripadniki elite niso med seboj nepovezane osebe, ki kot izolirani atomi zasedajo ključne družbene položaje, pač pa relativno razločna in organizirana družbena formacija. Socialni kapital so bolj ali manj trajne »povezave«, ki jih posameznik lahko angažira in mu zagotavljajo višje donose drugih tipov kapitala.

V sociološki tradiciji pojem socialnega kapitala ni enotno opredeljen. Sledimo lahko dvema glavnima teoretskima tradicijama. Za Bourdieuja socialni kapital predstavlja proces, prek katerega posamezniki iz vladajočega razreda z vzajemnim sodelovanjem in pripoznavanjem reproducirajo vladajoči razred, ki obvladuje ekonomski, kulturni in simbolni kapital. Začetnika druge teoretske tradicije sta Coleman in Putman, ki socialni kapital razumeta kot javno dobro, kot atribut skupnosti. Lin (Lin, 1999) komentira, da ima Bourdieujeva konceptualizacija socialnega kapitala korenine v Marxovi konfliktni teoriji, Colemanova in Putmanova teorija pa v Durkheimovi teoriji integrativnosti družbenih odnosov.

Ob analizi omrežja ekonomske elite se bomo naslonili na Bourdieujevo teoretsko izhodišče, v katerem je lastnik socialnega kapitala posameznik in ne skupnost.

Bourdieu pojem socialnega kapitala povezuje s pojmom omrežja. Socialni kapital razume kot pripomoček, s katerim naj bi določili načelo družbenih učinkov, ki jih ni mogoče reducirati na celoto individualnih lastnosti določenega agenta:

»Ti učinki, v katerih spontana sociologija rada prepoznava delovanje 'zvez', so še zlasti vidni v tistih primerih, ko imajo razni individui zelo neenak donos kapitala (ekonomskega ali kulturnega), pri tem pa donos v glavnem ustreza temu, koliko lahko zastopniki mobilizirajo kapital skupine (družina, nekdanji učenci 'elitnih' šol, klub zaprtega tipa, plemstvo itn.), ki je bolj ali manj vzpostavljena kot skupina in ki ima več ali manj kapitala« (Bourdieu 1980/2003, 99).

In naprej:

»Socialni⁴ kapital je celota dejanskih ali potencialnih virov, odvisnih od tega, ali ima individuum trajno omrežje bolj ali manj institucionaliziranih odnosov medsebojnega poznavanja in medsebojnega priznavanja: ali, z drugimi besedami, viri so povezani s pripadnostjo skupini kot celoti agentov, ki nimajo samo skupnih lastnosti (ki jih opazovalec, drugi ali oni sami lahko opazijo), temveč jih združujejo tudi stalne in koristne vezi« (Bourdieu 1980/2003, 99).

Omrežja niso naravno dejstvo, pač pa so »proizvod vzpostavljalnega in ohranjevalnega dela«. Omrežja, ki jih lahko aktivira individuum, so »proizvod strategij družbenega investiranja, ki so zavestno ali nezavedno usmerjene k vzpostavitvi ali reprodukciji družbenih razmerij« (Bourdieu 1980/2003, 100).

⁴ V slovenskem prevodu Bourdieujevega besedila *Le Capital Social*, ki je izšel pri Založbi /*cf, pojem prevajajo kot družbeni kapital. Prevod "socialni kapital" je pogostejši, zato uporabljam to obliko.

Lin, naslanjajoč se na Bourdieujevo konceptualizacijo, socialni kapital definira kot resurse, vpete v posameznikovo socialno omrežje, oziroma kot resurse, ki so dostopni ali so lahko mobilizirani prek povezav v omrežjih (Lin 2008). Socialni kapital deluje tako, da posameznik svoje delo, »merljivo« v času, ki ga namenja vzpostavljanju stikov, premišljeno investira v družbene odnose in ob tem pričakuje določen donos (Lin 1999).

Obstajajo tri ključne determinante donosnosti socialnega kapitala, če socialni kapital razumemo kot naložbo. Pomembno je, v kateri del družbene strukture investira posameznik. Drugič, pomembna je omrežna lokacija investicije. Posameznik namreč lahko svoje delo investira v vzpostavljanje stikov z deli omrežja, ki so bili pred njegovim nastopom med seboj nepovezani ali zelo slabo povezani. Posameznik, ki premosti vrzel med некоč nepovezanimi deli socialnega omrežja – Burt to vrzel imenuje strukturna luknja (Burt 1992) – lahko mobilizira resurse, ki so obstajali v prej nepovezanih ali slabo povezanih omrežjih. In tretjič, pomemben je namen investicije. Ali gre za investicijo v instrumentalno akcijo, ki prinaša bogastvo, moč in ugled, ali pa v ekspresivno akcijo, ki prinaša družbeno kohezivnost, solidarnost in dobro počutje (Lin 2008)?

Lin ponuja štiri možne razlage, zakaj resursi, vpeti v socialna omrežja, vplivajo na izid določene dejavnosti. Prvič, socialni kapital vpliva na tok informacij. Umeščenost v strateški del omrežja posamezniku na praviloma neperfektno delujočem trgu, ki ne zagotavlja enakopravnega dostopa do pomembnih podatkov, zagotavlja koristne informacije o priložnostih in izbirah, ki jih sicer ne bi dobil. Drugič, prek socialnih vezi je mogoče vplivati na posameznike, ki sprejemajo ključne odločitve. Tretjič, povezave, s katerimi razpolaga posameznik, so lahko znotraj organizacije, v katero je ta posameznik umeščen, dojete kot dokaz o pomembnosti njegovega statusa. In zadnjič, družbene povezave krepijo posameznikovo identiteto in so vir priznanja (Lin 1999).

Povedano bolj enostavno – ni vseeno, ali posameznik čas, ki ga nameni vzpostavljanju stikov, investira v stike na robu ali v središču družbene strukture. Ni vseeno, ali čas investira v gosto omrežje stikov v domači soseski, ali v razvejano, a manj gosto omrežje v najrazličnejših družbenih poljih. Ni vseeno, ali posameznik investira v stike s sebi podobnimi ali pa išče stike z ljudmi, ki so od njega različni. Ni vseeno, ali posameznik čas investira v stike v polju politike ali ekonomije. In ni vseeno, ali čas investira v stike, vzpostavljene v poljih, kjer se odvijajo konkurenčni boji, ali v poljih, kjer se odvijajo procesi družbene kohezivnosti in

solidarnosti. Enak čas, investiran v različne povezave, bo posamezniku prinašal različne količine koristi, različen donos.

Četudi se zdi, da je lastništvo kulturnega, informacijskega ali ekonomskega kapitala predpogoj za vstop v elito, ta predpostavka ne velja v vseh zgodovinskih okoliščinah. V določenih zgodovinskih okoliščinah za zagotovitev elitnega statusa zadošča že lastništvo socialnega kapitala oz. specifične oblike socialnega kapitala, t.j. političnega kapitala⁵.

Rečemo lahko, da je elitni status lastnikov kulturnega ali ekonomskega kapitala zares aktiviran šele prek lastništva socialnega kapitala, ki posameznika vpne v socialno omrežje, v širši družbeni kontekst.

Socialni kapital je najbolj hlapljiva, nestabilna oblika kapitala. Ker v osnovi predstavlja odnos dveh oseb, je trajnost vezi med ljudmi odvisna od pristanka oz. zaupanja obeh oseb. Tudi pravna kodifikacija povezav ni jamstvo, da bo socialni kapital trajen. Če vez med osebama ni enakovredna, ampak gre za podrejenost v odnosih, mora močnejši akter v paru uporabljati različne načine, da tak – velikokrat neprostoovoljen – odnos vzdržuje. Lahko bi rekli, da je od vseh oblik kapitala v sodobnih družbah socialni kapital najtežje vzdrževati, ker zahteva največ osebnega angažiranja, saj je neosebni oblik zaščite tega kapitala malo. Krhkost socialnega kapitala na osebni ravni se lahko pokaže kot nepredvidljivost socialnih koalicij na strukturni ravni, še zlasti, kadar gre za strukturiranje šibkih vezi.

2.5 Socialni kapital v historični in strukturni perspektivi

2.5.1 Socialni kapital v različnih zgodovinskih obdobjih

V različnih zgodovinskih obdobjih se je pomen socialnega kapitala manifestiral v različnih oblikah. Natančneje, socialni kapital je velike »donose« in elitni status zagotavljal znotraj različnih družbenih polj. Za predkapitalistične družbe je značilno, da socialni kapital največje »donose« prinaša znotraj polja biološke reprodukcije. Elitni status zagotavlja pripadnost družinskim omrežjem, dinastijam. Pripadnost plemstvu, torej dedni obliki socialnega kapitala,

⁵ Za ilustracijo lahko navedemo znameniti stavek prvaka SKZ Ivana Omana: »Ni važno, ali je pismen, važno je, da je naš.« Ali, prosto po Bourdieuju: »Ni važno, ali ima kaj kulturnega kapitala. Važno je, da ima pravi socialni kapital.«

samo po sebi zagotavlja elitni status. Strateško sklepanje porok je orodje, ki, denimo, Habsburžanom zagotavlja najbolj elitni status v celotni Evropi. *Bella gerant alii, felix Austria, nobe! Nam quae Mars aliis, del tibi regna Venus.*⁶

Florentinski družini Medici se je med kandidate za elitni status uvrstila zaradi upravljanja z ekonomskim kapitalom v ekonomske polju (papeževi bankirji) ter v kulturno-umetniškem polju (mecenji umetnosti). Središčno mesto in prvenstvo v Firencah pa si je zagotovila z umnim upravljanjem s socialnim kapitalom. Strateško sklenjene poroke so bile ključni mehanizem sklepanja meddružinskih zavezništev. Medičejci so se ob tem držali nekaterih nepisanih pravil: porok niso sklepali z osebami v njihovi soseski. Hkrati porok niso sklepali z družinami, s katerimi so bili poslovno povezani. Strateške sorodstvene povezave so jih postavljale v središče sorodstvenega omrežja. Za razliko od oligarhov, gosto prepletene stare florentinske elite, pa zavezniki Medičejcev medsebojnih tesnejši povezav niso imeli, zato so bili Medičejci edino mostišče med temi zavezniki. Središčno mesto Medičejcev je zagotavljalo enotnost delovanja vseh zaveznikov (glej Ansell in Padgett 1993).

Druga družbena skupina, ki ima v predkapitalističnem obdobju elitni status pa hkrati ni vezana na polje družinskih dinastij, polje biološke reprodukcije, je cerkvena hierarhija. Paradoks je lep: družbena skupina, ki se z načelom celibata izključi iz polja biološke reprodukcije, konkurira eliti, strukturirani znotraj polja biološke reprodukcije.

Za socializem velja, da elitni status zagotavlja pripadnost komunistični partiji. Lastništvo političnega kapitala kot podvrste socialnega kapitala je pogoj za vstop v elito, nomenklaturu. Socialni kapital, ustvarjen znotraj polja politike, torej znotraj polja družbene regulacije in državne redistribucije, zagotavlja največje »donose«. Če je socialni kapital proizvod dela, investiranja v osebne stike, je politični kapital kot podvrsta socialnega kapitala v socializmu rezultat »družbeno-političnega« dela.

V kapitalizmu zagotavlja socialni kapital največje donose v polju blagovne produkcije. Omrežje povezanih direktorjev je tisti izsek socialnega omrežja, v katerem je skoncentriran pomemben del elitnega potenciala.

⁶ Drugi naj se vojskujejo, ti, srečna Avstrija, pa se ženi. Kajti kraljestva, ki jih daje drugim Mars, daje tebi Venera.

Tabela 2.1: Najbolj "donosne" naložbe socialnega kapitala v različnih zgodovinskih okoliščinah

Obdobje	Polje naložb socialnega kapitala	Tip elitnega omrežja
Fevdalizem	Biološka reprodukcija	Družinske dinastije, plemstvo
Socializem	Politika, planska družbena regulacija in državna redistribucija	Partijska nomenklatura
Kapitalizem	Ekonomija, blagovna produkcija	Omrežje povezanih direktorjev

Vsa tri omrežja – dinastično omrežje, nomenklaturno omrežje ter omrežje povezanih direktorjev – so pravno kodificirana. Dinastična omrežja so kodificirana z dednim pravom ter pogodbenimi obveznostmi, definiranimi ob sklenitvi zakonske zveze. »Za plemstvo je bilo običajno, da so družine, ki so se združile prek poroke dveh svojih članov, podpisale in zapečatile skupne pogodbe, ki so določale razdelitev posestev in drugih pravic. Značilno zanje je bilo dejstvo, da – za razliko od današnjih – teh pogodb nista sestavila in podpisala mladoporočenca, temveč družini njunih očetov« (Beck, Beck-Gernsheim 2006, 177).

Nomenklaturna omrežja so bila kodificirana z ustavno določbo o vodilni vlogi komunistične partije v brezrazredni družbi ter določili zakonodaje, ki je za elitna delovna mesta zahtevala »moralno-politično neoporečnost«, torej članstvo v partiji (glej Ustava Socialistične federativne republike Jugoslavije, Temeljna načela, 1974).

Omrežja povezanih direktorjev so kodificirana z zakonodajo, ki ureja poslovanje gospodarskih družb. V slovenskem primeru gre za določila o dolžnostih in pooblastilih članov uprave ter članov nadzornih svetov ter pogodbeno definirane obveznosti in pravice. Podatki o članstvu v upravah in nadzornih svetih podjetij so zavedeni v sodnih registrih.

Dejstvo, da so dominantne oblike socialnega kapitala skozi različna zgodovinska obdobja pravno kodificirana, ne glede na hlapljivost socialnega kapitala, zagotavlja stabilnost teh struktur oz. stabilnost dominantnih socialnih omrežij. Ekonomski, kulturni in informacijski

kapital torej niso edine oblike kapitala, ki so zavarovane s pravnimi mehanizmi⁷. Tudi ključne oblike socialnega kapitala so predmet pravnega varstva. Za ilustracijo: direktor, ki je prek omrežja povezanih funkcij pridobil pomemben socialni kapital, lahko v primeru nekrivdne razrešitve, ki ne pomeni zgolj izgube plače, pač pa pomeni tudi izgubo socialnega kapitala, pričakuje odškodnino; ta je s pogodbeno klavzulo, ki ob nekrivdni razrešitvi določa odpravnino, določena že vnaprej.

2.5.2 Naložbe različnih tipov kapitala v različna družbena polja

Različne oblike kapitala dajejo nosilec variabilno strukturno moč, ki se bistveno razlikuje od osebne (fizične/duhovne) moči posameznika. Za historično interpretacijo učinkov strukturne moči se zdi smiselno, da ob členitvi na različne tipe kapitala uporabimo tudi Bourdieujevo členitev družbenega na različna polja (Bourdieu 1993, 72). Če je kapital »akumulirano delo«, s katerim razpolaga posamezna fizična (ali pravna⁸) oseba, so polja izseki družbe. So prizorišča različnih družbenih praks. So prizorišča dela, akumulacije različnih vrst kapitala, delovanja akterjev in hkrati prizorišča, kamor so ti akterji, bodisi individualni bodisi kolektivni, umeščeni. Polja so prizorišče produkcije, menjave, ustvarjanja različnih vrst profita in hkrati arene družbenih bojov. Če naj bi bil posameznik umeščen v elito, je njegov položaj odvisen od tega, s kakšnim kapitalom in s kolikšno količino kapitala razpolaga ter v katerem družbenem polju deluje. V različnih zgodovinskih kontekstih so »donosne« različne kombinacije tipov in količin kapitala. V nekaterih zgodovinskih kontekstih za položaj v eliti zadošča pravilen odgovor na vprašanje: »Čigav si?«. V drugih zgodovinskih kontekstih je pomembnejše, koliko imaš. V tretjih zgodovinskih kontekstih je ključno, kaj znaš in kaj veš.

Polja sestojijo iz »prostora igre, pravil igre ter vložkov v igro« (glej Škerlep 2004, 308). Koncept polja je sicer idealno-tipski koncept, je torej prej analitično orodje kot realno obstoječa kategorija. Govorimo lahko, denimo, o ekonomskem, političnem, umetniškem, ideološkem, birokratskem, kulturnem, znanstvenem, medijskem, izobraževalnem polju.

Zdi se smiselno, da tipe kapitala razvrstimo v kontekst različnih polj in skušamo ob tem identificirati različne tipe družbenih elit. Za potrebe te analize družbeno polje členimo na dve podpolji – na polje družbene regulacije in državne redistribucije ter polje blagovne

⁷ Informacijski kapital je lahko zavarovan z obveznostjo varovanja poslovnih skrivnosti. Kulturni kapital je lahko zavarovan z zakonodajo, ki ščiti avtorske pravice.

⁸ Pravne osebe so po eni strani sestavljene iz fizičnih oseb, hkrati pa nastopajo znotraj drugačnega pravnega okvira in zato delujejo po drugačni logiki kot fizične osebe.

produkcije. Členitev je idealno-tipska in omogoča – glede na zgodovinske okoliščine – prilagoditev.

Polje družbene regulacije in državne redistribucije je polje regulacije družbenih odnosov in na ravni države sprejetih odločitev o redistribuciji dobrin.

Polje blagovne produkcije je polje produkcije materialnih dobrin in storitev.

Tabela 2.2: Vrste kapitala v različnih družbenih poljih in različni izseki družbene elite

	Socialni kapital	Ekonomski kapital	Kulturni/informacijski kapital
Polje družbene regulacije in državne redistribucije	Politična omrežja, npr. nomenklatura ali strankarska omrežja	Donatorji političnim strankam z velikim vplivom na vsebino politike	Birokracija, upravna elita, vojaška elita, »organski intelektualci«
Polje blagovne produkcije	Omrežje ekonomske elite, omrežje povezanih direktorjev in nadzornikov (angl.: interlocking directorship)	Lastniki kapitala, veliki delničarji	Tehnokracija, upravljavci kapitala, management z notranjimi informacijami in najboljšo izobrazbo

V različnih zgodovinskih, socialnih, političnih, ideoloških ter kulturnih kontekstih lahko dominantno vlogo v družbi prevzame ena od elitnih frakcij ali koalicija elitnih frakcij.

Ne moremo torej govoriti o homogenosti omrežja družbene elite, govorimo pa lahko o soglasju oz. poenotenju elite (angl.: Unity). Higley in Lengyel navajata, da je poenotenje elite zagotovljeno prek dveh dimenzij, normativne in interaktivne. Normativna dimenzija predpostavlja skupne vrednote elite, torej pristajanje na skupna pravila igre. Interaktivna, ki je za našo analizo ključna, pa predpostavlja skupne kanale vključenosti in omrežja, prek katerih si osebe in skupine, ki pripadajo eliti, zagotavljajo dostop do ključnih centrov odločanja (Higley, Lengyel 2000, 2).

2.6 *Dinamika sprememb znotraj družbene elite*

Vendarle – kaj povzroča dinamiko znotraj omrežja družbene elite? Pareto trdi, da je cirkulacija, dotok novih pripadnikov v elito, zagotovilo, da elita ohranja vitalnost in ostaja v ravnotežju (Pareto 1915-1919/1963, 1430). Upočasnitev cirkulacije naj bi privedla v stanje, ko se v elitnem razredu poveča število degeneriranih elementov, hkrati pa v podrejenem razredu naraste število elementov s superiornimi kvalitetai, kar lahko ogrozi družbeno ravnotežje, posledično pa lahko vodi v družbeni prevrat in vzpostavitev novega družbenega ravnotežja, ko moč pridobi nekoč podrejeni razred.

Interpretacija, ki govori o degeneraciji elite, je nezadostna, saj podcenjuje družbene boje tako znotraj samega omrežja družbene elite kot boje med vladajočo strukturo in vladanimi. Bolj obetavna je razčlemba pojma »cirkulacija«. Cirkulacijo lahko razumemo kot sposobnost obstoječe elite, da sklepa zaveznitva z novimi lastniki ali upravljavci različnih oblik kapitala, zlasti tistimi, ki v preteklosti niso zagotavljali visokih donosov, a se njihova donosnost povečuje. Reprodukcijsko po drugi strani razumemo kot nesposobnost obstoječe elite, da bi absorbirala nove lastnike in upravljavce kapitalov, kar ponuja možnost, da novinci vzpostavljajo medsebojne koalicije, ki lahko izzovejo dominantni status stare elite. Paretov pojem degeneracije elit je smiseln le, če ga razumemo kot razpad nekdanjega kohezivnega omrežja, ko deli starega omrežja sklenejo koalicijo z novimi omrežji, katerih kombinacija različnih oblik kapitala je bolj donosna. Deli, ki niso sposobni skleniti novih zavezništov, pa zdrsnejo proti obrobju.

Če Marxov razredni boj, ki naj bi bil gibalno zgodovine, razumemo kot boj med različnimi oblikami kapitala, med različnimi jedri omrežja družbene elite, lahko s konceptom razrednega boja pojasnimo bistveno več kot s tezo o degeneraciji elite. Izid bojev, ki tečejo horizontalno znotraj elitnih frakcij ter vertikalno med elito in ne-elito, je odvisen od možnosti mobilizacije resursov ter od zmožnosti sklepanja zavezništov med lastniki in upravljavci različnih oblik kapitala.

2.6.1 Nekaj primerov

Različni deli omrežja družbene elite prek virov moči, ki so jim na voljo, sklepajo zaveznitva.

Klasični marksizem dominantno vlogo načeloma pripisuje lastnikom kapitala. Vladajoči razred naj bi sestavljale osebe, ki imajo v lasti ekonomski kapital, umeščen v polje blagovne produkcije. V specifičnih zgodovinskih okoliščinah pa je lahko konfiguracija vladajočega razreda tudi drugačna. V obdobju konfliktov med različnimi frakcijami ekonomskega kapitala lahko dominantno vlogo prevzame tudi država, torej politična oblast. Takšno situacijo Marx analizira v 18. brumairu Ludvika Bonaparteja (Marx 1852/1979).

Sociološke teorije, ki navdih iščejo pri Webbru, poudarjajo pomen upravne elite, birokracije, torej elitne skupine, ki ji poznavanje prava omogoča racionalno in učinkovito delovanje. Gre torej za osebe, ki delujejo v polju družbene regulacije in državne redistribucije, hkrati pa imajo v posesti specifične oblike kulturnega oz. informacijskega kapitala, znanja in védenja, potrebna za upravljanje države.

Ko Mills govori o ameriški »elito moči«, govori o koaliciji lastnikov ekonomskega kapitala, vrha političnega aparata ter vojaške elite (Mills 1956). Millsovo »elito moči« lahko ob pomoči Bourdieujeve tipizacije kapitalov razumemo kot koalicijo lastnikov oz. upravljavcev ekonomskega kapitala, kapitala fizične sile in političnega oz. državnega kapitala (fr.: capital étatique), ki so prek šolanja v elitnih šolah, članstva v ekskluzivnih klubih in sorodstvenih razmerij povezani v kohezivno omrežje in torej posedujejo tudi pomemben socialni kapital.

Useem trdi, da ključno frakcijo elite predstavlja »notranji krog« omrežja ekonomske elite, torej tisti del managementa, ki v okviru ekonomskega polja prek povezanih direktorskih položajev upravlja z ekonomskim kapitalom in hkrati poseduje največ socialnega kapitala (Useem 1984). »Notranji krog« ima hkrati dober dostop do drugih elitnih skupin, denimo do politične elite.

Domhoff elito razume kot koalicijo »zgornjega družbenega razreda«, korporativne skupnosti in omrežja načrtovalcev politik (angl.: Policy-planning network) (Domhoff 2002). Ob tem »zgornji družbeni razred« razume kot bogataše, izobražene v zasebnih šolah, ki kohezivnost te skupine vzdržujejo s pripadnostjo elitnim klubom. Korporativno skupnost razume kot družbeno skupino, v kateri so zbrani največji lastniki kapitala ter managerska elita, integrirana prek povezanih direktorjev. Omrežje načrtovalcev politik je omrežje, v katerem se stikajo akademski izvedenci, poslovneži in politični voditelji.

Eyal, Szelényi in Townsley zadnje obdobje socializma razumejo kot koalicijo tehokratov in nomenklature, torej lastnikov kulturnega oz. informacijskega kapitala in lastnikov političnega kapitala kot podvrste socialnega kapitala. Za postkomunizem je po njihovem mnenju značilna koalicija tehokratov, torej lastnikov kulturnega oz. informacijskega kapitala znotraj ekonomskega polja, ter nekdanjih disidentskih intelektualcev, torej lastnikov kulturnega kapitala.

Zgodovinske izkušnje kažejo, da so koalicije elitnih frakcij nepredvidljive, celo vratolomne. Nacionalistični memorandum Srbske akademije znanosti in umetnosti, ki je nastal leta 1985, je posvojil in izvajal komunistični voditelj, Slobodan Milošević (Rizman 2006, 40). Za Miloševićevo Srbijo je bila torej značilna koalicija nomenklature, torej »lastnikov« socialnega kapitala v polju politike, ter akademikov, lastnikov kulturnega kapitala.

Še bolj nepredvidljivo sliko dobimo, ko ob prelomnih zgodovinskih okoliščinah prihaja do konverzij različnih tipov kapitala in do prehodov pripadnikov elitnih skupin iz enega polja v drugega. Za Slovenijo, denimo, je bila leta 1990 značilna selitev disidentskih intelektualcev, lastnikov kulturnega kapitala, v polje politike.

Teorija političnega kapitalizma trdi, da v prelomnih zgodovinskih okoliščinah nomenklatura, torej omrežje partijske politične elite, svoj socialni/politični kapital konvertira in ob pomoči procesov privatizacije seli v ekonomsko polje (Staniszki 1991, Hankiss 1990, 1991). Naše predhodne analize (Žerdin 2005) kažejo tudi na možnost, da socialni/politični kapital v polju politike ne nastopa nujno v obliki partijske nomenklature. Prav tako nomenklatura ni edina družbena skupina iz polja politike, ki teži k temu, da bi svoj socialni/politični kapital konvertirala v druge, manj tvegane oblike kapitala. V demokraciji, kjer se oblast menjava ali potrjuje v predvidenih ciklih, je politični kapital najbolj tvegana oblika kapitala. Zato se zdi samoumevno, da lastniki političnega kapitala stremijo v temu, da v svoj osebni »portfelj« vnesejo manj tvegane oblike kapitala.

Akterji iz političnega polja pričakujejo, da bodo elitni status obdržali, če se preselijo v ekonomsko polje in tam vstopijo v omrežje povezanih direktorjev. Akterjem iz ekonomskega polja, ki posedujejo socialni kapital, torej dobre zveze, pa se ponuja možnost, da na primer prek managerskega odkupa socialni kapital konvertirajo v ekonomskega, saj jim zveze omogočajo najetje ugodnih kreditov. Za razliko od socialnega kapitala v polju politike, ki ob

volilni zmagi zagotavlja visoke »donose«, ob volilnem porazu pa »bankrot«, je lastništvo ekonomskega kapitala bolj stabilno, saj je pravno najbolj zavarovano.

2.7 *Povzetek lastnosti elit*

Povzemimo lastnosti elit.

- 1) Pripadniki elit zasedajo ključne družbene položaje (Pareto).
- 2) Družbena manjšina, ki sestavlja elito, lahko vlada, ker je organizirana (Mosca).
- 3) Elito sestavlja presečna množica ljudi iz ključnih družbenih segmentov, denimo vojske, državne administracije in korporacij (Mills).
- 4) Elite niso monolitne, moč znotraj elit je razpršena (Dahl).
- 5) Elite so razločne, povezane, kohezivne in koordinirane družbene skupine s skupno zavestjo o pripadnosti eliti (Higley in Pakulski).
- 6) Pripadniki elite sprejemajo ključne odločitve, pomembne za celotno nacionalno skupnost (Burton, Gunther in Higley).
- 7) Pripadniki elit so lastniki oziroma upravljavci različnih oblik kapitala. Različne oblike kapitala so vir moči. Oblike kapitala so med seboj konvertibilne, učinki različnih oblik kapitala pa so sinergični. Pripadniki elit imajo v lasti bodisi upravljajo:
 - ekonomski kapital v obliki lastninskih pravic ali v obliki upravljaljskih pooblastil
 - kulturni oz. informacijski kapital v obliki védenja, obveščenosti, znanja in kvalifikacij
 - socialni kapital v obliki medsebojnih povezav in vzajemnih obligacij
 - i. politični kapital kot podvrsto socialnega kapitala, ki temelji na povezavah z akterji v polju družbene regulacije in državne redistribucije.
 - simbolni kapital, ki je lahko materializiran v obliki priznanj, odlikovanj in drugih simbolnih nagrad.
 - kapital fizične sile

2.8 *Sklepno razmišljanje*

Na uvodno terminološko vprašanje, ali je bolj produktivno razmišljanje o vladajočem/gornjem razredu ali o eliti, lahko odgovorimo s kritiko obeh konceptov. Če je (vladajoči) razred izvedeni (Marx) oz. idealno-tipski (Weber) koncept, je elita teoretsko premalo ambiciozen koncept, ker zanemarja odnose in razmerja moči, vzpostavljene med posameznimi pripadniki elite, hkrati pa ne namenja dovolj pozornosti mehanizmom integriranja elite. Zato se zdi bolj produktivno, če – zlasti ob analizi družbenih sprememb – namesto o vladajočem/gornjem razredu ali eliti govorimo o omrežju družbene elite. Koncept socialnega omrežja omogoča, da posameznike umestimo v različna družbena polja, jih na mezo-ravni povežemo z organizacijami, hkrati pa omogoča, da sledimo, na kakšen način so posamezniki in posamezni deli omrežja med seboj povezani, kakšna razmerja dominacije so med njimi vzpostavljena in kako ob tem nastajajo večje socialne formacije. Če sta koncepta elite ali vladajočega/gornjega razreda vsak zase nekoliko enodimenzionalna, saj ne pojasnita, kje v eliti/razredu stoji posameznik, je koncept omrežja družbene elite večdimenzionalen, saj je samo socialno omrežje, sestavljeno iz med seboj povezanih in soodvisnih posameznikov, bolj kompleksno in dopušča, da je členjeno na središče, periferijo in vmesni prostor.

Če si torej privoščimo nedopustno nadutost – v obdobju velikega napredka družboslovne metodologije in informatike nam ni več potrebno govoriti o Power Elite, pač pa lahko govorimo o Power Network. In zakaj Mills ni mogel razmišljati o Power Network? Odgovor je enostaven – šele z razvojem družboslovne informatike si lahko privoščimo ne le drugačno konceptualizacijo, ampak tudi analizo velikih količin empiričnih podatkov. Algoritmska obdelava velikih podatkovnih matrik, ki jih zahteva koncept omrežja, brez informacijskih tehnologij enostavno ne bi bila možna.

To pa še ne pomeni, da se lahko empirična sociologija, ki si je za cilj zadala analizo socialnih omrežij, poslovi od teorije, abstrakcije in idealno-tipskega pristopa. Rekonstrukcija ključnih odnosov, ki so vzpostavljeni med posameznimi pripadniki elite, zahteva temeljito analizo zgodovinskih, pravnih, ekonomskih, političnih in kulturnih okoliščin, saj se dominantna oblika socialnega kapitala deloma obnavlja, deloma pa spreminja. Ker so med posamezniki vzpostavljeni številni odnosi in ker vseh odnosov enostavno ni mogoče empirično evidentirati

in rekonstruirati, mora klasična sociološka analiza najprej odgovoriti na vprašanje, kateri odnosi so v danem zgodovinskem kontekstu ključni za empirično analizo, katere odnose pa lahko zanemarimo. Hkrati mora odgovoriti na vprašanje, v katerih družbenih poljih so vzpostavljeni odnosi, ki so ključni.

Zlasti ko gre za postkomunistične družbe, je temeljita analiza okoliščin, ki vplivajo na to, katere oblike socialnega kapitala so dominantne, ključnega pomena. V postkomunističnih družbah namreč trčimo na dodaten problem, saj so organizacijske strukture v teh družbah v primerjavi z zahodnimi videti nezrele in fluidne. »Neformalni krogi, klike, klani in omrežja so pogosto mesta signifikantne moči. Ta neformalna mesta moči je težje identificirati in preučevati« (Higley, Pakulski 2000, 41). Trditev Higleya in Pakulskega, da so neformalni krogi, klani in omrežja mesta signifikantne moči, nas hkrati opozarja na omejitve analize socialnih omrežij, saj empirična kvantitativna analiza socialnih omrežij številne dejanske povezave med posamezniki reducira le na omejeno število povezav. Empirična analiza socialnih omrežij sicer lahko ponudi temeljite, kvantificirane podatke o posameznih izsekih socialnih omrežij, hkrati pa ne more rekonstruirati socialnega omrežja v vseh njegovih dimenzijah. Zato je potrebna pazljiva, historična in teoretsko poglobljena interpretacija dobljenih empiričnih rezultatov.

3 Družbena struktura kot socialno omrežje

Omrežja so – če se omejimo na Slovenijo – predmet številnih špekulacij in redkih analiz. V pogovornem jeziku so omrežja razumljena kot prizorišča druženja v virtualnem svetu (facebook, twitter) ali kot prikrite arene spektakularnih zarot. Vendar omrežja niso zgolj facebook ali komunikacijski in komandni kanali zarotnikov. Omrežje je lahko tudi sopomenka za družbeno strukturo ali za izsek iz družbene strukture. Pregled zgodovine socioloških teorij ponuja nekatere nastavke za razumevanje družbene strukture kot omrežja.

3.1 Sociološke teorije o družbeni strukturi kot omrežju

Hobbes navaja, da je moč posameznika odvisna od prijateljev, ki jih ima. »Imeti prijatelje, je moč; njihove moči so združene« (Hobbes 1651/1968, 150).

Marx v Grundrisse navaja, da družba ne sestoji iz individuov, »ampak izraža vsoto odnosov, v katerih so ti individui drug ob drugem« (Marx 1858/1985, 159).

Simmel družbo razume kot kompleksen splet bolj ali manj trajnih, zavestnih ali nezavednih, mimobežnih ali usodnih vezi, vzpostavljenih med individuumi. »Vsi veliki sistemi in nadindividualne organizacije, na katere pomislimo ob pojmu družba, niso nič drugega kot strditve – v trajnih okvirih in samostojnih tvorbah – neposrednih, vse življenje iz ure v uro, sem in tja potekajočih vzajemnih učinkovanj med individui« (Simmel 1917/1993, 13). »Družba je (...) le ime za okolico individuov, ki so s pomočjo tako učinkujočih medsebojnih vezi povezani drug z drugim in ki jih zato označujemo kot celoto« (Simmel 1917/1993, 13).

Podobno razumevanje družbene strukture zasledimo pri socialnem antropologu Radcliffe-Brownu, ki družbeno strukturo definira kot »omrežje dejansko obstoječih razmerij« med osebami (Radcliffe-Brown 1940/1994, 212). Izhodiščna točka spletanja omrežja so družbena razmerja med dvema osebama, omrežje številnih diadičnih razmerij pa sestavlja širšo družbeno strukturo. Radcliffe-Brown ugotavlja, da se dejanska razmerja med posamezniki zaradi smrti in rojstev, porok in ločitev, dejstva, da prijatelji postajajo sovražniki in obratno, ves čas spreminjajo. Hkrati pa se družbena struktura nenehno obnavlja. Antropolog, ki se po desetletju vrne v skupnost, ki jo preučuje, sicer ugotovi, da so nekateri člani skupnosti umrli in da so se nekateri člani skupnosti rodili, struktura kot celota pa vendarle ostaja relativno stabilna. »Po drugi strani pa se strukturna oblika lahko spremeni, včasih postopoma, včasih

relativno nenadno, recimo v revolucijah ali vojaških zasedbah. A tudi v najbolj revolucionarnih spremembah struktura ohrani del svoje kontinuitete« (Radcliffe-Brown 1940/1994, 215). Z drugimi besedami: v omrežju povezav med konkretnimi posamezniki sicer prihaja do odhodov ali prihodov posameznih članov omrežja ter do sprememb v tipu povezav med osebami. Hkrati pa strukturne lastnosti omrežje kljub personalnim spremembam ostajajo relativno stabilne.

Antropolog Claude Lévi-Strauss v Elementarnih strukturah sorodstva v središče analize postavi sorodstvena razmerja. Ugotavlja, da so poroke ena temeljnih oblik menjave. Te menjave tvorijo »omrežje zavezništev«, ki so bistvena za »integracijo posamičnih enot znotraj skupine kot celote« (Lévi-Strauss 1949/1969, 481). Povedano drugače, po mnenju Lévi-Straussa so zavezništva znotraj omrežij, ki nastajajo s porokami in menjalnimi razmerji, ki se ob tem vzpostavljajo, edini način, kako skupina ostane skupina (Lévi-Strauss 1949/1969, 479).

Coleman opozarja, da družbe ne moremo razumeti zgolj kot obsežnega omrežja ali organizacije fizičnih oseb. Nezdosten se mu zdi tudi opis družbe, ki družbeno organizacijo pojmuje kot kompozicijo vlog in odnosov med vlogami (Coleman 1974, 13). Trdi, da moramo ob analizi družbene strukture ob odnosih, ki so vzpostavljeni med posamezniki, torej fizičnimi osebami, upoštevati tudi pravne osebe, torej korporacije, politične stranke, državno administracijo. Tako kot imajo svoje interese in pravice fizične osebe, imajo specifične interese in pravice tudi pravne osebe. Korporativni akterji so po eni strani fizičnim osebami, ki so se povezale v pravne osebe, dali v roke učinkovit instrument, prek katerega so lahko fizične osebe uveljavljale določene pravice (Coleman 1974, 28). Po drugi strani pa so v 20. stoletju korporativni akterji postali v veliki meri avtonomni, izven kontrole ljudi. Coleman pravi, da so korporativni akterji postali kot roboti iz znanstvenofantastične nočne more. »Roboti, ki jih je ustvaril človek, so dobili lastno voljo, niso več pod kontrolo ljudi. Četudi so ti roboti predvsem neotipljive organizacijske strukture, njihovi učinki niso nič manj resnični« (Coleman 1974, 57).

Mann različne družbe razume kot »mnoštva prekrivajočih in sekajočih se omrežij moči« (Mann 1986, 1). Če je družba omrežje interakcij med posamezniki, so, kot ugotavlja Mann, odnosi moči ena od vsebin teh interakcij. Moč kot vsebina povezav med posamezniki se aktivira ob ambiciji, da bi posamezniki zadovoljili svoje potrebe. »Ker obstaja veliko

človeških potreb, obstaja tudi veliko oblik družbenih odnosov in manjših ter večjih omrežij oseb v medsebojnih interakcijah, razvrščenih od ljubezni, do tistih, ki vključujejo družino, ekonomijo in državo« (Mann 1986, 5).

Povzemimo: družbeno strukturo razumemo kot kompleksno, ves čas spreminjajoče se omrežje vzajemnih odnosov med posamezniki. Odnosi so lahko po svoji naravi bolj ali manj formalni, bolj ali manj trajni, bolj ali manj konfliktni. Odnosi so lahko bolj ali manj regulirani – denimo z vrednotami, običaji, pogodbami ali zakonodajo. Vzpostavljeni so v različnih družbenih poljih – denimo v poljih biološke reprodukcije, blagovne produkcije ali družbene regulacije in državne redistribucije. Vsebina odnosov med posamezniki je lahko solidarnost, vzajemnost, dominacija ... Povezave med posamezniki so lahko glede na frekvenco in siceršnjo naravo stikov krepke ali šibke. To kompleksno omrežje ima svojo bolj ali manj stalno in urejeno strukturo. Tudi ko gre za »sisteme«, »organizacije«, »institucije«, »pravne osebe« ali druge oblike kolektivnega delovanja, ki jih lahko razumemo kot širši politični, ekonomski ali socialni okvir, v katerem se spletajo omrežja posameznikov, so »sistemi«, »organizacije« in »institucije« v zadnji instanci še vedno bolj ali manj trajna in bolj ali manj »strjena«, »kristalizirana« omrežja vzajemnih učinkovanj med individuumi, ki pa delujejo po specifični, najpogosteje pravno regulirani logiki.

Odločitev, da se naslonimo na tisti del sociološke tradicije, ki družbeno strukturo razume kot omrežje, pod vprašaj postavlja uporabo nekaterih klasičnih in skorajda samoumevnih socioloških metafor. Družbena struktura ni piramida, ki bi imela na vrhu faraona, vezirje in duhovščino, nekje na sredini piramidalne strukture uradnike in pisarje, proti dnu pa rokodelce, delavce, kmete in sužnje. Družbena struktura nima svojega vrha, ki bi ga zasedal kapitalist ali partijski sekretar, pri dnu bi bili proletarci, nekje vmes pa vojska, policija, birokracija, sodstvo, šolski aparat, duhovščina, znanost ...

Celo pojem »hierarhija«, ki v vsakdanji rabi družbo členi na zgornji, vmesni in spodnji del, je potrebno jemati z zadržkom – ne glede na to, kako udomačen je v sociološki tradiciji. Družba – če jo razumemo kot omrežje – ni členjena glede na »višino« položaja, ki ga zaseda posameznik ali skupina. Bolj smiselno je, če besedo »hierarhija« razumemo etimološko in se ozremo k njenemu prvotnemu pomenu: hierarhija je izvorno pomenila vladavino (gr.: arche, tudi počelo, oblast, začenjanje) svetega (gr.: hieron). Besedo »hierarhija« je najbrž prvi uporabil Dionizij Areopagit (5., 6. stoletje), uporabil pa jo je za označevanje razmerij med

Bogom in angeli, angelskimi redovi in vsemi duhovnimi bitji. Ob tem je dedič mišljenja sv. Gregorja iz Nazianza (329 – 390), ki je to »hierarhično« razmerje opisal z besedami: »Angeli so izšli iz Boga kakor žarki iz sonca« (prim. Kocijančič 2008, 62).

Druga pogosta metafora, ki jo lahko zasledimo v sociologiji, je metafora kroga. Useem (1984), govori o »notranjem krogu« korporativnega omrežja. Mills govori o političnih, vojaških in korporativnih krogih. Higley, Hoffman-Lange, Kadushin in Moore govorijo o kohezivnih vplivnih krogih (Higley in drugi 1991). Levine (1972) govori o sferah vpliva, Hobson pa o »notranjem obroču« (glej: Freeman 2004, 18-19). Metafora kroga je z vidika analize socialnih omrežij manj sporna kot piramida. A še vedno je ujeta v poenostavljeno geometrično metaforiko, ki ne more zajeti vse kompleksnosti družbene strukture.

Bistveno bolj primerna je členitev na center, polperiferijo in periferijo – če si izposodimo besednjak iz Wallersteinove analize svetovnih sistemov (Wallerstein 2006). Analiza socialnih omrežij namesto geometričnih metafor govori o središču in periferiji omrežja ter o jedrih kot posebnih zgostitvah znotraj omrežja. Dejstvo, da omrežja ne členimo na zgornji in spodnji del, ne pomeni, da znotraj omrežij ne veljajo odnosi dominacije. Ti seveda veljajo. A odnose gospostva bolj korektno opišemo, če se namesto na metaforo piramide naslonimo na Foucaultovo analizo Benthamovega Panoptikona kot metafore moderne oblasti, ki centralnemu nadzorniku zaporniške stavbe, zgrajene v obliki oboda, omogoča, da iz nadzornega stolpa opazuje zapornike, ne da bi ti lahko ugotovili, ali je dejansko sploh prisoten v osrednjem stolpu. Metafora panoptikona kot mehanizma modernega delovanja oblasti, ki deluje samodejno, opušča členitev zgoraj-spodaj in moč postavlja v središče, nadzorovane pa na obod, obrobje (Foucault 1984, 199).

V čem je prednost tematizacije družbene strukture kot omrežja? Koncept socialnega omrežja omogoča, da med empirično analizo združimo tri sociološke perspektive: mikro perspektivo kot perspektivo, osredotočeno na opazovanje posameznika, mezo perspektivo kot perspektivo, osredotočeno na opazovanje posamezne institucije, in makro perspektivo, osredotočeno na večje družbene formacije (torej tudi »razred«, »sloj«, »elito«). Ob tem izhajamo iz metodološke predpostavke, da lahko mikro, mezo in makro perspektivo, ko posameznike prek odnosov z drugimi posamezniki ali institucijami povežemo v večje družbene formacije, ob pomoči sodobnih analitičnih orodij združimo v smiselno sociološko celoto. Koncept analize

socialnih omrežij predpostavlja soodvisnost posameznikov in institucij, odnosi med njimi pa so bodisi simetrični bodisi asimetrični.

Če družbo razumemo kot kompleksno omrežje vzajemnih odnosov med individuumi in institucijami, se zastavlja vprašanje kriterijev, kateri odnosi so glede na raziskovalno vprašanje pomembni in kateri ne. Že ob pomoči ad-hoc socioloških zaznav namreč zelo hitro pridemo do ugotovitev, kar zlasti velja za majhne (nacionalne) skupnosti, kako je »vse povezano« (Barabasi 2003). Milgramova študija, ki je temelj teorije »malega sveta« (angl.: small world), navaja, da lahko prebivalce celega planeta povežemo v šestih korakih (Milgram 1967, Milgram in Travers 1969) ...

Zaradi povezav, ustvarjenih v družinski skupnosti (sorodstvena omrežja), šoli (»old boys networks«), političnih organizacijah (npr. »nomenklatura«), družbenih gibanjih, poslovnem svetu, klubih, društvih, sosedskih skupnostih ... je družba tako gosto prepleteno omrežje, da je ob analizi potrebna določena redukcija. Knoke in Kuklinski zato opozarjata, da je ob »strukturalni analizi kateregakoli sistema (...) bistveno, da identificiramo pomembne položaje znotraj omrežja odnosov, ki povezujejo akterje tega sistema« (Knoke in Kuklinski 1982, 18).

Ob odločitvi za redukcijo bomo izbrali nekaj ravni analize.

Prva raven analize odgovarja na vprašanje, v katerem »družbenem polju« – če uporabimo Bourdieujev izraz (Bourdieu 1993, 72) – prihaja do povezav. Gre za povezave v polju biološke reprodukcije, blagovne produkcije, družbene regulacije in državne redistribucije ali v kakšnem drugem polju? Ukvarjali se bomo s specifičnim izsekom družbe, socialnim omrežjem, ki ga lahko opazujemo v polju blagovne produkcije. Ne zanima nas celotno polje blagovne produkcije, pač pa zgolj osebe, ki zasedajo vodilne položaje v polju blagovne produkcije, torej posamezniki, ki pripadajo omrežju ekonomske elite. Ob osredotočenju na polje blagovne produkcije nameravamo pozornost nameniti tistim posameznikom, ki so hkrati umeščeni še v polje družbene regulacije in državne redistribucije, saj je osrednje vprašanje naše raziskave odnos med politično oblastjo in ekonomsko močjo. Vnaprej pa se odrekamo ambiciji, da bi tematizirali družbo kot celoto.

Druga raven analize je oblika povezav. Gre za pravno formalizirane odnose ali za neformalne povezave? Pravno formalizirani odnosi so bolj stabilni in zaradi možnih sankcij bolj zavezujoči od neformalnih. Zato se bomo osredotočili zgolj na en vidik odnosov med individualnimi in kolektivnimi akterji, na formalizirane odnose, katerih vsebina je tudi moč.

Tretja raven analize odgovarja na vprašanje, kdo je akter. Analiza socialnih omrežij omogoča, da kot akterja razumemo posameznika, hkrati pa lahko kot akterja razumemo tudi organizacijo, v našem primeru korporacije, gospodarske družbe.

3.2 Socialna omrežja in ekonomski učinki

Za razliko od več avtorjev, ki vpetosti v socialna omrežja ne povezujejo z ekonomskimi učinki, je Granovetter (Granovetter 2005) prepričan, da vpetost v socialna omrežja na ekonomske rezultate učinkuje vsaj na tri načine. Prvič, socialna omrežja vplivajo na tok in kvaliteto informacij. Drugič, omrežja so vir nagrad in kazni. Tretjič, zaupanje kot prepričanje, da bodo drugi ravnali pravilno, se pojavlja v kontekstu socialnih omrežij. Granovetter sicer ne analizira specifičnega omrežja povezanih direktorjev, torej omrežja ekonomske elite, pač pa govori o socialnih omrežjih na splošno. Ker pa omrežje povezanih direktorjev predstavlja pomemben izsek celotnega socialnega omrežja, Granovetterjeva analiza relativizira tezo, da med vpetostjo v socialno omrežje in ekonomskim učinkom ni korelacije.

Granovetterjevo argumentacijo, ki utemeljuje vpliv omrežij na ekonomsko učinkovitost, si oglejmo bolj podrobno. Izhodišče njegove argumentacije je povezano s kritiko predpostavk politične ekonomije. Adam Smith namreč predpostavlja, da je družba atomizirana, to pa omogoča perfektno delujočo konkurenčnost (Smith 1776/1979, 232). Granovetter odgovarja, da se akterji ne obnašajo kot atomi, ki bi bili postavljeni izven družbenega konteksta, niti suženjsko ne sledijo vnaprej napisanemu programu, ki bi njihovo delovanje vezal na pripadnost družbeni kategoriji. Njihova dejanja so vpeta v konkretne in trajne sisteme družbenih odnosov (Granovetter 1985).

3.2.1 Gostota in velikost omrežja

Vrednote kot skupna prepričanja o primernem načinu obnašanja so bolj jasno izražene, bolj usidrane in lažje uveljavljene v gostejših omrežjih. Gostota omrežja torej neposredno vpliva na vrednote, ki veljajo v nekem omrežju. Na možnost, da bi se vrednote kristalizirale in

uveljavile, hkrati vpliva velikost omrežja. Večje kot je omrežje, manjša je možnost, da bodo vrednote kristalizirane in uveljavljene.

3.2.2 Omrežje krepkih ali šibkih povezav

Ko gre za informacije in inovacije, se zastavlja vprašanje, v kakšen tip omrežja je vpet posameznik. Granovetter glede na kvantiteto in kvaliteto odnosov loči dva tipa povezav – šibke in krepke. Omrežje krepkih povezav je praviloma zaprto omrežje, v katerem ima posameznik stike zlasti z neposredno okolico. Za omrežje krepkih povezav, ki se do neke mere prekriva s Tönniesovemu razumevanju skupnosti (Gemeinschaft), je značilno, da so odnosi med ljudmi osebni in neposredni, posameznike pa povezujejo iste vrednote in prepričanja. Ker so omrežja krepkih povezav praviloma zaprta, je za te skupnosti značilno, da je večina pripadnikov skupnosti v neposrednem odnosu z veliko večino preostalih članov skupnosti.

Omrežje šibkih povezav ustreza Tönniesovim razumevanjem družbe (Gesellschaft). Te povezave so neosebne, praviloma formalizirane (glej tudi: Tönnies 1887/1999, 93).

Granovetter je, ko je raziskoval, kako ljudje najdejo službo, prišel do na videz paradoksalne ugotovitve. Ljudje službe ne najdejo ob pomoči tesnih prijateljev, pač pa najpogosteje prek znancev. Ker so omrežja tesnih prijateljev zaprta in ker se tesni prijatelji praviloma gibljejo v istih krogih, ta tip povezav ne povečuje dostopa do novih informacij. Znanci, s katerimi je posameznik povezan prek šibkih povezav, pa se gibljejo v različnih krogih, zato so bežni znanci boljši vir novih informacij kot tesni prijatelji. Zato Granovetter govori o moči šibkih povezav. Hkrati šibke povezave odpirajo pot inovacijam, saj omogočajo ustvarjanje mostičč med deli omrežja, ki sicer sploh ne bi bili povezani (Granovetter 1973).

3.2.3 Umeščenost v strukturo omrežja

Umeščenost posameznika v strukturo omrežja je bistvenega pomena – tudi ko gre za ekonomsko učinkovitost nekega posameznika. Obstajajo deli omrežja, ki imajo večji strateški pomen. Dva dela omrežja sta ključna. Ob središčnem položaju v omrežju, ki zagotavlja strukturno moč, so posebnega pomena tudi t.i. mostičča, točke, ki povezujejo dele omrežja, ki bi, če mostičč ne bi bilo, ostali nepovezani (Burt 1992). Te točke imajo nadzor nad komunikacijskimi tokovi, saj lahko odločijo, ali bo določena komunikacija iz enega dela omrežja lahko preskočil v drug del omrežja.

3.2.4 Povezanost ekonomskega in neekonomskega delovanja

Granovetter opozarja, da ekonomija ni edino osišče družbenega življenja. Ko sta ekonomsko in neekonomsko delovanje pomešana, lahko neekonomsko delovanje vpliva na stroške in dostopne tehnike same ekonomske dejavnosti. Granovetter prepletenost ekonomskih in neekonomskih dejavnikov imenuje »socialna ugnezenost« (angl.: social embeddedness) ekonomije (Granovetter 1985). Kot ilustracijo trditve o socialni ugnezenosti ekonomije, ki vpliva na ekonomske stroške, ponuja družbeno kulturo, ki je tolerantna do pojavov korupcije (Granovetter 2005). V tem primeru so ekonomski stroški visoki. Hkrati pa lahko neekonomski dejavniki pocenijo poslovanje. Ilustrirajmo: osebno zaupanje med poslovnimi partnerji, ki ne izvira iz ekonomske sfere, pač pa iz drugih kontekstov, je lahko dejavnik zmanjševanja tveganja.

3.2.5 Socialna omrežja in cene

Družbena struktura ima vpliv na določanje cen. Cene se namreč ne določajo na abstraktnem trgu, na katerem velja načelo svobodne konkurence, pač pa na cene dobrin vplivajo tudi sociološke in psihološke vezi med kupcem in prodajalcem. Granovetter ob tem navaja študije finančnega trga, ki ugotavljajo, da kreditorejmalci, ki osebno poznajo bankirje, za kredite plačajo nižjo obrestno mero. Če namreč bankir osebno pozna kreditorejmalca, s tem znižuje tveganje (Granovetter, 2005).

3.2.6 Družbena struktura, produktivnost in spoštovanje dogovorov

Produktivnost posameznika je odvisna od njegove sposobnosti, da se uči. V kompleksnih okoljih pa se posameznik veščin ne more naučiti iz knjig, pač pa so te odvisne od njegovega dostopa do t.i. tihega znanja (angl.: tacit knowledge), torej od interakcij s posamezniki, ki posedujejo posebna znanja. Osebe, ki se v določeni korporaciji zaposlijo prek osebnih zvez, so zato, ker imajo olajšan dostop do posebnih znanj, bolj produktivne in so redkeje odpuščene (Granovetter 2005).

3.3 Socialna omrežja kot arena sprejemanja odločitev

Kakšna je mikrologika sprejemanja odločitev? Kje se odločitve sprejemajo in na kakšen način? Na ta vprašanja v politološki študiji o teoriji odločanja odgovarja Giovanni Sartori. Njegova argumentacija presega politološke okvire, zato je uporabna tudi kot teorija odločanja znotraj nacionalne elite ali kot teorija odločanja znotraj omrežja ekonomske elite.

Izhodišče Sartorijske teorije odločanja je, da so ključne odločitve v stabilnih političnih in ekonomskih sistemih sprejete v relativno majhnih skupinah ljudi. Te skupine – Sartori jih imenuje »odbori« – odločitve sprejemajo med stiki, ki so osebni, institucionalizirani in trajni. Obstajajo pravila rekrutiranja v odbore, prav tako so formalizirani tudi postopki sprejemanja odločitev. Odbori niso namenjeni sprejemanju enkratnih odločitev, pač pa gre za cel niz odločitev – Sartori ga imenuje »tok odločitev« (Sartori 1987, 228). Odbori štejejo vsaj tri člane, njihovo število pa lahko doseže več deset, tudi do 30 članov. Proces priprave in sprejemanja odločitev v odborih ni javen; poteka diskretno. Ključna značilnost sprejemanja odločitev v sistemu odborov je ta, da praviloma ne gre za odločanje, ki jo teorija iger imenuje odločitve z ničelno vsoto, pač pa za odločitve s pozitivno vsoto. Člani odbora med seboj trgujejo. Sartori ugotavlja, da odbori delujejo po načelu »Do ut des« – Dam, da boš dal. Odbori odločitve kljub različnim stališčem praviloma sprejemajo soglasno. Preglasovanje je mehanizem, ki nastopi le izjemoma. Odločanje v odboru temelji na tihi predpostavki izmenjav, ki potekajo skozi čas. Gre za recipročno kompenzacijo z zamikom (Sartori 1987, 229).

Za sprejemanje odločitev v sistemu odborov je značilno, da se odbor ne odloča po načelu izbire prve preference. Sprejemanje odločitev v odboru temelji na načelu rangiranja preferenc in spodbuja sporazume, dosežene okrog druge ali tretje preference.

Odbori ne delujejo izolirano. Umeščeni so v omrežje odborov, ki ga Sartori imenuje »sistem odborov« (Sartori 1987, 231). Koordinacija delovanja znotraj omrežja odborov poteka ob pomoči mehanizma »stranskih plačil«, koncesij, ki jih posamezen odbor daje drugim odborom. Ni nujno, da so »stranska plačila« izrecno izpogajana. Znotraj omrežja odborov potekajo bolj ali manj avtomatična prilagajanja, ki temeljijo na anticipiranih reakcijah drugih odborov.

Sartorijsvo teorijo odločanja so Higley, Hoffman-Lange, Kadushin in Moore iz politološkega konteksta odločanja v vladnih odborih prenesli tudi na odločanje v strukturah nacionalne elite kot celote. Nacionalne elite delujejo v zapletenem sistemu diskretnih, neformalnih, fleksibilnih, a še vedno značilno kohezivnih vplivnih krogih, ki so vzpostavljeni okrog institucij in posameznih odločitev (Higley in drugi 1991). Ti krogi nimajo izbranih ali stalnih voditeljev. Konfiguracija elitnih krogov se ves čas spreminja, hkrati pa člani elitnih krogov zaradi diskretne narave delovanja nimajo pregleda nad celotno konfiguracijo. Poznajo sicer

krog, s katerim so v stalnih stikih, le približno pa se zavedajo, kdo so člani sosednjih ali razširjenih krogov.

Sartorijeva teorija odločanja je prevedljiva tudi v kategorije ekonomske sociologije in je uporabna za razumevanje logike odločanja znotraj upravnih odborov korporacij oziroma omrežja nadzornih svetov. Upravni odbori, uprave in nadzorni sveti gospodarskih družb ne sprejemajo enkratnih odločitev, pač pa ob upoštevanju načela rangiranja preferenc odločitve sprejemajo v nizu, ob tem pa gre za recipročno kompenzacijo z zamikom. Povedano bolj enostavno – sistem odločanja temelji na medsebojnem »trgovanju« članov upravnih odborov, uprav oz. nadzornih svetov in ob predpostavki, da bo tisti, ki bo v določenem trenutku popustil, to lahko nadoknadil ob sprejemanju naslednje odločitve. Člani upravnih odborov, uprav oz. nadzornih svetov se hkrati zavedajo, da niso izolirani. Delujejo v omrežju odborov; nekateri člani odborov zasedajo več funkcij hkrati, zato med različnimi odbori obstajajo odprti komunikacijski kanali. Ti omogočajo, da se odbori ob odločitvi prilagajajo okolici in da anticipirajo reakcije svoje okolice.

4 Povezani direktorji

Sociološka teorija fenomen povezanih direktorjev (angl.: interlocking directorship) definira kot pojav, ki nastopi, ko ista oseba hkrati zaseda položaje v upravnih odborih ali drugih upravnih oziroma nadzornih telesih več gospodarskih družb. Za anglosaksonsko pravno ureditev je značilen t.i. enotirni sistem upravljanja gospodarskih družb, v katerem gospodarsko družbo vodi upravni odbor, sestavljen iz notranjih in zunanjih direktorjev (glej Bohinc in Ivanjko 1999, 78-79). V tem primeru lahko iste osebe zasedajo položaje v več upravnih odborih več gospodarskih družb hkrati. Za germansko pravno ureditev je značilen dvotirni sistem upravljanja, v katerem gospodarsko družbo vodi uprava gospodarske družbe, poslovanje uprave pa nadzira s strani skupščine lastnikov imenovani nadzorni svet, ki upravo imenuje in jo lahko tudi odstavi (glej Bohinc in Ivanjko 1999, 77). V tem primeru govorimo o povezavah med upravami podjetij in nadzornimi sveti.

Slovenski pravni red od sprejetja novega Zakona o gospodarskih družbah (ZGD-1) omogoča obe obliki upravljanja, enotirnega in dvotirnega. Prevladujejo dvotirni sistemi, v katerih nadzorni sveti imenujejo, nadzirajo in razrešujejo uprave. Hkrati pa veljavna zakonodaja omogoča tudi enotirni sistem, po katerem skupščina lastnikov imenuje upravni odbor, sestavljen iz notranjih in zunanjih direktorjev.

4.1 *Zgodovinski pregled metodologij raziskovanja pojava*

4.1.1 Kvalitativne študije

Freeman, avtor poglobljene zgodovinopisne študije o razvoju analize socialnih omrežij, navaja, da je pojav povezanih direktorjev prvi predstavil in analiziral britanski novinar in ekonomist John Hobson v delu *The Evolution of Modern Capitalism* (Freeman 2004, 18-19). Hobsonova predstavitev pojava je zanimiva zaradi dveh dejstev. Prvič, avtor v leta 1894 objavljenem delu analizira »notranji obroč južno-afriških financ«. Ugotovil je, da v upravnih odborih petih največjih južnoafriških korporacij sedi šest oseb, ki direktorske funkcije hkrati opravljajo v dveh ali celo treh korporacijah. Dejstvo, da je Hobson pojav povezanih direktorjev zaznal v Južni Afriki, je zanimivo, ker kaže, da je pojav povezanih direktorjev najprej pritegnil pozornost na periferiji nastajajočega svetovnega kapitalističnega sistema. To sicer ne pomeni, da leta 1894 v Veliki Britaniji kot središču nastajajočega svetovnega

kapitalističnega sistema fenomen povezanih direktorjev še ni obstajal. Ravno obratno – pojav, ko je ista oseba sedela v upravnih odborih več korporacij, je ob koncu 19. stoletja že obstajal tudi v državah, ki so sodile v središče svetovnega kapitalističnega sistema⁹.

Druga posebnost Hobsonove študije je vsaj tako zanimiva kot dejstvo, da je pojav zaznal v Južni Afriki: pojav je skušal vizualizirati – kot prekrivajoče se kroge, ki kažejo, da so v presečnih množicah osebe, ki direktorsko funkcijo opravljajo v več korporacijah. Hobson se ob vizualizaciji fenomena torej ni odločil za predstavitev v obliki omrežja, pač pa za analitično manj perspektivno, a kljub temu inovativno ponazoritev s presečnimi množicami.

Prve analize fenomena povezanih direktorjev v središču nastajajočega svetovnega kapitalističnega sistema – v Nemčiji in ZDA – so nastale skorajda sočasno. Leta 1905 je Otto Jeidels analiziral povezave med nemškimi bankami in industrijskimi korporacijami (citirano po Carroll, Fennema, Heemskerk 2010). Ugotavljal je, da so nemške banke svoje direktorje postavljale v upravne odbore industrijskih podjetij, hkrati pa so na direktorske funkcije rekrutirale »osebe z zvenečimi naslovi, tudi nekdanje visoke državne uradnike, ki so sposobni narediti vse potrebno, da bi olajšali stike z oblastmi« (citirano po Chu in Davis 2011).

Leta 1905 – torej istega leta kot Jeidels v Nemčiji – je Sereno S. Pratt, urednik Wall Street Journala, časnika ameriške poslovne skupnosti, identificiral skupino 76 moških, ki so kot člani upravnih odborov večjega števila korporacij sestavljali »poslovni senat«, jedro ameriške »finančne oligarhije«. Zapisal je, da je delniška družba predmet avtokratskega ali oligarhičnega nadzora. Ugotavljal je, da lastniki delnic nimajo realne možnosti glasovanja. »Majhni skupini finančnikov ni težko dominirati lastnini, vredni milijarde dolarjev in pripadajoči tisočim vlagateljem, ki so pri upravljanju brez glasu« (citirano po Bunting in Barbour 1971).

Pomenljivo je, da se je besedna zveza »finančna oligarhija« pojavila na samem Wall Streetu in to pet let pred Hilferdingovim Finančnim kapitalom in desetletje pred Leninovo analizo imperializma in finančnega kapitala (Lenin 1916/1946).

⁹ Longitudinalne študije pojava povezanih direktorskih funkcij v ZDA za izhodišče jemljejo leto 1896 (glej Bunting in Barbour, 1971).

Da je fenomen povezanih direktorjev že na samem začetku 20. stoletja v ZDA veljal za pomemben družbeni pojav, kažejo odzivi ameriških političnih oblasti. Leta 1912 je posebni kongresni preiskovalni pododbor, ki ga je vodil Arsene Pujo, preiskoval dimenzije t.i. denarnega trusta (angl.: money trust) in obseg omrežja povezanih direktorjev. Obsežna in ambiciozna študija ameriške zakonodajne oblasti predstavlja prvi primer sistematičnega zbiranja empiričnih podatkov o najmočnejših ameriških bankirjih ter njihovih položajih v bančnih, zavarovalniških, industrijskih, transportnih in drugih korporacijah (Money Trust Investigation 1918).

Analiza fenomena omrežja povezanih direktorjev kongresnega pododбора je pomembna tudi s stališča analize socialnih omrežij. Omogoča namreč rekonstrukcijo ene od mer središčnosti ključnih ameriških finančnih institucij – t.i. stopnje, mere središčnosti, ki pove, s kolikšnim številom točk je povezana analizirana točka (glej De Nooy, Mrvar in Batagelj 2005, 63-64). Povedano bolj naravnost: kongresna analiza je pedantno popisala in preštela funkcije v upravnih odborih, ki jih zasedajo najvplivnejši in najmočnejši ameriški gospodarstveniki. Hkrati pa analiza kaže tudi na pomembno ambicijo ameriške zakonodajne oblasti, da omeji nevarnosti, ki jih koncentracija moči v rokah denarnega trusta predstavlja tako za ameriško demokracijo kot za načela svobodne tržne konkurence.

Brandeis je leta 1914 na osnovi podatkov, ki so bili zbrani med delovanjem Pujovega pododбора, v knjigi *Other People's Money* kritično analiziral delovanje finančne oligarhije, ki nadzira gospodarske tokove v državi. Omrežje povezanih direktorjev, katerih središče so bile velike ameriške banke, je bilo za Brandeisa ključni dokaz obstoja finančne oligarhije. Prek direktorjev, ki so zasedali položaje v več upravnih odborih hkrati, so se povezovale korporacije. In obratno, prek korporacijskih upravnih odborov so se povezovale osebnosti iz centra finančne oligarhije. Ob tem je nastajala »neskončna veriga« povezav kot »najmočnejši instrument denarnega trusta« (Brandeis 1914/2009, 51-68).

Brandeis je ob razkritju »neskončne verige« povezav, ki bi jo danes imenovali omrežje povezanih direktorjev, ocenil: »Praksa povezanih direktorjev je vir več oblik zla. Gre tako za kršitev človeških kot božjih zakonov« (Brandeis 1914/2009, 51). Ob tem je navedel niz problemov, ki jih povzroča povezanost direktorjev. Prvič, duši tržno konkurenčnost. Drugič, vpliva na lojalnost vodilnih ljudi v korporacijah, saj ti hkrati ne morejo služiti dvema gospodarjema. Tretjič, povzroča neučinkovitost, saj uničuje iniciativnost in vpliva na kvaliteto

presoji. Hkrati gre po njegovem prepričanju za prakso, ki je nedemokratična, saj gre za teptanje izhodišča o »poštenosti brez uslug« (Brandeis 1914/2009, 51).

Zaradi naštetih negativnih učinkov je ameriška zakonodaja s t.i. Claytonovim zakonom (Clayton Act) leta 1914 prepovedala, da bi bile korporacije, ki si neposredno konkurirajo, povezane prek skupnih direktorjev. Izrecno so bile prepovedane personalne povezave med konkurenčnimi bankami. Prepovedane so bile tudi povezave med upravnimi odbori železnic in njihovih dobaviteljev. Hkrati pa praksa povezovanja direktorskih funkcij na splošno ni bila prepovedana (glej Dooley 1969, Fennema 1982, 20). Dejstvo, da je ameriška zakonodajna oblast omejila moč finančnega kapitala, je izjemno pomenljivo, saj so se zakonodajne spremembe v nastajajočem novem središču svetovnega kapitalističnega sistema zgodile dve leti pred objavo Leninovega Imperializma kot najvišjega stadija kapitalizma, ki je posebno pozornost namenil prav finančnemu kapitalu in njegovi izjemni moči.

V času ameriškega New Deal se je s fenomenom povezanih direktorjev ukvarjala t.i. National Resource Committee (NRC). Strukturo ameriške ekonomije je preučeval s ciljem, ki velja za ključno ambicijo New Deal: da bi ekonomijo reguliral.

Dobra štiri desetletja po Brandeisovih analizah in dve desetletji po študiji ameriškega NRC se je leta 1956 v knjigi Charlesa Wrighta Millsa *Elita moči* fenomen povezanih direktorjev ponovno znašel v središču analitične pozornosti. Vendar Mills ni govoril o finančni oligarhiji, pač pa je fenomen povezanih direktorjev preučeval z metodami kvalitativne sociološke analize in ga predstavil v paradigmatški horizont preučevanja elite. Mills navaja, da se za tiste, ki zasedajo strateške vodilne položaje v dvesto ali tristo največjih korporacijah »pogosto zdi, da poznajo drug drugega, [zato se] zdi precej naravno, da skupaj delajo in sodelujejo v številnih skupnih organizacijah« (Mills 1956, 294). Elito moči sestavlja niz prekrivajočih se množic ter gosto povezanih klik (Mills 1956, 11). Fenomen povezanih direktorjev je po njegovem prepričanju indikator temeljnih značilnosti poslovnega življenja ter sociološko sidro skupnosti, v kateri se uveljavljajo interesi, enotni načrti in enotne politike. Mills ocenjuje, da je omrežje povezanih direktorjev prikladno prizorišče za bolj ali manj formalizirano izmenjavo mnenj. Če omrežja ne bi bilo, bi morala poslovna elita ustvariti druge, manj formalne komunikacijske kanale. Kljub temu, da po Millsovem mnenju omrežje povezanih direktorjev ni indikator enotnosti korporacijskega sveta in ni prizorišče koordinirane politike korporacij (Mills 1956, 123), hkrati navaja, da morajo biti tisti, ki so na vodilnih položajih v

več korporacijah, sposobni oblikovati širši pogled. Odmakniti se morajo od partikularnih interesov ene gospodarske družbe in od interesov posamičnih industrij. Nekateri so sposobni misliti tudi na interese razreda velike korporativne lastnine kot celote (Mills 1956, 121).

Domhoff omrežje povezanih direktorjev predstavi kot najboljše izhodišče za razumevanje celotne korporativne skupnosti. Ob tem korporativno skupnost enači z omrežjem povezanih direktorjev, vendar skuša to formalizirano strukturo vpeti še v neformalna omrežja, denimo v pripadnost elitnim klubom, povezanost s političnimi organizacijami in organizacijami, ki načrtujejo politiko (»think tanki« ipd.), v posvetovalna telesa izvršilne veje oblasti, bogate družinske dinastije itd. Družbeno elito enači s presekom korporativne skupnosti, ki se pojavlja kot omrežje povezanih direktorjev, načrtovalcev in izvajalcev politik ter tradicionalnega bogatega zgornjega razreda. Po Domhoffovem prepričanju povezanost direktorjev nima neposrednih ekonomskih učinkov (Domhoff 2002, 16), pač pa so upravni odbori, ki jih zasedajo povezani direktorji, institucionalizirani vmesnik med organizacijami in družbenimi razredi oziroma so presek med korporacijami in zgornjim razredom (Domhoff 2002, 19). Z drugimi besedami, empirično omrežje povezanih direktorjev lahko razumemo tudi kot enega od segmentov zgornjega razreda kot analitične kategorije.

Useem v etnografski študiji »notranjega kroga« ameriškega in britanskega omrežja ekonomske elite, ki je temeljila na metodologiji globinskih intervjujev s ključnimi poslovneži, poudarja, da »amerškemu in britanskemu gospodarstvu dominira relativno majhno število podjetij, ki so povezana z inkluzivnim in difuzno strukturiranim omrežjem povezanih direktorjev« (Useem 1984, 26). »Ob tem, da managerji v upravnih odborih opravljajo svoje formalne zadolžitve, med njihove najpomembnejše pripomočke, da ostajajo obveščeni, spadajo njihovi osebni kontakti in neposredna prisotnost« (Useem 1984, 46).

Useem hkrati ugotavlja, da v omrežju ekonomske elite obstaja posebno koheziven del, »notranji krog«. Če se omrežje ekonomske elite kot celota zelo redko odloča za kolektivno delovanje, s katerim bi se borili za svoje politične interese, saj kot tako nima orodij, ki bi omogočala identifikacijo skupnih potreb in instrumentov za doseganje konsenza o skupnih interesih, ima »notranji krog« kot najbolj koheziven del poslovne skupnosti to sposobnost, da ta primanjkljaj preseže. Direktorji, umeščeni v »notranji krog« omrežja ekonomske elite, so, če sledimo Useemu, prej agentje korporativne elite kot razreda, ne pa zgolj agentje delničarjev določene firme. »[Notranji krog] ima na voljo interkorporacijske vezi in organizacijske

potenciala, s katerimi lahko preseže ozke, lokalne interese posamične gospodarske družbe ali sektorja, in lahko ponudi bolj integrirano vizijo širših, dolgoročnih potreb biznisa« (Useem 1984, 59). »V primerjavi z gospodarskimi družbami, ki niso vključene v omrežje, bi moralo biti to omrežje moči v ospredju korporativnega dostopa do vlade, političnih strank, neprofitnih institucij in medijev« (Useem 1984, 61).

Trditev utemeljuje s štirimi razlogi:

- »(1) Mnogotere povezave med gospodarskimi družbami uvrščajo člane notranjega kroga na izjemno vplivne položaje znotraj korporativnega omrežja.*
- (2) Mnogotere povezave znotraj notranjega kroga generirajo visoko raven družbene kohezivnosti, ki je v drugih delih ekonomske elite odsotna; to olajšuje mobilizacijo resursov.*
- (3) Vezi notranjega kroga s tradicionalnim zgornjim razredom dodatno prispevajo k njegovemu vplivu in statusu.*
- (4) Prisotnost pripadnikov notranjega kroga na vodilnih položajih glavnih poslovnih združenj zagotavlja možnost artikulacije političnih interesov« (Useem 1984, 61-62).*

Scottovo izhodišče je, da so gospodarske družbe pomemben predmet socioloških raziskav, saj je organizacija in delovanje gospodarskih družb ključno za strukturo kapitalistične industrijske družbe in predstavlja temelj razredne strukture in širših odnosov moči. »Če pride do spremembe v podjetju, se spremenijo tudi razredni vzorci in odnosi moči« (Scott 1991). Vendar Scott posebne pozornosti ne namenja posameznemu podjetju, pač pa odnosom med podjetji. Podjetja so prek povezanih direktorjev vpeta v socialna omrežja, ta omrežja pa so arene moči. Moč v medkorporacijskih omrežjih temelji vsaj na treh različnih vrstah medkorporacijskih odnosov: osebnih, kapitalskih in poslovnih. Osebnih odnosi, ko direktorji

sedijo v istih upravnih odborih, so odnosi, katerih vsebina je nadzor. Tudi vsebina kapitalskih povezav, torej lastniških odnosov, je nadzor. Poslovni odnosi pa so odnosi izmenjave dobrih, torej odnosi nakupov in prodaj med dobavitelji in kupci (Scott 1991).

4.1.2 Kvantitativne študije

Dooley je fenomen povezanih direktorjev dodatno osvetlil ob pomoči empiričnih metodoloških orodij. Podatke ameriškega National Resources Committee iz tridesetih let 20. stoletja je primerjal s podatki, ki jih je zbral za leto 1965, in ugotovil, da je frekvenčna porazdelitev števila povezanih direktorjev leta 1935 presenetljivo podobna številu povezanih direktorjev 30 let kasneje. Leta 1935 je med 2722 člani upravnih odborov 250 največjih ameriških korporacij 538 oseb hkrati zasedalo funkcije v dveh ali več upravnih odborih. Leta 1965 je med 3165 člani upravnih odborov največjih 250 korporacij 562 oseb zasedalo funkcije v vsaj dveh korporacijah. V obeh časovnih presekih je torej slaba petina članov upravnih odborov največjih korporacij hkrati zasedala vsaj dva položaja. Dooley je ob tem ugotovil, da so banke, zavarovalnice in druge finančne institucije prek povezanih direktorjev občutno bolj vpete v omrežje kot nefinančne institucije (Dooley, 1969). Dooleyeva metodologija temelji na sistematičnem zbiranju podatkov o korporacijah in njihovih direktorjih ter analizi števila povezav med korporacijami, katerih direktorji hkrati zasedajo položaje v več upravnih odborih. Dooley s primerjavo dveh časovnih obdobjev uvaja načelo zgodovinske perspektive, hkrati pa analizira geografske in panožne zgojitve; največje število povezav je značilno za korporacije s sedežem v New Yorku ter za finančne korporacije.

Bunting in Barbour sta s sorodno metodologijo kot Dooley analizirala število povezav med korporacijami, vendar sta v analizo vključila daljše časovno obdobje. Njuna analiza se začne s podatki iz leta 1896, konča pa se s podatki za leto 1965. Če je Dooley ugotavljal, da je delež števila medkorporacijskih povezav prek skupnih direktorjev glede na vse direktorske funkcije med letoma 1935 in 1965 presenetljivo stabilen, sta Bunting in Barbour ugotovila, da ta stabilnost za daljše časovno obdobje ni značilna (Bunting in Barbour 1971). Absolutno število povezanih direktorjev je sicer ostalo precej konstantno, zaradi povečevanja števila članov upravnih odborov pa se je delež direktorjev, ki hkrati delujejo v dveh ali več upravnih odborih, zniževal. Vrh je dosegel leta 1905, med prvim valom nastajanja velikih ameriških korporacij, do sredine šestdesetih let pa se je ta delež občutno znižal.

Ključno prelomnico v metodologiji preučevanja pojava korporativnih omrežij predstavljajo analize nizozemskih statistikov Roberta Mokkena in Fransa Stokmana s sodelavci, ki so ob koncu šestdesetih in na začetku sedemdesetih let začela preučevati pojav povezanih direktorjev na Nizozemskem. Ob analizi stopenj, torej števila povezav, ki jih imajo korporacije prek skupnih direktorjev, sta Mokken in Stokman korporacije povezala v celovito socialno omrežje, v katerem so direktorji medij povezav med 68 nizozemskimi korporacijami. Ob tem sta ob pomoči teorije grafov izračunala več mer središčnosti in v središču nizozemskega korporativnega omrežja zasledila predvsem finančne institucije. Med trinajstimi najbolj središčnimi korporacijami omrežja jih je osem sodilo v finančni sektor (banke, zavarovalnice, državne finančne institucije ...). Med ostalimi petimi najbolj središčnimi korporacijami sta bili dve transportni korporaciji, en konglomerat in dve industrijski multinacionalki (denimo Philips) (Mokken in Stokman 1978). Mokken in Stokman sta z izračunom mer središčnosti v centru nizozemskega korporativnega omrežja identificirala nizozemsko banko AMRO.

Sočasno z raziskavami nizozemskih statistikov sta orodja za analizo omrežja povezanih direktorjev razvijala ameriška sociologa Michael Schwartz in Peter Mariolis. Schwartz je leta 1975 predstavil (sicer neobjavljeno) študijo, v kateri analizira korporativno omrežje, v katerem so korporacije povezane prek skupnih direktorjev (glej Scott 2000, 96). Izhajal je iz stališča, da so najbolj središčne korporacije v omrežju povezanih direktorjev hkrati tudi najmočnejše. Empirična analiza je potrdila, da na seznamu najbolj središčnih korporacij dejansko prevladujejo velike komercialne banke in zavarovalnice.

V študiji, objavljeni leta 1981, ki primerja omrežja v treh časovnih točkah med letoma 1962 in 1969, Mintz in Schwartz navajata, da je na začetku šestdesetih let kar devet od desetih najbolj središčnih ameriških korporacij sodilo v bančno-zavarovalniški sektor, do konca šestdesetih pa se ta podatek ni bistveno spremenil, saj je v vseh časovnih presekih vsaj osem od desetih najbolj središčnih korporacij sodilo v kategorijo bank in zavarovalnic. Mintz in Schwartz ugotavljata, da so finančne institucije kot središčne točke omrežja povezanih direktorjev tiste enote, ki organizirajo omrežje, ter ključni vir enotnosti omrežja in hkrati interkorporacijski vir moči. Kljub dejstvu, da so posamične korporacije med seboj v rivalskih, konkurenčnih, konfliktnih odnosih, je središče korporacijskega omrežja, ki ga predstavljajo finančne institucije, tista točka, ki na ostale izvaja pritisk za doseg enotnosti kapitalističnega razreda (Mintz in Schwartz 1981).

Poseben metodološki preboj predstavlja analiza omrežij korporativne moči, hkrati izvedena v devetih evropskih državah in v ZDA (Stokman in Wasseur 1985). Mednarodna analiza je zanimiva zlasti zato, ker ugotavlja, da so gostote korporativnih omrežij v desetih državah kljub razlikam v zakonodaji, zgodovinskih okoliščinah razvoja kapitalizma in drugačnim političnim ureditvam precej podobne. Študija iz leta 1985, ki uporablja podatke iz leta 1976, dokazuje, da so korporativna omrežja kot ključno osišče ekonomske moči značilna tako za Evropo kot ZDA.

4.2 Vzroki in učinki pojava povezanih direktorjev

Vzroki za nastanek omrežja povezanih direktorjev in učinki omrežja so odvisni od zgodovinskih okoliščin razvoja kapitalizma in od pravne regulacije gospodarstva. Med številnimi možnimi idealnimi tipi kapitalističnih ureditev sta za analizo omrežja povezanih direktorjev najbolj obetavni Chandlerjeva členitev na ameriški kompetitivni tip kapitalizma in nemški kooperativni tip kapitalizma (glej Windolf in Beyer 1996) oz. Hallova in Soskiceva členitev na liberalne tržne ekonomije in koordinirane tržne ekonomije (Hall in Soskice 2001, 8). Če je za kompetitivni/liberalni tip kapitalizma značilna izrazito razpršena lastniška struktura, je za kooperativni/koordinirani tip značilna kartelna organiziranost s pogosto ciklično lastniško strukturo, ko imajo velike banke pomembne lastniške deleže v zavarovalnicah, te v industrijskih konglomeratih, ti pa imajo pomembne lastniške deleže v bankah, ki so del istega cikla (Windolf in Beyer 1996).

Omrežja povezanih direktorjev so bila ob nastanku korporativnega kapitalizma na samem začetku 20. stoletja odraz lastniškega nadzora (Bunting in Barbour 1971). Bankirji, pomembni lastniki drugih korporacij, so zasedali položaje v upravnih odborih družb, ki so jih lastniško obvladovali. Vendar je za zgodovinski razvoj ameriškega kapitalizma značilna ločitev lastniške in upravljaljske funkcije. Klasična teorija, ki sta jo leta 1932 zapisala Berle in Means, ugotavlja, da delničarji nimajo več nadzora nad korporacijami, zato lastnina določenega števila delnic ne omogoča upravljanja korporacij. Lastniški deleži v ameriških korporacijah so namreč preveč razpršeni, da bi si posamični lastniki lahko zagotovili tudi upravljaljski vpliv.

Kakšne so posledice te razpršenosti? Gre za razpad razrednih odnosov? Po Mizruchijevi interpretaciji (Mizruchi 2004) Berle in Means opozarjata na škodljive konsekvence ločitve

lastniške in upravljaljske funkcije. Ločitev lastništva in upravljanja ni pripeljala le v vedno manjšo odgovornost managerjev do lastnikov, pač pa tudi v vedno manjšo odgovornost managerjev do družbe kot celote. Managerji imajo moč, da gradijo in tudi uničijo skupnost. Generirajo produktivnost in bogastvo, vendar bogastvo tudi nadzirajo in distribuirajo – ne oziraje se na tiste, ki so jih izvolili (delničarji), in na tiste, ki so od njih odvisni (širša javnost). Mizruchi se zato ne strinja s tistimi interpretacijami, ki so v ločitvi lastništva od upravljanja videli »dekompozicijo kapitala« (Dahrendorf) ali »razpad vladajočega razreda« (Bell).

Kaj so torej razlogi za nastanek omrežja povezanih direktorjev in kakšni so učinki tega omrežja? Najbolj popoln pregled hipotez, ki osvetljujejo nastanek omrežja povezanih direktorjev, s kritično analizo le-teh ponuja Mizruchi (Mizruchi 1996).

Njegov pregled dopolnjujemo z vzroki in učinki, ki jih sam – ker analizira zlasti ameriški kontekst – ni evidentiral.

4.2.1 Tajni dogovor, oviranje konkurence

Oviranje konkurence je, kot povzema Mizruchi, eden od hipotetičnih učinkov, ki se pojavi ob nastanku omrežja direktorskih povezav. Zlasti zgodovinski razlogi za nastanek pojava povezanih direktorjev naj bi bili motivirani z oviranjem konkurence in s tajnim dogovarjanjem na škodo tretjega, kar naj bi potekalo prek omrežja povezanih direktorjev. Prek povezanih direktorjev lahko korporacije usklajujejo nastope na trgu, lahko dosegajo kartelne dogovore, direktorji, ki razpolagajo z notranjimi informacijami v več korporacijah, lahko dostop do notranjih informacij izkoristijo za višje dobičke. Vendar, kot navaja Mizruchi, empirične študije ne potrjujejo, da bi bile korporacije, ki so bolj središčne, hkrati bolj dobičkonosne. Mizruchi zato ugotavlja, da novejša analiza fenomena povezanih direktorjev vprašanju oviranja konkurence ne pripisujejo posebnega pomena (Mizruchi 1996).

Kljub temu, da je Mizruchi skeptičen do teze o vplivu omrežja povezanih direktorjev na oviranje konkurence, je za gospodarstva, ki jih ne moremo uvrstiti v kompetitivni tip (glej Windolf in Beyer 1996) – v to kategorijo sodijo tudi tranzicijska gospodarstva – vprašanje povsem legitimno in bi lahko bilo predmet posebne empirične študije. Ne moremo sicer trditi, da je oviranje konkurence neposredna posledica nastanka omrežja povezanih direktorjev. Hkrati pa je omrežje kanal, prek katerega lahko prihaja do tajnih dogovorov in drugih zlorab, ki vodijo v oviranje konkurence.

4.2.2 Obvladovanje virov negotovosti

Dooley ugotavlja, da povezanost direktorjev obstaja od samega nastanka korporativnega kapitalizma. Po njegovi oceni je fenomen direktorskih povezav posledica dejstva, da korporacije same ne morejo financirati razvoja, zaradi zadolževanja pa v upravnih odborih nefinančnih korporacij sedijo vodilni predstavniki finančnih korporacij, zlasti bank. Po Dooleyjevih empiričnih ugotovitvah je okrog tretjina direktorskih povezav nefinančnih korporacij sklenjena s finančnimi institucijami. To sodelovanje je po Dooleyjevi oceni v obojestranskem interesu, saj nefinančnim gospodarskim družbam olajša dostop do bančnih virov, bančniki pa s sodelovanjem v upravnem odboru minimizirajo tveganja.

Dooley hkrati ugotavlja, da v upravnih odborih korporacij pogosto sedijo predstavniki drugih korporacij iz iste lokalne skupnosti, iz česar sklepa, da povezave nastajajo zato, da bi vodstva korporacij upoštevala interese lokalne skupnosti.

Ob tem je Dooley kritičen do prepričanja, da je korporacija neodvisna in samozadostna enota, ki jo vodi samoperpetuiran management, saj je vpeta v finančne povezave ter lokalne interese, ki so zastopani tudi v upravnem odboru korporacije (Dooley 1969).

Allen razloge za vzpostavljanje direktorskih povezav med korporacijami razume kot poskus korporacije, da bi anticipirala negotovosti iz okolja in nadzirala odnose z drugimi korporacijami (Allen 1974). Ključni vir negotovosti vidi v dostopu korporacij do finančnih virov. Drugo funkcijo direktorskih povezav vidi v izmenjavi informacij in ekspertiz med korporacijami, hkrati pa gre za stabilno sredstvo komuniciranja med seboj soodvisnih korporacij. Allen ob tem ugotavlja, da v zgodovinski perspektivi povezave med finančnimi in nefinančnimi korporacijami, ki so vzpostavljene prek povezanih direktorjev, postajajo vedno bolj goste. Na drugi strani pa ugotavlja, da so povezave geografsko vedno bolj razpršene.

4.2.3 Predstavljanje korporacije navzven (legitimacija)

Sestava upravnega odbora korporacije je lahko vir njenega ugleda. S tem, ko je v upravni odbor imenovana osebnost s povezavami do drugih pomembnih organizacij, podjetje signalizira potencialnim investitorjem, da gre za perspektivno naložbo. Banke, npr., so bolj pripravljene posoditi denar korporaciji, če verjamejo, da korporacijo vodijo ugledni posamezniki (Mizruchi 1996).

4.2.4 Osebno napredovanje

Eden od možnih motivov za vstop v omrežje povezanih direktorjev je osebno napredovanje, pričakovanje finančnih nagrad, pričakovanje dviga prestiža, vzpostavljanje novih koristnih stikov, ustvarjanje priložnosti za nove, boljše zaposlitve.

Useem navaja neimenovanega direktorja: »Prekleta prav imate, koristno je biti v več upravnih odporih. To poveča obseg tvojega omrežja, poveča število znancev, poveča izkušnje. To je razlog, zakaj si v upravnem odboru: da nekaj dobiš in da nekaj daš« (Useem 1984, 47).

»Če si v nadzornih svetih, si v igri,« mi je razlog za članstvo v več nadzornih svetih opisal slovenski direktor. Velja tudi obratno – ko nisi več v nadzornih svetih, si iz igre izpadel.

Mizruchi ocenjuje, da z vstopom v omrežje povezanih direktorjev pridobita obe strani – korporacija, ki je povabila uglednega posameznika, in posameznik, ker je svoje omrežje še povečal (Mizruchi 1996).

4.2.5 Managerska dominacija

Windolf in Beyer v primerjalni analizi nemškega in britanskega omrežja kapitalskih povezav in povezanih direktorjev navajata, da kandidate za nadzorne svete v nemškem dvotirnem sistemu upravljanja gospodarskih družb predlagajo uprave gospodarskih družb, delničarji pa te kandidate praviloma potrdijo. »Managerji po načelu poznanstva in zaupanja rekrutirajo lastne nadzornike, s čimer krepijo 'omrežje starih sabelj' (angl: old boys network).« Podoben princip po njunem mnenju velja tudi za rekrutacijo zunanjih direktorjev v enotirnem sistemu upravljanja gospodarskih družb. Dejstvo, da nadzornike oziroma zunanje direktorje rekrutirajo uprave, po mnenju Windolfa in Beyerja stabilizira managersko dominacijo gospodarskim družbam (Windolf in Beyer 1996).

4.2.6 Omrežje kot nadomestek formalnih mehanizmov tržne ekonomije

Musacchio in Read (Musacchio in Read 2007) ob primerjalni analizi razvoja mehiškega in brazilskega elitnega omrežja v obdobju zgodnje industrializacije ugotavljata, da lahko omrežja povezanih direktorjev nadomestijo druge formalne institucije, denimo razvito borzo.

Na začetku 20. stoletja sta se Mehika in Brazilija razvijali s podobno stopnjo rasti, strukturi obeh gospodarstev in omrežij povezanih direktorjev pa sta bili občutno drugačni. Mehiško omrežje, ki je nastajalo v pogojih slabe razvitosti nekaterih formalnih mehanizmov tržne ekonomije, je bilo gostejše od brazilskega, hkrati pa je bilo za mehiško omrežje ekonomske elite značilno, da so v središču omrežja osebe, ki so izrazito angažirane v mehiškem političnem življenju. Za brazilsko gospodarstvo je bila značilna večja razvitost formalnih mehanizmov tržne ekonomije, omrežje povezanih direktorjev je bilo manj gosto, v njem so politiki igrali stransko vlogo, s središču omrežja pa so bili direktorji, ki so vodili železnice, pristanišča in banke. Če so v Mehiki z vpetostjo politikov v omrežje povezanih direktorjev ti zagotavljali dostop do centrov političnega odločanja, so v Braziliji povezave med ekonomskim in političnim poljem zagotavljali lobisti. Omrežje povezanih direktorjev je v Mehiki zagotavljalo dostop do informacij in kapitala in je v razmerah odsotnosti formalnih mehanizmov, denimo trga vrednostnih papirjev, nadomestilo formalno vrzel. Musacchio in Read ugotavljata, da lahko omrežja uspešno nadomestijo institucije in generirajo kredibilne zaveze, ki so potrebne za širitev trgov. »Formalne institucije so zagotavljale temelje, omrežja pa so zniževala transakcijske stroške poslov, ko so bile institucije nezadostne.«

4.2.7 Omrežje kot medij prenosa informacij in poslovnih praks

Omrežja povezanih direktorjev so prvovrsten medij prenosa informacij. Zasedanja upravnih odborov, nadzornih svetov in uprav gospodarskih družb so prizorišča izmenjave informacij o dogodkih na trgu, pa tudi prizorišča izmenjave informacij o morebitnih inovacijah. Davis (Davis 1991) je dokazal, da se je praksa korporacij, ki so se s t.i. »strupeno tabletko« branile pred sovražnimi prevzemi, širila prek omrežja povezanih direktorjev. »Strupena tabletko« je namreč zelo povečala ceno sovražnih prevzemov. Poslovne prakse, inovacije in informacije se torej širijo (tudi) prek omrežja povezanih direktorjev.

Empiričnih dokazov o širjenju poslovnih praks prek omrežja povezanih direktorjev pa ne moremo razumeti kot svežega znanstvenega odkritja. Simbolični interakcionisti so med raziskovanjem kriminala belih ovratnikov ugotavljali, da je kriminalno vedenje priučeno in je posledica medosebnih interakcij znotraj krogov poslovnežev (Sutherland 1939/1983). Z drugimi besedami, omrežje ni zgolj medij prenosa informacij, inovacij in legitimnih poslovnih praks. Lahko je tudi medij širjenja nelegitimnih in nelegalnih ravnanj.

4.2.8 Družbena kohezivnost

Pod vplivom Millsove Elite moči (Mills, 1956) so številni sociologi omrežje povezanih direktorjev razumeli kot enega od elementov integracije kapitalističnega razreda oziroma kot pojavno obliko kapitalističnega razreda. Teorija, ki omrežje povezanih direktorjev razume kot pojavno obliko kapitalističnega razreda, je polemična zlasti do tistih analiz, ki so fenomen povezanih direktorjev razumele kot povezavo dveh organizacij, medij povezave pa je bil direktor.

Koenig, Gogel in Sonquist (Koenig in drugi 1979) so dokaze za tezo, da so omrežja povezanih direktorjev in povezanih gospodarskih družb predvsem razredni fenomen iskali na nenavadnem mestu. V Wall Street Journalu so sistematično prebirali osmrtnice. Ob smrti člana upravnega odbora določene korporacije, ki je hkrati služboval v upravnem odboru druge korporacije, so ugotavljali, da je pokojnik zelo redko nadomeščen z direktorjem, ki bi služboval v isti korporaciji kot pokojnik. Preminuli direktor je običajno nadomeščen s poslovnežem iz istega geografskega okolja, zelo redko pa novinec prihaja iz iste korporacije kot pokojnik. Zakaj je to pomembno? Teorija obvladovanja virov negotovosti (Dooley 1969, Allen 1974) trdi, da so povezave med korporacijami prek povezanih direktorjev posledica ambicije gospodarskih družb, da bi obvladovale vire negotovosti, zato so povezave med korporacijami v obojestranskem interesu. Koenig in sodelavci pa trdijo, da bi bila, če bi bila teorija točna, ob smrti člana upravnega odbora, ki hkrati službuje v drugi korporaciji, vez med korporacijama prek novega povezovalnega direktorja ponovno vzpostavljena. Vendar se to praviloma ne zgodi. Novinci praviloma ne prihajajo iz iste korporacije kot pokojnik. Zagotovo pa novinec, ki nadomesti preminulega, pripada istemu družbenemu razredu kot pokojnik.

Bolj prepričljive teorije, ki fenomen povezanih direktorjev postavljajo v kontekst družbene kohezivnosti, so novejšega datuma. Mizruchi (2010), naslanjajoč se na tradicijo Millsa in Useema, dokazuje, da je skozi znaten del 20. stoletja v središču omrežja ameriške korporativne elite obstajal notranji krog, ki je bil sposoben artikulirati interese kapitala kot celote. Četudi so posamične frakcije kapitala med seboj v konkurenčnih in konfliktnih odnosih, je v jedru omrežja obstajala korporativna elita, ki je bila sposobna preseganja parcialnih interesov posamičnih kapitalov. Ta del korporativne elite je razumel, da mora kapital, če naj zagotovi dolgoročno stabilnost kapitalizma, voditi dialog z organiziranimi predstavniki delojemalcev, hkrati pa je pristajal na regulativno vlogo države, ki naj zagotavlja

spoštovanje tržnega fair playa. Po Mizruchijevi oceni obstajajo zadostni dokazi, da je zmerni in kozmopolitski del korporativne elite aktivno podprl Rooseveltov New Deal. Celo več, v obdobju naraščanja proračunskega primanjkljaja kot posledice zniževanja davkov najbogatejših Američanov, ki ga je uvajala Reaganova administracija, je korporativna elita, zavedajoč se škodljivosti rekordnega proračunskega primanjkljaja, sama dala pobudo za višje obdavčitve bogatih. Po Mizruchijevi oceni je korporativna elita s tem sicer kratkoročno zmanjšala premoženje najbogatejših, dolgoročno pa je zagotovila obstanek kapitalizma.

Ključno prizorišče artikulacije interesov kapitala kot celote je v središču omrežja korporativne elite, v upravnih odborih velikih bank. »Banke so zainteresirane za vitalnost korporativnega sistema kot celote, ne pa za uspeh posamičnih sektorjev ali industrij. Banke so torej pozicionirane kot reprezentant interesov biznisa kot celote« (Mizruchi, 2010).

Če je Marx v 18. brumaireu Ludvika Bonaparta ugotavljal, da v določenih zgodovinskih okoliščinah posamične frakcije kapitala niso sposobne artikulirati interesov kapitala kot celote, zato to funkcijo lahko opravlja tudi država, ki sprto buržoazijo reši pred njo samo in zagotovi dolgoročni obstoj kapitalizma, je znaten del 20. stoletja notranji krog ameriške korporativne elite ta splošni interes kapitala znal artikulirati sam, neodvisno od države. Hkrati pa Mizruchi ugotavlja, da je vitalnost središča korporativnega omrežja v zadnjih desetletjih začela bledeti – banke so v zadnjih dveh desetletjih izgubile položaj, ki jim je omogočal artikulacijo splošnih interesov kapitala oziroma igranje vloge arbitra v sporih med posamičnimi kapitali. Korporativna skupnost je ostala brez vodstva; postala je fragmentirana, brez kozmopolitanskega središča, ki je bilo sposobno govoriti v imenu korporativne skupnosti kot celote. Ekonomski razlogi za gospodarsko krizo, ki je izbruhnila leta 2008, so po Mizruchiju zunanja manifestacija dejstva, da je središče omrežja ameriške korporativne elite izgubilo sposobnost artikulacije interesov kapitala kot celote.

4.3 Spremembe v strukturi omrežja ekonomske elite skozi zgodovino

Spreminjajoči se vzorci korporacijskih povezav so indikator ali odraz sprememb v razvoju sodobnega kapitalizma, ugotavljata Barnes in Ritter (Barnes in Ritter 2001). Ameriške analize, ki se ukvarjajo z omrežji povezanih direktorjev in strukturo omrežja ekonomske elite, kot izhodiščno točko jemljejo leto 1896 (Bunting in Barbour 1971). Za leto 1896 že obstajajo verodostojni podatki o sestavah upravnih odborov velikih ameriških korporacij, hkrati pa gre

za obdobje, ko trusti, velike korporacije, ki težijo k pridobitvi monopolnega statusa na trgu, postajajo dominantna poslovna forma. Bunting in Barbour ugotavljata, da je sto največjih ameriških korporacij med letoma 1896 in 1905 njihovo povprečno velikost povečalo za štirikrat. Do leta 1905 so nadzirale 40 odstotkov ameriškega industrijskega kapitala. Na prelomu stoletja je s pojavom trustov prišlo tudi do razpada nekaterih temeljnih lastniških pravic. Delničarji korporacij ob upravljanju družb v tem času praktično niso več mogli uveljavljati lastniških pravic. Upravljanje korporacij so prevzeli »brezsramni megalomani, usmerjeni h kreiranju finančnih imperijev« (Bunting in Barbour 1971).

Analiza Buntinga in Barbourja, ki je ugotavljala, kolikšen delež največjih ameriških korporacij je prek direktorjev, ki sedijo v več upravnih odborih, povezanih med seboj, nakazuje, da je delež povezanih korporacij najbolj narastel med letoma 1896 in 1905. Po letu 1905 je število povezav med korporacijami sicer ostajalo konstantno, zmanjšal pa se je delež posameznikov, ki so zasedali funkcije v večjem številu korporacij. Če je leta 1905 kar 20 oseb zasedalo funkcije v sedmih ali več upravnih odborih največjih ameriških korporacij, je leta 1964 le še ena oseba zasedala sedem direktorskih funkcij. Bunting in Barbour menita, da so industrijski voditelji na začetku 20. stoletja grabili položaje v upravnih odborih, ker je to olajševalo poslovanje korporacij, ki so jih predstavljali. »Hoteli so, da bi njihovi imperiji delovali tekoče, zato so povezave uporabili za pridobitev zanesljivega transporta, varnih kreditov ter za pridobitev drugih prednosti« (Bunting in Barbour 1971). Povezane direktorske funkcije so leta 1905 po njenem mnenju sprva odražale ambicijo po lastniškem nadzoru. Z razpršitvijo lastniških deležev pa so se manjšinski delničarji mnogo težje umeščali v upravne odbore korporacij. Drugi razlog za zmanjševanje števila funkcij posameznih direktorjev po letu 1930 so učinki regulativ v bančni in storitveni dejavnosti.

Pojav povezanih direktorjev že ob svojem nastanku ni zgolj nacionalni fenomen. Britanske raziskave začetka 20. stoletja ugotavljajo, da so bili direktorji britanskih imperialnih multinacionalk povezani v gosto omrežje, ki je bilo spleteno po celotnem britanskem imperiju. Hkrati so bili člani upravnih odborov multinacionalk tesno povezani s korporacijami, delujočimi v nacionalnih mejah. Omrežje je bilo kohezivno na več ravneh. Ni šlo zgolj za povezave direktorjev znotraj upravnih odborov korporacij, pač pa so se ti šolali v istih prestižnih šolah, hkrati pa so bili člani istih zaprtih elitnih klubov. Med leti 1900 in 1930 se je omrežje povezanih direktorjev, ki so ga sestavljali člani upravnih odborov multinacionalk in je tvorilo jedro britanskega korporativnega razreda, zgostilo. Brayshay,

Cleary in Selwood zato ugotavljajo, da so analize, ki gosto prepleteno in povezano korporativno elito razumejo kot nov pojav, zgrešene, saj je transnacionalno korporativno omrežje s središčem v Londonu obstajalo že na začetku 20. stoletja, po prvi svetovni vojni pa se je dodatno okrepilo iz zgostilo (Brayshay, Cleary in Selwood 2007).

Od prvih ameriških analiz povezanih direktorjev (Brandeis 1914/2009) je veljalo, da komercialne banke zasedajo središčni položaj. Direktorji bank so ob svoji matični službi sedeli še v upravnih odborih industrijskih in transportnih korporacij, denimo železnic, da bi izvajali nadzor nad njihovim poslovanjem. Narava središčnosti bank pa se je skozi desetletja spreminjala. Sredi osemdesetih let sta Mintz in Schwartz ugotovila, da je središčni položaj bank v omrežju ekonomske elite posledica dejstva, da banke v svoje upravne odbore rekrutirajo številne dobro povezane direktorje, ki funkcijo izvršnih direktorjev opravljajo v nefinančnih korporacijah. Za razliko od Brandeisa, ki je na temelju podatkov o bančnikih v upravnih odborih nefinančnih korporacij prišel do sklepa o bančni dominaciji nad nefinančnimi korporacijami, sta Mintz in Schwartz v spremenjenih zgodovinskih okoliščinah središčni položaj bank razumela kot posledico dejstva, da banke v upravne odbore rekrutirajo zunanje direktorje, ki jim zagotavljajo boljši pregled nad gospodarsko situacijo. Sredi osemdesetih let torej ni šlo več za to, da bi izvršni direktorji bank sedeli v upravnih odborih nefinančnih korporacij in jih nadzirali, pač pa so bili izvršni direktorji nefinančnih korporacij povabljeni v upravne odbore bank, da bi jim zagotavljali prvovrstne informacije. »Zunanji direktorji so ključnega pomena za diskrecijske odločitve o kapitalskih tokovih in so kot taki ključni akterji finančne hegemonije« (Mintz in Schwartz 1985, 153). Ali drugače: »Te informacije postajajo surovina za kolektivne odločitve o nacionalnih kapitalskih tokovih kot tudi za produkcijo vserezredne racionalnosti, ki karakterizira najpomembnejše voditelje ameriškega biznisa« (Mintz in Schwartz 1985, 200).

»Banke so tradicionalno stavile na informacijsko asimetrijo, ki so jo pridobile s superiornimi informacijami o potencialnih kreditojemalcih, asimetrijo pa so vzdrževale tako, da so v upravne odbore pritegnile izvršne direktorje osrednjih korporacij, ki so jim dajali širok dostop do gospodarskih podatkov,« komentirata Davis in Mizruchi (Davis in Mizruchi 1999).

Do drugega pomembnega premika je prišlo v devetdesetih letih. Z razvojem kapitalskega trga in informacijskih tehnologij banka ni bila več edini in samoumevni vir finančnih sredstev. S tem, ko se je sistem finančnega posredništva decentraliziral, se je zrcalno decentraliziralo tudi

omrežje povezanih direktorjev. Banke so bile, kot ugotavljata Mizruchi in Davis, v devetdesetih letih prejšnjega stoletja že manj središčne kot v osemdesetih (Davis in Mizruchi 1999).

Do podobnih ugotovitev sta leta 2001 prišla Barnes in Ritter. S primerjavo povprečnih mer središčnosti korporacij (mera središčnosti nam pove, ali se določena enota nahaja bolj v središču ali bolj na obrobju omrežja) sta ugotavljala, kakšne spremembe so doletele finančne, industrijske, storitvene in transportne korporacije v obdobju 1962 - 1995. Ugotovila sta, da so se občutno znižala mere središčnosti finančnih in transportnih korporacij, mere središčnosti industrijskih in storitvenih korporacij pa so ostale konstantne (Barnes in Ritter 2001).

Davis, Yoo in Baker so leta 2003 nadaljevali z raziskavo, katere ključno vprašanje je: »Kako se je glede na politične, ekonomske in družbene spremembe v zadnjih 20 letih spremenila globalna struktura omrežja ameriških korporacij?« (Davis, Yoo in Baker 2003). Raziskava ugotavlja, da je bila leta 1962 najbolj središčna institucija gospodarskega omrežja banka J.P. Morgan s 56 povezavami do drugih korporacij. Leta 1982 je bila banka J.P. Morgan prek skupnih direktorjev povezana z 48 korporacijami. Kljub temu, da je v devetdesetih letih prišlo do združitve bank J.P. Morgan in Chase Manhattan (tudi slednja je bila leta 1962 in 1982 s 50 oz. 43 povezavami – še bolj to velja za J.P. Morgan – v središču gospodarskega omrežja), je bila združena J.P. Morgan Chase prek skupnih direktorjev leta 2001 povezana le še z 28 korporacijami.

Gostota povezav znotraj omrežja 1000 največjih ameriških korporacij sicer ni nič manjša. Vendar je občutno nižja središčnost bank.

Hkrati je prišlo do vrednostne spremembe. Če so bili v osemdesetih letih direktorji, ki so bili z več povezavami močno vpeti v omrežje ekonomske elite, najbolj želeni člani upravnih odborov, saj so se prek njih pretakale pomembne informacije, je v devetdesetih služenje v več upravnih odborih postalo razumljeno kot znak malomarnosti. Zastavlja se namreč vprašanje, kako lahko kdorkoli predano službuje v večjem številu upravnih odborov (Davis, Yoo in Baker 2003).

Davis in Chu sta leta 2011 objavila nadaljevanje študije Davisa in sodelavcev iz leta 2003, v katerem sta analizirala obdobje med letoma 1999 in 2009. Ugotovila sta, da je na seznamu najbolj središčnih korporacij prišlo do novih drastičnih sprememb. Leta 2009 je na seznam

desetih najbolj središčnih korporacij prišlo devet korporacij, ki leta 2001 niso sodile v samo središče korporativnega omrežja. Le Procter & Gamble, ki se je na lestvici najbolj središčnih korporacij leta 2001 uvrstil na 7. mesto, je tudi leta 2009 ostal v prvi deseterici najbolj središčnih korporacij – na prvem mestu. Značilno je tudi, da med prvimi desetimi najbolj središnimi korporacijami ni niti ene finančne institucije, ki so v središču korporativnega omrežja dominirale od nastanka korporativnega kapitalizma. Zato pa so v središču omrežja multinacionalke kot so IBM, Marathon Oil, proizvajalec traktorjev Deere & co, farmacevtska družba Eli Lilly & co, ponudnik hitre prehrane McDonald's itd (Chu in Davis 2011).

Indici, ki so se začeli pojavljati v devetdesetih, ko so banke začele izgubljati samoumevni primat v središču korporativnih povezav, so se torej leta 2009 potrdili. Davis in Chu ob tem ugotavljata, da je v zadnjem desetletju razpadel notranji krog ameriškega korporativnega omrežja. Generacija »superpovezovalcev«, ki je še v osemdesetih letih dominirala ameriški korporativni eliti, je zaradi starosti ali smrti zapustila prizorišče, novi »superpovezovalci« pa niso prevzeli njihovih položajev, ker je po mnenju Davisa in Chuja lahko znak fragmentacije korporativne elite.

Davis in Chu navajata več možnih razlogov za razpad notranjega kroga ameriške korporativne elite. Val prevzemov in spektakularnih bankrotov je povečal negotovost, v kateri so se znašli ključni managerji, zato ti niso več pripravljeni prevzemati dodatnih zadolžitvev, novih funkcij. Javnost je direktorjem, ki opravljajo veliko število funkcij, nenaklonjena. Celo korporativni tisk – denimo revija Forbes – je nenaklonjena tistim managerjem, ki zasedajo večje število direktorskih funkcij¹⁰. Hkrati pa Davis in Chu omenjata možnost, da so se pojavne oblike doseganja kohezivnosti korporativne elite spremenile in da ti procesi morda ne potekajo več v omrežju povezanih direktorjev.

Tudi v analizi dinamike sprememb v nizozemskem omrežju povezanih direktorjev Heemskerk in Fennema opozarjata na dramatične spremembe. Če so leta 1886 pripadniki nizozemske aristokracije v omrežju ekonomske elite predstavljali dve tretjini tistih direktorjev, ki so sedeli v dveh ali več upravnih odborih hkrati, je leta 1902 odstotek direktorjev, ki so opravljali dve ali več funkcij, in so bili hkrati pripadniki aristokracije, poskočil na 76 odstotkov. Do leta 1962 se je delež aristokracije v notranjem krogu nizozemske ekonomske elite znižal in je znašal 50 odstotkov, leta 1976 je znašal 25 odstotkov, po letu 2000 pa so pripadniki

¹⁰ Revija Forbes denimo objavlja lestvico preobremenjenih direktorjev.

aristokracije iz notranjega kroga ekonomske elite izpadli. Ob tem, da je »modra kri« izginila iz notranjega kroga korporativne elite, je za nizozemsko omrežje značilno, da se je gostota omrežja med letoma 1976 in 2001 občutno znižala, hkrati pa se je skrčilo tudi jedro omrežja, torej najbolj koheziven del ekonomske elite, omrežje kot celota pa je postalo bolj ohlapno in fragmentirano (Heemskerk in Fennema 2009).

4.4 *Najbolj povezani člani upravnih odborov*

Longitudinalna raziskava, ki so jo izvedli Davis, Yoo in Baker, si je zastavila tudi vprašanje, kateri člani upravnih odborov zasedajo najbolj središčni položaj v omrežju glede na vmesnost (več o središčnosti glede na vmesnost v empiričnem delu).

Empirična študija je pokazala, da se je v treh časovnih presekih (1982, 1990 in 1999) med prvih deset direktorjev po kriteriju središčnosti glede na vmesnost vsakokrat uvrstil le Vernon Jordan, Jr, drugi z lestvice pa so vrh zapustili. Dejstvo, da je Vernon Jordan v treh časovnih presekih uvrščen na sam vrh lestvice, ima anekdotični in analitični potencial. Jordan je namreč javno kariero začel kot borec za pravice temnopoltih Američanov. V upravne odbore korporacij je bil rekrutiran tako, da je v upravnem odboru kemijske korporacije Celanese pritegnil pozornost enega od zunanjih članov (Barabasi 2003, 205). Ta ga je povabil v upravni odbor Bankers Trust New York. Drugi zunanji član upravnega odbora Bankers Trust, ki je hkrati deloval kot član upravnega odbora JC Penney, je Jordana pritegnil še v JC Penney. Prek vezi, ki jih je ustvaril v upravnih odborih, je bil povabljen še v upravni odbor Xeroxa, American Expressa itn. Leta 1999, ko je bil Jordan zastopan v največjem številu upravnih odborov velikih ameriških korporacij, je bil prek devetih upravnih odborov, katerih član je bil, povezan s 106 drugimi direktorji (Barabasi 2003, 204).

Jordanova vpetost v omrežje največjih ameriških korporacij hkrati potrjuje Useemovo tezo, da imajo pripadniki »notranjega kroga« omrežja ekonomske elite tudi dober dostop do politične oblasti. Jordan je namreč veljal za najtesnejšega prijatelja ameriškega predsednika Clintona in za njegovega golf partnerja.

Anekdotična plat Jordanove vpetosti v omrežje dovolj dobro dopolnjuje analitično sliko. Ko se je predsednik Clinton znašel sredi afere Lewinsky, je bil prav Vernon Jordan tisti, ki je vrtel telefone in izvršne direktorje korporacij spraševal, ali bi Monico Lewinsky vzeli v službo (Barabasi 2003, 203).

Davis in Chu v analizi ameriškega korporativnega omrežja, ki je obstajalo v prvem desetletju 21. stoletja, ugotavljata, da je leta 2009 najbolj središčni položaj v ameriškem korporativnem omrežju zasedal Enrique Hernandez Jr., sicer glavni izvršni direktor družbe Inter-con Security Systems, član upravnega odbora korporacij McDonald's, finančne korporacije Wells Fargo, naftne družbe Chevron in trgovske verige Nordstrom. Hernandez v korporativnem omrežju velja za novinca, zanimiv pa je, ker kaže na radikalno spremembo v demografskem profilu omrežja korporativne elite. Če je Mills ugotavljal, da ameriško elito moči sestavljajo pretežno beli anglosaksonski moški protestantske provenience, je v devetdesetih za najbolj povezanega direktorja veljal temnopolti Vernon Jordan, danes pa v središču korporativnega omrežja najdemo poslovneža hispanskega porekla.

4.5 *Geografske razlike v strukturi omrežja*

Pojavne oblike kapitalistične družbene strukture se razlikujejo od primera do primera, od države do države. Tudi znotraj kontekstov nacionalnih ekonomij se strukture omrežij spreminjajo glede na zgodovinske okoliščine, kar kaže na pestrost variacij kapitalizma.

Stokman in Wasseur povzemata rezultate študije, ki je primerjala omrežja povezanih direktorjev v devetih zahodnoevropskih državah in ZDA (Stokman in Wasseur 1985). Povzetek kaže na pomembne razlike v strukturah omrežij, kar govori o posebnostih kapitalističnih ekonomij v različnih državah. Hkrati pa primerjalna analiza kaže, da so gostote omrežij povezanih direktorjev – gostota omrežja je količnik dejanskega števila povezav in števila vseh možnih povezav – vendarle primerljive. Če je količnik, ki opisuje gostoto omrežja, leta 1976 v Avstriji kot državi z najgostejšim omrežjem znašal 0,08, je v Veliki Britaniji kot državi z najmanj gostim omrežjem znašal 0,03.

Ob tem je značilno, da so v državah, ki jih Hall in Soskice (Hall in Soskice 2001, 19) uvrščata med »liberalne tržne ekonomije« (ZDA, Velika Britanija), gostote omrežij občutno nižje kot v »koordiniranih tržnih ekonomijah« (Avstrija, Belgija, Nizozemska, Nemčija, Švica, Finska).

Oglejmo si nekaj primerov. Belgijsko omrežje je močno centralizirano, v središču omrežja pa so holdingi, ki integrirajo tradicionalne finančne in industrijske sektorje. Visoko centralizirano je tudi avstrijsko omrežje, vendar je razlog za visoko centraliziranost v dominantni vlogi gospodarskih družb v državni lasti. Za Nemčijo in Nizozemsko je značilno, da so vlogo integratorja omrežja tradicionalno prevzele banke – zlasti to velja za Nemčijo,

kjer so banke igrale pomembno vlogo z neposredno finančno participacijo pri industrializaciji Nemčije. Italijansko omrežje povezanih direktorjev je bolj ohlapno, značilna pa je bipolarna struktura – na eni strani so podjetja, ki lastniško gravitirajo proti državi, v drugem središču pa so zasebne gospodarske družbe (Stokman in Wasseur 1985).

Scott (Scott 1991) ugotavlja, da je za celoten prostor, ki je pod nemškim vplivom (Nemčija, Avstrija) značilna središčna vloga bank – njihov središčni položaj v omrežju je celo bolj izrazit kot v ZDA ali Veliki Britaniji. Za Francijo, Belgijo in Italijo velja, da središčni položaj zasedajo investicijski holdingi. Za Italijo in Francijo hkrati velja, da je opazna pomembna prisotnost države. Za azijska korporacijska omrežja pa je značilna poudarjena vloga države in celo družinskih povezav. Scottova ugotovitev, da omrežja korporacijskih povezav v Aziji sovpadajo z družinskimi omrežji, je posebej zanimiva, saj kaže, da se tudi v modernem kapitalizmu omrežja, vzpostavljena v polju biološke reprodukcije, lahko vsaj deloma prekrivajo z omrežji, ki obstajajo v polju blagovne produkcije.

Bing in Au v analizi kitajskih korporativnih omrežij ugotavljata, da imajo strukture omrežij izrazito regionalno specifično. Za šanghajsko regijo je značilno gosto omrežje, ki ima v središču finančni kapital, za Guangdong pa bistveno bolj ohlapno omrežje brez izrazitih središč. Bing in Au zato ugotavljata, da lahko znotraj ene nacionalne ekonomije sobivajo različni tipi korporativnih omrežij in različni tržni sistemi. Ekonomije z močnimi omrežji naj bi bile nagnjene h kršitvam pravil svobodne konkurence, medtem ko naj bi ekonomije s šibkimi omrežji bolj poudarjale svobodno tržno pobudo (Bing in Au 2004).

4.6 *Transnacionalna omrežja povezanih direktorjev*

Carroll in Fennema si zastavljata vprašanje, ali je s pojavom globalizacije nastal tudi globalni, transnacionalni kapitalistični razred. Vprašanje si zastavljata tudi v na videz manj ambiciozni obliki: ali obstaja transnacionalna poslovna skupnost oziroma ali obstaja transnacionalno omrežje povezanih direktorjev (Carroll in Fennema 2002, 2004, Carroll, Fennema in Heemskerk 2010)? Kaj se je s tem omrežjem dogajalo v zgodovinski perspektivi? Kje je središče omrežja in kaj pojav transnacionalnega omrežja povezanih direktorjev pomeni za nacionalna omrežja?

Analiza direktorskih povezav med 500 največjimi globalnimi korporacijami (Forbes Global 500) je pokazala, da so omrežja povezanih direktorjev v prvi vrsti nacionalni fenomen, hkrati

pa obstaja relativno majhen delež direktorjev, ki funkcije v upravnih odborih korporacij zaseda v več državah hkrati. Ti direktorji so nekakšna »nadstavba«, »supersredišče« nacionalnih omrežij.

Če za nacionalna omrežja velja, da so zgodovinsko središčna mesta zasedale velike banke in zavarovalnice (izjemo predstavljata zadnji dve desetletji, ko banke niso več samoumevno središče), v transnacionalnih omrežjih središčno mesto zasedajo industrijske korporacije. Analiza Carrolla in Fennema (2002) kaže, da je leta 1996 središčni položaj v globalnem korporativnem omrežju zasedala nizozemska naftna družba Shell, ki je prek skupnih članov upravnih odborov tesno povezana s korporacijami BMW, IBM, Philips, ABB, in Novartis. Pomembno središče globalnega korporativnega omrežja predstavljajo še Daimler-Benz, BASF, Alcatel, BP ...

Carroll in Fennema spodbijata stereotipne predstave, da je središče transnacionalnih korporacijskih povezav v ZDA. Na seznamih največjih globalnih korporacij namreč prevladujejo evropske korporacije; leta 1996 je imelo 170 korporacij s seznama Global 500 sedež v Evropi, v ZDA pa je imelo sedež 166 korporacij. Do leta 2006 se je število evropskih korporacij na seznamu Global 500 povečalo na 193, število ameriških korporacij pa se je zmanjšalo na 154. Hkrati je za evropske korporacije značilno, da se bolj intenzivno vključujejo v transnacionalna omrežja. Carroll, Fennema in Heemskerk (2010) tako ugotavljajo, da korporativna Evropa predstavlja najbolj integrirani segment globalnega korporativnega omrežja, saj je v Evropi vzpostavljeno 53 odstotkov vseh direktorskih povezav med 500 največjimi globalnimi korporacijami, 35 odstotkov povezav med globalnimi korporacijami pa je vzpostavljenih v ZDA in Kanadi. Ob tem se je med letoma 1996 in 2006 delež povezav evropskih korporacij povečeval, delež povezav ameriških korporacij pa se je zmanjšal.

Carroll, Fennema in Heemskerk (2010) ob tem opozarjajo, da so transnacionalna omrežja, ki jih tvorijo povezani direktorji, le ena od oblik omrežij pomembnih osebnosti v gospodarstvu. Pomembno vlogo imajo tudi druge oblike sodelovanja – denimo European Round Table of Industrialists (gremi evropskih industrialcev z izjemnim vplivom na Evropsko komisijo), World Economic Forum (Svetovni gospodarski forum) ali Trilateralna komisija.

Vitali, Grattfelder in Battiston (2011) so ob preučevanju lastniških povezav med multinacionalnimi korporacijami ugotovili, da se v središču ogromnega omrežja lastniško

povezanih korporacij, ki ima nadzor nad omrežje, nahajajo londonska finančna družba Barclays, ameriška investicijska družba Capital Group Companies, ameriška finančna družba FMR, francoska zavarovalnica Axa, ameriška State Street Corporation, JPMorgan Chase & Co ... Ključni nadzor nad globalnimi finančnimi in gospodarskimi tokovi naj bi imelo prav jedro tesno preletenega omrežja multinacionalk. Med petdesetimi ključnimi družbami jih ima 25 sedež v ZDA in Kanadi, 20 v Evropi, pet pa v Aziji.

4.7 *Povezave med korporacijskimi omrežji in politiko*

Burris v obsežnem povzetku tez o omrežju povezanih direktorjev kot pospeševalniku politične kohezivnosti korporativne elite ugotavlja, da je teza sicer pogosto prisotna v literaturi, čvrstih dokazov, ki bi tezo potrjevali, pa je presenetljivo malo (Burris 2005). Ob analizi finančnih prispevkov ključnih osebnosti ameriškega biznisa političnim strankam in predsedniškim kandidatom je ugotovil, da osebe, ki zasedajo položaje v istih upravnih odborih, ravnavajo podobno, ko gre za podporo kandidatom oz. strankam. Podobnost političnega obnašanja oseb, ki sedijo v istih upravnih odborih, je statistično značilna. Burris ob tem ugotavlja, da je podobnost političnega obnašanja oseb, ki so povezani prek članstva v upravnih odborih statistično značilno višja od podobnosti političnega ravnanja oseb, ki izhajajo iz iste gospodarske panoge. Burris zato trdi, da omrežje povezanih direktorjev spodbujajo politično kohezivnost znotraj korporativne elite, položaj v omrežju pa vpliva na politično ravnanje.

Etzion in Davis (Etzion in Davis 2008) opisujeta princip vrtljivih vrat, ki velja ob prehajanju oseb iz korporacijskega omrežja v politiko in obratno. Ob analizi omrežij velikih ameriških korporacij in personalne sestave ameriške administracije sta primerjala štiri časovna obdobja: koliko posameznikov, ki so leta 1990, ob nastopu Clintonove administracije, zasedali funkcije v korporacijah, je do leta 1998 prevzelo visoke položaje v zvezni vladi? Koliko posameznikov, ki so do leta 1998 službovali v Clintonovi administraciji, je do leta 2001 prevzelo funkcije v korporacijah? Koliko direktorjev iz leta 2000 je do leta 2002 prevzelo visoko funkcijo v Bushevi administraciji? Koliko visokih uradnikov iz Busheve administracije v letu 2002 je štiri leta kasneje prevzelo funkcije v korporacijah?

Študija ugotavlja, da je Bush bistveno pogosteje v administracijo vabil ljudi iz sveta velikih korporacij kot Clinton. Podobno število visokih funkcionarjev v administraciji pa je po koncu mandata prevzelo funkcije v korporacijah. Za Busha je posebej značilno, da je na številna

ambadorska mesta postavlja ljudi iz korporacijskega sveta. Hkrati pa študija navaja, da je med zadnjimi šestimi šefi generalštaba (Joint Chiefs of Staff) kar pet generalov po preteku funkcije donosno zaposlitev našlo v eni od korporacij vojaško-industrijskega kompleksa.

5 Tranzicija iz socializma v kapitalizem

Socializem se je iztekel na dva različna načina. Za nekatere nekdanje evropske socialistične države je značilna implozija starega družbenega reda – gre zlasti za Nemško demokratično republiko, Češkoslovaško in Romunijo.

Za Poljsko, Madžarsko in Slovenijo je značilen drug, sporazumni model prehoda. Higley in Burton sta še pred koncem socializma pisala o sporazumu elit: »Sporazumi elit so relativno redki dogodki, pri katerih spopadajoče se frakcije nacionalnih elit nenadoma in zavestno s pogajalskimi kompromisi reorganizirajo medsebojne odnose glede temeljnih nesporazumov« (Burton in Higley 1987). V naštetih državah je bil na bolj ali manj formaliziranih forumih, na katerih so tekla pogajanja med staro in nastajajočo politično elito, dosežen sporazum o načinu prehoda iz socializma v parlamentarno demokracijo.

V prvih analizah prehoda iz socializma v parlamentarno demokracijo je koncept omrežij uporabljen redko, uporaba koncepta pa je ohlapna. Stark (Stark 1990) je ob analizi začetkov madžarske privatizacije postavil nekaj hipotez, ki so zaradi sorodnih okoliščin relevantne tudi za analizo učinkov tranzicije v Sloveniji. Naštejmo te okoliščine. Prvič, na Madžarskem se državna partija ni zrušila, pač pa je bil »sestop z oblasti« (če uporabimo domač žargon) rezultat pogajanj. Vzporedno z madžarskimi pogajanjmi o sestopu z oblasti pa je tedanja vlada najavila začetek privatizacije. »Razprava o privatizaciji se je odvijala v kontekstu, ko so bili formalni mehanizmi vladanja starega reda v razgradnji, politične in družbene institucije nove konfiguracije pa so se šele oblikovale« (Stark 1990). Ob tem Stark ugotavlja: »Institucije, ki so ustrezne za reprodukcijo tržnih odnosov, se bodo izkazale kot neustrezne, da bi zagotovile tranzicijo v popolno tržno gospodarstvo.« In drugič: »V svetu ekonomije je moč uspeti ob pomoči institucij, ki se zdijo s stališča konvencionalnega ekonomskega mišljenja neverjetne (ker so bodisi 'anahronistične' bodisi izven analiziranih kategorij)«.

Stark ob tem opozarja na pomen neekonomskih dejavnikov. Prvič, močne družbene skupine lahko spodkopljejo tržne institucije. In drugič, socialna omrežja, ki jih klasična ekonomska analiza zanemarja, lahko zagotovijo resurse za doseg ekonomskih ciljev. Bolj konkretno: bodo neformalna omrežja pospeševala ali omejevala razvoj tržnega gospodarstva? Stark ob tem opozarja, da bi moral biti raziskovalni fokus usmerjen zlasti na direktorje podjetij, ki sodelujejo pri privatizacijskih procesih, ter na krog oseb, povezan s temi direktorji. Bodo stare vezi, vzpostavljene med direktorji, služile kot temelj uvajanja tržnega gospodarstva, ali pa

bodo tržno gospodarstvo spodkopavale? Stark ocenjuje, da omrežja direktorjev delujejo klanovsko, zato ne spodbuja vzpostavitve tržnega gospodarstva. »Ta kohezivna omrežja zaupanja in prijateljstva bodo [tržno] dinamiko spodbujala na kratki rok; ko bodo časi postali težki, bodo omrežja uporabljena za obrambo 'interesov', oblikovanih skozi dolgotrajne navade ter običaje, ki tržnemu gospodarstvu niso naklonjeni.«

Starkova opozorila so nastala v obdobju, ko so zlasti ekonomski teoretiki pojem »privatizacija« uporabljali kot magični recept, ki naj zagotovi prehod iz planske ekonomije v tržno gospodarstvo.

Bolj poglobljene analize pomena omrežij in prehoda iz socializma v kapitalizem so se pojavile ob koncu prvega desetletja postsocializma. Sik in Wellman socializem in postsocializem analizirata skozi optiko t.i. omrežnega kapitala. Omrežni kapital je v njuni konceptualizaciji soroden pojmu socialni kapital, kakor ga opredeljuje Bourdieu (Bourdieu 1980/2003). Sik in Wellman ugotavljata, da se v nekdanjih vzhodno-evropskih komunističnih državah ljudje bolj opirajo na omrežni kapital kot v razvitih zahodnoevropskih in severnoameriških državah. Hkrati se ljudje na omrežja v sodobnih postkomunističnih državah opirajo celo bolj kot v obdobju komunizma (Sik in Wellman 1999). Obseg omrežnega kapitala, s katerim razpolaga ekonomski akter, je enak velikosti omrežij, ki jih lahko mobilizira v primeru potrebe. Vrednost omrežnega kapitala pa je funkcija številčnosti in dosegljivosti članov omrežja, ter resursov in količine omrežnega kapitala, ki ga člani omrežja posedujejo.

Omrežni kapital je v obdobju komunizma pogosto nadomeščal bodisi tržno distribucijo bodisi državno redistribucijo. Komunistična podjetja se namreč niso mogla zanašati na pogodbene odnose, saj pogodbe niso bile spoštovane, niti na neučinkovite birokratske aparate. »Pomanjkanje in birokratska regulacija sta povzročala negotovost, ki je onemogočala trg in državno redistribucijo« (Sik in Wellman 1999). Takšne okoliščine so ekonomske akterje prisilile, da zgradijo in vzdržujejo obrambne institucije. Med managerji je bil zato vzpostavljen sistem recipročnih transakcij. Omrežni kapital je pripadnikom omrežja zagotavljal zanesljive in hitre informacije, hkrati pa je odpiral dostop do redkih dobrin in storitev, kar je v obdobju stalnega pomanjkanja omogočalo preživetje. Sistem recipročnih managerskih transakcij je temeljil na t.i. gentemanskih sporazumih, okrepljenih z osebnim zaupanjem, splošno soodvisnostjo, negotovostjo in nezakonitimi ali polzakonitimi ravnanji.

»Za vedenje managerjev je bila značilna skupinska zavest, ki je poudarjala solidarnost, lojalnost in ceremonial« (Sik in Wellman 1999). V primeru, da socialistični manager ni izpolnil dane zaveze, je izpadel iz omrežja vzajemne pomoči.

Steen v analizi ruskih dogodkov trdi, da je s koncem hegemonije komunistične partije in razpadom monolitne državne strukture socialistična elita praktično preko noči ostal brez dveh ključnih orientacijskih stebrov. Izginila sta stabilen hierarhični red in skupni sistem verovanj (Steen 2003, 141-143). V kontekstu erozije formalnih mehanizmov so omrežja postala prožna prizorišča razreševanja konfliktov in iskanja pragmatičnih rešitev. Zato s koncem socializma omrežja niso izgubila svoje funkcije, pač pa se je ta okrepila.

Steenovi ugotovitvi pritrjujeta Sik in Wellman. V obdobju tranzicije iz komunizma v kapitalizem omrežni kapital ni izginil, pač pa je pridobil na pomenu. Prvič, sam kulturni kontekst je bil naklonjen omrežnemu kapitalu. Socialistični režimi so praviloma nastajali v tradicionalnih, predmodernih okoljih, v katerih je medsosedska pomoč ali pomoč znotraj družinske skupnosti pogosto nadomeščala tržne storitve. Drugič, tako trg kot birokratski aparat v prvi fazi postkomunizma delujeta slabo, zato je omrežni kapital vsaj tako koristen kot v času komunizma. Obdobje tranzicije je obdobje povečane negotovosti, omrežni kapital pa je bil najbolj učinkovito orodje tako za reševanje problemov kot za grabljenje koristi (Sik in Wellman 1999).

5.1 *Teorije prehoda*

Kaj se je s prehodom v kapitalizem zgodilo s socialistično elito? Kdo so bili ljudje, ki so imeli v rokah komandne položaje in kako je na te ljudi deloval prehod v nov družbeni red?

Več vzhodnoevropskih avtorjev je formuliralo teorijo »političnega kapitalizma« (Staniszki 1991, Hankiss 1990, 1991). Jedro teorije političnega kapitalizma izhaja iz predpostavke, da se nobena vladajoča elita prostovoljno ne odpove moči, s katero razpolaga. Stara komunistična elita je začutila priložnost, da konvertira obliko moči, s katero razpolaga. Hankiss ugotavlja, da je bila zakonodaja, ki je omogočala »spontano privatizacijo«, tisto orodje, s katerim je stara politična elita dosegla cilj, konverzijo moči. Reforme naj bi bile le slepilo, ki so prikrivale globlje procese. Stara politična oblast naj bi prek konverzije moči svoj »politični kapital« preoblikovala v ekonomskega.

Tako kot Hankiss tudi Jadwiga Staniszkis v središče analize postavlja proces »spontane privatizacije«. Ta je komunističnemu političnemu razredu omogočil, da se je obdržal na vodilnih družbenih položajih. Nova buržoazija, katere moč temelji na lastnini, izhaja iz nekdanjih komunističnih kadrov in nomenklature. Kapitalizem je ob pomoči političnih sredstev oblikovan glede na potrebe »odhajajoče« politične elite (Staniszkis 1991).

Četudi se zdi teorija »političnega kapitalizma« vabljava in atraktivna, Iván Szelényi in Szonja Szelényi (Szelényi in Szelényi 1995) opozarjata, da sta se na zastavljena vprašanja o tem, kaj se je zgodilo s staro komunistično elito, oblikovala dva konkurenčna sklopa odgovorov. »Teorija reprodukcije elit sugerira, da revolucionarne spremembe v vzhodni Evropi niso vplivale na družbeno sestavo elit. Temu je tako, ker je stari nomenklturni eliti uspelo preživeti na vrhu razredne strukture in zdaj postaja nova buržoazija. Teorija cirkulacij elit pa trdi, da je tranzicija v postkomunizem prinesla strukturne spremembe na vrhu razredne hierarhije: na vodilne položaje so bili na temelju novih načel rekrutirani novi ljudje.«

Tako kot Hankiss tudi Eyal, Szelényi in Townsley (Eyal, Szelényi in Townsley 2000) izhajajo iz nekoliko poenostavljene verzije Bourdieujeve teorije konvertibilnosti različnih oblik kapitala. Socialni kapital operacionalizirajo kot omrežje, ki ga lahko aktivira posameznik. Kulturni kapital operacionalizirata kot stopnjo izobrazbe, obvladovanje določenih veščin in referenc. Socialni kapital, kot trdijo, v komunizmu nastopa v obliki političnega kapitala. »Socialni kapital, institucionaliziran v obliki članstva v komunistični partiji, je bil dominantna oblika kapitala« (Eyal, Szelényi in Townsley 2000, 21).

Vendar značilnosti družbenega polja v specifičnih zgodovinskih okoliščinah konstituirajo napetosti med različnimi tipi kapitala. Četudi je za komunizem značilna dominacija socialnega oz. političnega kapitala, to še ne pomeni, da je kulturni kapital brez pomena. Tehnokratska frakcija nomenklature kot elite komunističnega sistema ne poseduje zgolj političnega kapitala, pač pa ima v posesti tudi kulturni kapital, torej izobrazbo, določena znanja ter reference.

Ob tem se Eyal, Szelényi in Townsley sprašujejo, ali ob tranziciji nomenklatura svoj socialni oz. politični kapital dejansko konvertira v ekonomskega. »Vsak posameznik poseduje portfelj 'delnic' različnih oblik kapitala in skuša ob soočenju z družbenimi spremembami spremeniti sestavo portfelja. Skuša se znebiti oblik kapitala, ki izgublja vrednost, oziroma jih skuša konvertirati v oblike, ki so več vredne,« ugotavljajo (Eyal, Szelényi in Townsley 2000, 8).

Vendar ob empiričnem testiranju hipoteze, da si pripadniki nomenklature elitni status ohranijo s tem, da logiko plana zamenjajo za logiko klana, natančneje, da »delnice« političnega kapitala menjajo za »delnice« ekonomskega kapitala, ugotovijo, da nova srednjeevropska elita ni neposredni dedič nomenklature. Eyal, Szelényi in Townsley nomenklaturu razumejo kot strukturo, sestavljeno iz frakcij, ki so med seboj v rivalskih, celo konfliktnih odnosih. Če je za del nomenklature značilno, da poseduje zgolj politični kapital, torej specifično obliko socialnega kapitala, je za tehnokratsko frakcijo nomenklature značilno, da poseduje predvsem kulturni kapital. Teorija političnega kapitalizma, ki govori o konverziji političnega kapitala v ekonomskega, po njihovem mnenju ne ponuja zadostne razlage za dinamiko postkomunistične tranzicije. »V nasprotju s predvidevanji (teorije političnega kapitalizma, op.p.) znatno število pripadnikov bivše komunistične elite med tranzicijo ni obdržalo položajev. Če so posedovali zgolj politični kapital, kulturnega pa ne, so izgubili privilegije, moč in prestiž. Ne glede na to pa obstaja znatna verjetnost, da so nekdanji 'kadri', če so posedovali kulturni kapital, med zmagovalci tranzicije« (Eyal, Szelényi, Townsley 2000, 13). Bolj natančno: »Položaji v nekdanjem omrežju komunistične partije v postkomunizmu delujejo kot sekundarna in odvisna forma kapitala – tako kot je kulturni kapital v komunističnem obdobju deloval kot dopolnilo političnega kapitala« (Eyal, Szelényi in Townsley 2000, 34).

Posplošitev, da postkomunistično elito sestavljajo »kadri« nekdanje komunistične partije, torej ni ustrezna, saj novo elito sestavljajo zlasti dovolj izobražena tehnokratska frakcija nekdanje nomenklature ter pripadniki nekdanjih disidentskih intelektualcev. Eyal, Szelényi in Townsley govorijo o zavezništvu med disidentskimi intelektualci ter tehnokrati iz reformiranega krila komunistične partije, ta koalicija pa predstavlja novo omikano meščanstvo, »Bildungsbürgertum« (Eyal, Szelényi in Townsley 2000, 11). Ideologija tega novega bloka moči je managerializem, prepričanje, da managerji posedujejo posebno znanje in posebne spretnosti, v osebni portfelju pripadnikov nove elite pa je največ »delnic« kulturnega kapitala.

Eyal, Szelényi in Townsley ugotavljajo, da se je v Srednji Evropi razvil poseben tip kapitalizma: kapitalizem brez kapitalistov, saj naj bi novo elito sestavljali managerji, ki pa hkrati niso lastniki ekonomske kapitala.

Kljub prepričljivosti argumentov Szelényija in kolegov velja opozoriti na dve pomanjkljivosti. Prvič, teza o kapitalizmu brez kapitalistov je bila zapisana slabo desetletje po padcu

socializma. V enem desetletju procesi akumulacije kapitala še niso bili dokončani. Zato teza o kapitalizmu brez kapitalistov nikakor ni univerzalna situacija, ki bi desetletje pozneje veljala v celotni srednji Evropi. Druga pomanjkljivost je povezana s tezo o konverziji političnega kapitala nekdanje nomenklature v ekonomski kapital. Zastavlja se namreč vprašanje, zakaj naj bi govorili zgolj o političnem kapitalu nomenklature. Če je politični kapital specifična oblika socialnega kapitala in če ga lahko v obdobju komunizma identificiramo kot pripadnost komunistični partiji, lahko v postkomunističnem obdobju govorimo o novih oblikah političnega kapitala. Ta v demokraciji ni več vezan zgolj na omrežje »starih sabelj« (angl.: »old boys network«), torej pripadnikov nomenklature (ali celo komunističnih tajnih služb), pač pa v postkomunizmu obstajajo tudi omrežja »novih sabelj«, »new boys network«, torej omrežja pripadnikov novih političnih strank.

Če si zastavljamo vprašanje, ali je možna konverzija političnega kapitala pripadnikov nomenklature v druge, bolj perspektivne oblike kapitala, je enako legitimno tudi vprašanje, kolikšna je konvertibilnost »novih«, postkomunističnih pojavnih oblik političnega kapitala. Povedano še bolj neposredno: tudi v obdobju parlamentarne demokracije del političnih funkcionarjev stremi k temu, da bi politični vpliv konvertirali v ekonomsko moč.

5.2 Slovenska ekonomska elita od leta 1945 glede na sestavo kapitala

Slovenska povojna elita je vzpostavljena znotraj polja politike, torej znotraj polja družbene regulacije in državne redistribucije. Pripadniki elite imajo v posesti zlasti dva tipa kapitala. Politični kapital, podvrsto socialnega kapitala, črpajo iz naslova pripadnosti komunistični partiji. Simbolni kapital črpajo iz naslova zmage v NOB in komunistični revoluciji. Hkrati je vladajoča ideologija sugerirala, da izgradnja socializma ni zgolj revolucionarni, pač pa tudi znanstveni projekt; vodilni politiki niso zgolj revolucionarji in nosilci oblasti, pač pa tudi znanstveniki, ki udejanjajo znanstveno ugotovljene zakonitosti družbenega razvoja. Kot znanstveniki naj bi bili torej tudi lastniki kulturnega kapitala.

5.2.1 Direktorji po socialistični revoluciji

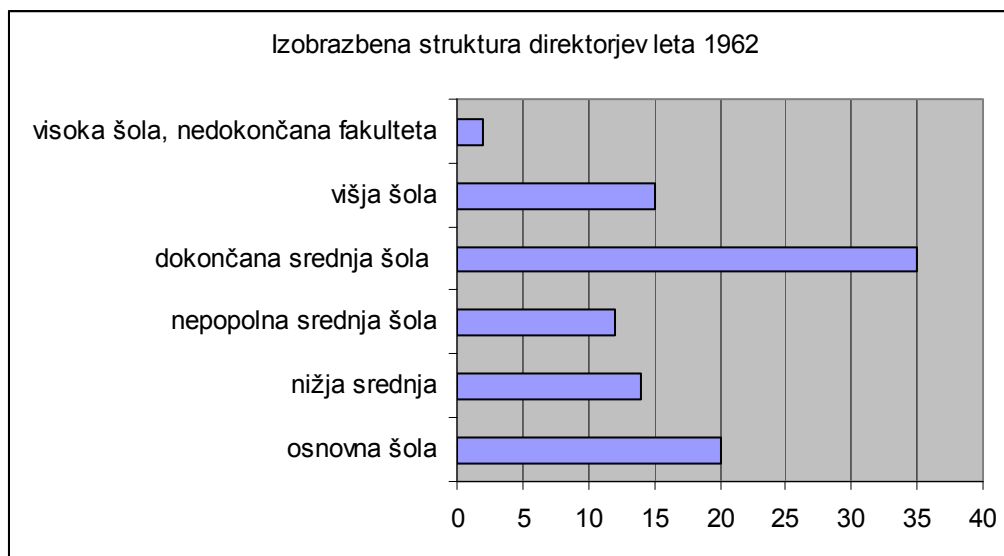
Direktorje kot pripadnike ekonomske elite je po drugi svetovni vojni imenovala politična oblast. Direktorji so bili zastopniki državne uprave in njen sestavni del. »Za pridobitev te funkcije je bilo osrednje merilo politična pripadnost. Državni organi so na te položaje imenovali člane Komunistične partije in aktivne udeležence osvobodilnega gibanja« (Prinčič 2008, 57). Z uvedbo delavskega samoupravljanja leta 1950 je direktorja še vedno imenovala

državna oblast, vendar v soglasju z delavskim svetom in upravnim odborom podjetja (Prinčič 2008, 59).

Analiza slovenskega partijskega vodstva, opravljena leta 1962, je pokazala, da je izobrazbena struktura slovenskih direktorjev, ki kaže na to, s kolikšnim kulturnim kapitalom so razpolagali pripadniki ekonomske elite, slaba. Analiza je zajela 715 direktorjev. Le zelo majhen del direktorjev se je ponašal s fakultetno izobrazbo. 20 odstotkov direktorjev je imelo končano osnovnošolsko izobrazbo, 14 odstotkov nižjo srednjo šolo, 12 odstotkov nepopolno srednjo šolo, 35 odstotkov dokončano srednjo šolo, 15 odstotkov višjo šolo, dva odstotka pa sta imela dokončano visoko šolo oz. nedokončano fakulteto. Zato pa je bila velika večina direktorjev, 89 odstotkov, včlanjena v ZKS, 61 odstotkov jih je sodelovalo v NOB.

Med direktorji, ki so bili imenovani v letu izdelave analize, torej leta 1962, je bila stopnja izobrazbe višja, delež članov ZKS pa je bil enak (Prinčič 2008, 63). Z drugimi besedami, v osebni portfelju delnic različnih oblik kapitala socialističnih direktorjev je ključno vlogo igral politični (članstvo v ZKS) in simbolni kapital (sodelovanje v NOB). Kulturni kapital (stopnja dosežene izobrazbe) pa je bil izrazito nizek.

Slika 5.1: Izobrazbena struktura direktorjev leta 1962

Vir: Prinčič 2008

Gospodarska reforma, izvedena leta 1965, je vzpostavila formalne pogoje za širšo rekrutacijo novincev v ekonomsko elito. Priprave na rekrutacijo novincev so se začele v prvi polovici šestdesetih let, ko je bilo uveljavljeno načelo reelekcije, torej cikličnega preverjanja, ali določen direktor uspešno opravlja svojo funkcijo. Načelo reelekcije naj bi omogočalo tudi odslopitev neuspešnih direktorjev. »Reelekcija je postala tisti instrument načrtno kadrovske politike, ki naj bi zmanjšala nestrokovnost na delovnih mestih« (Prinčič 2008, 68).

Hkrati je zakonodaja, sprejeta leta 1964, prinesla spremembe pri imenovanju direktorjev; do leta 1964 je direktorje imenoval občinski ljudski odbor, po letu 1964 pa delavski svet (Prinčič 2008, 66). S tem se je vpliv politične elite na imenovanje direktorjev zmanjšal. Vendar uveljavitev načela reelekcije ni občutno izboljšala izobrazbene strukture direktorjev, hkrati pa formalna možnost za rekrutacijo novincev v ekonomsko elito ni prinesla bistveno večje dejanske cirkulacije. Med reelekcijo, izvedeno leta 1966, je le 17 odstotkov gospodarskih družb dobilo nove direktorje. Med direktorji, ki so bili ponovno izbrani, jih je imelo 17 odstotkov dokončano le osnovno šolo, 28 odstotkov pa nižjo strokovno izobrazbo (Prinčič 2008, 72).

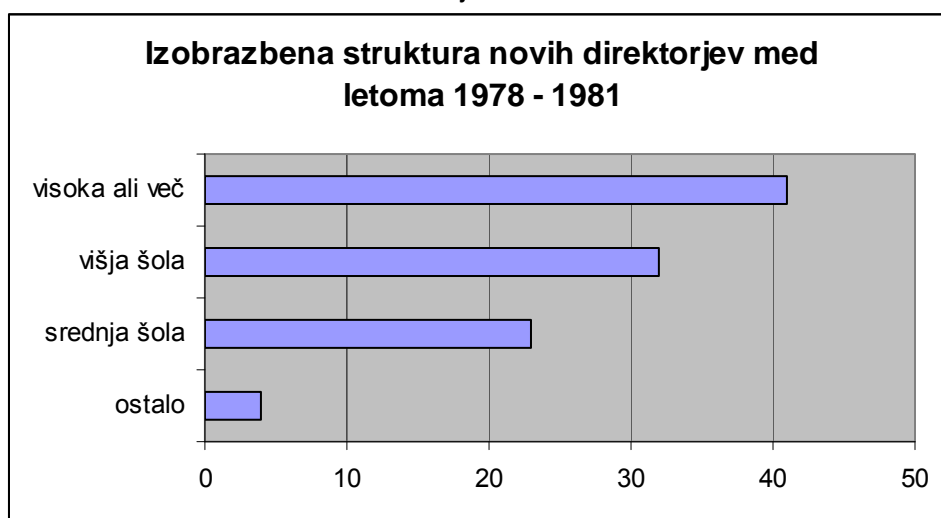
5.2.2 Direktorji in "liberalizem"

CK ZKS je ob koncu šestdesetih let, v obdobju, ki se ga je oprijela ohlapna oznaka »liberalizem«, zaznal, da upravljavaska moč in finančni vpliv direktorjev naraščata. Prinčič navaja, da so najvišji partijski funkcionarji skovali krilatice, da ima republiški izvršni svet s pomočjo direktorjev in nekaj predsednikov občin v Sloveniji vso oblast, Kardelj pa je

ugotavljal, da naj bi menedžerski sloj začel postajati samostojna politična in gospodarska sila (Prinčič 2008, 85). Vendar je partija z grožnjo sklenila obračunati. »Oblast je obračun s tehnokrati in zagovorniki liberalnih idej dvignila na raven idejnega boja in predstavila kot prelomni trenutek v novejši zgodovini države« (Prinčič 2008, 87). Prinčič navaja, da je partija na sezname direktorjev, ki jih bo potrebno zamenjati, uvrstila več sto oseb. Ob reelekciji, izvedeni leta 1972, so razrešili 145 direktorjev (Prinčič 2008, 88).

Vzporedno s čistko, izvedeno na začetku sedemdesetih let, se je odvijal še en proces: ob koncu sedemdesetih let se je izobrazbena struktura direktorjev vendarle izboljšala. V osebnem portfelju delnic kapitala je kulturni kapital z izobrazbo pridobival na pomenu. Na začetku osemdesetih let je bilo med novimi direktorji 41 odstotkov takih, ki so imeli visoko izobrazbo. Paradoks čistke je sledeč: trda partijska struja je napadla tehnokrate, torej lastnike kulturnega kapitala znotraj nomenklature omrežja. Ob tem pa so se v ekonomsko elito vendarle prebijali prav ljudje, ki so bili bolj izobraženi od predhodnikov.

Slika 5.2: Izobrazbena struktura novih direktorjev med letoma 1978 in 1981

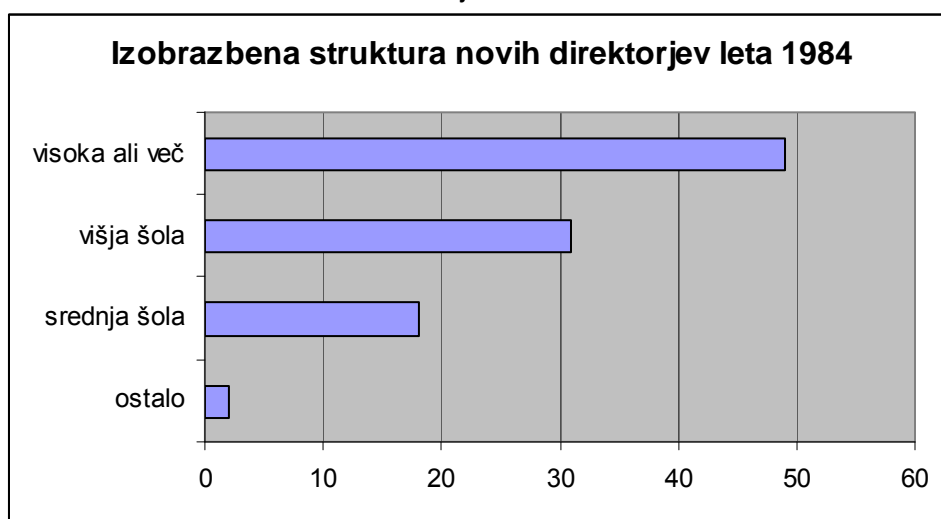
Vir: Prinčič 2008

Na poseben vidik procesov v sedemdesetih letih opozarjata Kramberger in Vehovar. Število direktorjev se je v obdobju 1971 – 1981 občutno povišalo, saj je popis prebivalstva leta 1971 zabeležil 9427 oseb, ki so opravljale direktorsko funkcijo, naslednji popis pa je v Sloveniji zabeležil že 16.877 direktorjev (Kramberger in Vehovar 2000). Z uvedbo Zakona o

združenem delu ter s preoblikovanjem podjetij v temeljne organizacije združenega dela se je število oseb, ki so vsaj po statističnih kriterijih pripadali ekonomski eliti, občutno povečalo.

Trend izboljševanja izobrazbene ravni se je nadaljeval tudi sredi osemdesetih let. Leta 1984 je imela praktično polovica novih direktorjev visokošolsko izobrazbo. Petina direktorjev pa je še vedno imela srednješolsko ali celo nižjo izobrazbo (Prinčič 2008, 91).

Slika 5.3: Izobrazbena struktura novih direktorjev leta 1984

Vir: Prinčič 2008

Povedano pa še ne pomeni, da se je med direktorji zniževal delež članov ZK. Če je bilo leta 1978 med direktorji 71,2 odstotka članov ZK, jih je bilo leta 1986 še vedno 70,8 odstotka, sredi osemdesetih let pa celo 75 odstotkov (Prinčič 2008,92).

Ob tem, da je članstvo v ZK ena od predpostavk za vstop v socialistično ekonomsko elito, so bili direktorji velikih gospodarskih sistemov (Iskra, Gorenje, PTT, Slovenijales ...) pogosto tudi člani centralnega komiteja ZKS.

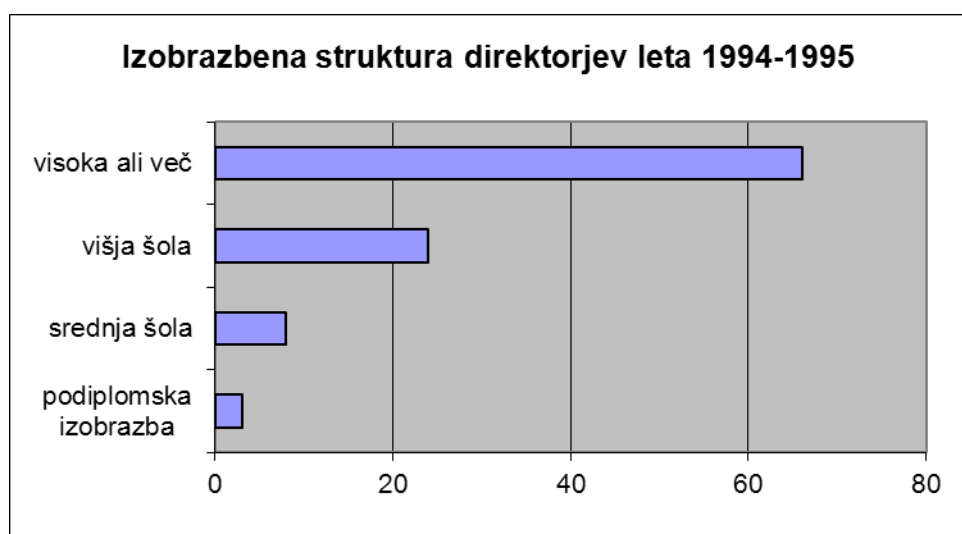
5.2.3 Ekonomska elita po letu 1990

Rus navaja, da je za slovensko managersko elito značilno, da je bila rekrutirana iz vseh družbenih segmentov. Družinsko poreklo managerjev, ki so funkcijo opravljali leta 1994 in 1995, je izrazito heterogeno. Le 18 odstotkov managerjev izhaja iz družin, v katerih je imel oče visokošolsko izobrazbo. Mlajši managerji sicer pogosteje izhajajo iz družin, v katerih je managersko funkcijo opravljal že oče. Hkrati pa v celotnem vzorcu Rusove analize 21

odstotkov managerjev prihaja iz kmečkih družin, 31 odstotkov izhaja iz delavskih družin, 21 odstotkov managerjev pa je iz družin, v katerih je bil tudi oče manager (Rus 2007).

Izobrazbena struktura, ki jo je Rus zaznal leta 1994 in 1995, je nekoliko boljša od izobrazbene strukture, o kateri poroča Prinčič. Če Prinčič navaja, da je imelo leta 1984 visoko izobrazbo nekoliko manj kot 50 odstotkov direktorjev, Rus ob analizi drugačnega, manjšega vzorca, v katerem so predvsem velika podjetja, ugotavlja, da ima visokošolsko izobrazbo 66 odstotkov managerjev, trije odstotki pa imajo tudi podiplomsko izobrazbo. Kljub temu pa je imelo leta 1994 oz. 1995 osem odstotkov direktorjev le srednješolsko izobrazbo.

Slika 5.4: Izobrazbena struktura managerjev leta 1994 in 1995

Vir: Rus 2007

25 odstotkov managerjev iz let 1994 in 1995 je v času kariere določeno obdobje poklicno delalo tudi v politiki. Rus navaja, da je za tiste managerje, ki so določen del poklicne kariere posvetili politiki, značilno hitrejše napredovanje.

Pred letom 1990 je bilo 32 odstotkov managerjev tudi politično aktivnih. 22 odstotkov je bilo politično aktivnih na lokalni ravni, 10 odstotkov pa na nacionalni ravni. Po letu 1990 je bilo politično aktivnih 17 odstotkov managerjev. 9,5 odstotkov je bilo aktivnih na nacionalni ravni, 7,7 pa na lokalni ravni (Rus 2007).

6 Tranzicija in Slovenija

S koncem socializma je večina vzhodnoevropskih držav doživela politično, ekonomsko in socialno tranzicijo. Rizman opozarja, da je tranzicija v Sloveniji še bolj kompleksen proces, saj moramo ekonomskemu, političnemu in socialnemu prehodu dodati še četrto dimenzijo, proces vzpostavljanja države (Rizman 2006, 4). Tezo o štirih dimenzijah prehoda lahko postavimo v kontekst Picklesove teze, ki poudarja, da so postsocialistične ekonomije pravzaprav hibridne ekonomije, v katerih se načela tržnih ekonomij, ki prevladujejo na zahodu, mešajo z zgodovinsko dediščino socializma (Pickles 2008).

Kaj se je ob tem kompleksnem prehodu zgodilo v Sloveniji? Je stara politična elita žrtvovala politični monopol, da bi ohranila lastno personalno sestavo, presajeno v druga družbena polja? Vprašanje o cirkulaciji oz. reprodukciji elit, ki sta si ga zastavila Szelényi in Szelényi (1995), se je ob koncu devetdesetih let na teoretični in empirični ravni zastavilo tudi v Sloveniji (Adam 1999, Kramberger 1999, Adam in Tomšič 2000, Igljč in Rus 2000, Kramberger in Vehovar 2000, Rus 2000). So nekdanji člani komunistične elite v svojih rokah obdržali ključne družbene resurse in s tem obdržali vpliv na razvoj družbe? Je personalna sestava nekdanje nomenklature ostala na ključnih položajih družbene strukture in je zatorej kljub menjavi političnega sistema prišlo do reprodukcije elite? Ali pa so ključne položaje v družbeni strukturi na temelju novih načel prevzeli novi ljudje?

Szelényi in Szelényi skušata zapletene družbene procese analizirati ob pomoči relativno enostavnega vprašanja. Enostavna vprašanja so legitimna, če so opremljena z ustreznimi podvprašanji. Prvič, kako meriti stopnjo reprodukcije, torej obnavljanja personalne sestave elit? Kako meriti stopnjo cirkulacije, torej dotoka novih ljudi v omrežje družbene elite? Kako izmeriti, ali novi ljudje v resnici s seboj prinašajo tudi nova načela delovanja? Na katera načela velja biti pozoren? Kje je prag med pripadniki nomenklature in tistimi, ki to niso bili? So pripadniki nomenklature člani nekdanjega centralnega komiteja? So pripadniki nomenklature vsi člani CK-ja ali zgolj nekateri, bolj ali manj arbitrarno izbrani? So nomenklaturi pripadale tudi t.i. satelitske družbeno-politične organizacije? So satelitske družbeno-politične organizacije res zgolj sateliti, ali pa so na določeni točki zgodovinskega razvoja postale dejansko samostojne organizacije, ki so samostojno sestavljale lastni dnevni red in politični program ter neodvisno od ZK vplivale na tok dogajanja? So člani

nomenklature vsi pripadniki zveze komunistov? Ali so nomenklaturi pripadali tudi tisti ljudje, ki so bili iz ZK zaradi takšnih ali drugačnih razlogov izključeni?

Izhajamo iz predpostavke, da socialistične elite ne moremo razumeti kot homogenega, monolitnega bloka. Socializem ni deloval na način, ko bi en blok sestavljali tisti, ki so bili vpisani v ZK, drugi blok pa preostanek družbe. Tako kot lahko sodobno družbo opredelimo kot ves čas spreminjajoče se omrežje, vzpostavljeno na osnovi odnosov moči, tudi za socializem velja, da je deloval kot fluidno omrežje s svojim središčem, ves čas spreminjajočim se trdim jedrom in s širokim zaledjem ljudi, ki so bili sicer pozicionirani na periferiji omrežja družbene elite, a so čakali na priložnost, da se iz periferije približajo središču omrežja moči. Medtem ko so na periferiji omrežja družbene elite čakali na priložnost za zблиžanje s središčem omrežja moči, so jih lahko centrifugalne sile izvrgle tudi proti robu družbe. Ob tem so se spletale koalicije med različnimi jedri kompleksnega omrežja, ki ni imelo enotnega odgovora na kopico pomembnih vprašanj. Ali socializem prenese trg? Kakšni naj bodo odnosi med republiko in federacijo? Je bolj pomembna vrednota solidarnost ali tržna konkurenčnost? Ob vrednostno-političnih razhajanjih ne gre prezreti interesov različnih skupin kapitala v državni oziroma družbeni lasti, koalicij in sporov med omrežji karizmatičnih partizanskih in kasneje partijskih voditeljev, kohezivnih omrežij nekdanjih pripadnikov udbe, sporov med pristaši centralnega plana in trga, različnih interpretacij glede načel samoupravnega socializma ...

Pojem cirkulacije elit, kot ga uporabljata Szelényi in Szelényi, ima dve dimenziji. Predpostavlja, da v elitni del omrežja družbene strukture na osnovi novih načel vstopijo novi ljudje. Kaj so nova načela? Po parlamentarnih volitvah je bil vstop v politično elito možen le prek instituta splošnih neposrednih volitev. Pred letom 1990 splošnih neposrednih volitev ni bilo. Je človek, ki je elitni položaj zasedal pred letom 1990, leta 1990 pa je bil na elitni položaj izbran na nov, neposreden in demokratičen način, pripadnik stare ali nove elite? Ali stara imena, ki so položaj zasedla na osnovi novih načel, pripadajo novi ali stari strukturi? In obratno: ali nova imena, ki v politiki ohranjajo predmoderno politično kulturo, kakršna je veljala pred letom 1990 (deloma pa tudi po letu 1990), pripadajo stari ali novi eliti?

Adam (Adam, 1999) trdi, da je za Slovenijo med letoma 1988 in 1995 – za ta časovni interval obstajajo empirični podatki – značilna visoka stopnja reprodukcije elit, kar vodi v »deviantni« tip oligarhične demokracije, ki se razlikuje od pluralističnega, poliarhičnega modela. Po oceni

Adama in Tomšiča je stopnja reprodukcije elit v Sloveniji višja kot v primerljivih nekdanjih socialističnih državah – npr. na Poljskem ali na Madžarskem (Adam in Tomšič 2000). Prav primerjava z drugimi nekdanjimi socialistični državami je botrovala oceni, da je stopnja reprodukcije elit v Sloveniji relativno visoka. Sloveniji naj bi dominirala t.i. retencijska, stara elita, nova elita pa naj bi imela zgolj periferni status. Po mnenju Adama in Tomšiča je za Slovenijo značilno, da ni ravnotežja med cirkulacijo in reprodukcijo. Zlasti visoka naj bi bila reprodukcija znotraj ekonomske elite, nekoliko nižja stopnja reprodukcije pa naj bi bila značilna za politično in kulturno elito (Adam in Tomšič 2000).

Kramberger in Vehovar (Kramberger in Vehovar, 2000) navajata, da je stopnja reprodukcije slovenske elite med letoma 1988 in 1995, ko gre za t.i. vhodno mero reprodukcije, v povprečju 69-odstotna. Natančneje: stopnja reprodukcije politične elite naj bi bila 59-odstotna, stopnja reprodukcije v ekonomski eliti naj bi bila 76-odstotna, v kulturi pa 71-odstotna. Povedano drugače: leta 1995 je bilo med pripadniki elite 69 odstotkov oseb, ki so elitne položaje zasedale že leta 1988, največji delež pripadnikov elite iz leta 1988 pa se je obdržal v gospodarstvu.

Iglič in Rus (Iglič in Rus, 2000), sklicujoč se na enako obdobje kot Kramberger in Vehovar, navajata, da je 17 odstotkov pripadnikov stare elite po letu 1988 izgubilo elitni status, veliki večini – 83 odstotkom – pa je uspelo elitni status zadržati. Leta 1995 so novinci predstavljali 23 odstotkov celotne elite, medtem ko so pripadniki elite iz leta 1988 sedem let kasneje tvorili 77 odstotkov elite.

Iglič in Rus se ob operacionalizaciji empiričnega raziskovanja elit ne zadovoljita zgolj s popisom elitnih položajev ter oseb, ki te položaje zasedajo, pač pa posameznike vpneta v družbeni kontekst. Družbeni kontekst operacionalizirata kot egocentrična omrežja. Egocentrično omrežje je sestavljeno iz posameznika, ki je v središču tega omrežja, in njegovih bližnjih, »pomembnih drugih«, v konkretnem primeru prijateljev, znancev ali sorodnikov med politiki, direktorji, zasebnimi podjetniki in ljudmi iz medijev. Če je za elito med letoma 1988 in 1995 značilna visoka stopnja reprodukcije, je v egocentričnih omrežjih posameznih pripadnikov elite v sedmih letih prišlo do občutnih sprememb. Pripadniki stare elite, ki so na položajih ostali tudi leta 1995, so obdržali le 38 odstotkov pomembnih stikov iz leta 1988. Vsi pripadniki elite iz leta 1995 so imeli le 35 odstotkov starih povezav. Povedano drugače – v sedmih letih so pripadniki elite nadomestili dve tretjini pomembnih stikov in

temeljito predrugačili svoja egocentrična omrežja. Iglič in Rus ocenjujeta, da je v slovenski eliti med letoma 1988 in 1995 potekal proces globoke adaptacije na nov zgodovinski kontekst, ter dodajata, da v posebnih zgodovinskih okoliščinah elite lahko prilagodijo svoje sisteme prepričanj, norm, vzorcev vedenja in interakcij (Iglič in Rus, 2000). Če Adam in Tomšič (2000) v relativno visoki stopnji reprodukcije elit vidita nastavke za razvoj deviantnega tipa oligarhične elite, Iglič in Rus dejstvi o visokih stopnjah reprodukcije in hkrati adaptacije interpretirata bolj optimistično. Adaptacija elite po njunem omogoča interakcijo, fleksibilnost, ustvarjanje zavezništov in integracijo elite.

Vprašanje, ali je stopnja reprodukcije in cirkulacije elit visoka ali nizka in ali so stopnje, izmerjene med letoma 1988 in 1995, znak deviantnega tipa razvoja ali pozitivnih trendov adaptacije, sicer lahko predstavlja čvrst temelj za izrekanje vrednostnih in političnih sodb o tipu slovenskega razvoja. Ker ocena o relativno visoki stopnji reprodukcije slovenske elite temelji na primerjavah s Češko, Poljsko in Madžarsko, velja dodati, da gre za različne tipe socializmov. Za poljski socializem osemdesetih let je značilen režim izrednega stanja, ki ga je uvedel general Jaruzelski. General je na oblasti ostal do leta 1990. Za madžarski režim je značilna postopna liberalizacija, ki jo je do leta 1988 vodil dolgoletni partijski voditelj János Kádár, po tem letu pa je oblast prepustil partijskim reformistom. Za Češko je po letu 1968 značilna dogmatska in represivna varianta socializma, ki se za razliko od Poljske in Madžarske ni končala s pogajanjem, pač pa z implozijo. Že zaradi različnih tipov socializma so primerjalne ocene o bodisi nizki bodisi visoki stopnji reprodukcije lahko sporne.

Če že pristanemo na tezo, da je bila stopnja reprodukcije elit relativno visoka, se zastavlja vprašanje, kakšne zgodovinske okoliščine so temu botrovale? Prvič, socialistični režim v Sloveniji ni implodiral kot na Češkem, NDR ali v Romuniji, pač pa se je – podobno kot na Poljskem in Madžarskem – iztekel v več krogih pogajanj med pripadniki stare in nastajajoče nove politične elite. Ob pogajanjih o načinu prehoda v nov politični red je bila vsaj ena »stara« družbeno-politična organizacija, ZSMS, v rivalskem odnosu z ostalimi »starimi« družbeno-političnimi organizacijami. Hkrati je republiška ZSMS zagotovila organizacijsko infrastrukturo za ustanovitev Slovenske kmečke zveze, univerzitetna konferenca ZSMS pa je asistirala ob ustanovitvi SDZ in SDSS. Stara politična elita je sama spremenila ustavno-pravni okvir in s tem omogočila neposredne svobodne volitve.

Drugič, tip volilnega sistema je bil rezultat neposrednih pogajanj stare politične elite in nastajajoče politične opozicije (Repe 2002, 202 - 209). Prehod iz socializma je torej rezultat dogovora stare in nove politične elite. Miren dogovor je stari politični eliti dal določeno legitimnost, ki jo je ta kapitalizirala na parlamentarnih volitvah leta 1990. Zlasti pomembna je okoliščina začetka pogajanj stare in novo nastajajoče politične elite. Neposredni pogovori so se namreč začeli po skupnem nastopu predstavnikov stare in nove politične elite, ki so podprle stavkajoče rudarje v kosovskem Starem trgu. Prvi skupni nastop je torej vezan na upor proti srbskim hegemonističnim težnjam, koordinacija, ki je nastala ob zborovanju v Cankarjevem domu februarja 1989, pa se je v naslednjih mesecih preoblikovala v okroglo mizo o tipu volilnega sistema.

Tretjič, sama elita, ki je obstajala ob prehodu, je bila najbolj naklonjena postopnim in pragmatičnim spremembam, brez velikih skokov. Kramberger navaja, da je v anketi med pripadniki politične, kulturne in ekonomske elite leta 1988 in 1995 tri četrtine respondentov zagovarjalo postopne in pragmatične spremembe. Deset odstotkov je menilo, da bi se lahko zgledovali po »starih rešitvah, ki niti niso bile tako slabe«. Le 14 odstotkov pa je menilo, da bi bilo treba marsikaj »postaviti povsem na novo« (Kramberger 1999a, 277). Največjo naklonjenost korenitim spremembam so kazali novinci v eliti, zlasti kulturniška elita. Kramberger ob tem opozarja, da tudi med pripadniki nove politične elite (t.i. »pomladne stranke« ni visoke naklonjenosti do hitrih sprememb. »Tudi med pripadniki elite znotraj pomladnih strank (...) težnja po korenitih spremembah ni dosegla prevladujočega položaja« (Kramberger 1999a, 279).

Bolj zapleteno je vprašanje, kaj se je med letoma 1988 in 1995 dogajalo z ekonomsko elito. Szelényi nove ekonomske elite ne enači z nekdanjo politično nomenklaturo, pač pa ocenjuje, da gre za tehnokratsko frakcijo stare elite. Po spremembi politične oblasti, ki je prinesla določeno stopnjo cirkulacije politične elite, je v vladajoči koaliciji Demos, ki je Slovenijo vodila leta 1990 in 1991, obstajal globok spor glede političnih priorit. Če je liberalni del Demosa poudarjal zlasti pomen osamosvojitve, je krščansko-demokratski del Demosa poudarjal pomen sprememb struktur moči in oblasti. Če je bila za liberalni del Demosa ključni projekt državotvornost, je bila za konservativni del ključni projekt denacionalizacija, privatizacija in menjava struktur moči v gospodarskih omrežjih (glej Rus 1999, 62) .

Med letoma 1990 in 1992 Slovenija ni spreminjala pravnega okvira upravljanja gospodarskih družb. Zakon o podjetjih, ki je leta 1988 nadomestil zakon o združenem delu, je bil v veljavi vse do leta 1993. Zakon o gospodarskih družbah je bil sprejet šele leta 1993, zakonodaja o lastninskem preoblikovanju podjetij, ki je uzakonila postopno privatizacijo, pa je bila sprejeta ob koncu leta 1992. Zakaj je to pomembno? Četudi je med letoma 1990 in 1991 v delu tedanje vladajoče koalicije obstajala ocena, da mora nova politična oblast zamenjati t.i. rdeče direktorje, politična oblast vzvoda za takšne poteze enostavno ni imela. Pomemben del vladajoče koalicije Demos je ideji čistke med direktorji nasprotoval. Razlog za zadržanost je dovolj razumljiv. Leta 1990 in 1991 liberalni del Demosa ni želel ogroziti doseženega nacionalnega soglasja o osamosvojitvi. Z morebitno čistko, ki bi spreminjala politične prioritete, pa bi bil nacionalni konsenz lahko ogrožen. Povedano drugače: Demos je lahko obstajal kot učinkovita vladajoča koalicija, dokler je imel eno politično prioriteto – osamosvojitve. Če bi se politične prioritete spremenile in bi namesto nacionalnega vprašanja v ospredje stopilo vprašanje politično motiviranega spreminjanja omrežij moči v ekonomskem polju, Demos ne bi več imel nujno potrebne visoke stopnje legitimnosti.

Po osamosvojitvi in hudi gospodarski krizi, ki je sledila izgubi trgov v nekdanji SFRJ, vladajoča koalicija Demos ni bila sposobna doseči konsenza o tipu lastninskega preoblikovanja podjetij, zato je Demos ob koncu leta 1991 razpadel, iskanje konsenza o lastninskem preoblikovanju pa je nadaljevala nova vladajoča koalicija, ki jo je vodila LDS.

Zakon o podjetjih, ki je med letoma 1988 in 1993 predstavljal okvir za upravljanje gospodarskih družb, novi politični oblasti ni dajal mehanizmov, ki bi omogočali posege v upravljaljske strukture podjetij. Natančneje – posegi v upravljaljske strukture so bili možni le v podjetjih, ki so se na začetku devetdesetih znašla v hudih gospodarskih težavah, vendar vodilne osebe teh podjetij ne sodijo med tiste, iz katerih je sestavljeno omrežje ekonomske elite. Šele s sprejetjem zakona o gospodarskih družbah leta 1993 je bil postavljen nov pravni okvir za upravljanje gospodarskih družb. Vendar tudi to ne pomeni, da so bili hkrati v gospodarskih družbah postavljeni novi mehanizmi upravljanja gospodarskih družb. Šele po lastninskem preoblikovanju so gospodarske družbe dobile nadzorne svete, ki so imeli pooblastilo za imenovanje in razrešitev uprav gospodarskih družb. Ključne gospodarske družbe so nadzorne svete dobile v drugi polovici devetdesetih let, okrog leta 1996. To pomeni, da se med letoma 1988 in 1995 ni spremenil pravni in organizacijski okvir

upravljanja podjetij, kar je upočasnilo cirkulacijo na vodilnih položajih v gospodarskih družbah.

7 Privatizacija kot vzročni dejavni dinamike sprememb v omrežju ekonomske elite

Za analizo omrežja ekonomske elite je pomembno razumevanje nastanka kapitalističnih odnosov. »Vsak posamezen kapitalist pobije mnogo drugih,« zapiše Marx v Kapitalu, ko opisuje procese akumulacije kapitala (Marx 1867/1961, 859). Kaj »pobijanje drugih kapitalistov«, ki jih izvaja uspešnejši kapitalist, pomeni v slovenskem kontekstu? Če pred letom 1989 na deklarativni ravni v Jugoslaviji ni bilo kapitalističnih odnosov, je leta 1989 s sprejetjem Zakona o podjetjih že v prvem členu uveljavljeno načelo, da je »podjetje ... pravna oseba, ki opravlja gospodarsko dejavnost zaradi pridobivanja dohodka oziroma dobička« (Zakon o podjetjih 1989). S to definicijo se je nekdanja družbena lastnina spremenila v kapital, ki pa ni imel posamičnega lastnika.

Po sprejetju Zakona o podjetjih, ki je dopuščal pluralizem lastništev – podjetja v družbeni, mešani in zasebni lasti – so bili sproženi procesi t.i. spontane privatizacije. Proces spontane privatizacije je trajal med letoma 1989 in 1991, po letu 1992 pa se je začel proces državno nadzorovane privatizacije, ki je trajal do sredine devetdesetih let.

Procesi spontane privatizacije kljub nekaterim razvpitim primerom niso globlje spreminjali prevladujočih lastniških razmerij. Rus navaja, da je bilo v prvi, spontani fazi privatizacije privatizirano okrog 3 odstotke družbenega premoženja (Rus 1999, 43).

Hkrati pa je za obdobje spontane privatizacije značilno, da je nastopil določen vakuum, ko managerji niso bili več pod nadzorom delavskih svetov in še manj pod nadzorom družbeno-političnih organizacij. »Agenti so ostali takorekoč brez principala,« povzema Rus (Rus 1999, 59). V teoretično opredeljenem odnosu med principalom in agentom naj bi principal na agenta prenesel pooblastila, ki izhajajo iz lastninskih pravic. Principal pa naj bi nadziral, kako pooblaščenec izvaja svoje naloge. Ob odsotnosti dejanskih lastnikov so podjetjem – tako Rus – managerji povsem dominirali, njihova moč pa je bila praktično brez kakršnekoli protiuteži. To je tudi razlog, zaradi katerega so se managerji s taktiko majhnih korakov, ki so bili na robu zakonitosti, pripravljali na napovedano s strani države regulirano privatizacijo. Taktika majhnih korakov naj bi managerjem v izhodišču omogočila občutne prednosti ob lastninjenju podjetij. Zaradi zaznav, da si je management s taktiko malih korakov na robu zakona pridobil pomembno prednost, je država ustanovila Agencijo za revidiranje lastninskega preoblikovanja, ki je pregledala izvedene privatizacijske korake. Agencija je ob tem ugotovila

številske knjigovodske nepravilnosti in manipulacije, ki bi, če država ne bi zahtevala knjigovodskih sprememb, močno vplivale na rezultat privatizacije. Po podatkih državne Agencije za revidiranje lastninskega preoblikovanja je celotna vrednost knjigovodskih nepravilnosti znašala 1245 milijonov tedanjih nemških mark, kar je predstavljalo 6,6 odstotka celotnega družbenega kapitala (Rus 1999, 44). Ta številka ne predstavlja dejanskega oškodovanja družbene lastnine, pač pa gre za oškodovanje, ki bi se hipotetično zgodilo, če Agencija za revidiranje lastninskega preoblikovanja ne bi zahtevala knjigovodskih uskladitev.

Prvi načrt za postopno, odplačno in decentralizirano privatizacijo je pod vodstvom tedanjega podpredsednika vlade Jožeta Mencingerja nastal junija 1990, ob pripravi zakona pa sta sodelovala še Uroš Korže in Marko Simoneti. Po tem predlogu bi zakonodajalec postavil osnovna pravila privatizacije, podjetja bi bila ob sami privatizaciji avtonomna, koncept pa je favoriziral t.i. notranje lastništvo, ki bi zaposlenim, zlasti managementu omogočil odkup podjetij (Mencinger 2006, Rizman 2006, 155).

Vendar je bil osnutek zakona spomladi 1991, tik pred osamosvojitvijo, torpediran. Tedanji predsednik vlade Lojze Peterle je v skupščino pripeljal harvardskega ekonomista Jeffreyja Sachsa, ki je napadel Mencingerjeva izhodišča in predlagal nov tip privatizacije, ki bi bil centraliziran, masoven in brezplačen. Rizman navaja, da je imel konflikt med Peterletom in Mencingerjem prej politično kot ekonomsko ozadje. Decentralizirana privatizacija bi nadzor nad ekonomijo pustila v rokah managerjev, torej domnevno v rokah stare politične elite, centralizirana privatizacija pa je implicirala, da bi nadzor nad ekonomijo prišel v roke vlade, torej posredno v roke nove politične elite (Rizman 2006, 155). Po Rusovi oceni se je v ozadju skrival poskus političnega prevzema gospodarstva, saj je bil del tedanje vladajoče koalicije prepričan, da direktorji, ki so bili imenovani v času komunističnega režima, avtomatično pripadajo komunistični nomenklaturi, koncept t.i. notranjega lastništva pa bi okrepil njihov družbeni status. Mencinger, ki je zaradi intrige odstopil, je kontroverzno situacijo poldrugo desetletje kasneje povzel s podobno oceno: »Decentralizirana privatizacija naj bi domnevno omogočila, da bi nadzor ostal v rokah menedžerjev, torej stare ekonomske in politične elite. Centralizirana privatizacija pa bi po drugi strani nadzor prenesla na vlado, torej na novo nastajajočo ekonomsko in politično elito« (Mencinger 2006). Z drugimi besedami: zaradi suma, da bi koncept notranjega lastništva reproduciral ali celo okrepil elitni status t.i. rdečih direktorjev, je predsednik vlade na odprti sceni diskreditiral lastnega podpredsednika in koncept privatizacije, ki je imel ob nastanku relativno široko podporo v javnosti.

Peterletova vlada je po Mencingerjevem odstopu favorizirala Sachsov privatizacijski model, ki je poudarjal hitrost, centralizirana privatizacija pa bi bila izvedena prek mehanizma brezplačne razdelitve lastniških certifikatov. V prvem koraku bi bilo celotno družbeno premoženje preneseno na državni Razvojni sklad, vsa podjetja pa bi bila preoblikovana v delniške družbe. S tem bi, kot navaja Rus, država z enim samim zamahom postala lastnica 2.277 podjetij, v katerih je bilo zaposlenih več kot 613 tisoč ljudi (kar je tedaj predstavljalo 94 odstotkov vseh zaposlenih v gospodarstvu). »Ključno je bilo seveda vprašanje, kaj bi vlada počela med prvo in drugo fazo privatizacije, torej v obdobju, ko bi lastniško nadzirala podjetja« (Rus 1999, 62). Po Rusovi oceni bi vlada tak model privatizacije zlorabila za čistko med direktorji v podržavljenih podjetjih in za nastavitev svojih kadrov. Povedano drugače – Sachsov privatizacijski model bi namesto reprodukcije ekonomske elite povzročil visoko dinamiko sprememb med direktorji. Tudi če bi bil očitek, da je direktorje v socializmu nastavljal partija, točen, bi Sachsov model privatizacije državi dal neomejeno možnost za kadrovske posege v vodilno gospodarsko strukturo, s tem pa bi se matrica, po kateri je politični podsistem izrazito dominiral gospodarstvu, za nedoločen čas podaljšala. Vprašanje pa je, ali je za pozni socializem res značilno, da je partija določala kadrovsko politiko v gospodarstvu. Če drži Rusova ocena, da je socialistična managerska elita v obdobjih neprestanih reform dosegla pomembno stopnjo avtonomije (Rus 1999, 52), bi uveljavitev Sachsovega modela lahko pomenila vrnitev v čas, ko je politika v resnici dominirala gospodarstvu, kar pa za obdobje poznega socializma po Rusovi oceni ne velja povsem.

Vendar tudi Sachsov model ni bil sprejet. V turbulentnem političnem okolju, ki je sovpadel s slovensko osamosvojitvijo in vojno, se je vladajoča koalicija, Demos, razcepila prav pri vprašanju privatizacije, koalicija pa je decembra 1991, nekaj dni po sprejetju nove ustave, razpadla.

Tretji privatizacijski model, ki je nastal že v času Drnovškove vlade in je bil sprejet novembra 1992, je predvideval kombinacijo obeh konceptov. Zakon o lastninskem preoblikovanju podjetij je iz postopkov privatizacije izključil banke, zavarovalnice in podjetja oziroma druge pravne osebe, ki opravljajo dejavnosti posebnega družbenega pomena oziroma gospodarske javne službe, ter podjetja, katerih dejavnost je prirejanje iger na srečo. Zakon je predvidel, da se privatizacija izvede z interno razdelitvijo delnic, notranjim odkupom delnic, prodajo vseh sredstev podjetja, preoblikovanjem podjetja z večanjem lastniškega kapitala ter s prenosom delnic na Sklad za razvoj.

Del privatizacije je bil izveden z brezplačno razdelitvijo lastniških certifikatov, del privatizacije pa z odkupom delnic. 10 odstotkov delnic je bilo prenesenih na Kapitalski sklad pokojninskega in invalidskega zavarovanja, drugih 10 odstotkov na Odškodninski sklad, 20 odstotkov je bilo prenesenih na Sklad za razvoj, ki je te deleže v zameno za zbrane certifikate »prodal« pooblaščenim investicijskim družbam. O preostalih 40 odstotkih pa so odločitev sprejeli delavski sveti. Na voljo so imeli t.i. notranjo ali zunanjo privatizacijo.

Postopki lastninskega preoblikovanja podjetij so bili relativno zapleteni, predvidevali so, da so lahko izvedeni zgolj ob soglasju Agencije za prestrukturiranje in privatizacijo, končali pa so se sredi devetdesetih let z vpisom novo oblikovanih delniških družb v sodni register ter z oblikovanjem organov delniških družb.

Po podatkih Agencije za prestrukturiranje in privatizacijo iz leta 1999 je po koncu privatizacije 40 odstotkov lastništva podjetij pripadalo t.i. notranjim lastnikom, torej delavcem, upokojencem in managerjem podjetij. 13 odstotkov podjetij je bilo privatiziranih prek javne ponudbe, ko so lahko ljudje lastniške certifikate zamenjali za delnice podjetij, ki so razpisala javno ponudbo vpisovanja certifikatov. 25 odstotkov podjetij je bilo ob koncu privatizacije v lasti pooblaščenih investicijskih družb, pooblaščne investicijske družbe pa so pred tem od državljanek in državljanov zbirale lastninske certifikate. 22 odstotkov delnic je bilo v lasti dveh državnih skladov, Kapitalskega sklada in Odškodninskega sklada (povzeto po Rus 1999, 69).

Četudi se zdi, da je ob koncu privatizacije Slovenija dobila lastniško strukturo, ki je omogočala visoko stopnjo avtonomije gospodarskih družb in je predstavljala varovalko pred vmešavanjem politike, saj je država prek dveh paradržavnih skladov obvladovala le dobro petino delnic privatiziranih podjetij, je vtis napačen. Notranji lastniki, ki so sprva obvladovali 40 odstotkov lastništva privatiziranih podjetij, so bili atomizirani mali delničarji. Enako velja za 13 odstotkov delničarjev, ki so v javni ponudbi certifikate zamenjali za delnice. Pooblaščne investicijske družbe (pidi) so ob koncu privatizacije sicer obvladovale četrtno delnic privatiziranih podjetij, vendar so bili številni pidi med seboj v konkurenčnih odnosih in naj praviloma ne bi nastopali orkestrirano. Edini res homogeni lastniški blok sta predstavljala dva paradržavna sklada, Kapitalski in Odškodninski sklad.

Ob koncu leta 1999 so bile lastniške koncentracije v podjetjih, ki so šla skozi proces privatizacije, relativno visoke. Pet največjih lastnikov je v povprečju obvladovalo 61,5 odstotkov glasovalnih pravic (Simoneti in drugi 2001, 10).

Damijan, Gregorič in Prašnikar (2004) navajajo, da se je po koncu privatizacije delež paradržavnih skladov (Kapitalskega sklada in Odškodninskega sklada, kasneje Kapitalske in Odškodninske družbe – Kad in Sod) v lastniški strukturi 150 največjih slovenskih podjetij zniževal. Zmanjševal se je tudi lastniški delež notranjih lastnikov (z izjemo managerjev). Povečevali pa so se lastniški deleži domačih nefinančnih podjetij.

Tabela 7.1: Lastniški deleži v slovenskih gospodarskih družbah v različnih časovnih obdobjih

	1998	1999	2000	2001	2002
Kad in Sod	20,13	18,92	14,99	12,68	10,24
Skladi	18,74	20,00	20,46	19,39	19,17
Banke	1,06	1,16	1,18	2,22	1,85
Tuja podjetja	3,03	2,8	3,86	5,51	6,72
Domača nefinančna podjetja	7,8	11,6	17,8	22,45	26,79
Zaposleni, bivši zaposleni	37,52	33,83	29,11	26,80	26,17
Menedžerji	2,29	2,26	2,26	2,98	3,58
Mali delničarji	3,39	3,6	4,63	3,58	4,10
N	128	136	136	146	148

Vir: Damijan, Gregorič, Prašnikar 2004

Drugačen sklep je možen na osnovi podatkov, ki jih navajata Rojec in Kušar (Rojec in Kušar 2005). Ugotavljata, da je imela država 30. decembra 2004 med podjetji v borzni kotaciji več kot 25-odstotni lastniški delež v 10 od 28 podjetij, še v dodatnih šestih pa je imela delež, ki je bil večji od 20 odstotkov. Med podjetji na borznem prostem trgu je imela država več kot 25-odstotni delež kar v 70 od 110 podjetij, še v 11 podjetjih pa je imela delež, ki je bil večji od 20 odstotkov. »Več kot očitno je, da je država ključni lastnik večjega dela najpomembnejših slovenskih podjetij. Tako sliko še nadalje utrjuje dejstvo, da je v večini teh podjetij država, skupaj z obema paradržavnima skladoma (KAD in SOD) ter drugimi 'sateliti' (Zavarovalnica Triglav, NLB in NKBM ter njihovi investicijski skladi) daleč največji delničar v večini teh podjetij« (Rojec in Kušar 2005).

Podatki, ki jih navajajo Damijan, Gregorič in Prašnikar ter Rojen in Kušar se zdijo protislovni. Mencinger pojasnjuje, da sta paradržavna sklada, KAD in SOD, po eni strani občutno skrčila portfelj podjetij, v katerih sta imela lastniške deleže, hkrati pa sta kupovala delnice t.i. blue chipov, najboljših slovenskih podjetij, kar je državi posredno omogočalo politično vmešavanje v ta del gospodarstva. Dominantna vloga države v gospodarstvu je bila

dodatno okrepljena zaradi šibkosti razpršenih malih delničarjev ter z drugimi delničarji, ki so bili pod nadzorom države (banke v državni lasti, druga podjetja v državni lasti) (Mencinger 2006).

Rojec in Kušar navajata seznam pomembnih slovenskih podjetij, v katerih je imela država ob koncu leta 2004, torej skoraj poldrugo desetletje po začetku privatizacije, še vedno znatne lastniške deleže.

Tabela 7.2: Lastniški deleži države v nekaterih pomembnih slovenskih podjetjih leta 2004

Luka Koper	Sod, Občina Koper, Kad, RS, Triglav, Infond	47,6 %
Aerodrom Ljubljana	Kad, Sod, Triglav, RS	44,9 %
Pivovarna Laško	(Infond, Kad, Sod, Triglav, Banka Celje, NLB	44,6 %
Comet	Kad, Infond, Banka Celje	43,1 %
Delo	Infond, Sod, Kad	39,7 %
Sava	Kad, Sod, Banka Celje	37,8 %
Istrabenz	Sod, Kad, Triglav, Infond	37,6 %
Gorenje	Kad, Sod, Triglav	35,8 %
Mercator	Kad, Sod, Triglav	35,1 %
Žito	Kad, Sod, Infond, Triglav	34,8 %
Kompas MTS	Triglav, Kad, Sod	34,3 %
Petrol	Sod, Kad, Triglav, NKBM	33,0 %
Kolinska	Kad, Sod, Triglav, Infond	31,8 %
Merkur	Kad, Sod, Infond, Triglav, Banka Celje	31,5 %
Intereuropa	Kad, Infond, Triglav	27,9 %
Krka	Sod, Kad, Triglav	27,4 %
Droga	Sod, Kad, Triglav	26,5 %
Terme Čatež	Kad, Sod, Triglav	24,8 %
Mlinotest	Kad, Sod, Triglav	23,5 %
Emona Obala Koper	Sod, Kad	13,8 %

Vir: Rojec in Kušar 2005

Iz podatkov, ki razkrivajo posredne ali neposredne deleže države v lastniški strukturi gospodarskih družb, lahko razberemo, da ima država v rokah pomembne lastniške vzvode za uveljavljanje vpliva v številnih zelo pomembnih gospodarskih družbah. Z drugimi besedami: vsakokratna politična elita ima kljub dejstvu, da je bila privatizacija glavnine gospodarskih družb formalno dokončana sredi devetdesetih let, še vedno na voljo mehanizme, prek katerih lahko vpliva tudi na personalno sestavo omrežja ekonomske elite. Ti mehanizmi pa so posledica odločitve za specifičen tip privatizacije.

Če bi bil leta 1991 sprejet model, ki ga je predlagal Mencinger, politična elita ne bi imela tako močnih vzvodov za posege v gospodarstvo. In obratno, če bi bil sprejet Sachsov model, bi bili ti vzvodi sprva še močnejši. Zato je razumljivo, da je ena hujših političnih kriz, ki jo je na začetku devetdesetih let doživljala Slovenija in se je končala z razpadom Demosa, odstavitev predsednika vlade Lojzeta Peterleta ter izvolitev Janeza Drnovška, povezana prav s polemikami o tipu privatizacije. Politična razprava o tipu privatizacije je bila v resnici

razprava o mehanizmih, ki bodo vplivali na stopnjo reprodukcije ali cirkulacije znotraj ekonomske elite, ventil, ki bi določal, kolikšna in kakšna bo stopnja reprodukcije oz. cirkulacije, pa bi imela v rokah politična elita.

8 Metodologija rekonstrukcij omrežij z razčlenitvijo glavnih hipotez

Od začetka sedemdesetih let, ko so bile izvedene prve analize omrežij povezanih direktorjev (Mokken in Stokman 1978, Mintz in Schwartz 1981), zajemanje podatkov in njihovo analiziranje temelji na podobni metodologiji. Analiza upošteva dve vrsti podatkov. V prvi vrsti so podatki o ključnih gospodarskih družbah, v drugi vrsti so podatki o ključnih osebah teh gospodarskih družb. Vodstva korporacij, ki predstavljajo izhodiščno enoto analize, sestavljajo posamezniki. Posamezniki, ki hkrati zasedajo dve ali več funkcij, pa so mostišče, medij povezav med korporacijami.

Nekatere novejšje analize (Davis in drugi 2003, Davis in Chu 2011) logiko analitične obdelave obrnejo: osnovna enota analize je posameznik, korporacije pa so mostišče, medij povezav med posamezniki.

Oba pristopa raziskav omrežij povezanih direktorjev in omrežij povezanih korporacij izhajata iz predpostavke, da gre za dvovrstni omrežji, pri čemer so v eni vrsti podatki o gospodarskih družbah kot pravnih osebah, v drugi vrsti pa so podatki o fizičnih osebah. Analiza ob tem izhaja iz dejstva, da med pravno in fizično osebo obstaja povezava, hkrati pa se analiza ne ukvarja z vprašanjem, za kakšen tip povezave gre. Natančneje, prevladujoča metodologija analitične obdelave omrežij povezanih direktorjev opušča nekatere možnosti, ki jih ponujajo orodja za analizo socialnih omrežij.

8.1 *Teorija grafov*

Razlaga pomanjkljivosti uveljavljene metodologije raziskav omrežij povezanih direktorjev zahteva krajši izlet v teorijo grafov. Povezave med točkami, ki sestavljajo omrežje, so lahko neusmerjene ali usmerjene. Neusmerjene povezave so tiste povezave, ki so simetrične, recipročne. Usmerjene povezave pa niso simetrične. Zato se pri usmerjenih povezavah zastavlja vprašanje, kakšna je narava povezav. Če, denimo, analiziramo omrežje menjav, se zastavlja vprašanje, ali gre za ekvivalentno ali neekvivalentno menjavo. Če je menjava ekvivalentna, če gre torej za zrcalno daj-dam menjavo, je povezava med dvema enotama neusmerjena. Če pa gre za neekvivalentno menjavo, povezava med enotama ni simetrična; gre torej za usmerjeno povezavo. Če gre za odnos dveh enot, med katerima obstaja recipročnost,

gre za neusmerjeno povezavo. Če gre za povezavo dveh enot, med katerima obstaja odnos moči, vplivanja ali odnos dominacije, gre za usmerjeno povezavo.

Omrežje korporacij, ki je povezano prek skupnih direktorjev, lahko razumemo kot omrežje, za katerega so značilne simetrične povezave. Analitski pristop, ki se je začel z Mokkenom in Stokmanom, namreč zgolj ugotavlja, da je med korporacijo A in B prek osebe Z prišlo do povezave. Analize, ki v središče postavljajo posameznika, ugotavljajo, da sta osebi X in Y povezani prek korporacije C. Vendar se ta metodološki pristop ne ukvarja z vprašanjem, ali bi lahko odnos med osebama X in Y opisali bolj poglobljeno.

8.2 *Nekateri pravni vidiki*

Razlaga pomanjkljivosti uveljavljene metodologije analize omrežij povezanih direktorjev zahteva, da natančneje opišemo slovensko pravno ureditev, ki določa način upravljanja gospodarskih družb.

Zakon o gospodarskih družbah (ZGD), ki je veljal do leta 2006, in novi Zakon o gospodarskih družbah (ZGD-1), ki je stopil v veljavo leta 2006, sta pravna temelja odnosov, ki obstajajo v gospodarskih družbah. Glede na to, da v omrežju, s katerim se ukvarjamo, nastopajo pretežno delniške družbe, družbe z omejeno odgovornostjo pa le izjemoma, se ob povzemanju pravnih norm osredotočamo na tiste določbe, ki opredeljujejo odnose med organi delniške družbe. Stari ZGD opredeljuje tri organe: upravo, nadzorni svet in skupščino gospodarske družbe. Skupščina kot organ delničarjev, med drugim, odloča o »imenovanju in odpoklicu članov nadzornega sveta« (ZGD, člen 282).

Ob skupščini del članov nadzornega sveta skladno z Zakonom o sodelovanju delavcev pri upravljanju (glej Uradni list RS, 42/1993 in 56/2001) imenuje tudi svet delavcev. Nadzorni svet je torej sestavljen iz dela, ki ga imenuje skupščina, in iz dela, ki ga imenujejo zaposleni.

Za razumevanje razmerja med upravo in nadzornim svetom je ključnega pomena 250. člen ZGD, ki določa: »Člane uprave in predsednika imenuje nadzorni svet za dobo največ petih let z možnostjo neomejenega ponovnega imenovanja.«

»Nadzorni svet lahko odpokliče posameznega člana uprave oziroma predsednika:

- *če huje krši obveznosti, ali*
- *če ni sposoben voditi poslov, ali*

- če mu skupščina izreče nezaupnico, razen, če je nezaupnico izrekla iz očitno neutemeljenih razlogov, ali
- iz drugih ekonomsko-poslovnih razlogov (pomembnejše spremembe v strukturi delničarjev, reorganizacija, uvajanje novih proizvodov, večje spremembe dejavnosti in podobno).« (ZGD, člen 250)

Zakonsko pooblastilo, da nadzorni svet imenuje upravo ali jo pod določenimi pogoji razreši, je ključni vzvod moči, ki jo ima nadzorni svet v razmerju do uprave. Hkrati ZGD nadzornemu svetu daje še nekaj pooblastil. 256. člen ZGD določa:

»Uprava poroča nadzornemu svetu o

- *načrtovani poslovni politiki in drugih načelnih vprašanjih poslovanja*
- *donosnosti družbe, še posebej o donosnosti lastnega kapitala;*
- *poteku poslov, še posebej o prometu in finančnem stanju družbe;*
- *poslih, ki lahko pomembno vplivajo na donosnost ali plačilno sposobnost družbe.*

Nadzorni svet lahko zahteva tudi poročilo o drugih vprašanjih. Uprava mora obveščati nadzorni svet o vprašanjih, ki zadevajo poslovanje družbe in z njo povezanih družb.«

Drugi vzvod moči, ki ga ima na voljo nadzorni svet v razmerju do uprave, se tiče dolžnosti uprave, da nadzornikom posreduje informacije o poslovanju gospodarske družbe. Nadzorni svet mora biti, da bi lahko korektno izvajal svoje ključne naloge, natančno obveščen o stanju gospodarske družbe.

Ostale vzvode našteva 274. člen ZGD: »Nadzorni svet nadzoruje vodenje poslov družbe.«

Ob tem ima nadzorni svet pooblastilo, da preverja knjige in dokumentacijo družbe (ZGD, člen 274/2), lahko skliče skupščino družbe (ZGD, člen 274/3) ter izreka soglasje k določeni vrsti poslov (ZGD, člen 274/4). Hkrati pa se vodenje poslov ne more prenesti na nadzorni svet (ZGD, člen 274/4).

Moč, ki jo ima nadzorni svet v razmerju do uprave družbe, ne pomeni, da lahko nadzorni svet vodi konkretne posle. ZGD v 246. členu določa, da »delniško družbo vodi uprava v dobro družbe, samostojno in na lastno odgovornost.« Komentar ZGD-ja pojasnjuje, da ta določba »prepoveduje delničarjem kakršnokoli vplivanje na vodenje poslov. Delničarji so skupaj z upravo celo odškodninsko odgovorni, če s svojim vplivom na upravo izsilijo odločitve, ki so

njim v korist in v škodo družbe« (ZGD s komentarjem 2002, 742). Pristojnosti nadzornega sveta napram upravi so torej omejene in se ne tičejo posameznih poslov.

Po oceni Simonetija in soavtorjev članstvo v nadzornih svetih predstavlja najbolj pomembno orodje za pridobivanje zanesljivih informacij o gospodarskih družbah in za nadzor managerjev, zato je v velikem interesu lastnikov, da dobijo zastopstvo v nadzornem svetu (Simoneti in drugi 2001, 14).

Posebno razmerje lahko identificiramo tudi pri odnosu med upravo in ostalim managementom gospodarske družbe (oz. pri odnosu med predsednikom uprave ter ostalimi člani uprave). Četudi formalno-pravno razmerje med predsednikom uprave in ostalimi njemu podrejenimi managerji gospodarske družbe ni enako razmerju med nadzornim svetom in upravo oz. predsednikom uprave, za potrebe naše analize zadošča ugotovitev, da med predsednikom uprave in ostalimi managerji gospodarske družbe obstaja razmerje moči. Predsednik uprave moč, ki jo ima do drugih managerjev, črpa iz določb ZGD-ja, statutarnih določb gospodarske družbe in iz drugih internih aktov gospodarske družbe.

Trditev, da imajo odnosi med člani nadzornega sveta in predsednikom uprave na eni strani ter med predsednikom uprave in njemu podrejenimi managerji na drugi strani, isti skupni imenovalec, po eni strani predstavlja določeno poenostavitev. Ta poenostavitev pa po drugi strani omogoča, da lahko za vse odnose, ki obstajajo v omrežju, uporabimo isti tip povezave. Če se torej zadovoljimo s trditvijo, da imajo normativna razmerja med nadzornim svetom, upravo in ostalimi podrejenimi managerji isti sociološki skupni imenovalec – odnos moči –, to omogoča, da rekonstruiramo bistveno več povezav, ki obstajajo v omrežju ekonomske elite. Povedano drugače – ta poenostavitev omogoča, da identificiramo povezave, ki od nadzornega sveta prek predsednika uprave segajo tudi do srednjega managerskega kadra, ki je podrejen predsedniku uprave. Tudi ta managerski kader namreč lahko igra določeno vlogo v omrežju ekonomske elite.

Pregled normativne regulacije, ki opredeljuje odnose med člani nadzornega sveta, upravo in podrejenim srednjim managementom, omogoča sklep, da povezave, ki obstajajo v omrežju, temeljijo na odnosih moči. Ta ugotovitev omogoča, da določimo smer povezav: povezave med osebami, ki nastopajo v omrežju, niso recipročne, pač pa gre za hierarhična, usmerjena razmerja, povezave med njimi pa so usmerjene povezave.

Če sledimo črki zakona o gospodarskih družbah ter pravnim interpretacijam, ugotovimo, da zakon nadzornike razume kot posameznike, ki nosijo osebno odgovornost za korektno opravljanje funkcije. »Opravljanje funkcije člana nadzornega sveta je strogo osebna odgovornost,« ugotavlja komentar ZGD-ja (ZGD s komentarjem 2002, 838). Komentar hkrati dodaja: »Člani nadzornega sveta morajo biti čim bolj neodvisni in samostojni, tako da lahko uspešno opravljajo svojo funkcijo« (ZGD s komentarjem 2002, 839). Ob tem pa komentar priznava, da v praksi največje težave nastopijo, »ko država kot delničar predlaga v nadzorni svet državne uradnike, ki so hierarhično podrejeni v državni upravi, zato je njihova neodvisnost vprašljiva« (ZGD s komentarjem 2002, 839).

Novi Zakon o gospodarskih družbah, sprejet leta 2006 (ZGD-1 2006) je bistvo vsebine odnosov med nadzornim svetom in upravo kljub določenim spremembam ohranil. V 268. Členu ZGD-1 so razlogi, zaradi katerih lahko nadzorni svet odpokliče upravo, ostali identični. Prav tako je vsebinsko nespremenjena ostala dolžnost uprave, da nadzornemu svetu poroča oziroma da mu zagotavlja vse relevantne informacije (ZGD-1, 272. člen).

Določeno novost v ZGD-1 pa predstavlja možnost, da se skupščina družbe odloči, ali bo sistem upravljanja v delniški družbi dvotiren ali enotiren (ZGD-1, 253. člen). Ta novost za del naše metodologije predstavlja določeno težavo. Leta 2009 je manjše število družb prešlo na enotirno upravljanje (npr. SCT, Viator-Vektor, Adria Airways, skupina KD ...), ki omogoča, da posle družbe vodi in hkrati nadzira upravni odbor (ZGD-1, 285. člen). To pa pomeni, da hierarhičnega razmerja med nadzornim svetom, predsednikom uprave in ostalimi direktorji družbe ni več, saj so funkcionalne zadolžitve nadzornega sveta in uprave združene v upravnem odboru. Zaradi tega dejstva težko trdimo, da gre pri povezavah, ki obstajajo znotraj upravnega odbora, za usmerjene povezave.

V omrežju simetričnih, neusmerjenih povezav, družbe, ki imajo enotirni sistem upravljanja, ne predstavljajo nikakršne motnje. V enovrstnem omrežju, za katero so značilne usmerjene povezave, pa družbe z enotirnim sistemom upravljanja predstavljajo analitični problem. Zaradi tega problema smo imeli na voljo dve slabi možnosti. Družbe z enotirnim sistemom upravljanja bi lahko enostavno izključili iz omrežja. Vendar bi s to odločitvijo prekinili nekatere pomembne povezave, zaradi česar bi bila analiza manj verodostojna. Druga možnost pa je, da zunanje člane upravnega odbora, ki ne opravljajo funkcij izvršnih direktorjev, ob znatni meri poenostavljanja razglasimo za hierarhično nadrejene izvršnim direktorjem. Ob

rekonstrukciji povezav smo se odločili za drugo možnost, torej za možnost, da so zunanji člani upravnega odbora hierarhično nadrejeni izvršnemu direktorju. Ker se je po letu 2006 le manjše število gospodarskih družb odločilo za enotirni sistem upravljanja, omenjena poenostavitev po naši oceni ne ogroža verodostojnosti rezultatov analiz oziroma jih ogroža občutno manj, kot bi jih ogrozila odločitev, da družbe z enotirnim sistemom enostavno izključimo iz analize usmerjenega omrežja

8.3 *Analiza podatkov v luči pravne ureditve*

Ko gre za analizo omrežij povezanih direktorjev v državah, ki imajo enotirni sistem upravljanja, je ta omrežja smiselno razumeti kot neusmerjena omrežja. V tem primeru so prek posameznikov, ki zasedajo več funkcij, med seboj povezane korporacije, natančneje, upravni odbori korporacij.

Ko gre za analizo omrežij povezanih direktorjev v državah, ki imajo dvotirni sistem upravljanja, analitska orodja omogočajo bolj poglobljeno analizo, če omrežje razumemo kot usmerjeno omrežje, torej kot omrežje, v katerem odnosi niso simetrični, pač pa gre za omrežje, znotraj katerega obstajajo odnosi moči in vpliva.

Ko gre za neusmerjena omrežja, analitična orodja omogočajo, da za posamezne točke izračunamo različne mere središčnosti. Poenostavljeno: izračuni mer središčnosti nam povedo, katera točka je, glede na izbrani kriterij, najbolj središčna. Mere središčnosti nam povedo, ali se določena točka nahaja v središču, na obrobju ali nekje vmes.

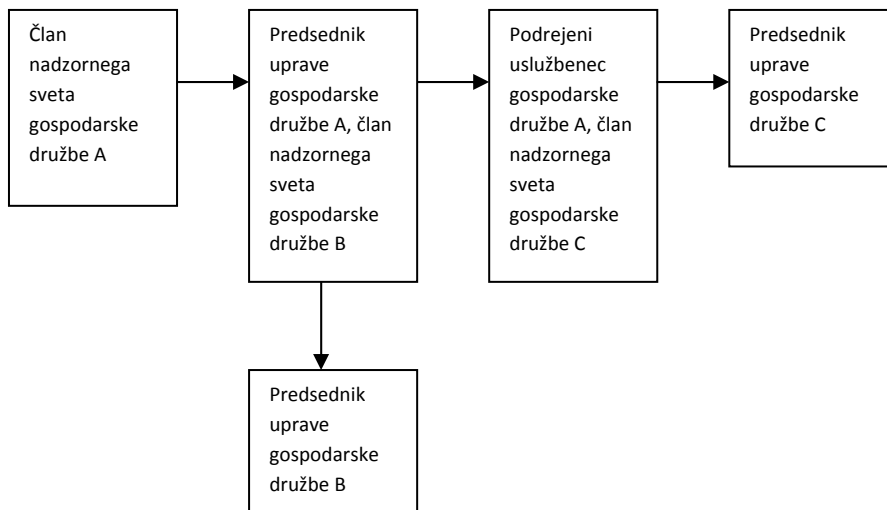
Usmerjeno omrežje pa omogoča, da ob izračunu mer središčnosti izračunamo tudi mere pomembnosti. Dve meri pomembnosti sta ključni: merimo lahko strukturni vpliv posamičnih točk in strukturno podporo posamičnih točk. Vplivne so tiste točke v omrežju, kjer se poti usmerjenih povezav začenjajo. Točke z visoko podporo v omrežju so tiste, v katerih se poti povezav končujejo. Gre torej za tiste točke v omrežju, proti katerim se steka strukturni prestiž oziroma strukturno zaupanje.

Dejstvo, da je dvotirni sistem upravljanja gospodarskih družb prevladujoča oblika korporativnega upravljanja, omogoča bolj ambiciozno metodologijo analize omrežja povezanih direktorjev. Ker so odnosi med člani nadzornega sveta in predsednikom uprave ter člani uprave hierarhični, to dejstvo omogoča, da omrežje, ki je vzpostavljeno med člani

nadzornega sveta in člani uprave gospodarske družbe, razumemo tudi kot usmerjeno omrežje. V tem primeru ne gre za omrežje, ki je vzpostavljeno med gospodarskimi družbami in posamezniki, pač pa gre za omrežje, vzpostavljeno izključno med posamezniki. Povedano drugače: člani nadzornega sveta so kot posamezniki nadrejeni predsedniku uprave gospodarske družbe A, ker so odločali o njegovem imenovanju in ker lahko odločijo o njegovi razrešitvi. Hkrati pa predsednik uprave gospodarske družbe A lahko opravlja funkcijo člana nadzornega sveta v gospodarski družbi B. Torej nadzira predsednika uprave gospodarske družbe B. In ta lahko funkcijo nadzornika izvaja v gospodarski družbi C.

Del omrežja so lahko tudi člani uprav ali nižji direktorji, ki ob nalogah v matični družbi funkcije opravljajo še v kakšnem nadzornem svetu. Odločili smo se, da v tem primeru omrežne povezave sledijo hierarhiji znotraj gospodarske družbe: če član uprave gospodarske družbe A funkcijo nadzornika opravlja v gospodarski družbi C, je v omrežju ta oseba hierarhično neposredno podrejena predsedniku uprave gospodarske družbe A, članom nadzornega sveta gospodarske družbe A pa je podrejena posredno, prek povezave s predsednikom.

Slika 8.1: Shematska ponazoritev hierarhičnih razmerij v usmerjenem omrežju

8.4 *Različne rekonstrukcije omrežij*

Omrežja ekonomske elite, v katerih so povezani predsedniki uprav, člani uprav in člani nadzornih svetov gospodarskih družb, bomo z uporabo različnih analitičnih orodij preučili iz več zornih kotov. Četudi gre ves čas za omrežje ekonomske elite, bomo na več časovnih točkah analizirali določene posebnosti tega omrežja. Različni analitični pogledi nam bodo omogočili, da dinamiko sprememb znotraj omrežja razumemo bolj temeljito. Prva analitična perspektiva nam bo omogočila, da razumemo, kaj se znotraj omrežja dogaja s posameznimi gospodarskimi družbami. Gospodarske družbe so namreč okvir, znotraj katerega so definirane funkcije, ki omogočajo vstop na elitne položaje. Druga analitična perspektiva bo omogočila, da razumemo, kaj se znotraj omrežja ekonomske elite dogaja z ljudmi: kdo ohranja moč, povezano s sprejemanjem ekonomskih odločitev? Tretja perspektiva bo omogočila rekonstrukcijo odnosov med posameznimi osebami znotraj omrežja: kdo so osebe, ki imajo ključni vpliv v omrežju? Kdo so osebe, ki lahko sprejmejo odločitev, da bodo hierarhično podrejene osebe iz omrežja izpadle ali pa zdrsnile globoko na obrobje? In obratno: kdo v omrežje vabi novince? Četrta perspektiva pa bo odgovorila na vprašanje, kdo znotraj omrežja uživa posebno podporo; kdo je deležen zaupanja? Ponovimo: kljub različnim analitičnim perspektivam gre za isto omrežje ekonomske elite in iste nabore podatkov. Različne perspektive pa omogočajo, da dinamiko sprememb razumemo bistveno bolje, kot če bi se zanašali zgolj na eno perspektivo.

8.4.1 Dvovrstna omrežja

Prvič, omrežje bomo razumeli kot dvovrstno omrežje, v katerih so pravne osebe (torej gospodarske družbe) povezane s fizičnimi osebami (torej funkcionarji teh gospodarskih družb). Med funkcionarji gospodarske družbe, ki jih uvrščamo v omrežje, so člani nadzornega sveta in predsednik uprave. Če pa funkcijo nadzornika v kakšni drugi družbi opravljajo tudi drugi člani uprave oz. nižji direktorji, smo v omrežje uvrstili tudi te funkcionarje. Analitična obdelava je smiselna le, če so omrežja sestavljena iz enakih enot, torej bodisi iz pravnih bodisi iz fizičnih oseb. Zato bomo dvovrstna omrežja, v kateri so gospodarske družbe povezane s funkcionarji te gospodarske družbe, ustrezno transformirali.

Prva transformacija bo med seboj povezala gospodarske družbe. Točke v omrežju bodo v tem primeru gospodarske družbe, posamezniki, ki funkcije opravljajo v več gospodarskih družbah hkrati, pa predstavljajo povezavo med gospodarskimi družbami. V vsakem od štirih časovnih presekov bomo torej okrog 250 gospodarskih družb povezali prek skupnih direktorjev ali nadzornikov.

Druga transformacija bo med seboj povezala fizične osebe, torej direktorje in nadzornike. Točke v omrežju bodo v tem primeru posamezniki, gospodarske družbe pa služijo kot okvir, znotraj katerega posamezniki vzpostavljajo medsebojne stike. V vsakem od štirih časovnih presekov bomo nekaj več kot tisoč posameznikov povezali prek skupnega članstva v organih gospodarskih družb. Gospodarske družbe so torej v tem primeru vezni člen med posamezniki.

8.4.2 Enovrstno omrežje

Enovrstno omrežje sicer temelji na enakih podatkih kot dvovrstno omrežje, vendar smo ob pripravi podatkovne matrike, enote, ki nastopajo v omrežju, med seboj povezali na drugačen način. V tem primeru ne gre za povezave fizičnih oseb s pravnimi osebami, pač pa gre za usmerjene povezave med posameznimi fizičnimi osebami. Člane nadzornih svetov razumemo kot posameznike, ki so hierarhično nadrejeni predsedniku uprave gospodarske družbe. Predsednik uprave pa je hierarhično nadrejen članom uprave in drugim pripadnikom srednjega managementa, ki smo ga vključili v omrežje, če tudi te osebe ob matični zadolžitvi opravljajo še funkcijo nadzornika v kakšni drugi gospodarski družbi.

Dejstvo, da lahko omrežje razumemo kot usmerjeno enovrstno omrežje, nam omogoča, da v tem omrežju ob merah središčnosti izračunamo tudi mere pomembnosti, torej strukturni vpliv in strukturno podporo posameznih enot.

Od prvih analiz omrežij povezanih direktorjev velja, da je mera središčnosti določene točke indikator moči te točke. Ko govorimo o strukturni moči oseb v omrežju, imamo pred očmi več vidikov. Prvič, osebe, ki so v središču omrežja, sprejemajo (ali ne sprejemajo) pomembne odločitve o kapitalskih tokovih, delitvi dobička, delovnih mestih ... Ker so v središču, pomeni, da tudi osebe, s katerimi so tesno povezane, razpolagajo z enako močjo, hkrati pa so osebe v središču najbližje vsem ostalim osebam, ki sprejemajo ključne gospodarske odločitve.

Središčnost ima še eno posledico. Središčnost je namreč povezana z dostopom do informacij. Najbolj središčne osebe razpolagajo z informacijami, s katerimi drugi ljudje ne razpolagajo. Ob upravljanju ekonomskega kapitala posedujejo tudi informacijski kapital. Te informacije služijo kot orodje za identifikacijo možnih ravnanj, npr. ravnanj bank ob njenih diskrecijskih odločitvah, kam usmeriti finančne tokove (Mintz in Schwartz 1985, 135).

8.5 *Razčlenitev raziskovalnih hipotez*

Pred predstavitvijo podatkov o vzorcu analize moramo ponoviti ključna raziskovalna vprašanja in razčleniti hipoteze, ki bodo predmet empiričnega preverjanja. Katere gospodarske družbe so v središču omrežja? Ali središče omrežja v različnih časovnih točkah zapolnjujejo ista podjetja?

Kateri posamezniki so v središču omrežja? Ali se v središču omrežja v različnih časovnih presekih pojavijo novi ljudje?

Ker nas zanima, kako na omrežje ekonomske elite vpliva sprememba politične oblasti, postavljamo več nasprotujočih si hipotez.

1. Ekonomska baza določa družbeno nadstavbo, znotraj katere deluje tudi politična oblast, zato sprememba politične oblasti ne more vplivati na omrežje ekonomske elite. Velja ravno obratno: ekonomska elita je tista, ki prek različnih vzvodov – medijev, ki so v lasti korporacij, financiranja strank in njihovih volilnih kampanj – vpliva na sestavo politične oblasti, prek lobistov

pa ekonomska elita vpliva na dnevni red politične oblasti. Zato kljub spremembi politične oblasti omrežje ekonomske elite ostaja stabilno.

2. Shematske predstave o ekonomskih vzvodih moči, ki vplivajo na sestavo politične oblasti, ne veljajo v vseh zgodovinskih kontekstih. V določenih zgodovinskih, kulturnih, pravnih, ekonomskih in socioloških okoliščinah lahko politična oblast vpliva tudi na strukturne odnose znotraj ekonomske elite. Zato se ob spremembi politične oblasti v središču omrežja ekonomske elite lahko pojavijo nove osebe. Osebe, ki so bile še pred kratkim najbolj središčne, torej strukturno najmočnejše, so lahko umaknjene na obrobje. Če ob menjavi politične oblasti pride do personalnih sprememb v omrežju ekonomske elite, se zastavlja dodatno vprašanje: v kakšnih okoliščinah pride do sprememb?
3. Tretjo hipotezo postavljamo upoštevajoč primerljive tuje študije: omrežje, v katerem so med seboj povezane gospodarske družbe, je ne glede na to, ali se personalna zasedba omrežja spreminja ali ne, stabilno. Med najbolj središčnimi enotami omrežja v različnih časovnih točkah bodo iste ali vsaj zelo podobne gospodarske družbe.

9 Empirični del: podatki o vzorcu

V Sloveniji je leta 2004 obstajalo več kot tisoč delniških družb in komanditnih delniških družb (Statistični letopis 2004). Omrežja, ki bodo predmet analize, predstavljajo izseke iz dejanskih, empirično obstoječih omrežij. Da bi bili rezultati analiz relevantni, je smiselno, da v analizo vključimo največje delniške družbe, torej gospodarske družbe, ki imajo upravo in nadzorni svet oziroma upravni odbor, ter tiste družbe z omejeno odgovornostjo, ki imajo nadzorni svet. Primerljive raziskave v analize vključujejo od 250 do 500 največjih korporacij v državi.

Glede na velikost slovenskega gospodarstva bi načeloma obstajale tri možnosti za zbiranje podatkov. Prva možnost je, da bi v podatkovno bazo vnesli podatke o vseh gospodarskih družbah, ki imajo upravo in nadzorni svet. Vendar bi bil ta pristop zamuden, rezultat pa ne bi bil bistveno drugačen od rezultata, ki bi ga dobili, če se odločimo za selekcijo podatkov.

Druga možnost je, da bi v analizo vključili zgolj podatke gospodarskih družb, ki sodijo, denimo, med 250 ali 500 največjih v državi. Gre za pozicijski pristop. Ta vzorec je dovolj relevanten in izpolnjuje vse kriterije metodološke strogosti. Vendar ima ta metodologija dve slabi točki. Prvič, meja, na kateri bi podatke prenehali vnašati v podatkovno bazo, je določena arbitrarno. Ko gre za velikost podjetja, ni bistvene razlike med gospodarsko družbo, ki je uvrščena na 250. mesto, in gospodarsko družbo, ki je uvrščena na 251. mesto. In drugič: tudi v manjših gospodarskih družbah, torej gospodarskih družbah, ki se ne uvrščajo na sezname največjih, najdemo osebe, ki v dejanskem, empirično obstoječem omrežju igrajo pomembno vlogo, torej hkrati zasedajo funkcije v več upravah oziroma nadzornih svetih.

Tretja možnost je, da podatke, zbrane s pozicijskim pristopom, ki vključuje največje gospodarske družbe, dopolnimo tudi s podatki o osebah, ki zasedajo funkcije v manjših, vendar očitno pomembnih gospodarskih družbah.

Podatki, ki bodo predmet analize, so zbrani z dvema metodološkima pristopoma. Prvi pristop je pozicijski. S seznamov največjih gospodarskih družb v državi smo v štirih časovnih presekih izbirali 150 največjih delniških družb glede na ustvarjeni promet. Z reputacijskim pristopom (Scott 2000, 56) smo dopolnili podatke, zbrane s pozicijskim pristopom. S tem pristopom smo vzorec dopolnili z osebami iz tistih delniških družb, ki se sicer ne uvrščajo

med največje v državi, a je hkrati razvidno, da osebe iz teh manjših gospodarskih družb v celotnem empirično obstoječem omrežju vendarle igrajo pomembno vlogo. Velja tudi obratno: podatke o osebah, ki v nekaterih večjih delniških družbah zasedajo funkcije v upravah in nadzornih svetih, smo sicer vnesli v podatkovno bazo, a se je med analitično obdelavo podatkov izkazalo, da te osebe niso vpete v omrežje ekonomske elite, saj določene gospodarske družbe ostajajo izolirane¹¹.

Ocenjujem, da nas kombinacija pozicijskega in reputacijskega pristopa zbiranja podatkov najbolj približajo sliki dejanskega, empirično obstoječega omrežja slovenske ekonomske elite.

Podatke smo zajemali na štirih časovnih točkah. Podatke o članih nadzornih svetov in direktorjih ter članih uprav in drugih funkcionarjih gospodarskih družb smo zajemali iz letnih poročil gospodarskih družb, registra Agencije za javno-pravne evidence in storitve, registra Ljubljanske borze, spletne strani www.gvin.com ter poročil Slovenske tiskovne agencije, časnikov Finance, Delo in Dnevnik.

Ker se ob zbiranju podatkov nismo omejili zgolj na predsednike uprav in njihove nadzornike, pač pa so pod določenimi pogoji za nas pomembni tudi drugi funkcionarji gospodarskih družb, smo s posebno skrbnostjo preverjali podatke o tistih osebah, ki po eni strani opravljajo funkcijo v nadzornih svetih, hkrati pa v gospodarski družbi, v kateri so redno zaposleni, opravljajo funkcijo izvršnih direktorjev ali kakšno drugo funkcijo v srednjem managementu podjetij. Identifikacija teh oseb je za rekonstrukcijo omrežja ključnega pomena, hkrati pa priimki teh oseb v uradnih registrih nastopajo le, če opravljajo funkcijo nadzornika, sicer pa njihovi priimki v registrih ne nastopajo. Za ilustracijo: priimek direktorja oddelka, ki v imenu Kapitalske družbe opravlja funkcijo nadzornika v več gospodarskih družbah, je v registrih sicer zaveden, vendar ni omenjen med člani uprave Kapitalske družbe. Zato smo morali matično službo te osebe odkriti med pedantnim branjem letnih poročil, spremljanjem dnevnega tiska, agencijskih poročil in v zadnji instanci ob pomoči osebnega poizvedovanja. Obstaja več kot hipotetična možnost, da kakšne povezave kljub pedantnosti nismo evidentirali. Ker so algoritmi, ob pomoči katerih program Pajek izračunava določene kazalce, občutljivi, te nehotene napake lahko vplivajo na nekatere izračune. Ne glede na to pa bodo predstavljeni izračuni dovolj dobro kazali trende.

¹¹ Ilustrirajmo: člani uprave in nadzornega sveta Revoza funkcije zasedajo izključno v tej gospodarski družbi. Zato Revoz, kljub dejstvu, da gre za eno najpomembnejših gospodarskih družb v državi, ni vpet v omrežje slovenske ekonomske elite. Ja pa prek francoskih nadzornikov vpet v transnacionalno korporativno omrežje.

Prva časovna točka je 3. oktober 2004, torej dan, ko so bile leta 2004 izvedene parlamentarne volitve. Ta časovna točka je izbrana, ker ob sledenju dinamike sprememb v omrežju ekonomske elite za izhodišče služi datum, ko je bilo omrežje ekonomske elite, postavljeno v času vladavine LDS, najbolj kristalizirano.

Druga časovna točka je 31. december 2005. Gre za časovno točko, ki je dobro leto dni oddaljena od trenutka, ko je vodenje vlade prevzel Janez Janša. Tretja časovna točka je 31. december 2006.

Četrta časovna točka pa je 31. december 2009. Gre za časovno točko, ki je dobro leto dni oddaljena od trenutka, ko je vodenje vlade prevzel Borut Pahor.

Datum 31. december je izbran zato, ker letna poročila gospodarskih družb, iz katerih so zajeti podatki, nosijo ta datum.

Raziskovalna vprašanja lahko na tej točki opremimo z imeni strank. Se je s porazom LDS na volitvah leta 2004 razkrojilo omrežje gospodarske elite, postavljene v času 12-letne vladavine te stranke? Kako se volilna zmaga SDS leta 2004 odraža v kasnejši dinamiki sprememb v omrežju ekonomske elite? Ali poraz SDS na volitvah leta 2008 vpliva na dinamiko dogodkov v omrežju ekonomske elite? So učinki spremembe politične oblasti – vladajočo koalicijo je vodila socialna demokracija pod vodstvom Boruta Pahorja – vidni v omrežju, ki obstaja 31. decembra 2009?

V podatkovno bazo za leto 2004 smo vnesli podatke o 248 gospodarskih družbah.

V podatkovno bazo za leto 2005 smo vnesli podatke o 240 gospodarskih družbah.

V podatkovno bazo za leto 2006 smo vnesli podatke o 234 gospodarskih družbah.

V podatkovno bazo za leto 2009 smo vnesli podatke o 249 gospodarskih družbah.

Tabela 9.1: Podatki o vzorcu za leta 2004, 2005, 2006 in 2009

Leto	Število analiziranih gospodarskih družb	Število vseh analiziranih položajev	Število položajev v vseh nadzornih svetih	Število oseb, ki zasedajo položaje v upravah ali nadzornih svetih
2004	248	1728	1334	1161
2005	240	1632	1253	1162
2006	234	1628	1272	1192
2009	249	1574	1198	1165

Seznami gospodarskih družb, katerih podatke smo vnašali v podatkovno bazo, v štirih časovnih obdobjih niso povsem identični. V določeni meri se vzorci razlikujejo, ker so se nekatere gospodarske družbe statusno spremenile¹², hkrati pa smo zaradi kombinacije pozicijskega in reputacijskega pristopa v analizo v posameznih časovnih točkah vključevali osebe iz tistih gospodarskih družb, za katere se je izkazalo, da igrajo v analiziranem omrežju pomembno vlogo.

V štirih časovnih točkah je vseh 6562 evidentiranih položajev v upravah in nadzornih svetih v vzorec vključenih gospodarskih družb zasedalo 2396 oseb. Število vseh analiziranih položajev in število oseb, vključenih v analizo, ni identično, ker nekatere osebe zasedajo v istem časovnem preseku več položajev.

Kakšne so stopnje cirkulacije oziroma reprodukcije znotraj omrežja ekonomske elite? Kolikšen delež predsednikov uprav, članov uprav in članov nadzornih svetov, ki so funkcijo opravljali leta 2004, je funkcije upravljal leta 2005, 2006 in 2009? Od 1161 oseb, ki so bile na položaju v upravah in nadzornih svetih našega vzorca pomembnih gospodarskih družb v letu 2004, jih je ob koncu leta 2005 na položaju ostalo 790, do konca leta 2009 pa le še 386. Podatek kaže, da je med letoma 2004 in 2009 v omrežju ekonomske elite prišlo do neslutene

¹² Droga in Kolinska sta bili leta 2004 dve gospodarski družbi, a sta se z združitvijo v Drogo – Kolinsko zlili v eno gospodarsko družbo. Papirnica Radeče je bila leta 2004 organizirana kot delniška družba, leta 2009 pa kot družba z omejeno odgovornostjo brez nadzornega sveta. Številne finančne družbe, ki so nastale kot naslednice pidov, so izpostavljene veliki dinamiki statusnih sprememb. GH holding kot pomemben igralec v slovenskem gradbeništvu obstaja od leta 2007. Ipd.

cirkulacije, saj sta se v obdobju, za katerega je najprej značilna politična turbulentnost, takoj za tem pa še turbulenca ekonomske krize, zamenjali dve tretjini pomembnih oseb v omrežju slovenske ekonomske elite.

Tabela 9.2: Osnovi podatki o reprodukciji ekonomske elite v primerjavi z letom 2004

leto	Število oseb, ki so ostale na položajih v primerjavi z letom 2004	Odstotek oseb, ki so v primerjavi z letom 2004 ostale del omrežja ekonomske elite
2004	1161	100
2005	790	68
2006	606	52,1
2009	386	33,2

Prikazani podatki govorijo o visoki cirkulaciji znotraj omrežja ekonomske elite. Le tretjina tistih, ki so bili leta 2004 uvrščeni v omrežje ekonomske elite, jih je v omrežju ostala do konca leta 2009. Vendar tudi te osebe funkcij v omrežju niso nujno opravljale ves čas. Podrobnejša analiza pokaže, da je le četrtnina oseb, ki so položaje v upravah ali nadzornih svetih zasedale leta 2004, položaj v nadzornih svetih ali upravah neprekinjeno zasedala tudi v letih 2005, 2006 in 2009. Res pa je, da se je del ljudi, ki so med letoma 2005 in 2006 izpadli iz omrežja, leta 2009 v analizirano omrežje vrnil.

Leta 2004 je položaje v analiziranem omrežju ekonomske elite zasedalo 1161 oseb. Ob koncu leta 2005 je iz te množice na položaju ostalo 790 oseb, 371 oseb pa je bilo v omrežje rekrutiranih na novo.

Ob koncu leta 2005 je položaje v analiziranem omrežju ekonomske elite zasedalo 1162 oseb. Ob koncu leta 2006 je iz te množice na položajih ostalo 863 oseb, 329 oseb pa je bilo rekrutiranih na novo.

Ob koncu leta 2006 je položaje v analiziranem omrežju ekonomske elite zasedalo 1192 oseb. Ob koncu leta 2009 je iz te množice na položajih ostalo 515 oseb, 677 pa jih je bilo rekrutirano na novo. Oglejmo si še mere reprodukcije v posameznih obdobjih, izražene v odstotkih.

Tabela 9.3: Osnovni podatki o reprodukciji – primerjava med časovnimi točkami

Obdobje	Odstotek reprodukcije v omrežju ekonomske elite po časovnih obdobjih
2004 – 2005	68
2005 – 2006	74
2006 – 2009	43

Ker v podatkovni bazi manjkajo podatki za leti 2007 in 2008, ne moremo z gotovostjo trditi, v katerem obdobju je bila dinamika sprememb v omrežju ekonomske elite najvišja. Ne glede na to pa ostaja dejstvo, da je cirkulacija v celotnem 5-letnem obdobju izjemno visoka. Ne morem sicer trditi, da gre za devianten pojav; nedvomno pa je, da visoka cirkulacija v ekonomski eliti kliče po bolj podrobni analizi.

10 Omrežje povezanih gospodarskih družb

Ko so gospodarske družbe povezane prek skupnih direktorjev, nadzornikov ali drugih funkcionarjev gospodarskih družb, nastane omrežje povezanih gospodarskih družb. Dvovrstno omrežje, ki ga na eni strani sestavljajo fizične osebe, na drugi strani pa gospodarske družbe, smo v enovrstno omrežje preoblikovali na način, da osebe, ki hkrati opravljajo funkcije v upravi, nadzornem svetu ali srednjem managementu dveh ali več gospodarskih družb, povezujejo dve ali več podjetij.

Z vzorcem za leto 2004 smo v analizo vključili 248 gospodarskih družb. Analiza pokaže, da je prek skupnih funkcionarjev 234 gospodarskih družb v tem vzorcu povezanih v eno šibko povezano komponento, torej sklenjeno omrežje, 14 gospodarskih družb pa z omrežjem nima povezav. Z vzorcem za leto 2005 smo v analizo vključili 240 gospodarskih družb; v eno šibko povezano komponento je povezanih 223 gospodarskih družb. Z vzorcem za leto 2006 smo v analizo vključili 234 gospodarskih družb. Med njimi je 220 podjetij povezanih v eno šibko povezano komponento. Podatki za leto 2009 so se nanašali na 249 gospodarskih družb. Med njimi je 208 povezanih v največjo šibko povezano komponento, torej sklenjeno omrežje.

Podatki o gostoti omrežja – gostota omrežja je mera, ki pove, kakšen je količnik med dejanskim številom povezav in največjim možnim številom povezav, ko bi bile vse točke povezane med seboj (glej De Nooy, Mrvar in Batagelj 2005, 63) – kažejo na občutne spremembe v strukturi omrežja povezanih gospodarskih družb. Gostota omrežja namreč po letu 2004, ko je bilo omrežje najbolj gosto, pada. Če so v hipotetičnem omrežju vse točke neposredno povezane z vsemi ostalimi točkami, gostota omrežja znaša 1. V omrežjih, ki jih analiziramo, so povezave seveda redkejše. Če je gostota omrežja v največji šibko povezani komponenti leta 2004 znašala 0.0322522, je leta 2009 znašala le še 0.0207563.

Spremembe v gostoti omrežja povezanih gospodarskih družb v največjih šibko povezanih komponentah lahko opišemo tudi drugače: če je bila leta 2004 vsaka enota omrežja, torej gospodarska družba, v povprečju povezana s 7,5 drugimi gospodarskimi družbami, je bila leta 2009 povezana le še s 4,3 enotami. Če je bila leta 2004 posamezna enota omrežja od drugih enot v največji komponenti v povprečju oddaljena 3,2 koraka, je bila leta 2009 v povprečju oddaljena 4,4 korake.

Tabela 10.1: Gostota omrežja v štirih časovnih obdobjih

Leto	Gostota omrežja
2004	0.0322522
2005	0.0256792
2006	0.0229959
2009	0.0207563

Kaj nam podatki o gostotah omrežij povedo v širšem, mednarodnem kontekstu? Če podatke o gostoti slovenskega omrežja primerjamo z že citirano mednarodno primerjalno študijo Stokmana in Wasseurja, ugotovimo, da slovensko omrežje sodi med manj gosta omrežja. Če je v Avstriji gostota največje komponente znašala 0.08, v Nemčiji 0.07, v ZDA 0.04, v Veliki Britaniji pa 0.03 (Stokman in Wasseur 1985), je gostota slovenskega omrežja v času največje prepletenosti znašala 0.03. Vtis, da je za slovensko omrežje povezanih gospodarskih družb značilna visoka gostota, je napačen oziroma temelji na nepoznavanju primerljivih omrežij v državah z dolgoletno kapitalistično tradicijo. Zaradi načina oblikovanja našega vzorca je gostota omrežja celo umetno dvignjena. Trditev, da so v Sloveniji zaradi majhnosti populacije vsi povezani z vsemi, je morda točna, vendar to velja tudi v večjih državah. Tudi v največjih državah je omrežje ekonomske elite pravzaprav »mali svet« (Milgram 1967, Davis in drugi 2003), v katerem so »vsi povezani z vsemi«.

Ob spremembi ene ključnih strukturnih lastnosti omrežja, torej v njihovi gostoti, se zastavlja vprašanje, kakšne okoliščine so temu botrovala. Med analizo gostot omrežij v posameznih časovnih presekih se bomo k temu vprašanju še vrnili, zato lahko v tej fazi analitične obdelave podatkov omenimo predvsem spremembo normativnega okvira. Zakon o gospodarskih družbah, ki je veljal leta 2004, je dopuščal, da posamezna oseba deluje v petih nadzornih svetih (Zakon o gospodarskih družbah, ZGD 1993). Leta 2006 sprejeti novi Zakon o gospodarskih družbah pa posamezniku dopušča, da je lahko član največ treh nadzornih svetov (Zakon o gospodarskih družbah, ZGD-1 2006). Že to dejstvo samo po sebi je po letu 2006 vplivalo na zmanjševanje gostote omrežij, saj so nekatere osebe, ki so leta 2004, opravljale funkcije v petih nadzornih svetih, po spremembi zakonodaje lahko sedele le še v treh nadzornih svetih. Vendar sprememba normativnega okvira, do katere je prišlo leta 2006, ne pojasni, zakaj se je omrežje razredčilo že leta 2005.

Druga bistvena sprememba, ki vpliva na gostoto omrežja, je povezana s krčenjem števila članov nadzornih svetov. Domadenik navaja, da je v obdobju 2000-2003 nadzorni svet v preučevanem vzorcu velikih gospodarskih družb štel 5,8 članov, v obdobju 2004-2008 je štel 5,2 člana, v obdobju 2009-2010 pa 4,8 članov (Domadenik in drugi 2011).

10.1 *Omrežje in centri moči*

Ob besedni zvezi »centri moči« moramo uvodoma odpraviti možen nesporazum. V publicističnem žargonu pogosto zasledimo sorodne besedne zveze: skriti centri moči, neformalni centri moči, odtujeni centri moči ... Centri moči, ki se jih lotevamo z orodji za analizo socialnih omrežij, niso neformalne klike niti skrivne združbe niti ne gre za »odtujene centre moči«. Centri moči, ki jih identificiramo z orodji za analizo socialnih omrežij, so središča formalizirane strukture. Odnosi med točkami v omrežju povezanih direktorjev in povezanih gospodarskih družb so namreč formalizirani, temeljijo na pravno reguliranih pooblastilih oseb, ki opravljajo funkcije v gospodarskih družbah. Analiza neformalnih klik, »skritih« ali »odtujenih« centrov moči sicer lahko dopolnjuje analizo formaliziranih struktur, ob tem pa se je potrebno zavedati, da je narava odnosov v formaliziranih strukturah bolj stabilna, bolj zavezujoča, bolj trajna, formalizirane strukture pa so hkrati večje.

Ko gre za omrežja povezanih direktorjev in povezanih gospodarskih družb, je ključno vprašanje, kako identificirati centre moči v omrežjih. Ob identifikaciji centrov moči si uvodoma zastavljamo vprašanje, kaj je moč in kaj so viri moči. Giddens moč definira kot sposobnost, da posameznik ali skupina uveljavita svoje interese, tudi če se drugi temu upirajo (Giddens 2004, 420). Ob definiciji virov moči, s katerimi razpolaga fizična ali pravna oseba, sledimo Bourdieujevemu konceptu različnih oblik kapitala; Bourdieu trdi, da so različne oblike kapitala tudi vir moči (Bourdieu 1989, 1998). Prvič, bolj kot je posameznik vpet v omrežje, bolj je vključen v procese sprejemanja odločitev znotraj več organizacij. Ko gre za odločanje v organih gospodarskih družb, gre za odločitve o zaposlovanju in odpuščanju, investicijah, prevzemih, usmerjanju kapitalskih tokov, o razporejanju ustvarjenega dobička, posegih v okolje ... Z drugimi besedami: gre za strateške odločitve o upravljanju ekonomskega kapitala. Bolj kot je posameznik vpet v omrežje, širši je prostor, v katerem lahko sprejema strateške ekonomske odločitve. Bližje kot je središču, večja je njegova moč. Vpetost v omrežje je torej povezana z možnostjo upravljanja ekonomskega kapitala ter s posedovanjem ali pridobivanjem socialnega in informacijskega kapitala. Drugič: posameznik, katerega vpetost v

omrežje je večja, razpolaga z večjim socialnim kapitalom, saj ima lahko prek povezav znotraj omrežja lažji dostop do resursov oziroma jih lahko lažje mobilizira. Omrežje povezanih direktorjev je hkrati medij prenašanja pomembnih informacij. Bolj kot je oseba v središču omrežja, boljši dostop do informacij ima. Socialni kapital, ki ga ima posameznik v omrežju povezanih direktorjev, je torej tudi vir za dostop do informacijskega kapitala, privilegiranih, »notranjih« informacij, do katerih ima dostop le zelo omejena skupina ljudi.

Ponovimo izhodiščno vprašanje: kako identificirati centre moči v omrežjih? Mizruchi in Bunting si zastavljata terminološko nekoliko drugačno vprašanje: kako v omrežju identificirati najbolj vplivne točke? Vpliv definirata kot sposobnost vodenja v razmerah skupinske aktivnosti in kot sposobnost imeti učinek na izid nekega dogajanja (Mizruchi in Bunting 1981). Najbolj enostavna mera vpliva v omrežjih povezanih direktorjev ali omrežjih povezanih gospodarskih družb odgovarja na vprašanje, s kolikšnim številom drugih enot je povezan posameznik ali gospodarska družba. V besednjaku analize socialnih omrežij število povezav določene točke označujemo kot stopnjo te točke. »Podjetja z največjim številom povezav z drugimi podjetji bi bile v omrežju najbolj vplivne,« povzemata Mizruchi in Bunting in ob tem opozarjata tudi na pomanjkljivost tega pristopa. Mehanično štetje povezav namreč ne upošteva, ali so točke, s katerimi je povezana izhodiščna točka, pomembne ali ne. Povedano drugače: ni vseeno, ali je gospodarska družba upravljavsko, prek skupnih direktorjev, povezana s petimi velikimi korporacijami ali petimi predmestnimi obrtnimi delavnicami.

10.2 *Različne mere središčnosti*

Analiza socialnih omrežij ponuja večje število bolj kompleksnih mer središčnosti. Bolj kompleksne mere središčnosti upoštevajo umeščenost enote v strukturo omrežja. Ob analizah omrežij povezanih direktorjev ali povezanih gospodarskih družb avtorji ne ponujajo enotnega odgovora, katera mera središčnosti je najbolj primerna. Bolj kompleksne mere središčnosti imajo tako svoje prednosti kot tudi slabosti.

Ob stopnji kot najbolj enostavni in mehanični meri središčnosti Freeman (Freeman 1979) navaja še dve pomembni meri. Prva je mera središčnosti glede na dostopnost (angl.: closeness centrality), druga pa mera središčnosti glede na vmesnost (angl.: betweenness centrality).

Bonacich (Bonacich 1987) predlaga še tretjo mero središčnosti, mero središčnosti glede na lastni vektor (angl.: eigenvector centrality).

Katherine Faust povzema ključne značilnosti mer središčnosti. Če računamo mero središčnosti glede na dostopnost, je enota središčna zato, ker lahko z vsemi drugimi enotami komunicira prek najkrajših poti.

Če računamo mero središčnosti glede na vmesnost, je enota središčna zato, ker ima potencial, da medira tokove resursov ali informacij med drugimi akterji.

Ko gre za mero središčnosti glede na lastni vektor, je enota središčna zato, ker je neposredno povezana z drugimi, prav tako središčnimi enotami (Faust 1997).

Omrežja, ki so obstajala v različnih časovnih presekih, smo analizirali s tremi najbolj pogosto uporabljenimi merami. Ob tem se je izkazalo, da meri središčnosti glede na dostopnost in središčnosti glede na vmesnost dajeta sorodne rezultate, ki pa, kot smo tudi pričakovali, niso identični. Ob izračunu mere središčnosti glede na lastni vektor pa so rezultati občutno drugačni od drugih dveh mer središčnosti. Ker mera središčnosti glede na lastni vektor poudarja pomen neposredne okolice, se zdi, da so najbolj središčne tiste gospodarske družbe, ki so organizirane kot skupine. Tudi če je skupina s preostankom omrežja zelo ohlapno povezan, po ostalih kriterijih pa se skupina bolj kot v središču nahaja na periferiji omrežja, izračun vendarle kaže visoko središčnost članic skupine¹³. Ker je mera središčnosti glede na lastni vektor v nekaterih primerih nesmiselno visoka, ocenjujem, da je v slovenskem kontekstu neprimerna, zato jo v predstavitvi izpuščam.

10.3 *Središčnost glede na dostopnost*

Ponovimo, kaj je naše ključno raziskovalno vprašanje: kako se v različnih časovnih točkah spreminja središče omrežja, torej tisti del omrežja, v katerem je skoncentrirana ključna strukturna moč?

¹³ Izračun mere središčnosti glede na lastni vektor za leto 2009 kaže, da je najbolj središčna družba v Sloveniji KD Group. Po drugih kazalcih je bila KD Group leta 2009 prej obrobna kot središčna družba. Celo več: leta 2009 se je, če upoštevamo vmesnost in dostopnost, v primerjavi z letom 2006 od središča oddaljila. Ker pa je KD Group tesno povezana s KD holdingom, KD banko in zavarovalnico AdriaticSlovenico, medsebojne povezave znotraj skupine občutno povišajo izračunani količnik središčnosti. Primer KD Group ni edini primer, ko je mera središčnosti glede na lastni vektor zaradi navzkrižnih povezav znotraj skupine podjetij zelo visoka.

Ob analizi mer središčnosti gospodarskih družb je potrebna še krajša opazka. Teorija nima enotnega odgovora, ali elito sestavljajo zgolj osebe ali morda tudi organizacije. Ko gre za omrežje ekonomske elite, so osebe neločljivo povezane z organizacijami, v našem primeru z gospodarskimi družbami. Oseba ne more pridobiti elitnega statusa, če ni umeščena v okviru organizacije. Organizacija sama po sebi, brez konkretnih ljudi, je zgolj prazna pravna forma. Gospodarske družbe so »gostiteljice« oseb, ki v določenem trenutku zasedajo položaj v omrežju ekonomske elite. Hkrati pa bi bile te osebe brez »gostiteljic«, torej gospodarskih družb, nepomembne. Če želimo rekonstruirati omrežje ekonomske elite, moramo poznati tako omrežje gospodarskih družb kot omrežje oseb, ki zasedajo ključne funkcije.

Kaj meri mera središčnosti glede na dostopnost? Bližje kot je akter ostalim enotam, višja je njegova mera središčnosti. Mera središčnosti glede na dostopnost določene točke je enaka količniku števila vseh ostalih točk in vsote vseh razdalj med določeno točko in vsemi ostalimi točkami (De Nooy, Mrvar in Batagelj 2005, 127).

Učinke dejstva, da je enota najmanj oddaljena od vseh ostalih enot, povzema Freeman: Ob tem, da je enota, ki je najbolj središčna, najmanj oddaljena od ostalih, kar olajšuje komunikacijo, je središčna enota najmanj odvisna od drugih, ker potrebuje za doseg nekega cilja najmanj posrednikov. Manjša razdalja hkrati omogoča hitrejši prenos sporočil in nižje stroške posredovanja sporoči (Freeman 1979).

10.3.1 2004 – finančna oligarhija: kdo je oligarh?

Prehajamo k analizi zbranih podatkov. Izračun mere središčnosti glede na dostopnost za leto 2004 – če analiziramo omrežje gospodarskih družb – pokaže, da so v središču med prvimi petimi kar štiri podjetja, ki so v delni ali popolni državni lasti: Slovenska odškodninska družba, Zavarovalnica Triglav, Kapitalska družba in Nova Ljubljanska banka. Četrta najbolj središčna družba pa je kranjska Sava, ki ni pod neposrednim nadzorom države.

Tabela 10.2: Omrežje povezanih gospodarskih družb leta 2004 z merami središčnosti glede na dostopnost v največji šibko povezani komponenti

1	0.4330855	Sod
2	0.4322820	Zavarovalnica Triglav
3	0.4244080	Kad
4	0.4213382	Sava
5	0.4213382	NLB
6	0.4123894	Gorenje
7	0.4087719	Pokojninska družba A
8	0.4045139	Terme Čatež
9	0.3989726	Skupna
10	0.3969336	Banka Celje
11	0.3962585	Petrol
12	0.3929174	Žito
13	0.3922559	Pivovarna Laško
14	0.3915966	IEDC
15	0.3896321	Merkur
16	0.3883333	Krka
17	0.3864013	Kolinska
18	0.3851240	Mercator
19	0.3851240	Casino Portorož
20	0.3807190	NKBM
21	0.3800979	Istrabenz
22	0.3782468	LB Maksima
23	0.3782468	LHB Frankfurt
24	0.3782468	Triglav Steber 1
25	0.3770227	Triglav DZU
26	0.3733974	Pozavarovalnica Sava
27	0.3722045	Iskra Avtoelektrika
28	0.3716108	Helios
29	0.3698413	Delo
30	0.3698413	Mlinotest

Slovenska odškodninska družba in Kapitalska družba kot podjetji, ki se po meri središčnosti glede na dostopnost uvrščata na prvo in tretje mesto, sta pod neposrednim nadzorom vlade. Vlada namreč imenuje organe upravljanja obeh družb. Zamenjava nadzornega sveta Kapitalske družbe in upravnega odbora Slovenske odškodninske družbe je ukrep, ki se je praviloma znašel na dnevnem redu prvih sej novo oblikovanih vlad. Dejstvo, da si želi vsakršna vladajoča koalicija že ob samem konstituiranju vlade podrediti Kad in Sod, kaže na strateški pomen obeh družb.

Zakaj sta tako pomembni? Ponovimo: ob sprejetju zakona o lastninskem preoblikovanju podjetij je obveljalo, da Kad in Sod postaneta lastnika desetih odstotkov delnic vseh podjetij,

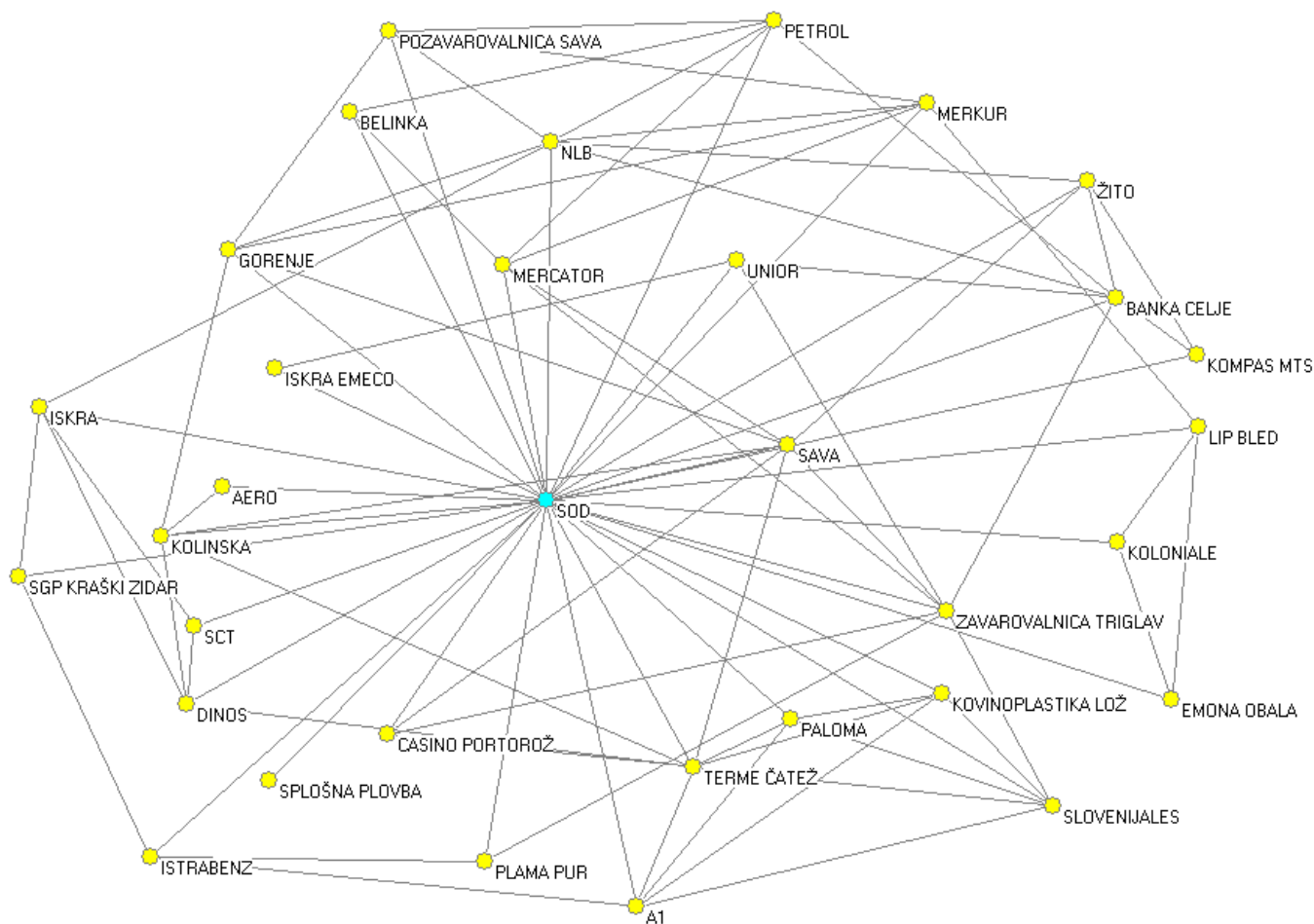
ki so se lastninsko preoblikovala. Kad in Sod skupaj sta na začetku lastninskega preoblikovanja skupaj obvladovala 20 odstotkov delnic vseh privatiziranih gospodarskih družb. V naslednjih letih sta lastniške deleže v najbolj pomembnih slovenskih gospodarskih družbah povečevala, s tem pa se je krepila tudi njuna moč v središču omrežja najbolj pomembnih slovenskih gospodarskih družb.

Središčni položaj družb v delni ali popolni državni lasti kaže tudi na protislovno naravo procesov privatizacije. Kljub dejstvu, da je bila zakonodaja o lastninskem preoblikovanju sprejeta ob koncu leta 1992, so dvanajst let pozneje središče omrežja še vedno obvladovale štiri finančne družbe v delni ali popolni državni lasti.

Kakšen je tip odnosov med gospodarskimi družbami v središču omrežja, ki je obstajalo leta 2004? Ob samem nastanku korporativnega kapitalizma so se korporacije prek skupnih direktorjev povezovale, ker je lastnik želel nadzorovati korporacijo, ki jo ima v lasti. Ker gre za odnos, ki je bil aktualen na začetku 20. stoletja, kasneje pa je zaradi razpršitve lastniških deležev ta razlog postajal vse manj in manj pomemben, mu zlasti ameriška sociološka teorija niti ne posveča posebne pozornosti. V slovenskem kontekstu pa tega odnosa nikakor ne smemo prezreti. Dejstvo, da sta v središču omrežja dve gospodarski družbi, ki sta z lastniškim preoblikovanjem pridobili upravljavska pooblastila v stotinah slovenskih podjetij, kaže, da je slovensko korporativno omrežje desetletje in pol po formalnem začetku lastninskih preoblikovanj nekje tam, kjer je bilo ameriško korporativno omrežje leta 1905. V središču omrežja so finančne institucije, ki lastniško nadzirajo druga podjetja. Obstaja pa tudi pomembna razlika. Ko so Pratt, Jeidels, Brandeis, Hilferding ali Lenin govorili o finančni oligarhiji, so imeli v mislih kapitaliste, torej fizične osebe, ki so lastniško ali upravljavsko obvladovali velike finančne konglomerate, ti pa so prek povezanih direktorjev obvladovali še transportne ali industrijske korporacije. Kad, Sod, Zavarovalnica Triglav in NLB pa niso gospodarske družbe, ki bi imele zasebne lastnike, pač pa gre za finančne družbe v pretežno državni lasti. Če bi leta 2004 govorili o slovenski finančni oligarhiji, ta oligarhija še ne bi imela oligarha. Natančneje, oligarh je tisti, ki imenuje nadzornike v Kadu, Sodu, Zavarovalnici Triglav ali v NLB. To pa je vsakokratna vladajoča koalicija. Oligarh je torej izven omrežja ekonomske elite. Politični oligarh dominira finančni oligarhiji.

Hkrati pa ob samem središču omrežja že lahko opazimo gospodarske družbe v zasebni lasti, katerih lastniki ali direktorji imajo ambicijo, da bi nastopali kot oligarhi.

Slika 10.1: Središča omrežja leta 2004 s Sodom kot najbolj središčno gospodarsko družbo po kriteriju središčnosti glede na dostopnost (en korak oddaljenosti)

10.3.2 Leto 2005: politični prevzem vzvodov ekonomske moči in pojav povzpetnikov

3. oktobra 2004 je na volitvah zmagala desno-sredinska koalicija, ki jo je vodila SDS Janeza Janše. Geslo zmagovite koalicije je izoblikoval »think tank« nove vladajoče koalicije, Zbor za republiko; geslo je govorilo o »sproščeni Sloveniji«. Kaj je bil leta 2004 razlog za oceno, da država ni »sproščena«? Eno od ocen je leta 2001 oblikoval Peter Jambreč, leta 2004 predsednik Zbora za republiko.

»Po politični teoriji so izvori moči vsaj trije. Eno so glasovi volivcev, ki jih prešteješ, drugo je medijska in tretja finančna moč. Finančna moč se prevaja v medijsko, medijska se prevaja v število glasov in vse skupaj je zelo naravno povezano. Ali obstaja neki finančno-korporacijski sistem, ki bi lahko iz lastnih interesov pomagal vzpostaviti to ali ono novo (politično op. p.) opcijo? ... Ko našteješ 12 ali 15 imen podjetij – Laško, Union, Gorenje, Mercator, Luka Koper, Krka, Lek, Ljubljanska banka, Telekom, Triglav, Petrol, Istrabenz

... – se pokaže, da gre za sistem, ki ima dovolj akumulacije, da postavi na noge katerokoli novo opcijo. To je zanimiv sistem, sorazmerno dobro koordiniran, notranje povezan, kompatibilen. Ljudje se med seboj poznajo. Tu ni treba govoriti o nobeni organizaciji, ampak o mreži. Domnevajmo naprej: ima ta sistem kakšne skupne interese? Ima jih. In če jih ima, potem bi bilo normalno, da si bo prizadeval kupiti vlado. Vlado pa si kupi s tem, da kupi stranke in da kupi medije» (Jambrek 2001).

Povedano drugače: kohezivno omrežje velikih gospodarskih družb naj bi bilo zaradi lastnih ekonomskih interesov in političnih ambicij sposobno kupiti medije, stranke in vlado. Finančno-korporacijski sistem naj bi imel sposobnost, da si – ob medijih in političnih organizacijah - podredi tudi državo. Teoretske predpostavke citirane Jambrekove misli bomo našli na nepričakovanem mestu, v Manifestu komunistične partije Marxa in Engelsa. »Moderna država je le odbor, ki upravlja skupnostne posle vsega buržoaznega razreda,« pravita (Marx in Engels 1848/1979, 591). Do neke mere sorodno oceno je v predgovoru Marxove Državlanske vojne v Franciji leta 1891 zapisal Engels, trdeč, da v resnici država ni nič drugega kot stroj za zatiranje enega razreda po drugem, ne glede na to, ali gre za monarhijo ali demokratično republiko (Engels 1891/1950, 15).

Četudi naj bi bil finančno-korporacijski sistem dobro koordinirano, notranje povezano in kompatibilno omrežje, obstaja vzvod, ki to kohezivnost lahko razrahlja. Paradoks je, da je ta vzvod političen. Zaradi pomembnih lastniških deležev paradržavnih skladov, Kada in Soda, lahko vladajoča koalicija poseže v samo središče kohezivnega omrežja. Vlada, ki jo je leta 2000 vodil dr. Andrej Bajuk in je mandat za upravljanje države dobila le do rednih volitev, torej za nekaj mesecev, je ta vzvod poznala, saj je takoj po prevzemu oblasti zamenjala organe upravljanja Kada in Soda. Za kako pomemben vzvod gre, je nekaj mesecev pozneje, po volitvah leta 2000, pokazala nova Drnovškova vladajoča koalicija, ki je prav tako v prvem mesecu po konstituiranju zamenjala organe upravljanja Kada in Soda. Vzvod je poznala tudi vlada, katere vodenje je ob koncu leta 2004 prevzel Janez Janša; tudi ta vlada je na eni prvih sej zamenjala organe upravljanja paradržavnih skladov.

Kakšno je bilo stanje omrežja povezanih gospodarskih družb 31. decembra 2005, dobro leto dni po nastopu nove vlade in po prevzemu mehanizmov upravljanja v Kadu in Sodu? Najbolj središčna gospodarska družba po kriteriju središčnosti glede na dostopnost je postal Kad, sledile pa so NLB, Pivovarna Laško, pokojninska zavarovalnica Skupna (ta je v lasti

»državnih« NLB in Zavarovalnice Triglav ter »nedržavne« Gorenjske banke), Istrabenz, Zavarovalnica Triglav in Mercator.

Pogled na seznam, ki razkriva najbolj središčne gospodarske družbe za leto 2005, pokaže, da je Slovenska odškodninska družba zdrsnila proti dnu seznama tridesetih najbolj središčnih gospodarskih družb. Podatek je nepričakovan, saj Sod med oktobrom 2004 in decembrom 2005 ni občutneje spremenil lastniškega portfelja. Hkrati podatek deloma ovrže našo hipotezo o stabilnosti središča omrežja gospodarskih družb. Šele pogled na personalno sestavo upravljaljskih organov Kada in Soda razkrije, zakaj je Kad ostal v samem središču omrežja, Sod pa se je od središča občutno odmaknil. Vodenje nadzornega sveta Kada je namreč prevzela Andrijana Starina Kosem, upravo Kada pa je prevzel Tomaž Toplak. Oba, Kosem Starina in Toplak, sta leta 2004 veljala za ključne osebe gospodarskega odbora vladajoče stranke, SDS. Hkrati pa je vodenje Soda prevzel Marko Pogačnik, član Nove Slovenije, šibkejšje koalicijske stranke. Če sta Starina Kosem in Toplak v omrežju povezanih gospodarskih družb izjemno pomembna povezovalna člena, je Pogačnik zgolj obrobni povezovalec (vloga Andrijane Starina Kosem in Tomaža Toplaka bo bolj razvidna v nadaljevanju, v poglavju o omrežju povezanih direktorjih).

Na seznamu lahko opazimo še eno zanimivo podrobnost. Proti središču korporativnega omrežja sta se prebili dve gospodarski družbi, Pivovarna Laško in Istrabenz, ki sta bili med letoma 2005 in 2008 v središču tveganih kapitalskih manevriranj. Predstavnik obeh gospodarskih družb, Igor Bavčar iz Istrabenza ter Boško Šrot iz Pivovarne Laško, sta se 12. avgusta 2005 udeležila sestanka pri predsedniku vlade Janezu Janši, uradno pa naj bi se pogovarjali o ambicijah obeh podjetij na jugovzhodnih trgih, neuradno pa naj bi se na sestanku pogovarjali tudi o lastniškem vstopu obeh podjetij v Mercator, podredno pa še o časopisni družbi Delo (kabinet predsednika vlade Janeza Janše je večkrat zanikal, da bi sestanek imel neuradni del, Boško Šrot pa je v intervjuju za Delo, ki je bil objavljen 22. decembra 2007 zatrdil, da je neuradni del obstajal. In da so se med neuradnim delom pogovarjali prav o Delu, ki si ga je želela vladajoča koalicija podrediti).

Ne glede na zanikanje kabineta predsednika vlade ostaja dejstvo, da sta Kad in Sod že konec avgusta 2005 deleže Mercatorja z bliskovito transakcijo prodala Istrabenzu in Pivovarni Laško, Mercator je 31. avgusta dobil nov nadzorni svet, v katerem so že bili predstavniki Istrabenza, medtem ko oseb, ki bi bile formalno zaposlene v Pivovarni Laško, v tem

nadzornem svetu ni¹⁴. S tem manevrom sta se Pivovarna Laško in Istrabenz prebila proti središču korporativnega omrežja.

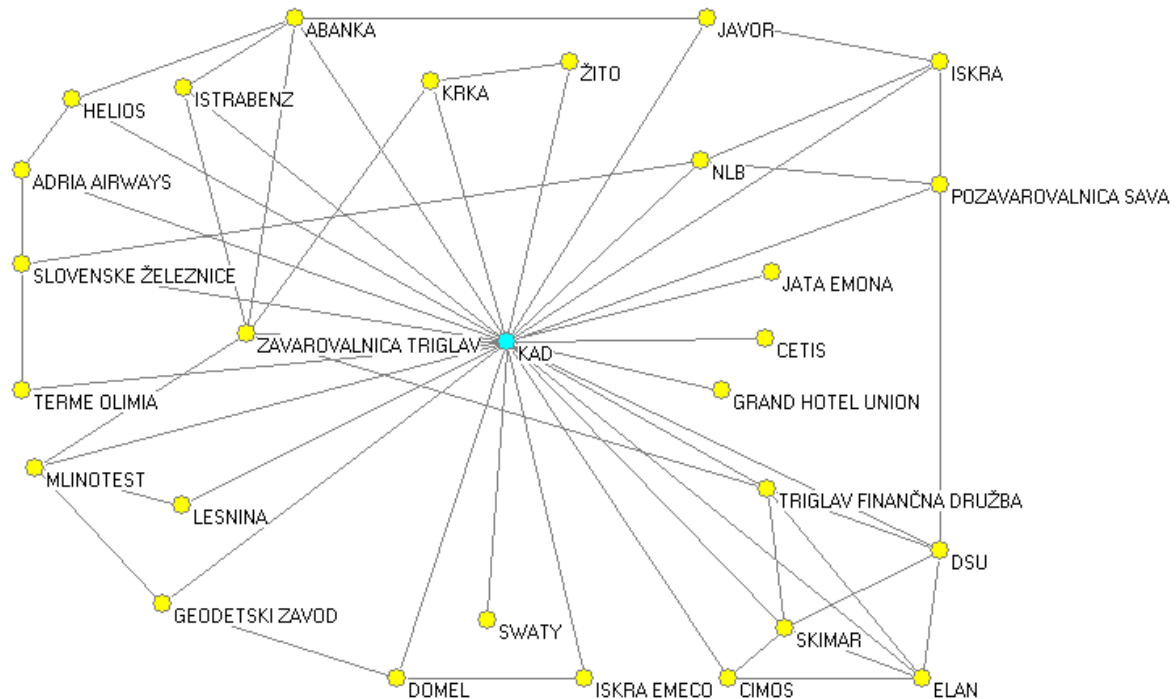
Ob tem se zastavlja vprašanje, ali je s prodorom Pivovarne Laško in Istrabenza proti središču korporativnega omrežja Slovenija dobila tudi finančne oligarhe, torej posameznike, katerih moč ni bila neposredno odvisna od volje trenutne vladajoče koalicije, ker so upravljali s kapitalom v pretežno zasebni lasti. Na tej točki odgovor ne more biti dokončen, saj oligarhični status predpostavlja določeno trajnost. Če bi se med nadaljnjo analizo pokazalo, da gre za trajen preboj v središče omrežja, bi v resnici lahko govorili o vzniku finančne oligarhije. Na tej točki pa lahko ocenimo, da gre za pojav parvenijev, povzpetnikov, ki imajo ambicijo, da bi se v središču omrežja trajno usidrali. Ob tem ne gre pozabiti, da so imeli parveniji, ki so želeli postati oligarhi, političnega zaščitnika. Torej so se ob ambiciji, da bi se prebili v središče, znašli v vlogi vazalov.

¹⁴ Zato pa je bil v nadzorni svet Mercatorja imenovan Robert Šega, svetovalec Pivovarne Laško, ki kljub statusu svetovalca pravno-formalno ni bil zaposlen v Pivovarni Laško. Zaradi tega dejstva v našem omrežju Šega ni povezan s Pivovarno Laško, ker bi ta povezava kršila naše metodološke kriterije. Enako velja za povezavo med Tonetom Turnškom in Pivovarno Laško ob koncu leta 2005. Turnšek je bil namreč član nadzornega sveta Istrabenza, hkrati pa se je tik pred koncem leta 2005 upokojil in je funkcijo direktorja Pivovarne Laško prepustil Bošku Šrotu. Ob koncu leta 2005 Turnšek v Pivovarni Laško ni opravljal nobenih formalnih funkcij, zato Turnšek po naših metodoloških kriterijih ob koncu leta 2005 ni predstavljal formalne povezave med Pivovarno Laško in Istrabenzom. Če bi upoštevali »vsebinske« kriterije in bi Turnška in Šego »pripeli« k Pivovarni Laško, bi ta gospodarska družba na lestvici središčnosti glede na dostopnost zasedala drugo mesto, tik za Kadom.

Tabela 10.3: Omrežje povezanih gospodarskih družb leta 2005 z merami središčnosti glede na dostopnost v največji šibko povezani komponenti

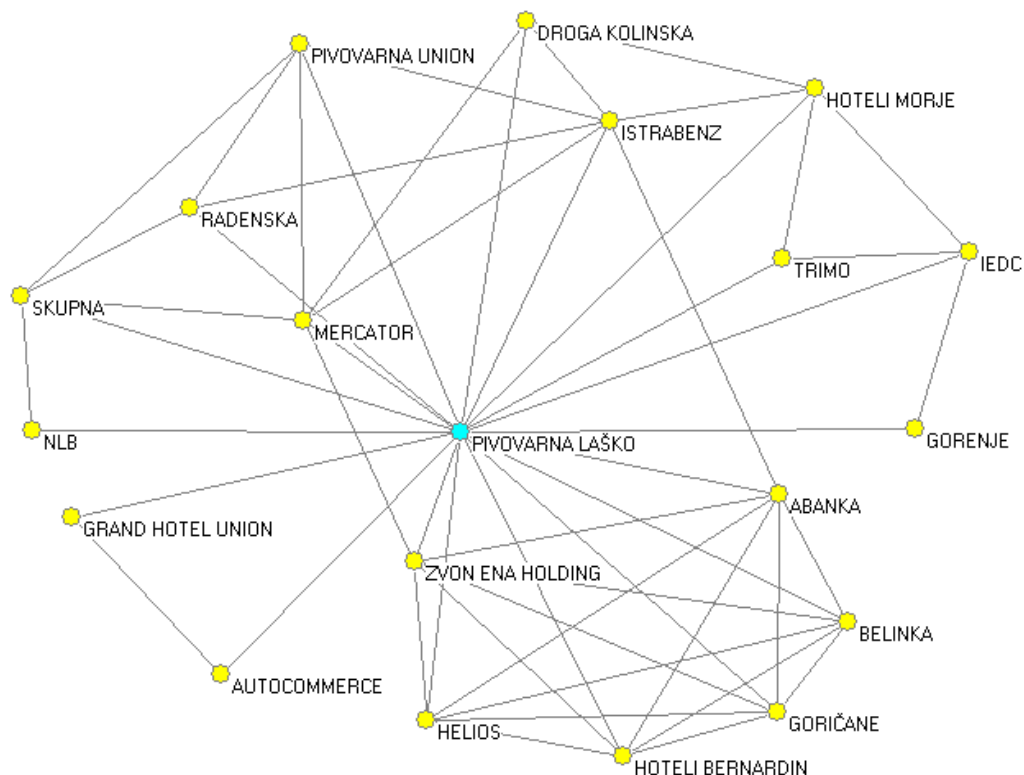
1	0.3992806	Kad
2	0.3847487	NLB
3	0.3840830	Pivovarna Laško
4	0.3801370	Skupna
5	0.3781942	Istrabenz
6	0.3681592	Zavarovalnica Triglav
7	0.3663366	Mercator
8	0.3540670	Abanka
9	0.3540670	Pokojninska družba A
10	0.3523810	Ljubljanska borza
11	0.3468750	Terme Čatež
12	0.3463339	Droga Kolinska
13	0.3457944	Helios
14	0.3441860	Sava
15	0.3436533	Gorenje
16	0.3420647	Infond Holding
17	0.3420647	Pozavarovalnica Sava
18	0.3399694	Mlinotest
19	0.3394495	KD Group
20	0.3384146	Hoteli Bernardin
21	0.3373860	LB Maksima
22	0.3373860	Geodetski zavod
23	0.3373860	Pivovarna Union
24	0.3353474	Grand hotel Union
25	0.3348416	Adriatic Slovenia
26	0.3328336	Merkur
27	0.3323353	Maksima Holding
28	0.3323353	Adria Bank
29	0.3313433	LHB Frankfurt
30	0.3308495	Sod

Slika 10.2: Središča omrežja leta 2005 s Kadom kot najbolj središčno gospodarsko družbo po kriteriju središčnosti glede na dostopnost (en korak oddaljenosti)

Zanimiv je tudi pogled na omrežje gospodarskih družb, povezanih s Pivovarno Laško. Iz slike 11.3 je razvidno, kakšna struktura je bila leta 2005 postavljena okrog Pivovarne Laško. Pivovarna je bila po eni strani tesno povezana s holdingom Zvon Ena, ki je v lasti mariborske nadškofije. Hkrati je bila tesno povezana s skupino Autocommerce, podjetji okrog Istrabenza ter dvema bankama, Abanko in NLB. Na omrežje, vzpostavljeno okrog Pivovarne Laško, lahko gledamo s političnimi očali. Pivovarna Laško je namreč središčna točka neobičajnega omrežja, v katerem se stikajo interesi cerkvene finančne strukture (holding Zvon Ena), največje državne banke (NLB), Istrabenza, ki ga vodi Igor Bavčar, in omrežja okrog Autocommerce, ki gravitira proti Forumu 21, vplivnemu združenju gospodarstvenikov, politikov, znanstvenikov in kulturnikov, ki ga je nekdanji predsednik republike Milan Kučan ustanovil spomladi 2004. Povedano drugače, Pivovarna Laško je točka, ki povezuje na videz nezdružljive kapitalske interese, interese cerkve, državne banke, ki jo posredno upravlja vlada, Bavčarjevega kompleksnega omrežja in omrežja Kučanovega Foruma 21, včasih pikro imenovanega tudi »old boys network«.

Slika 10.3: Pivovarna Laško in njene korporativne povezave leta 2005 (en korak oddaljenosti)

10.3.3 Leto 2006: energetika in povzpetniki

Med letoma 2005 in 2006 se je v središče neusmerjenega omrežja gospodarskih družb, če upoštevamo kriterij središčnosti glede na dostopnost, prebila družba Istrabenz. Ambicija povzpetnikov, da dejansko postanejo oligarhi, je bila s tem za korak bliže uresničitvi. Ob preboju Istrabenza v središče omrežja je zanimivo, da je do tega preboja prišlo v času, ko je zaradi spora Istrabenz zapustil Gorazd Čuk, dolga leta desna roka Igorja Bavčarja in leta 2005 ena najbolj središčnih oseb v omrežju povezanih direktorjev. Čuk je imel leta 2005 status nekakšnega superpovezovalca, vendar njegov umik s funkcij ni prizadel središčnega statusa Istrabenza. Celo obratno, Istrabenz, finančni holding, ki se ukvarja z energetiko, prehrabno industrijo in turizmom, se je prebil v samo središče omrežja.

Istrabenzovo personalno zasedbo si velja ogledati bolj podrobno. Vodenje družbe je leta 2002 prevzel Igor Bavčar, nekdanji minister za notranje zadeve, minister za evropske zadeve in predsednik demokratske stranke ter podpredsednik LDS. Po menjavi oblasti se je Istrabenz znašel ne le v središču omrežja gospodarskih družb, pač pa tudi ambicioznih političnih in poslovnih potez, ob katerih ni bilo povsem jasno, ali je Istrabenz tarča ali izvajalec tveganjih

manevrov. Natančneje, ali igro vodi vladajoča koalicija, ki želi prevzeti popoln nadzor nad Istrabenzom, ali Istrabenz narekuje dnevni red politični oblasti, ali pa Istrabenz v sodelovanju tako z omrežji z leve kot desne politične hemisfere ambiciozno zasleduje svoje kapitalske cilje.

Po eni strani je bila koprška družba prek nadzornega sveta močno vpeta v omrežje politične elite. Božo Predalič, eden od nadzornikov, je bil hkrati generalni sekretar vlade, pomemben član SDS, sokrajan in najtesnejši sodelavec predsednika vlade Janše ter član upravnega odbora Soda. Tomaž Toplak, drugi nadzornik, je ob tem, da je vodil Kad, nadziral še Zavarovalnico Triglav in Abanko. Tako kot Predalič je tudi Toplak izhajal iz kadrovskega bazena največje vladne stranke, SDS. Damjan Mihevc, tretji nadzornik, je v nadzorni svet Istrabenza prišel iz kadrovskega bazena NSi.

Vendar nadzorni svet Istrabenza ni bil pod popolnim nadzorom nove politične elite. Tone Turnšek, četrti nadzornik, je bil dolgoletni direktor Pivovarne Laško, leta 2006 pa nadzornik Pivovarne Laško. V njegovi politični biografiji je zabeležena kandidatura na lokalnih volitvah na listi LDS ter simpatiziranje s Forumom 21. Tudi Janko Kosmina, predsednik nadzornega sveta, pred tem pa dolgoletni direktor Istrabenza, je zaradi simpatiziranja s Forumom 21 uvrščen na levo politično hemisfero. Bojan Korsika, šesti nadzornik, velja za dolgoletnega sodelavca Igorja Bavčarja. Ostali nadzorniki Istrabenza so predstavljali zaposlene, ti pa praviloma podpirajo upravo podjetja.

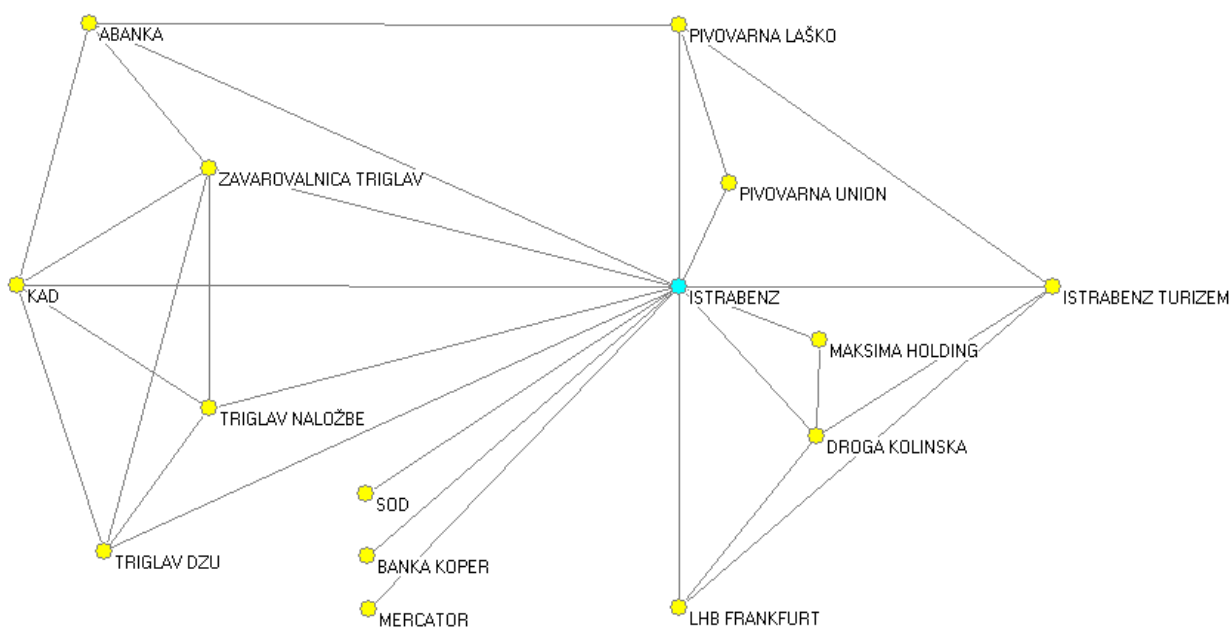
Istrabenz je bil prek članov nadzornega sveta povezan z dvema bankama, Abanko in Banko Koper. Predsednik uprave Istrabenza Bavčar je bil član nadzornega sveta frankfurtske LHB banke, izvršni direktorji in svetovalci Istrabenza pa so nadzirali še nekatere večje družbe, denimo Mercator.

Zdi se, da se je vodstvo Istrabenza drznih projektov lotevalo tudi zaradi nenavadne koalicije, ki se je oblikovala znotraj nadzornega sveta. Povedano drugače: koalicija, oblikovana znotraj nadzornega sveta, je bila vir samozavesti družbe. Gre namreč za koalicijo Kučanovih »old boysov« (Turnšek, Kosmina), tedaj najbolj zanesljivih Janševih »new boysov« (Predalič, Toplak), Bavčarjevih sodelavcev (Korsika, predstavniki zaposlenih v nadzornem svetu) in krščansko-demokratskega poslovnega omrežja (Mihevc).

Zaradi široke koalicije znotraj nadzornega sveta se je vodstvo leta 2005 lotilo drznega vstopa v lastniško strukturo Mercatorja, združitve Droge in Kolinske, leta 2007 pa še bolj drznega vstopa v lastniško strukturo energetske družbe Petrol.

Prav na tej točki, torej ob lastniškem vstopu v Petrol, se je Istrabenzu zalomilo. Ker je Petrol, ena največjih gospodarskih družb v državi, to razumel kot sovražno potezo, je tudi sam Petrol vstopil v lastniško strukturo Istrabenza in do konca leta 2007 pridobil 32 odstotkov delnic Istrabenza. Navzkrižna sovražna vstopa v lastniški strukturi sta finančno izčrpala obe družbi, manjši Istrabenz pa je bil ob tem bolj ranljiv in je po izbruhu finančne krize leta 2008 zašel v globoke težave.

Slika 10.4: Središča omrežja leta 2006 z Istrabenzom kot najbolj središčno gospodarsko družbo po kriteriju središčnosti glede na dostopnost (en korak oddaljenosti)

Oglejmo si še druge značilnosti omrežja gospodarskih družb, kakršno je obstajalo ob koncu leta 2006. Druga najbolj središčna družba ob koncu leta 2006 je bila državna Zavarovalnica Triglav, sledili so Kad, Sava in NLB. Središčnost Kada se je leta 2006 nekoliko znižala; razlog je v tem, da je predsednica Kadovega nadzornega sveta Andrijana Starina Kosem morala odstopiti kot nadzornica v NLB. S tem je bila pretrgana strateška povezava med dvema pomembnima finančnima družbama v državni lasti, torej Kadom in NLB.

Kapital v popolni ali delni državni lasti je leta 2006 še vedno igral izjemno pomembno vlogo. Ob samem središču omrežja so državna Zavarovalnica Triglav, Kad, NLB in pokojninska zavarovalnica Skupna. Vendar je dejstvo, da se je v središču omrežja znašel Istrabenz,

ogrozilo prevlado kapitala v državni lasti. Politična oblast je sicer znotraj Istrabenza imela določene vzvode moči, a ne tako dolgih, da bi lahko v celoti nadzirala poteze koprskega holdinga. Hkrati je Igor Bavčar prek Maksime Holdinga in družbe FB Investicije obvladoval največji lastniški delež Istrabenza.

Tabela 10.4: Omrežje povezanih gospodarskih družb leta 2006 z merami središčnosti glede na dostopnost v največji šibko povezani komponenti

1	0.3680672	Istrabenz
2	0.3631841	Zavarovalnica Triglav
3	0.3625828	Kad
4	0.3596059	Sava
5	0.3566775	NLB
6	0.3543689	Gorenje
7	0.3537964	Skupna
8	0.3509615	Pivovarna Laško
9	0.3481717	Pokojninska družba A
10	0.3443396	Abanka
11	0.3384853	Mercator
12	0.3343511	Terme Čatež
13	0.3303167	KD Group
14	0.3303167	Triglav Naložbe
15	0.3288288	Petrol
16	0.3283358	Sod
17	0.3249258	Helios
18	0.3244444	NFD
19	0.3234860	Probanka
20	0.3234860	Žito
21	0.3220588	Pozavarovalnica Sava
22	0.3206442	Triglav DZU
23	0.3183140	Zvon Ena Holding
24	0.3183140	Droga Kolinska
25	0.3183140	NFD holding
26	0.3178520	NKBM
27	0.3178520	Maksima Holding
28	0.3173913	IEDC
29	0.3169320	Merkur
30	0.3151079	Banka Koper

10.3.4 2009, nova vladajoča koalicija, preboj energetike

Volitve leta 2008 so z zmago nove vladajoče koalicije razmerja moči med gospodarskimi družbami ponovno spremenile. Prva značilnost omrežja, kakršno je obstajalo ob koncu leta 2009, je dejstvo, da je iz samega središča globoko proti periferiji zdrsnila NLB. Razlog za zdrs NLB lahko iščemo v stresnem okolju, v katerem je ob izbruhu finančne krize delovala banka. Hkrati je banka delovala tudi v nepredvidljivem političnem okolju. Februarja 2009 je vodenje NLB prevzel Draško Veselinovič, kar je sprožilo spor znotraj vladajoče koalicije, saj se stranka Zares ni strinjala, da bi Veselinovič kot član širšega vodstva koalicijske LDS

prevzel ključno funkcijo v NLB. Veselinovič je že aprila 2009 ponudil odstop, ki ga je nadzorni svet maja 2009 tudi sprejel. Razlog za odstop pa je bil povezan s kritikami, izrečenimi na račun uprave NLB, ker je ta reprogramirala t.i tajkunsko posojilo Infond Holdingu, četudi je za tovrstno reprogramiranje tedaj veljala izrecna prepoved. Infond Holding je bil tedaj večinski lastnik Pivovarne Laško, prek zapletene verige lastniških povezav pa ga je obvladoval direktor pivovarne Boško Šrot. Po Veselinovičevem odstopu je Božo Jašovič kot novi predsednik uprave NLB funkcijo prevzel šele oktobra 2009.

Druge značilnosti seznama najbolj središčnih gospodarskih družb za leto 2009 po kriteriju središčnosti glede na dostopnost je dejstvo, da se je v središču omrežja znašla energetska družba Petrol. Omenili smo že, da se je Petrol leta 2007 znašel v navzkrižnem prevzemnem spopadu z Istrabenzom in da je Istrabenzov napad ob visokih izgubah odbil.

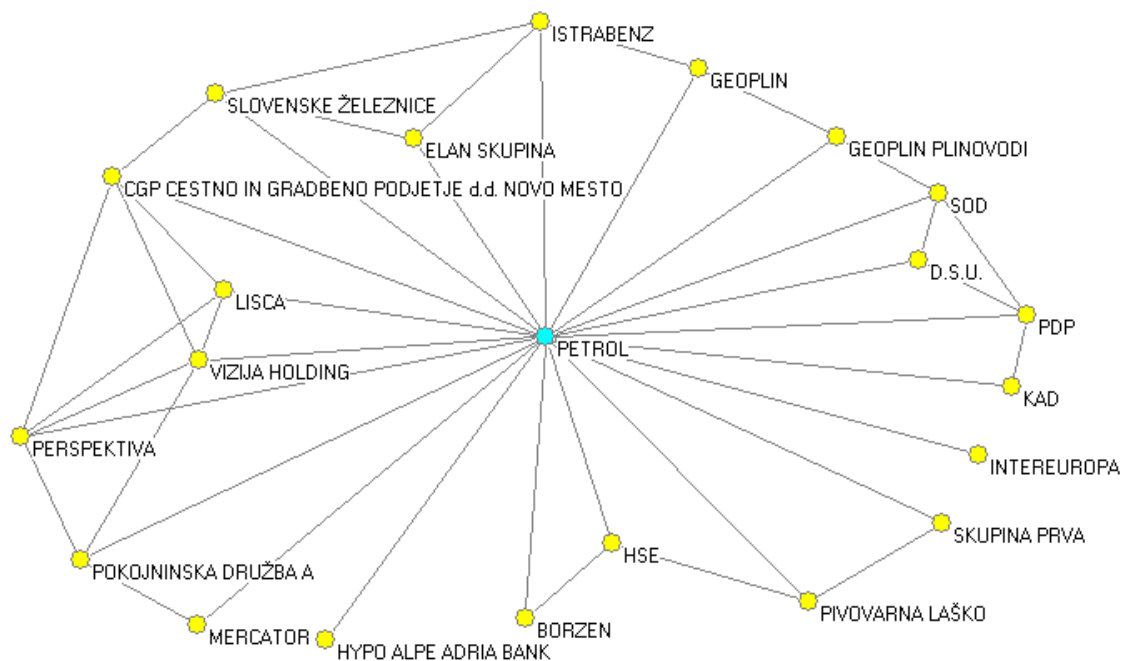
Razlog za preboj proti središču leži v dejstvu, da je Petrol aprila 2009 dobil nov nadzorni svet, sestavljen iz zelo vplivnih in že pred vstopom v nadzorni svet ene največjih gospodarskih družb v državi močno povezanih akterjev. Tako kot je imel izjemno močan nadzorni svet leta 2006 Istrabenz, je imel leta 2009 močne igralce v nadzornem svetu Petrol. Hkrati je bil eden od članov Petrolove uprave izvoljen v nadzorni svet Kada, predsednik uprave Petrola Svetelšek pa je kot nadzornik deloval še v pokojninski zavarovalnici Prva ter v Pivovarni Laško.

Kljub dejstvu, da je iz središča omrežja izpadla NLB, lahko ugotovimo, da pomen družb v delni ali popolni državni lasti v omrežju ostaja visok. Ob Kadu in Sodu, ki se je v času nove vlade vrnil proti središču omrežja, je v središču še novoustanovljena družba v državni lasti PDP (Posebna družba za poslovno svetovanje), Zavarovalnica Triglav, ob samem središču pa so leta 2009 tudi Slovenske železnice.

Tabela 10.5: Omrežje povezanih gospodarskih družb leta 2009 z merami središčnosti glede na dostopnost v največji šibko povezani komponenti

1	0.3538462	Petrol
2	0.3393443	Pokojninska Družba A
3	0.3296178	Kad
4	0.3249608	Sava
5	0.3174847	Zavarovalnica Triglav
6	0.3169985	PDP
7	0.3066667	Istrabenz
8	0.2987013	Sod
9	0.2957143	Mercator
10	0.2948718	Slovenske železnice
11	0.2932011	Elan Skupina
12	0.2903226	Pozavarovalnica Sava
13	0.2891061	Terme Olimia
14	0.2887029	Abanka
15	0.2859116	Skupna
16	0.2847318	Perspektiva
17	0.2847318	Vizija Holding
18	0.2843407	NFD Holding
19	0.2839506	Pivovarna Laško
20	0.2827869	Skupina Prva
21	0.2820163	NKBM
22	0.2820163	IEDC
23	0.2812500	D.S.U.
24	0.2812500	Ljubljanske mlekarne
25	0.2808684	Intereuropa
26	0.2808684	NLB
27	0.2797297	HSE
28	0.2789757	Finetol
29	0.2774799	Gorenjska banka
30	0.2752660	Geoplin

Slika 10.5: Središča omrežja leta 2009 s Petrolom kot najbolj središčno gospodarsko družbo po kriteriju središčnosti glede na dostopnost (en korak oddaljenosti)

10.3.5 Povzetek obdobja 2004 – 2009: ali obstajajo konstante?

Povzemimo dinamiko sprememb v omrežju povezanih gospodarskih družb v petletnem obdobju. Hipoteza, da bo omrežje povezanih gospodarskih družb ne glede na morebitne personalne spremembe ostalo relativno stabilno, se je izkazala le za delno točno. Precejšnjo mero stabilnosti smo, ne glede na dva vala kadrovske spremembe, zaznali pri dveh družbah v državni lasti, Kadu in Zavarovalnici Triglav. Dve družbi v delni ali popolni državni lasti, ki sta bili leta 2004 v središču omrežja, pa sta strukturno moč izgubili. Sod je iz središča izpade takoj po menjavi oblasti, ko so nadzor nad družbo prevzeli kadri šibkejše koalicijske stranke, NSi, proti središču omrežja pa se je vrnil v obdobju nove vladajoče koalicije. NLB je proti obrobju zdrsnila po menjavi oblast leta 2008, ko se je najprej znašla v središču koalicijskega spora zaradi t.i. tajkunskih posojil, hkrati pa so banko pretresale še kadrovske zamenjave.

Še bistveno bolj dramatičen zdrs proti obrobju smo opazili pri frankfurtski banki LHB, ki je v preteklosti veljala za strateško vozlišče (tudi dvomljivih) finančnih operacij. Ko je z izbruhom finančne krize postalo jasno, da je frankfurtska LHB v izjemno slabem stanju, je nekdanje strateško vozlišče postalo periferna finančna institucija.

Relativno stabilnost v središču omrežja lahko zaznamo pri Mercatorju in kranjski Savi. Ob tem opozarjamo, da je v Savi do večjih kadrovskih sprememb prišlo leta 2011. Stabilno umeščenost v središče omrežja lahko zaznamo tudi pri Pokojninski družbi A. Pokojninska družba, ki ima najbolj številčen nadzorni svet v Sloveniji, je pomembna arena srečevanj ključnih slovenskih gospodarstvenikov, val kadrovskih sprememb pa je pokojninsko družbo le oplazil, ni pa spremenil konfiguracije razmerij moči, v katero je Pokojninska družba A vpeta.

Posebej zanimivo je vprašanje, ali lahko ob pomoči metodologije, ki jo ponuja analiza socialnih omrežij, zaznamo tektonske premike, ki jih v publicističnem jeziku označujemo z besedo »tajkunizacija«. Leta 2005 in 2006 smo zaznali, da sta se dve družbi, ki sta bili sredi megalomanskih kapitalskih manevrov in poskusov managerskih prevzemov, Pivovarna Laško in Istrabenz, prebili tik ob center ali celo v strogo središče omrežja povezanih gospodarskih družb. Zdi se, da je prav umeščenost v središče omrežja, kar je povezano s strukturno močjo družb, Pivovarni Laško in Istrabenzu dvigovalo samozavest za megalomanske kapitalске manevre.

Zanimivo je, da se je v obdobju 2004-2009 novomeška Krka precej oddaljila od središča omrežja. Za to obdobje je namreč značilen pomemben vzpon novomeške farmacevtske družbe. Ta vzpon se je zgodil ne glede na obrobni položaj v omrežju povezanih gospodarskih družb. Zdi se, da se je Krka v tem obdobju odločila za generično rast, ne pa za tvegane kapitalске manevre ali igro moči v omrežju ekonomske elite.

Če bi veljal Paretov kriterij, da elito sestavljajo tisti z najvišjimi vrlinami, bi morala biti Krka pri vrhu. Zdi se, da je korelacija med vrlinami in strukturno močjo nizka.

Tabela 10.6: Lestvica središčnosti gospodarskih družb glede na dostopnost leta 2004 in umeščenost na lestvici v letih 2005, 2006 in 2009

2004	2005	2006	2009	
1	30	16	8	Sod
2	6	2	5	Zavarovalnica Triglav
3	1	3	3	Kad
4	14	4	4	Sava
5	2	5	26	NLB
6	15	6	57	Gorenje
7	9	9	2	Pokojninska družba A
8	11	12	185	Terme Čatež
9	4	7	15	Skupna
10	40	50	47	Banka Celje
11	42	15	1	Petrol
12	32	20	156	Žito
13	3	8	19	Pivovarna Laško
14	31	28	22	IEDC
15	26	29	100	Merkur
16	69	46	120	Krka
17	7	11	9	Mercator
18	12 ¹⁵	24	107	Kolinska
19	199	206	49	Casino Portorož
20	46	26	21	NKBM
21	5	1	7	Istrabenz
22				Triglav Steber 1
23	21			LB Maksima
24	29	31	106	LHB Frankfurt
25	84	22	63	Triglav DZU
26	17	20	12	Pozavarovalnica Sava
27	81	75	31	Iskra Avtoelektrika
28	13	17	70	Helios
29	18	32	163	Mlinotest
30	80			NFD DZU

¹⁵ Leta 2005 je prišlo so spojitve Kolinske in Droge v enotno družbo Droga-Kolinska

11 Jedro, notranji krog omrežja

Ko govorimo o središču omrežja, lahko središče opišemo kot točko, torej v tem delu analize kot gospodarsko družbo. Središče omrežja pa lahko opišemo tudi kot strukturo – »kot koordiniran, notranje povezan, kompleksen sistem« (Jambreč 2001). Ali lahko obstoj takšnega koordiniranega, notranje povezanega sistema dokažemo ob pomoči orodij, ki jih ponuja analiza socialnih omrežij? Koncept jeder, ki ga ponuja analiza socialnih omrežij, se ukvarja prav s koordiniranimi, notranje povezanimi »sistemi«.

Jedra so najbolj kohezivni deli omrežja. Lahko jih razumemo kot podomrežja, v katera se enote iz omrežja uvrščajo glede na kriterij povezanosti z ostalimi enotami iz tega podomrežja. N-jedro je podomrežje, v katerem so vse enote z ostalimi povezane vsaj z n povezavami (glej De Nooy, Mrvar in Batagelj 2005, 70-71).

Najbolj zgoščena jedra lahko razumemo kot empirični ekvivalent »notranjega kroga« (Useem, 1984) omrežja povezanih gospodarskih družb, torej kot tisti del, ki lahko zaradi visoke stopnje kohezivnosti, medsebojnih komunikacijskih kanalov, visokega organizacijskega potenciala, dostopa do politike in medijev, artikulira interese kapitala kot celote, ne pa zgolj interesov posamičnih gospodarskih družb.

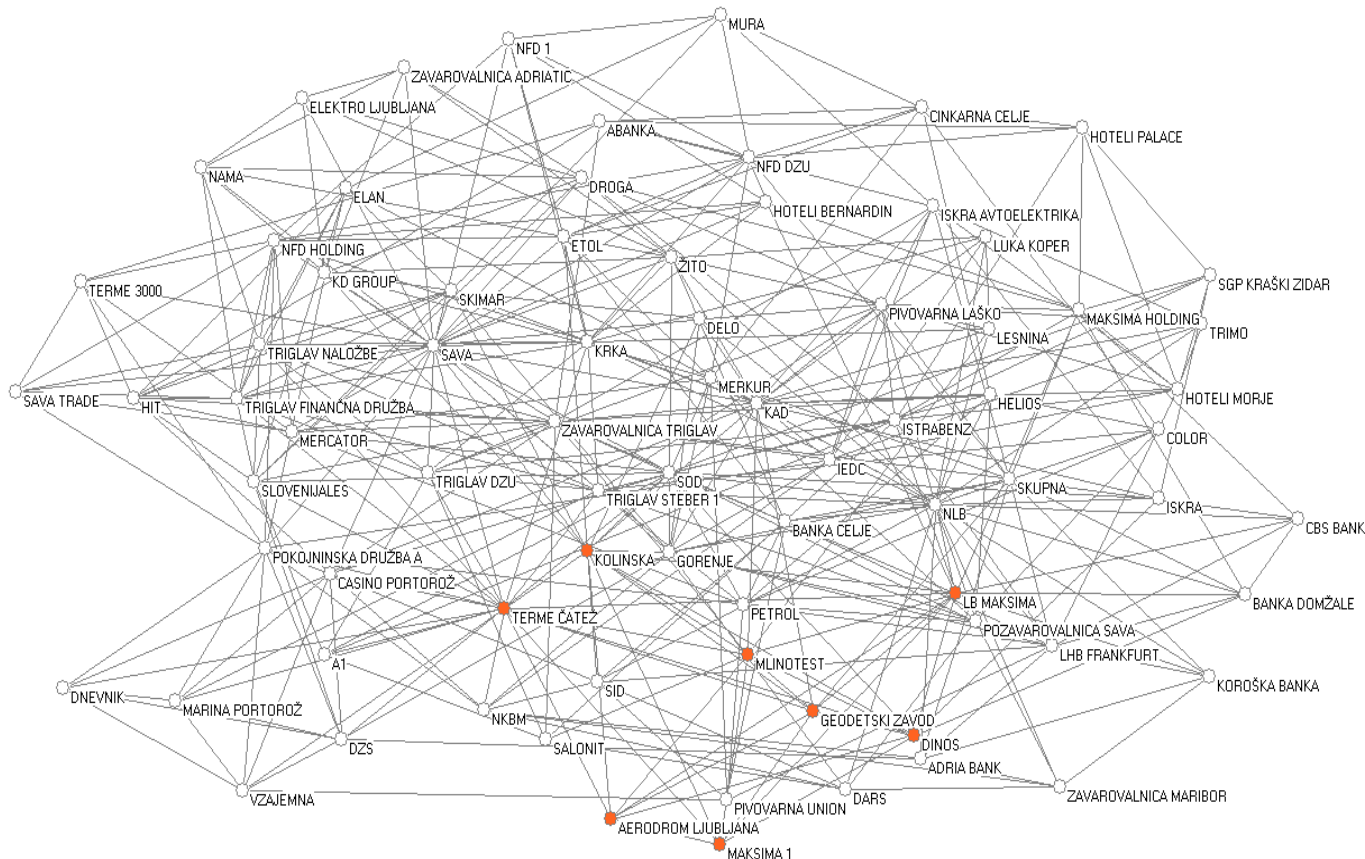
11.1 2004, obsežno kohezivno jedro

Tako kot je omrežje leta 2004 najbolj gosto, je tudi jedro omrežja največje in najgosteje prepredeno. Leta 2004 govorimo o 7-jedru in 6-jedru, saj znotraj celotnega omrežja gospodarskih družb obstaja niz enot, ki so medsebojno povezane vsaj s sedmimi povezavami, glavnina pa je medsebojno povezana vsaj s šestimi povezavami. Pomemben del gospodarskih družb, ki so v delni ali popolni državni lasti (z izjemo Telekoma, Mobitela, Pošte Slovenije, Slovenskih železnic, Slovenskih železarn, Eles in HSE) je uvrščenih v najbolj koheziven del omrežja.

Najbolj kohezivni del omrežja šteje 78 enot. V 6-jedru je torej 78 enot, v 7-jedru pa ostane 8 enot. Zanimivo pa je, da je v tem najbolj kohezivnem delu omrežja kar deset od dvanajstih gospodarskih družb, ki jih je naštel Jambreč, ko je bolj ali manj intuitivno našteval dele

»koordiniranega, notranje povezanega sistema«. Z Jambrekevega seznama v empirično zaznanem »notranje povezanem sistemu« ni Leka (ki je leta 2002 s prijateljskim prevzemom postal del skupine Sandoz) in Telekom. Je pa »notranji krog«, kot ga lahko rekonstruiramo ob pomoči orodij, ki jih ponuja analiza socialnih omrežij, obsežnejši od intuitivnih zaznav.

Slika 11.1: 7-jedro in 6-jedro omrežja leta 2004, sestavljeno iz 78 enot

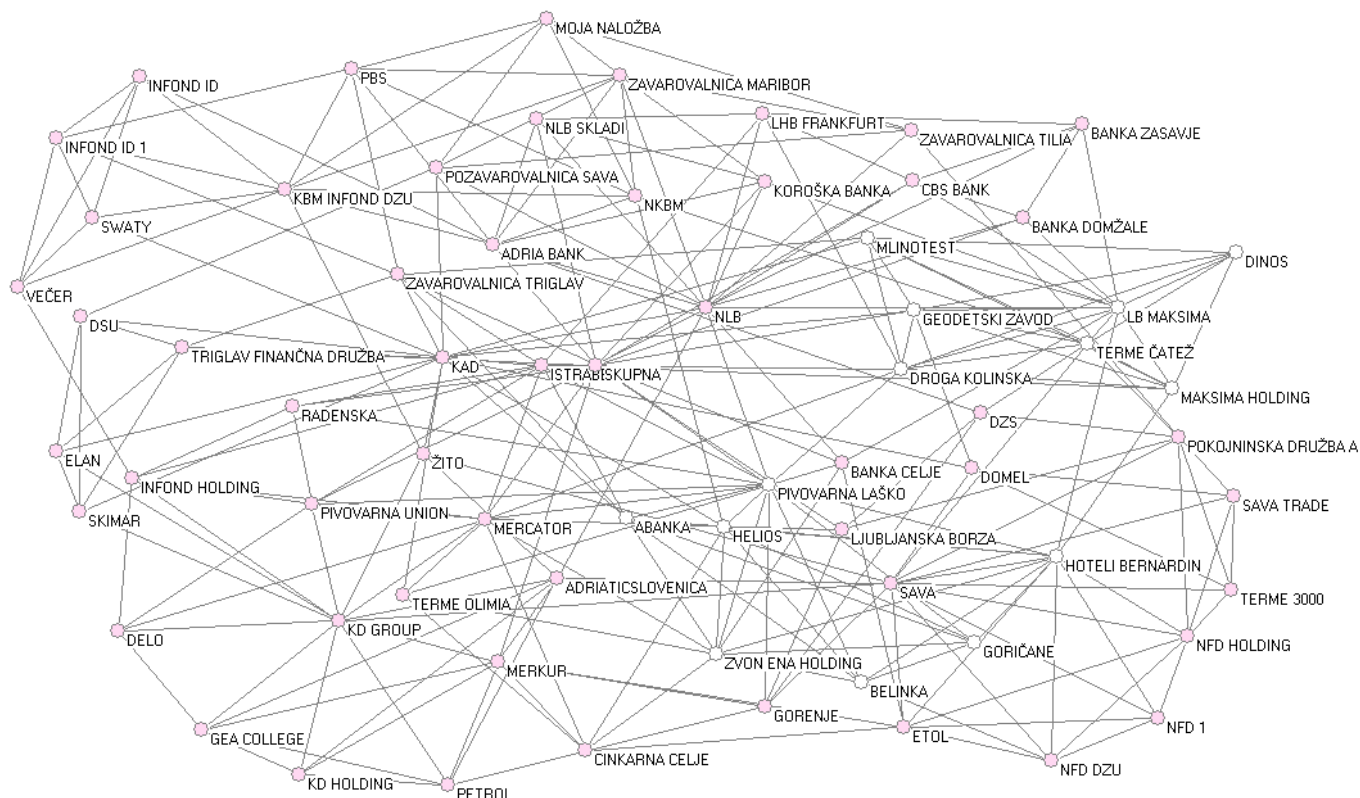

11.2 2005, prepolovitev jedra

Leta 2005 je najbolj koheziven del omrežja v primerjavi z letom 2004 manjši in manj gost. Najgostejši del omrežja je 6-jedro, torej del, v katerem je vsaka enota povezana vsaj s šestimi drugimi, sicer pa glavnino predstavlja 5-jedro. V tej zgostitvi je 68 enot; v samem 6-jedru je 14 enot.

Tudi v letu 2005 v notranjem krogu ostajajo nekatere družbe, ki jih je omenil Peter Jambreč; hkrati pa sta ob Leku in Telekomu, ki tudi leta 2004 nista sodila v trdo jedro omrežja povezanih gospodarskih družb, iz tega dela omrežja izpadli še Krka in Luka Koper.

Slika 111.2: 6-jedro in 5-jedro omrežja leta 2005, sestavljeno iz 68 enot

11.3 2006: nadaljevanje redčenja jedra

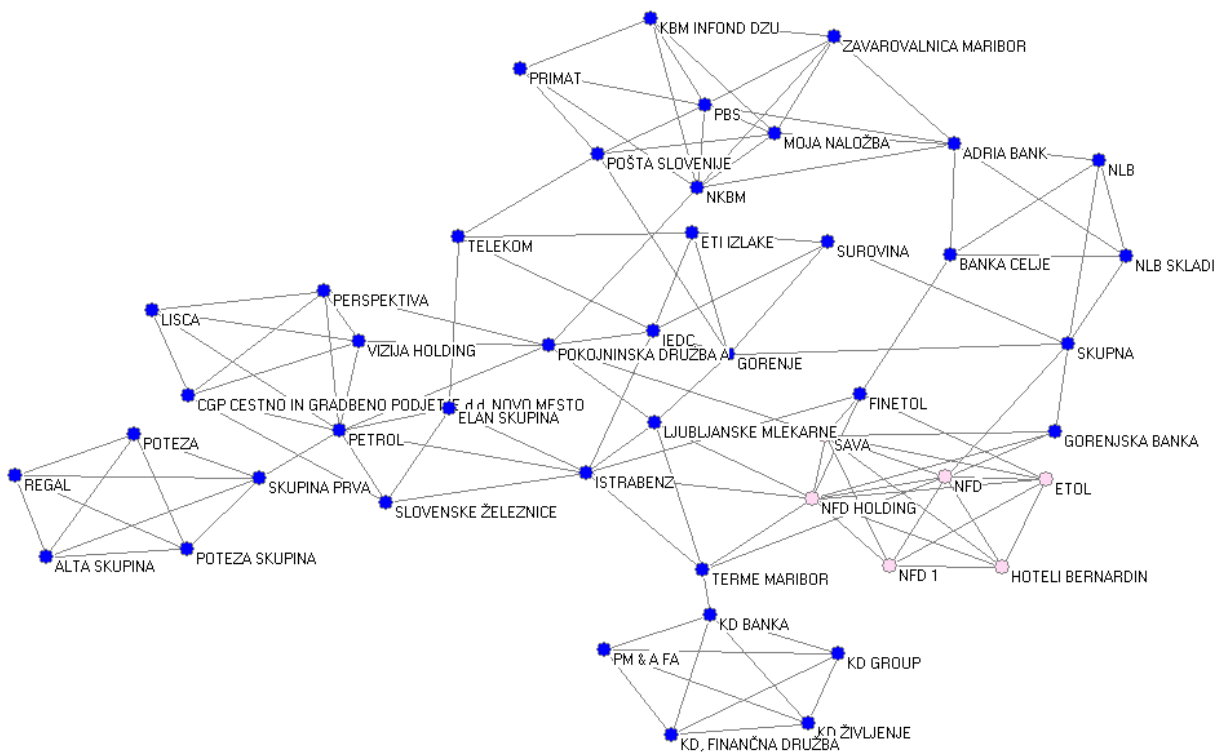
Leta 2006 se je proces redčenja povezav znotraj notranjega kroga povezanih gospodarskih družb nadaljeval. Če smo leta 2004 govorili o 7-jedru in 6-jedru, lahko leta 2006 govorimo le še o 5-jedru in 4-jedru. Z drugimi besedami: »notranje povezan sistem« je bil leta 2004 integriran s šestimi ali sedmimi vezmi, leta 2006 pa le še s štirimi ali petimi povezavami. S tem, ko se redči gostota povezav znotraj omrežja povezanih gospodarskih družb, se zmanjšuje tudi koordiniranost sistema, socialni kapital najbolj povezanih družb in ljudi, ki jih vodijo, je manjši, posledično pa je upadla tudi moč trdega jedra povezanih gospodarskih družb.

V 5-jedru omrežja povezanih gospodarskih družb je bilo leta 2006 22 podjetij, v 4-jedru pa jih je bilo 99.

Južna (Perspektiva, Vizija, CGP Novo mesto, Lisca), peto skupino pa finančne družbe Alta, Poteza in pokojninska zavarovalnica Prva.

V jedru so štiri pokojninske zavarovalnice – Skupna, Pokojninska družba A, skupina Prva in Moja naložba. Hkrati pa v jedru ni nekaterih družb, ki so tradicionalno zasedale položaj v samem središču omrežja; manjkajo Kad, Sod in Zavarovalnica Triglav. Zato pa sta v jedru Petrol in Istrabenz.

Slika 111.4: 5-jedro in 4-jedro omrežja leta 2009, sestavljeno iz 46 enot

Zgolj z analizo omrežja povezanih gospodarskih družb pa ne moremo natančneje razumeti, kakšne so bile ambicije politične oblasti v omrežju ekonomske moči. Šele analize, ki bodo izvedene v nadaljevanju, ko se bomo lotili omrežij povezanih direktorjev, torej fizičnih oseb,

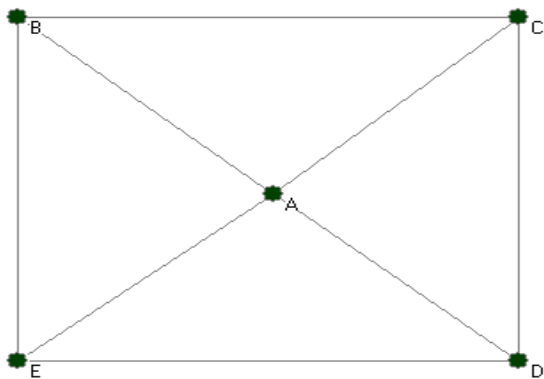
bodo pomagale odgovoriti na vprašanje, kakšne ambicije je imela vladajoča koalicija z gospodarstvom.

12 Središčnost glede na vmesnost

Mere središčnosti so kazalec strukturne moči posamezne enote. Vendar je narava moči najbolj središčnih enot lahko drugačna. Do zdaj smo se ukvarjali z močjo, ki izhaja iz dejstva, da so ostale enote določeni točki čim bližje. Moč je v tem, da je pot iz točke A do katerekoli druge točke v omrežju čim krajša. Bližje kot so ti vse ostale enote, močnejši si.

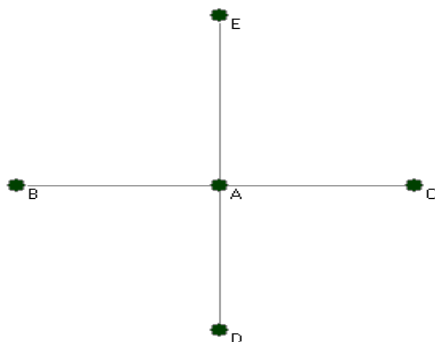
Ilustrirajmo: enota A na sliki 12.1 je najmočnejša, ker vse ostale točke doseže v enem koraku. Če hoče točka B doseči točko D, jo lahko doseže v dveh korakih. Torej lahko z točko D komunicira le prek posrednika. Res pa je, da lahko točki B in D komunicirata prek treh posrednikov – torej prek najbolj središčne točke, točke A, ali pa prek točk E in C. Strukturna moč točke A v tem primeru izhaja predvsem iz dejstva, da je vsem ostalim točkam najbližja, hkrati pa točka A ne more onemogočiti komunikacije med ostalimi točkami.

Slika 12.1: Središčnost glede na vmesnost in središčnost glede na dostopnost

Oglejmo si še drugo možnost – predstavljena je na sliki 12.2.

Slika 12.2: Središčnost glede na vmesnost in središčnost glede na dostopnost

V tem primeru točka A ni najmočnejša zgolj zato, ker je najbolj središčna glede na dostopnost do ostalih točk. Ponovimo – najbolj dostopna je zato, ker vse ostale točke doseže v enem

koraku. Najmočnejša je tudi zato, ker je najbolj vmesna. Točke B, C, D in E lahko medsebojno komunicirajo zgolj prek posrednice, prek točke A. Moč točke A torej ni zgolj v tem, da je od vseh ostalih točk oddaljena le en korak, pač pa je najmočnejša tudi zato, ker je umeščena med pare vseh preostalih točk.

Predstavljajmo si, da so točke A, B, C, D in E korporacije, ki nastopajo na trgu. Med seboj so sicer povezane, kar kaže na določeno stopnjo sodelovanja. Ker pa nastopajo na trgu, so tudi v medsebojnih konkurenčnih odnosih.

Če so korporacije med seboj povezane na način, kot je predstavljen v sliki 14, je prednost korporacije A pomembna, saj je najbližja vsem ostalim korporacijam. Njena moč temelji na dejstvu, da je od vseh ostalih korporacij oddaljena le en korak, ostale korporacije pa so v povprečju medsebojno bolj oddaljene.

Če pa so korporacije med seboj povezane na način, kot je predstavljen na sliki 15, prednost korporacije A ni zgolj v dejstvu, da je najbližje vsem ostalim. Njena bistvena prednost je predvsem v tem, da ostale korporacije med seboj ne sodelujejo. Gre za strukturo, ki jo lahko opišemo z besedami »Divide et impera« – deli in vladaj. Ali bolj natančno: strukturna moč korporacije A je predvsem v tem, da nobena od ostalih korporacij med seboj ne sodeluje. Vladarska vloga korporacije A je predvsem v tem, da so vse ostale korporacije med seboj razdeljene, nepovezane. Korporacija A torej ni zgolj najbolj središčna glede na oddaljenost do ostalih korporacij, pač pa je tudi najbolj vmesna. Je natanko na sredini komunikacijskih poti med ostalimi pari točk.

Mera središčnosti glede na vmesnost nam torej veliko pove o svetu, za katerega je značilno načelo »Divide et impera«. Če se mera središčnosti glede na dostopnost ukvarja z vprašanjem, kako oddaljena je posamezna točka v omrežju od drugih točk, se mera središčnosti glede na vmesnost ukvarja z vprašanjem, katere točke ležijo na najkrajših poteh med pari točk (glej De Nooy, Mrvar in Batagelj 2005, 131). Točke z visoko mero središčnosti glede na vmesnost imajo nadzor nad pretokom komunikacij in informacij med pari enot. Ker so informacije eden od virov moči posameznikov in gospodarskih družb, je nadzor informacijskih in komunikacijskih tokov pomemben kazalec moči posamezne točke, v konkretnem primeru gospodarske družbe.

V nadaljevanju se torej ukvarjamo z vprašanjem, katere slovenske gospodarske družbe so najbolj središčne, ko gre za vmesnost. Katere gospodarske družbe so postavljene na točkah, prek katerih tečejo najkrajše komunikacijske poti med ostalimi pari enot?

12.1 2004: premoč finančnih družb

Ko merimo središčnost glede na vmesnost, leta 2004 v centru omrežja najdemo Pokojninsko družbo A. Za vse pokojninske družbe je značilno, da so njihovi nadzorni sveti med bolj številčnimi, zato že to dejstvo postavlja pokojninske zavarovalnice v središče omrežja gospodarskih družb. Analiza središča korporativnega omrežja, ko merimo središčnost glede na vmesnost, pa pokaže, da center zasedajo predvsem finančne družbe. Med prvimi sedmimi najbolj središčnimi družbami sta dve pokojninski zavarovalnici, dve banki, paradržavna finančna sklada in klasična zavarovalnica. Tudi Sava, osma najbolj središčna družba, je predvsem finančna družba s pomembnimi naložbami v gumarstvu in turizmu. Enako velja za Istrabenz, finančno družbo z naložbami v turizmu, energetiki in prehranski industriji. Terme Čatež so edina družba v prvi deseterici, ki se ukvarja s turizmom.

Tabela 12.1: Središčnost gospodarskih družb glede na vmesnost leta 2004

1	0.0998869	Pokojninska družba A
2	0.0976418	Sod
3	0.0888729	Kad
4	0.0796075	NLB
5	0.0711821	Zavarovalnica Triglav
6	0.0515631	Banka Celje
7	0.0477935	Skupna
8	0.0455409	Sava
9	0.0444645	Terme Čatež
10	0.0441811	Istrabenz
11	0.0409395	Gorenje
12	0.0362975	KDD
13	0.0318952	Mercator
14	0.0315321	Banka Koper
15	0.0314829	Petrol
16	0.0301739	Steklarna Hrastnik
17	0.0289540	NKBM
18	0.0276855	IEDC
19	0.0274964	Merkur
20	0.0274264	Pivovarna Union
21	0.0254906	Abanka
22	0.0249325	LHB Frankfurt
23	0.0244922	Intereuropa
24	0.0237385	Iskra avtoelektrika
25	0.0235570	Pivovarna Laško
26	0.0221958	Paloma
27	0.0217437	NFD DZU
28	0.0214304	Kolinska
29	0.0214227	LB Maksima
30	0.0213378	Salonit

12.2 2005: nadaljevanje premoči finančnih družb

Če nas v omrežju zanimajo najbolj središčne družbe glede na vmesnost, ugotovimo, da je upoštevajoč ta kriterij korporativno omrežje relativno stabilno. Iz središča je proti robu zdrsnila le Banka Celje, med najbolj središčnimi pa so spet finančne družbe. Med desetimi najbolj središčnimi je osem finančnih družb. Omenili smo že, da je tudi Istrabenz, druga najbolj središčna družba, investicijski holding. Pivovarna Laško deklarativno sicer sodi med industrijske družbe, ki proizvajajo pijačo, vendar je imela leta 2005 hkrati tudi velike investicijske ambicije.

Tako za leto 2004 kot za leto 2005 velja, da so finančne družbe v popolni ali delni državni lasti (Kad, Sod, NLB, Zavarovalnica Triglav) v samem središču ali tik ob njem. Ob dveh pokojninskih zavarovalnicah sta se leta 2005 proti središču pomaknili še dve manjši banki, Probanka in Banka Koper.

Tudi s kriterijem središčnosti glede na vmesnost lahko zaznamo, da sta družbi Istrabenz in Pivovarna Laško, ki sta v tem obdobju prednjačili v tveganih in ambicioznih kapitalskih transakcijah, v omrežje umeščeni na način, ki jima zagotavlja pomembne prednosti, saj nadzirata pomemben del komunikacijskih tokov med ostalimi družbami.

Tabela 12.2: Središčnost gospodarskih družb glede na vmesnost leta 2005

1	0.1091025	Kad
2	0.0906466	Istrabenz
3	0.0874906	Pokojninska družba A
4	0.0872125	NLB
5	0.0744169	Skupna
6	0.0688025	Zavarovalnica Triglav
7	0.0672176	Sod
8	0.0602050	Probanka
9	0.0546438	Banka Koper
10	0.0532052	Pivovarna Laško
11	0.0502923	Ljubljanska borza
12	0.0456919	Gorenje
13	0.0415976	Sava
14	0.0414922	Terme Čatež
15	0.0368462	Abanka
16	0.0363162	Petrol
17	0.0331615	Adriatic Slovenica
18	0.0309942	HSE
19	0.0308589	Perutnina Ptuj
20	0.0307516	Fotona
21	0.0306350	IEDC
22	0.0302238	Mercator
23	0.0299969	KD Group
24	0.0264171	LHB Frankfurt
25	0.0258665	Pozavarovalnica Sava
26	0.0252360	Mlinotest
27	0.0232425	Jadran Sežana
28	0.0228423	NKBM
29	0.0223643	DZS
30	0.0214692	Infond Holding

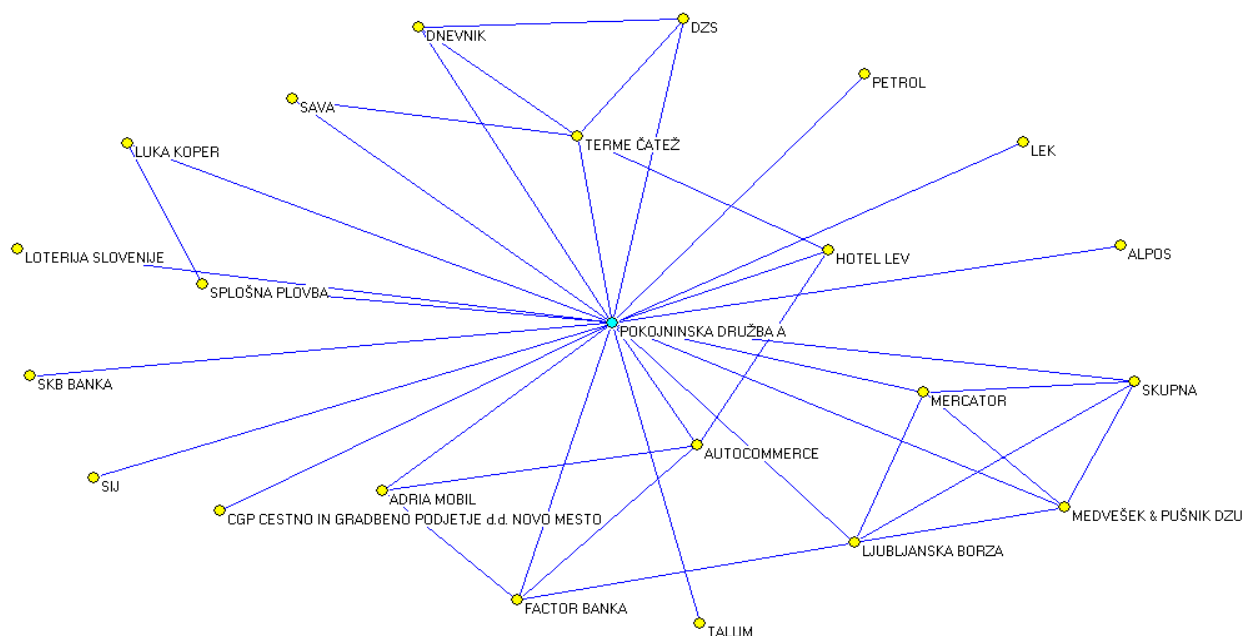
12.3 2006: relativna stabilnost središča

Tudi leta 2006 je korporativno omrežje, če iščemo najbolj vmesne družbe, ostalo relativno stabilno. Ob dveh najbolj središčnih pokojninskih družbah so v centru še štiri banke (NLB, Probanka, Abanka in Banka Koper), dva investicijska holdinga (Sava in Istrabenz), Zavarovalnica Triglav in paradržavna Kapitalska družba. Središče omrežja spet zasedajo finančne družbe, zlasti družbe v popolni ali delni državni lasti. Le paradržavni Sod se je nekoliko oddaljil od središča omrežja.

Tabela 12.3: Središčnost gospodarskih družb glede na vmesnost leta 2006

1	0.1478180	Pokojninska družba A
2	0.1090064	Skupna
3	0.0920242	NLB
4	0.0896581	Zavarovalnica Triglav
5	0.0888232	Kad
6	0.0721647	Probanka
7	0.0696548	Abanka
8	0.0677030	Sava
9	0.0644915	Istrabenz
10	0.0613216	Banka Koper
11	0.0577665	Terme Čatež
12	0.0559300	Gorenje
13	0.0497416	Pivovarna Laško
14	0.0492156	Sod
15	0.0455935	NFD Holding
16	0.0408245	Petrol
17	0.0401682	NFD
18	0.0361804	KD Group
19	0.0341644	Ljubljanska borza
20	0.0320911	Primorski skladi
21	0.0315426	Luka Koper
22	0.0273610	Banka Celje
23	0.0269583	NKBM
24	0.0242424	Jadran Sežana
25	0.0238615	LHB Frankfurt
26	0.0233835	KDD
27	0.0226512	Triglav Naložbe
28	0.0219363	Mlinotest
29	0.0213863	Mladinska knjiga Založba
30	0.0210686	Zvon Ena Holding

Slika 12.3: Pokojninska družba A kot najbolj središčna družba po kriteriju središčnosti glede na vmesnost (en korak oddaljenosti)

12.4 2009: energetika v središču

Omenili smo že, da je Petrol leta 2009 najbolj središčna gospodarska družba, ko gre za mero središčnosti glede na dostopnost. Tudi ko gre za središčnost glede na vmesnost, je v središču Petrol. Sicer pa je med letoma 2006 in 2009 prišlo še do nekaterih sprememb. Pokojninska družba Skupna, ki so jo ustanovile NLB, Zavarovalnica Triglav in Gorenjska banka, je zdrsnila iz samega središča, zato pa se je centru približala pokojninska zavarovalnica Prva. Ob državni Zavarovalnici Triglav je mesto v centru zasedla še Pozavarovalnica Sava v delni državni lasti.

Dominacija državnih ali delno državnih finančnih družb je manj izrazita kot leta 2004, 2005 ali 2006. Paradržavni Sod se je še nekoliko oddaljil od središča, v samem središču pa je prvič nefinančna družba, Petrol. Istrabenz kot Petrolov izzivalec v letih 2005 in 2006 je po finančni krizi zdrsnil iz središča. Enako velja za Pivovarno Laško. Zato pa se je središču približala še ena energetska družba, Holding slovenskih elektrarn, ki je v državni lasti.

Tabela 12.4: Središčnost gospodarskih družb glede na vmesnost leta 2009

1	0.2186002	Petrol
2	0.1344363	Pokojninska družba A
3	0.0960502	Skupina Prva
4	0.0950521	Kad
5	0.0881096	Sava
6	0.0821618	Abanka
7	0.0758237	NLB
8	0.0758100	Zavarovalnica Triglav
9	0.0585379	PDP
10	0.0565620	Pozavarovalnica Sava
11	0.0428089	Probanka
12	0.0402747	HSE
13	0.0398395	Alta Skupina
14	0.0393757	Hit
15	0.0378024	Istrabenz
16	0.0377871	Pivovarna Laško
17	0.0369263	Mercator
18	0.0365483	Sod
19	0.0329764	Hit Šentilj
20	0.0288145	Iskra Avtoelektrika
21	0.0285772	Skupna
22	0.0279830	Banka Celje
23	0.0278531	Terme Olimia
24	0.0269914	NKBM
25	0.0265117	Dnevnik
26	0.0265117	Fotona
27	0.0256860	Mladinska knjiga Založba
28	0.0253544	Trimo
29	0.0247920	Intereuropa
30	0.0237876	Casino Portorož

13 Neusmerjeno omrežje povezanih direktorjev v Sloveniji

Analiza omrežja povezanih gospodarskih družb sama po sebi o spremembi v omrežju ekonomske elite ne pove dovolj. Ob analizi elit se namreč ne moremo izogniti fizičnim osebam, ki zasedajo pomembne položaje. Zato gospodarske družbe lahko razumemo tudi kot okvir, znotraj katerega delujejo posamezniki, ki zasedajo elitne funkcije. V tem primeru so institucije nekakšne gostiteljice fizičnih oseb, ki zasedajo elitne položaje.

Če družbo razumemo kot omrežje med seboj povezanih fizičnih oseb in če nas zanima izsek omrežja družbene elite, ki obvladuje polje blagovne produkcije, so spremembe v personalni sestavi središča omrežja ekonomske elite ključnega pomena. Spremembe v personalni sestavi omrežja povezanih direktorjev so bolj zgovorne od spremembe v omrežju povezanih gospodarskih družb.

Analiza središčnosti omrežja povezanih gospodarskih družb je sicer razkrila izjemen pomen finančnih družb v popolni ali pretežni državni lasti, pokojninskih zavarovalnic v zasebni in delni državni lasti, nakazala je na pomen energetskih gospodarskih družb ter na ambicijo nekaterih zasebnih družb – Istrabenza in Pivovarne Laško – da se prebijejo v samo središče omrežja. Analiza sprememb v omrežju povezanih direktorjev, torej personalnem omrežju, pa ne govori zgolj o tem, da se je direktor določene korporacije približal središču ali se od njega oddaljil, pač pa nam ta analiza omogoča tudi oceno, kakšne lastnosti posamezne osebe predstavljajo optimalno kombinacijo za pot proti središču omrežja, kakšne lastnosti pa delujejo kot centrifugalna sila, torej kot sila, ki posamezno osebo oddaljuje od središča. Lastnosti, ki določajo, ali se bo neka oseba podala na pot proti središču omrežja ali pa bo letela na rob, niso povezane zgolj s funkcijo v določeni gospodarski družbi, pač pa so povezane s sestavo portfelja delnic različnih oblik kapitala, s katerimi razpolaga ta oseba. Povedano drugače, v določenih zgodovinskih kontekstih so bolj perspektivni osebni portfelji, v katerih je več delnic političnega kapitala, v drugih je bolj perspektiven kulturni, informacijski ali simbolni kapital, v tretjih predvsem ekonomski kapital.

Ob analizi središča omrežja ekonomske elite, ki ga sestavljajo posamezniki, ne gre zgolj za mehanični popis oseb, ki zasedajo ključne položaje v ekonomskem polju. S tem, ko te osebe vpnemo v omrežje, ko pojasnimo, s kom skupaj sedijo v upravah in nadzornih svetih

gospodarskih družb, ne ugotavljamo le, na katere pomembne odločitve v organih gospodarskih družb lahko vplivajo. Ni pomembno zgolj to, da ima določena oseba moč sprejemati odločitve o investicijah in odpuščanjih, prodajah in nakupih podjetij, zagonu in zaustavitvi industrijskih obratov, selitvi ali neselitvi proizvodnje v tujino, delitvi ustvarjenega dobička ... Zanima nas tudi, kdo so njeni soodločevalci. In kdo so soodločevalci soodločevalcev. Strateške odločitve v polju blagovne produkcije niso individualne odločitve, pač pa so sprejete v organih gospodarskih družb, torej v »odborih«, kot bi rekel Sartori, tekst odločitev pa ima vedno tudi svoj kontekst. Omrežje, v katero je vpet posamezen odločevalec, je kontekst, ki vpliva na naravo sprejetih odločitev.

Dinamike sprememb v eliti torej ne moremo zadovoljivo razumeti, če zgolj primerjamo sezname predsednikov uprav največjih gospodarskih družb v dveh časovnih točkah in na osnovi ugotovljenih razlik izračunamo, kolikšen delež oseb je s seznama izpadel in kakšna je stopnja reprodukcije oziroma cirkulacije znotraj elite. Občutno boljšo predstavo o dinamiki družbenih sprememb dobimo, če razumemo položaj posameznih odločevalcev znotraj omrežja. Direktor, ki v določeni časovni točki vodi pomembno gospodarsko družbo in je hkrati povezan s pomembnimi odločevalci, ima bistveno več moči kot isti direktor, ki je v naslednji časovni točki povezan z nepomembnimi osebami. Direktor z močnejšimi povezavami ima višji socialni kapital, prek močnih povezav pa ima tudi boljši dostop do informacij, torej do informacijskega kapitala. Oseba, ki zaseda središčno točko omrežja, moči nima zgolj zato, ker sprejema strateške odločitve v več gospodarskih družbah hkrati. Moč ima zato, ker tudi osebe v njegovi bližini sprejemajo strateške odločitve. Tudi te osebe pa so povezane s pomembnimi odločevalci.

Omrežje povezanih direktorjev, ki bo predmet analize v tem poglavju, je neusmerjeno omrežje. Ko analiziramo razmerja moči v usmerjenih in neusmerjenih omrežjih povezanih direktorjev, obstaja pomembna razlika. Osebe, ki so v središču neusmerjenega omrežja, imajo moč sprejemanja odločitev o delitvi dobička, investicijah, odpiranju in ukinjanju delovnih mest, hkrati pa so najbližje drugim direktorjem in nadzornikom, ki prav tako sprejemajo naštetih odločitev.

Osebe, ki so v središču usmerjenega omrežja, torej omrežja, v katerem lahko sledimo smerem vpliva in ga bomo analizirali v naslednjem poglavju, imajo ob naštetih pooblastilih še en vzvod moči. Oseba, ki je v središču usmerjenega omrežja, ima ob pooblastilu, da sodeluje pri

sprejemanju strateških odločitev o alokaciji kapitala, tudi pooblastilo, da kot član nadzornega sveta odloča o imenovanju ali razrešitvi uprav gospodarskih družb. Odloča torej o tem, kdo bo ostal v omrežju, kdo se bo bolj približal središču in kdo bo umaknjen na periferijo. Osebe v središču usmerjenih omrežij imajo torej posebno moč: vplivajo tudi na personalno sestavo omrežja.

Lestvice najbolj središčnih oseb v neusmerjenem omrežju, ki so del tega poglavja, so torej indikator moči, ki izvira iz dejstva, da te osebe upravljajo z ekonomskim kapitalom in so hkrati blizu drugim osebam, ki upravljajo z ekonomskim kapitalom. Hkrati pa se v tem poglavju ne ukvarjamo z omenjeno specifično močjo, zmožnostjo vplivanja na personalno sestavo omrežja.

Preden analiziramo lestvice najbolj središčnih oseb, pojasnimo še, kolikšen delež predsednikov uprav oz. glavnih direktorjev ob matični službi opravlja še funkcijo v vsaj enem nadzornem svetu druge gospodarske družbe. Kljub visoki dinamiki sprememb v omrežju ta delež ostaja presenetljivo konstanten. Leta 2004 je 43 odstotkov oseb, ki so opravljale funkcijo predsednika uprave ali glavnega direktorja, v drugi gospodarski družbi opravljal tudi funkcijo nadzornika. Leta 2005 se je delež nekoliko znižal: predsednikov uprav, ki so bili hkrati tudi nadzorniki, je bilo 39 odstotkov, leta 2006 pa ponovno 43 odstotkov. Leta 2009 je bilo med predsedniki uprav oz. glavnimi direktorji 41 odstotkov takih, ki so bili hkrati v drugi gospodarski družbi tudi nadzorniki.¹⁶

13.1 2004: neusmerjeno omrežje povezanih direktorjev ob koncu vladavine LDS

Ponovimo, zakaj je omrežje neusmerjeno povezanih direktorjev, kakršno je obstajalo 3. oktobra 2004, posebej zanimivo: z analitičnega stališča je zanimivo zato, ker je nastalo v specifičnem političnem kontekstu, v kontekstu dolgoletne vladavine LDS. S tem dnem se je vladavina LDS ob volilnem porazu končala.

V samem središču omrežja je delež oseb, ki bi bile izrecno politično aktivne, relativno majhen. Kaj imam v mislih, ko govorim o izrecni politični aktivnosti? Gre bodisi za članstvo v organih strank bodisi za udeležbo na lokalnih ali državnih volitvah na strankarskih listah.

¹⁶ S tem pa nismo evidentirali vseh »dvojnih funkcionarjev«. Nekateri direktorji oz. predsedniki uprav funkcijo glavnega direktorja opravljajo v več gospodarskih družbah hkrati.

Med tridesetimi osebami, ki zasedajo najbolj središčen položaj, lahko najdemo nekaj oseb, ki so bile med letoma 1990 in 2004 aktivne zlasti v občinskih odborih LDS (npr. Bojan Petan, Janez Bohorič) ali v občinski politiki ZLSD (npr. Jože Stanič, nekdanji direktor Gorenja, leta 2004 pa nadzornik v Pivovarni Union, Banki Celje, Petrolu, Slovenski izvozni družbi, Steklarni Hrastnik in frankfurtski LHB banki). V središču gospodarskega omrežja najdemo dve osebi, ki sta pred letom 1990 zasedali funkcije v slovenskem izvršnem svetu (Janez Bohorič, predsednik uprave Save Kranj, je bil pred letom 1990 podpredsednik vlade, Uroš Slavinec, predsednik uprave Heliosa, pa minister za industrijo). V devetdesetih letih je relativno pomembno funkcijo v državni administraciji opravljala Mojca Osolnik Videmšek; bila je šefica kabineta predsednika vlade Janeza Drnovška, leta 2004 pa je bila članica nadzornega sveta Kada, članica nadzornega sveta novomeške Krke in članica širše vodstvene ekipe NLB.

Kljub temu, da lahko zaznamo politične silnice, ki so vplivale na strukturiranje središča omrežja, te silnice niso izrazite.

Poglejmo si, na kakšen način so bile v omrežje ekonomske elite vpete najbolj središčne osebe. Tomaž Kuntarič, član uprave Kada, je bil leta 2004 hkrati tudi član nadzornih svetov Gorenja, kranjske Save, Kolinske, Skimarja in časopisne hiše Delo. V vseh gospodarskih družbah je bil na sestankih nadzornih svetov povezan z 62 osebami, torej drugimi nadzorniki, šefi in člani uprav ter pomembnimi izvršnimi direktorji.

Bešter), Soda (Kušar, Bizjak, Brankovič, Tufek), NLB (Slavinec, Osolnik Videmšek, Hazabent) in družbe za upravljanje Triglav (Kastelic).

Tabela 13.1: Središčnost oseb glede na dostopnost 2004 (neusmerjeno omrežje)

1	0.3474984	Kuntarič Tomaž
2	0.3467873	Kušar Igor
3	0.3463148	Bizjak Goran
4	0.3449051	Jamnik Borut
5	0.3382503	Kastelic Janko
6	0.3354604	Brankovič Goran
7	0.3339180	Kaluža Mirko
8	0.3330430	Bešter Helena
9	0.3324985	Slavinec Uroš
10	0.3309832	Osolnik Videmšek Mojca
11	0.3299093	Tufek Tadej
12	0.3286297	Hazabent Andrej
13	0.3274655	Bohorič Janez
14	0.3272547	Golubič Miroslav
15	0.3256824	Petan Bojan
16	0.3255781	Stanič Jože
17	0.3248500	Valant Stanislav
18	0.3243319	Bojc Janez
19	0.3243319	Bobinac Franjo
20	0.3231978	Majzelj Anton
21	0.3227874	Stanič Borut
22	0.3202458	Mirnik Ivan
23	0.3199435	Starman Irena
24	0.3194409	Šubic Miran
25	0.3194409	Medved Darko
26	0.3179426	Herič Lovšin Mateja
27	0.3177439	Leban Jožko
28	0.3169515	Vukovič Kačar Aleksandra
29	0.3169515	Lotrič Janez
30	0.3169515	Tomažič Branko

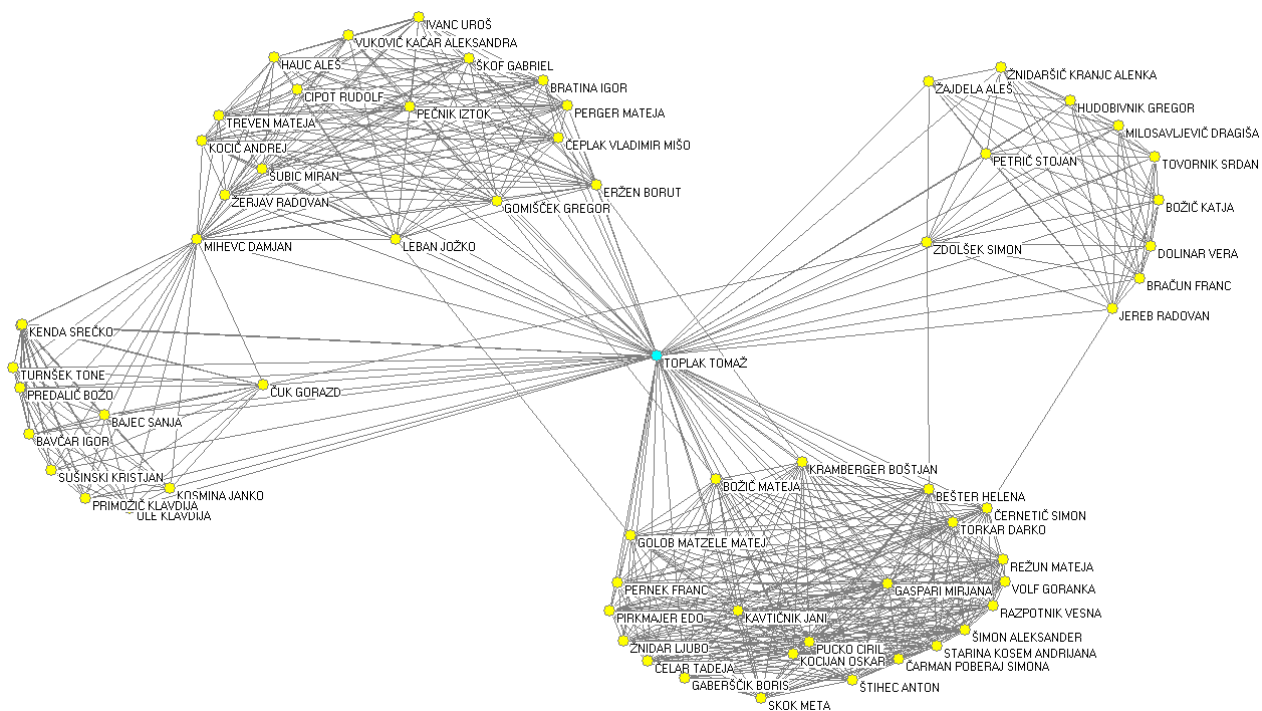
13.2 2005: radikalna cirkulacija

3. decembra 2004 je bila imenovana nova slovenska vlada, 16. decembra 2004 je bil imenovan nov upravni odbor Slovenske odškodninske družbe, na začetku leta 2005 nov nadzorni svet Kapitalske družbe, 21. marca 2005 pa je bila imenovana nova uprava Kapitalske družbe. V prvih dneh aprila 2005 je bilo središče novega omrežja ekonomske elite že postavljeno in hkrati operativno.

Center novega omrežja ni bil zgolj središčni del nove ekonomske elite. Središče omrežja je lahko tudi center verižne reakcije, ki lahko občutno spremeni personalno sestavo omrežja slovenske ekonomske elite. V pičlih 454 dneh po volitvah leta 2004, do 31. decembra 2005, se je seznam najbolj središčnih oseb, ko gre za središčnost glede na dostopnost, radikalno spremenil. Med tridesetimi najbolj središčnimi leta 2004 jih le pet najdemo na seznamu tridesetih najbolj središčnih ob koncu leta 2005. Položaj v centru omrežja so obdržali Andrej Hazabent (NLB), Miroslav Golubič (LB Maksima), Mirko Kaluža (leta 2004 je bil nadzornik v Hotelih Morje, IEDC, Iskri Avtoelektriki, Kadu, Pivovarni Laško in Trimu, leta 2005 pa nadzornik v Hotelih Morje, IEDC, Pivovarni Laško in Trimu, izpadel pa je iz nadzornega sveta Kada), Miran Šubic (Zavarovalnica Triglav) in Helena Bešter (uprava Kada).

Novo središče omrežja ekonomske elite je dobilo bolj izrazit strankarski predznak. Tomaž Toplak, predsednik uprave Kada in najbolj središčna oseba omrežja povezanih direktorjev, je ob koncu leta 2005 hkrati zasedal funkcije v nadzornih svetih Abanke, Zavarovalnice Triglav in Istrabenza. Ob gospodarskih funkcijah, ki jih je zasedel leta 2005, je Toplak leta 2004 v strokovnem svetu SDS vodil odbor za gospodarstvo, ob tem pa je predsedoval še slovenski veji združenja SME Union, torej združenju malih in srednjih podjetnikov, delujočih pod okriljem Evropske ljudske stranke. Toplak je funkcijo predsednika uprave Kada nekaj mesecev opravljal že leta 2000, ko je vlado vodil dr. Andrej Bajuk, leta 2000 pa je bil tudi član nadzornega sveta Eles. V omrežju direktorjev in nadzornikov je Toplak neposredno povezan s 62 osebami.

Slika 13.2: Položaj Tomaža Toplaka v neusmerjenem omrežju povezanih direktorjev leta 2005 (en korak oddaljenosti)

Druga najbolj središčna osebnost omrežja, ki je obstajalo ob koncu leta 2005, je Gorazd Čuk, svetovalec v Istrabenzu. Čuk je bil ob funkciji v Istrabenzu tudi nadzornik v Pivovarni Laško, združeni Drogi-Kolinski in v Mercatorju. V devetdesetih letih je Čuk, kot smo že omenili, deloval v politični sferi. Leta 1992 je bil generalni sekretar Demokratske stranke, ki jo je vodil Igor Bavčar, po letu 1994, ko se je DS skupaj s staro LDS, delom Zelenih in socialisti združila v novo Liberalno demokracijo Slovenije, pa je deloval v politični strukturi LDS. Politično dejavnost je opustil leta 2000, ko je skupaj z Igorjem Bavčarjem prevzel dolžnosti v Istrabenzu.

Čuk je v omrežju neposredno povezan s 36 nadzorniki oz. direktorji. Absolutno število njegovih povezav je sicer manjše od števila povezav ostalih, ki so uvrščeni na vrh lestvice najbolj središčnih oseb v omrežju ekonomske elite. Hkrati pa je Čuk umeščen v najbolj strateške nadzorne svete.

Tretja najbolj središčna osebnost omrežja, ki je obstajalo ob koncu leta 2005, je Andrijana Starina Kosem. V omrežju je neposredno povezana z 59 direktorji in nadzorniki. Tako kot prvouvrščeni, Tomaž Toplak, je tudi Andrijana Starina Kosem politični angažma začela v SDS-ovsem odboru za gospodarstvo, ob menjavi oblasti leta 2004 pa je postala državna sekretarka ministrstva za gospodarstvo. Tako kot Toplak je tudi Starina Kosem članica

vodstva slovenske veje združenja SME Union. Starina Kosem je ob koncu leta 2005 predsedovala nadzornemu svetu Kada, hkrati pa je bila članica nadzornih svetov Slovenskih železnic in NLB.

Četrta najbolj središčna osebnost omrežja za leto 2005 je Simon Zdolšek, predsednik uprave holdinga Zvon Ena, torej finančnega holdinga, ki je tesno povezan z mariborsko nadškofijo. Za razliko od Tomaža Toplaka in Andrijane Starina Kosem, ki sta bila pred letom 2005 v gospodarskem omrežju povsem periferni osebi, je Zdolšek (kot tudi Gorazd Čuk) pred letom 2005 že igral relativno vidno vlogo, saj je bil leta 2004 nadzornik v Belinki, papirnici Goričane in v Hotelih Bernardin, leta 2005 pa je funkcijam, ki jih je opravljal leta 2004, dodal še nadzorno funkcijo v Pivovarni Laško, Heliosu in Abanki. Zdolšek je bil v preteklosti kot kandidat na lokalnih volitvah politično povezan s Slovensko ljudsko stranko, na nacionalni ravni pa je bil leta 2000 znotraj Koalicije Slovenija, predvolilnega zavezništva desnorsredinskih strank, zadolžen za koordinacijo finančnega dela programa. Zdolšek je neposredno povezan s 47 nadzorniki in direktorji.

Šele na petem mestu lestvice najbolj središčnih oseb lahko zasledimo direktorja, ki v biografiji nima vpisanih političnih funkcij. Žiga Debeljak, novi predsednik uprave Mercatorja, je ob vodenju največje trgovske družbe v državi opravljal še funkcije nadzornika Ljubljanske borze, družbe za upravljanje Medvešek – Pušnik in pokojninske zavarovalnice Skupna. Debeljak je neposredno povezan s 35 osebami iz direktorskega oz. nadzorniškega omrežja.

Šesti na lestvici, Andrej Hazabent, član uprave NLB, je med tistimi, ki so »preživel« spremembo politične oblasti in je bil v središče omrežja uvrščen že leta 2004. Hazabent je ob funkciji v NLB opravljal še funkcije nadzornika v dunajski Adria bank, Koroški banki, NLB Skladih in v Skupni, pokojninski zavarovalnici.

Sedmi na lestvici najbolj središčnih direktorjev je Zvone Ivanušič, član uprave Pozavarovalnice Sava ter nadzornik v Darsu, NLB, Zavarovalnici Maribor in Zavarovalnici Tilia. Ivanušič je bil leta 2000 minister za finance v vladi dr. Andreja Bajuka, sicer pa je bil v devetdesetih letih vidnejši član SLS.

Tabela 13.2: Središčnost oseb glede na dostopnost 2005 (neusmerjeno omrežje)

1	0.3135670	Toplak Tomaž
2	0.3060040	Čuk Gorazd
3	0.3029276	Starina Kosem Andrijana
4	0.3009421	Zdolšek Simon
5	0.2997260	Debeljak Žiga
6	0.2986121	Hazabent Andrej
7	0.2983350	Ivanušič Zvonko
8	0.2945078	Završnik Boris
9	0.2945078	Marinič Milan
10	0.2935216	Šrot Boško
11	0.2922760	Golubič Miroslav
12	0.2917454	Eržen Borut
13	0.2895551	Golob Matzele Matej
14	0.2890343	Bavčar Igor
15	0.2886018	Šubic Miran
16	0.2871407	Torkar Darko
17	0.2863732	Turnšek Tone
18	0.2862882	Bešter Helena
19	0.2858638	Sušinski Kristjan
20	0.2857791	Bojc Janez
21	0.2853562	Pirkmajer Edo
22	0.2853562	Čarman Poberaj Simona
23	0.2849346	Kramar Marjan
24	0.2846822	Božič Mateja
25	0.2840950	Mihevc Damjan
26	0.2839277	Kaluža Mirko
27	0.2837606	Kavčič Zlatko
28	0.2836771	Jakhel Dergan Olga
29	0.2826792	Skok Meta
30	0.2825963	Marinšek Igor

13.3 2006: nadaljevanje personalnih sprememb v središču

Spremembe v središču omrežja se z letom 2005 niso končale. Omenili smo že, da je zaradi zahteve Banke Slovenije funkcijo nadzornice v NLB morala zapustiti Andrijana Starina Kosem, zato je zdrsnila iz samega središča omrežja. Zaradi spora med dolgoletnima sodelavcema Igorjem Bavčarjem in Gorazdom Čukom je slednji odstopil iz vseh funkcij, ki jih je imel kot svetovalec v Istrabenzu. Na lestvici najbolj središčnih je 14 oseb, ki se leta 2005 niso uvrstile med trideseterico.

Najbolj središčni položaj je obdržal Tomaž Toplak, predsednik uprave Kada. Toplak je bil leta 2006 neposredno povezan z 59 direktorji in nadzorniki. Središču se je približal Damjan

Mihevc, leta 2000 koordinator Koalicije Slovenije za pravosodje, ki se je leta 2006 na listi NSi potegoval za vstop v ljubljanski občinski svet. Mihevc je ob funkciji nadzornika v Istrabenzu opravljal še nadzorniške funkcije v Zavarovalnici Triglav, ter v finančnih družbah Triglav Naložbe in Triglav DZU. Mihevc je v omrežju povezan s 35 nadzorniki in direktorji.

Na tretjem mestu lestvice središčnosti glede na dostopnost najdemo prvo osebo, ki v biografiji nima političnih funkcij. Mirjana Dimc Perko, članica uprave Gorenja, je bila hkrati članica številčnega nadzornega sveta pokojninske družbe Skupna in nadzornega sveta Pivovarne Laško. Mirjana Dimc Perko, Gorenjeva finančnica, je bila ob koncu leta 2006 neposredno povezana z 32 direktorji oz. nadzorniki,

Če je za središče omrežja leta 2005 značilno, da ga v znatni meri zasedajo osebe, povezane z največjo koalicijsko stranko, SDS, je v središču omrežja leta 2006 več prostora tudi za pripadnike šibkejših koalicijskih strank. Ob Mihevcu je barve NSi v središču omrežja leta 2006 zastopal tudi Milan Podpečan, predsednik upravnega odbora Soda ter član nadzornih svetov Gorenja in Petrola. Podpečan je hkrati tudi član upravnega odbora slovenske veje združenja SME Union.

Prav združenje SME Union je leta 2005 in 2006 ključno gravitacijsko središče nove konfiguracije omrežja ekonomske elite. Ob Toplaku, Andrijani Starini Kosem in Milanu Podpečanu je med bolj središčnimi osebami v upravnem odboru združenja še Marko Pogačnik, predsednik uprave Soda (sicer pa član NSi¹⁷).

Peta najbolj središčna oseba na lestvici za leto 2006, Tomaž Kuntarič, je bil leta 2004 v samem središču omrežja, po odhodu iz Kapitalske družbe v Gorenje, kjer je od sredine leta 2005 opravljal naloge svetovalca uprave, pa se je oddaljil od središča. Ob funkciji v Gorenju je opravljal še funkcijo nadzornika v kranjski Savi. Četudi leta 2006 ni dobil novih funkcij, je njegova vrnitev v središče povezana z dejstvom, da je Gorenje leta 2006 dobilo nov nadzorni svet, sestavljen iz bolj središčnih oseb¹⁸.

Med prvimi desetimi najbolj središčnimi osebami so člani uprav in nadzornih svetov Kada, Soda, NLB, Zavarovalnice Triglav, Pozavarovalnice Sava, Petrola, Istrabenza, LHB

¹⁷ Na volitvah leta 2011 je Pogačnik nastopal na listi SDS

¹⁸ Ob Kuntaričevi uvrstitvi na visoko mesto je zaradi verodostojnosti potrebno dodati, da gre njegovo uvrstitev pripisati značilnostim algoritma, s katerim so izračunane mere središčnosti, ne pa dejanski moči. Ta je bila leta 2006 občutno nižja kot leta 2004.

Frankfurt, Droge Kolinske, Pivovarne Laško, Save, Zvona 1, Belinke, Heliosa, Abanke in Gorenja.

Med prvimi desetimi jih je vsaj šest v letu 2006 ali pred tem opravljalo tudi strankarske funkcije. Najbolj središčni položaj je zasedal funkcionar SDS, tik ob središču pa sta še dva funkcionarja NSi in SLS ter nekdanji vidni član LDS, Igor Bavčar.

Tabela 13.3: Središčnost oseb glede na dostopnost 2006 (neusmerjeno omrežje)

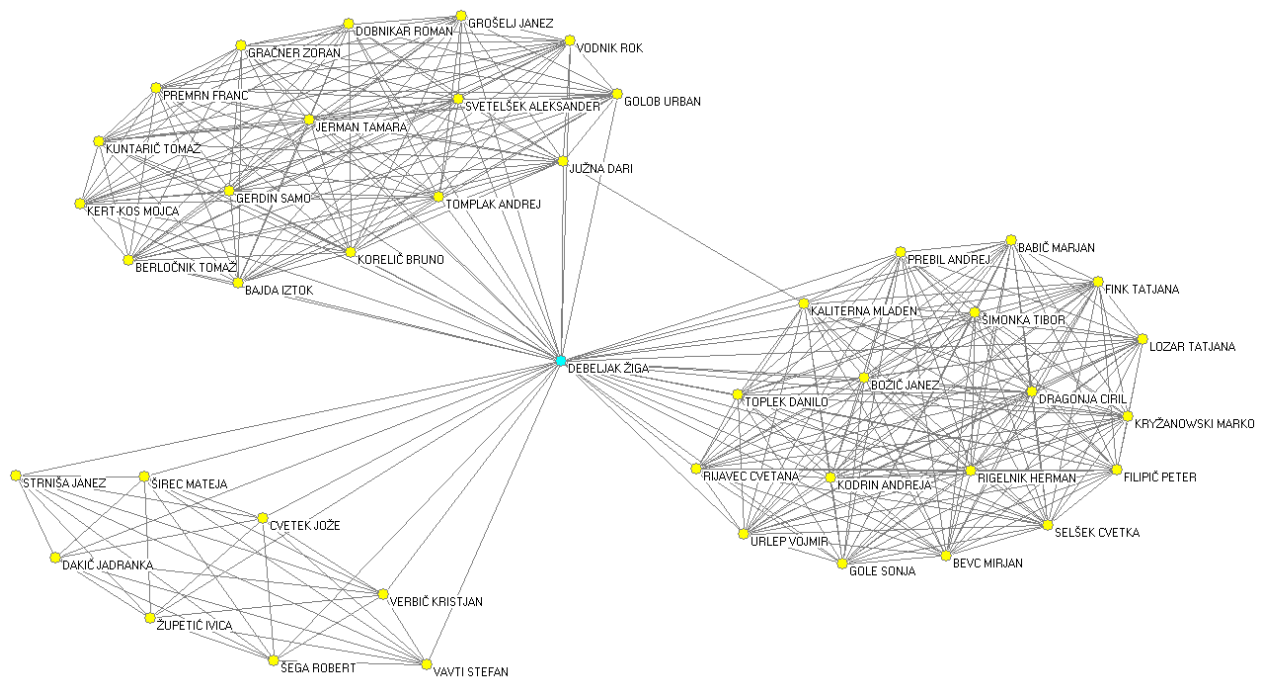
1	0.3046	Toplak Tomaž
2	0.2900	Mihevc Damjan
3	0.2890	Dimc Perko Mirjana
4	0.2886	Podpečan Milan
5	0.2874	Kuntarič Tomaž
6	0.2874	Zdolšek Simon
7	0.2869	Ivanušič Zvonko
8	0.2846	Bojc Janez
9	0.2839	Rotar Tomaž
10	0.2839	Bavčar Igor
11	0.2833	Turnšek Tone
12	0.2826	Sušinski Kristjan
13	0.2814	Debeljak Žiga
14	0.2796	Ješovnik Peter
15	0.2790	Lozar Tatjana
16	0.2778	Resman Miha
17	0.2773	Golubič Miroslav
18	0.2760	Petan Bojan
19	0.2758	Završnik Boris
20	0.2758	Šubic Miran
21	0.2758	Eržen Borut
22	0.2755	Predalič Božo
23	0.2755	Kryžanowski Marko
24	0.2754	Kastelic Janko
25	0.2754	Hazabent Andrej
26	0.2751	Božič Mateja
27	0.2747	Kavčič Zlatko
28	0.2743	Leban Jožko
29	0.2736	Kosmina Janko
30	0.2733	Korsika Bojan

13.4 2009: ponovne spremembe v središču omrežja

Središče omrežja povezanih direktorjev, ki se je oblikovalo dobro letno dni po konstituiranju nove vlade in vnovično spremembo vladajoče koalicije, je ponovno občutno drugačno od omrežij iz leta 2005 in 2006. Le štiri osebe med prvimi tridesetimi najbolj središčnimi (Žiga Debeljak, Mercator, Tomaž Kuntarič, Sod, Tatjana Lozar, Sava, Miha Resman, Sava) so bile v središču že leta 2006. Na lestvici tridesetih najbolj središčnih lahko zasledimo še Boruta Jamnika, ki je bil v središču leta 2004, potem je za pet let zdrsnil globoko na periferijo, vrnil pa se je kot vnovični predsednik uprave Kada.

Žiga Debeljak, najbolj središčna oseba neusmerjenega omrežja povezanih direktorjev leta 2009, je bil nedaleč od središča že leta 2005 in 2006. Leta 2004, ko je bil zaposlen v Gorenju, je bil na lestvici središčnosti glede na dostopnost uvrščen na 39. mesto. Ob tem pa velja dodati, da je bil Debeljakov količnik središčnosti leta 2004 višji kot leta 2009, kar pomeni, da je bila njegova razdalja do ostalih oseb v omrežju leta 2004 v povprečju manjša kot leta 2009, čeprav je bil na lestvici središčnosti uvrščen občutno nižje kot leta 2009. Pojav je posledica dejstva, da se je gostota omrežja med letoma 2004 in 2009 bistveno zmanjšala. Debeljak ob vodenju Mercatorja leta 2009 zaseda še položaj v nadzornem svetu Petrola in Pokojninske družbe A, v omrežju nadzornikov in direktorjev pa je bil neposredno povezan z 42 osebami.

Slika 13.3: Položaj Žige Debeljaka v neusmerjenem omrežju povezanih direktorjev leta 2009 (en korak oddaljenosti)

Druga najbolj središčna oseba v neusmerjenem omrežju leta 2009 je Roman Dobnikar, član uprave Petrola in član nadzornega sveta Kada. V omrežje je bil vpet z 29 povezavami. Dobnikar se je leta 2006 na listi socialnih demokratov potegoval za izvolitev v občinski svet Komende, kar kaže, da je tudi omrežje, ki je nastalo po spremembi vladajoče koalicije, dojemljivo za kadre s političnim predznakom.

Tudi tretja najbolj središčna oseba, Tomaž Berločnik, je bil ob koncu leta 2009 povezan z energetsko družbo Petrol. Berločnik je ob tem, da je nadzoroval Petrol, sedel še v nadzornih

svetih Elana in Slovenskih železnic, hkrati pa je bil ob koncu leta 2009 postavljen še za direktorja Istrabenza. Krajši čas je bil tako hkrati direktor Istrabenza in nadzornik Petrola, torej dveh družb, ki se ukvarjata z energetiko, vendar je pozneje nadzorniško funkcijo v Petrolu opustil (leta 2011 pa se je ponovno vrnil v Petrol, tokrat kot predsednik uprave). Ob koncu leta 2009 je bil Berložnik neposredno povezan s 36 nadzorniki in direktorji.

Tomaž Kuntarič, predsednik uprave Soda, ter član nadzornih svetov dveh paradržavnih družb, PDP-ja in DSU-ja, je ob tem predsedoval še nadzornemu svetu Petrola. Vseh njegovih neposrednih povezav z direktorji in nadzorniki je bilo 32.

Med devetimi najbolj središčnimi osebami jih je osem povezanih s Petrolom. Do neke mere je središčni položaj Petrola razumljiv, saj je Petrol ob Mercatorju po ustvarjenem prihodku največja gospodarska družba v državi. Žiga Debeljak kot najbolj središčna oseba pa je vezni člen med upravo Mercatorja in nadzornim svetom Petrola, dveh največjih gospodarskih družb v državi.

Tabela 13.4: Središčnost oseb glede na dostopnost 2009 (neusmerjeno omrežje)

1	0.2600074	Debeljak Žiga
2	0.2530005	Dobnikar Roman
3	0.2512273	Kuntarič Tomaž
4	0.2499533	Berločnik Tomaž
5	0.2485353	Lozar Tatjana
6	0.2443764	Jamnik Borut
7	0.2427216	Grošelj Janez
8	0.2413105	Svetelšek Aleksander
9	0.2404276	Jerman Tamara
10	0.2391879	Korelič Bruno
11	0.2383205	Toplek Danilo
12	0.2380328	Kert-Kos Mojca
13	0.2366044	Fink Tatjana
14	0.2343544	Obersnel Jože
15	0.2340762	Šimonka Tibor
16	0.2339373	Bajda Iztok
17	0.2339373	Gračner Zoran
18	0.2338679	Rijavec Cvetana
19	0.2337293	Selšek Cvetka
20	0.2326948	Golob Urban
21	0.2326948	Vodnik Rok
22	0.2323520	Južna Dari
23	0.2317375	Tomplak Andrej
24	0.2317375	Gerdin Samo
25	0.2317375	Premrn Franc
26	0.2310585	Boškovič Zoran
27	0.2306530	Čelar Tadeja
28	0.2298463	Resman Miha
29	0.2297793	Prebil Andrej
30	0.2296455	Galuf Lovrencij

14 Personalno omrežje vpliva (središčnost glede na dostopnost, izhodne povezave)

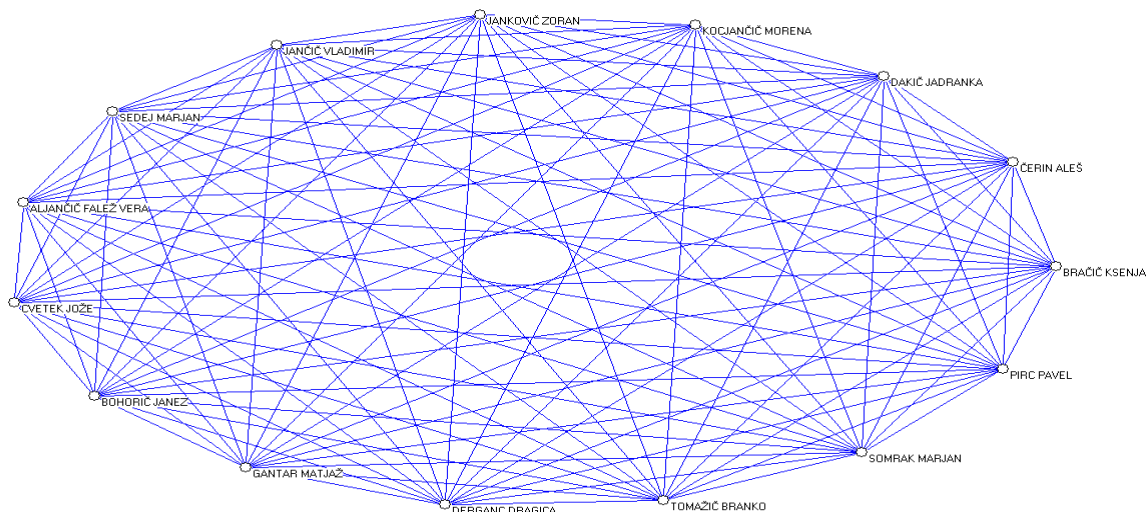
Omenili smo že, da lahko enako zbirko podatkov prikažemo na več načinov. Prvič, lahko ga prikažemo kot enovrstno omrežje, ki smo ga transformirali iz dvovrstnega omrežja povezav med fizičnimi in pravnimi osebami. V tem enovrstnem omrežju so med seboj povezane vse osebe, ki so v prvotnem dvovrstnem omrežju povezane z določeno gospodarsko družbo. Če so torej v dvovrstnem omrežju fizične osebe A, B, C in D povezane z gospodarsko družbo Z, so v enovrstnem omrežju osebe A, B, C in D medsebojno povezane. Ponazorimo dvovrstno omrežje s primerom Mercatorja. Fizične osebe so povezane z Mercatorjem kot s pravno osebo, ob tem pa so povezane z drugimi pravnimi osebami, v katerih prav tako opravljajo direktorske ali nadzorne funkcije.

Slika 14.1: Dvovrstno omrežje povezav med Mercatorjem kot pravno osebo in člani uprave in nadzornega sveta Mercatorja kot fizičnimi osebami, ki so leta 2004 povezani z drugimi pravnimi osebami

To dvovrstno omrežje lahko preoblikujemo v enovrstno omrežje, v katerem so fizične osebe, člani nadzornega sveta, člani uprave in izvršni direktorji, medsebojno povezane.

Slika 14.2: Povezave med osebami, ki leta 2004 zasedajo funkcije v Mercatorju

V analizi korporativnih omrežij prevladuje razumevanje, da so vse osebe, ki delujejo v upravnih odborih korporacij, v prvem koraku neusmerjeno povezane z gospodarsko družbo, v drugem koraku pa neusmerjeno medsebojno povezane.

Obstaja še ena interpretacija. V prvem koraku so medsebojno povezane fizične osebe in pravne osebe. V drugem koraku pa so medsebojno neusmerjeno povezane gospodarske družbe.

Slika 14.3: Povezave Mercatorja z drugimi gospodarskimi družbami leta 2004 (en korak oddaljenosti)

Hkrati pa lahko omrežje ponazorimo tudi na četrti način. Povezave med člani nadzornih svetov in člani uprav lahko razumemo tudi kot usmerjene povezave. Člani nadzornih svetov nadzirajo predsednika uprave in člane uprave, predsedniki uprav pa izvršne direktorje. Nadzorni sveti uprave imenujejo in jih odstavijo. Vsi skupaj, nadzorniki in uprave, sodelujejo pri sprejemanju strateških odločitev gospodarskih družb. Vendar med njimi obstaja tudi hierarhičen odnos. Uprava je pri vodenju poslov sicer samostojna, hkrati pa uprave odgovarjajo nadzornemu svetu.

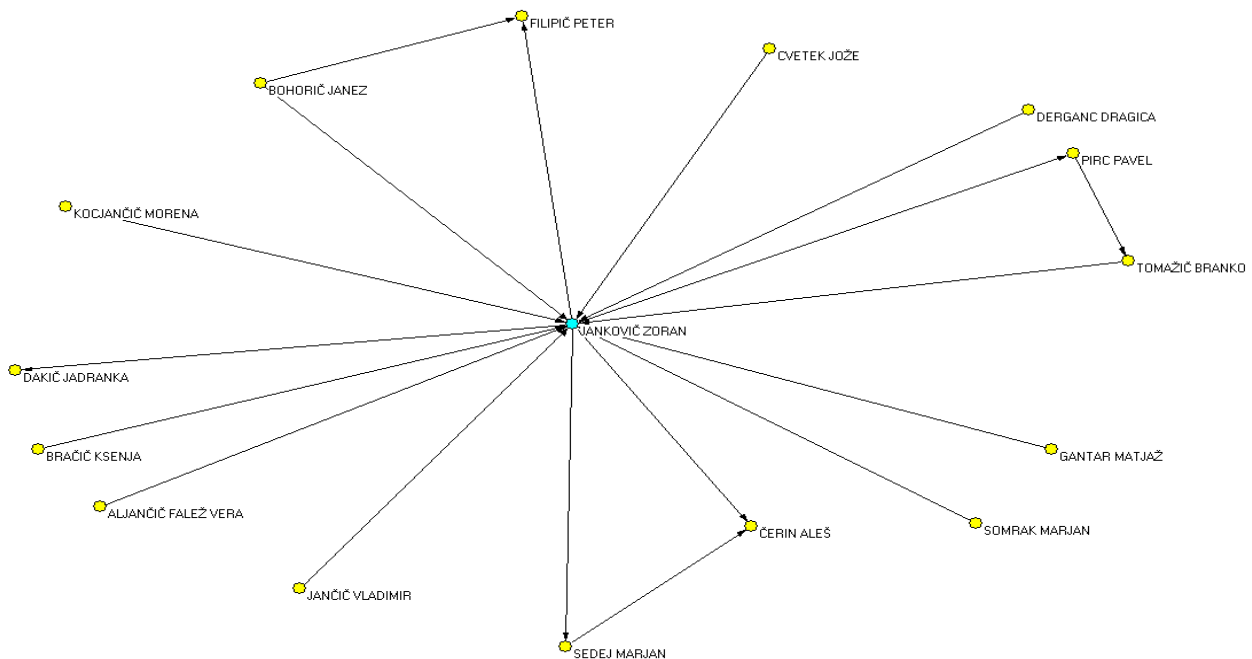
V vsakdanjem življenju gospodarskih družb so odnosi med nadzorniki in upravami raznovrstni. Nadzorniki lahko zgolj *pro forma* verificirajo delovanje uprav. Nadzorniki so lahko zgolj podaljšana roka uprav. Vendar je pri povezavi med nadzorniki in upravami bistven pravno definirani odnos, ki članom nadzornega sveta daje pooblastilo, da upravo odstavi.

Ob predstavitvi usmerjenega omrežja povezanih direktorjev moramo razumeti, kako se usmerjeno omrežje razlikuje od neusmerjenega. Če v neusmerjenem omrežju ugotavljamo, da imajo vse fizične osebe, ki so zaradi funkcije nadzornika ali člana uprave povezane z gospodarsko družbo, moč, da sprejemajo odločitve o delitvi dobička, investicijah, zaposlovanju in odpuščanju, selitvi proizvodnje v tujino, v usmerjenem omrežju ugotavljamo tudi, kakšni so odnosi med posameznimi osebami. Moč nadzornikov je drugačna od moči članov uprav. Člani nadzornih svetov namreč določajo, kdo bo predsednik uprave in kdo bo član uprave. Če v neusmerjenih omrežjih govorimo o strukturalni moči, ki je atribut vseh enot, povezanih z gospodarsko družbo, v usmerjenih omrežjih govorimo tudi o strukturalnem vplivu, ki določa odnose med posameznimi osebami. V našem primeru gre pri strukturalnem vplivu za to, da imajo člani nadzornih svetov v rokah glavne kadrovske odločitve. Moč nadzora, ki jo imajo, določa omrežni položaj drugih oseb. Moč v neusmerjenih omrežjih je povezana z upravljanjem ekonomskega kapitala. Strukturalni vpliv, torej moč nadzora v usmerjenih omrežjih, pa je povezan z možnostjo, da osebe, ki so hierarhično nadrejene drugim osebami, določajo njihov položaj v omrežju, torej vplivajo na njihov socialni kapital. Odločajo o tem, ali bo določena oseba zaradi položaja v omrežju lahko sprejemala odločitve o ekonomskih resursih in hkrati ostala v igri upravljanja s socialnim kapitalom drugih ljudi.

Na prejšnjih slikah smo predstavili vizualizacije neusmerjenega dvovrstnega omrežja, v katerem so fizične osebe simetrično povezane s pravno osebo, oziroma vizualizacijo

transformiranega enovrstnega omrežja, v kateri so medsebojno in simetrično povezane fizične osebe. Če pa upoštevamo hierarhične odnose med istimi osebami, lahko podatke predstavimo kot usmerjeno enovrstno omrežje. Ob tej ponazoritvi smo se odločili, da je nadzorni svet hierarhično nadrejen predsedniku uprave, ta pa je spet hierarhično nadrejen ostalim članom uprave, izvršnim direktorjem oziroma direktorjem odvisnih družb.

Slika 14.4: Povezave predsednika uprave Zorana Jankovića v enovrstnem usmerjenem omrežju leta 2004 (en korak oddaljenosti)

Ponovimo: v ponazoritvah omrežja gre za enako dejansko situacijo, vendar skušamo z različnimi ponazoritvami in različnimi analitičnimi pogledi poudariti različne oblike moči, s katerimi razpolagajo osebe, vpete v omrežje.

Omrežje analiziramo ob pomoči mere središčnosti glede na dostopnost, v analizi pa upoštevamo zgolj izhodne povezave, torej povezave, ki kažejo smer vpliva. Mera središčnosti glede na dostopnost upošteva položaj akterja v celotnem omrežju. Bližje kot je akter ostalim enotam, višja je njegova mera središčnosti glede na dostopnost. Ponovimo definicijo: mera središčnosti glede na dostopnost določene točke je enaka količniku števila vseh ostalih točk in vsote vseh razdalj med določeno točko in vsemi ostalimi točkami (De Nooy, Mrvar in Batagelj 2005, 127). Pri meri središčnosti glede na dostopnost torej ne gre zgolj za to, na kolikšen del omrežja ima najbolj središčna oseba posreden ali neposreden vliv, pač pa gre za mero, ki upošteva tudi oddaljenost določene točke od vseh ostalih točk. Bližje kot so osebi ostale točke in več kot lahko doseže točk, večji je njen vpliv.

14.1 2004: kadri iz Kada, Soda, NLB in Zavarovalnice Triglav

Ko gre za strukturni vpliv, torej za možnost upravljanja s socialnim kapitalom drugih ljudi, je oktobra 2004 najbolj središčna oseba po kriteriju središčnosti glede na dostopnost – ob tem upoštevamo samo izhodne povezave – predsednik uprave Kapitalske družbe Borut Jamnik. Ob tem, da člani uprave in izvršni direktorji Kada, ki so hierarhično podrejeni Jamniku, zasedajo funkcije nadzornikov v številnih gospodarskih družbah, tudi sam Jamnik kot nadzornik deluje v Luki Koper, NLB, Krki, Lesnini in Žitu.

Najbolj središčne osebe v omrežju prihajajo še iz Slovenske odškodninske družbe (Goran Bizjak in Goran Brankovič sta člana upravnega odbora, Igor Kušar pa je predsednik uprave), NLB (Uroš Slavinec je član nadzornega sveta, Marjan Kramar je predsednik uprave, Mojca Osolnik Videmšek, sicer tudi članica nadzornega sveta Krke in Kada, pa je v NLB šefinja kabineta predsednika uprave) in Zavarovalnice Triglav (Helena Bešter, članica uprave Kada, je v Zavarovalnici Triglav nadzornica, Jože Lenič pa je predsednik uprave). Tudi iz te personalne sestave središča omrežja je razvidno, da štiri finančne družbe v pretežni državni lasti – Kad, Sod, NLB in Zavarovalnica Triglav – dominirajo središču omrežja.

Oglejmo si še vizualizacijo Jamnikovega celotnega območja potencialnega vpliva. Jamnik lahko neposredno ali posredno vpliva na personalne spremembe v usmerjenem omrežju, ki ga ob njem sestavlja še 261 ljudi. Ob tem moramo poudariti, da gre za hipotetično območje vpliva, saj ni verjetno, da bi Jamnikov neposredni vpliv segal do konca vseh poti. Če v omrežju leta 2004 nastopa 1162 oseb, ima 701 oseba zgolj periferni status. Gre za osebe, ki opravljajo eno funkcijo v enem nadzornem svetu. Povedano drugačen, gre predvsem za nadzornike, ki v nadzornem svetu predstavljajo zaposlene. V celotnem omrežju sta torej dve petini oseb, katerih status ni obrobni, pač pa gre za »resnejše« igralce. Če je teh »resnejših« igralcev 460, ima Jamnik posreden ali neposreden vpliv na več kot polovico »resnejših« igralcev.

Slika 14.5: Območje vpliva Boruta Jamnika leta 2004

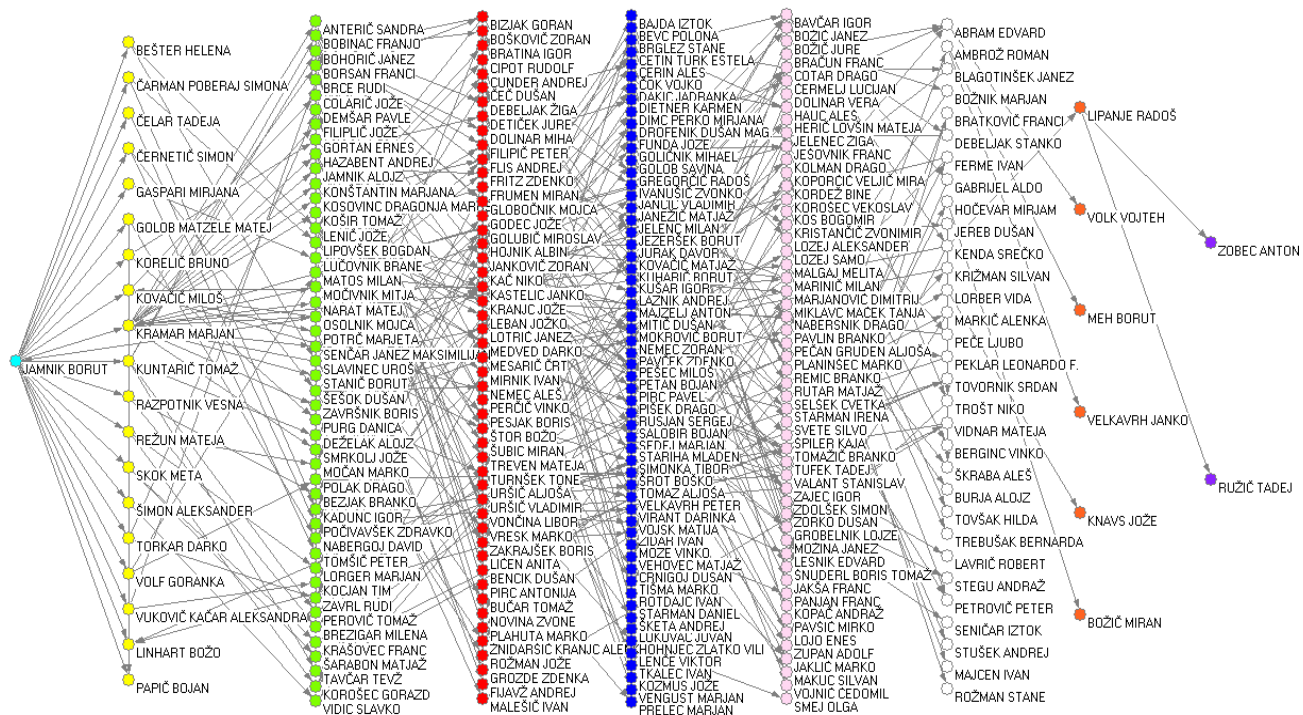

Tabela 14.1: Mere središčnosti glede na dostopnost leta 2004 (izhodne povezave; mera strukturnega vpliva)

1	0.0606020	Jamnik Borut
2	0.0568002	Bizjak Goran
3	0.0550478	Kušar Igor
4	0.0518041	Slavinec Uroš
5	0.0506789	Kramar Marjan
6	0.0504401	Brankovič Goran
7	0.0498624	Kaluža Mirko
8	0.0497643	Bešter Helena
9	0.0496421	Lenič Jože
10	0.0485301	Osolnik Videmšek Mojca
11	0.0482403	Kovač Boža
12	0.0482403	Bukovec Sonja
13	0.0482403	Praznik Zdravko
14	0.0482403	Pernek Franc
15	0.0482403	Pavlica Miloš
16	0.0482403	Mičkovič Slaven
17	0.0482403	Makovec Brenčič Maja
18	0.0478251	Somrak Marjan
19	0.0462368	Gregorčič Radoš
20	0.0457146	Sagadin Anton
21	0.0457141	Brce Rudi
22	0.0449818	Omerza Igor
23	0.0446787	Smrkolj Ciril
24	0.0444741	Tomažič Branko
25	0.0434964	Mlakar Kukovič Roza
26	0.0434546	Ivanušič Zvonko
27	0.0425334	Zupan Alojz
28	0.0425334	Kovač Sonja
29	0.0425334	Kokot Aleksander
30	0.0425334	Brvar Zoran

14.2 2005: *new girl network*

Središče omrežja, ki zagotavlja strukturni vpliv, možnost imenovanj in odstavljanj, torej zmožnost upravljanja s socialnim kapitalom drugih, je leta 2005 dramatično drugačno kot leta 2004. Le dve osebi, ki sta bili v središču leta 2004, sta med tridesetimi najbolj središčnimi ostali tudi leta 2005. Gre za Marjana Kramarja, predsednika uprave NLB, in Zvonka Ivanušiča, člana uprave Pozavarovalnice Sava in nadzornika v NLB, Darsu in Zavarovalnici Maribor.

Novo središče omrežja vpliva ima izrazit političen profil. Šest najbolj središčnih oseb (Andrijana Starina Kosem, Edo Pirkmajer, Tomaž Toplak, Ljubo Žnidar, Boris Gaberščik in Anton Štihec) prihaja iz kadrovskega bazena največje koalicijske stranke, SDS. Med desetimi najbolj središčnimi je ena oseba iz vrst NSi (Oskar Kocijan), ena iz vrst Desusa (Jani Kavtičnik), ena pa iz vrst LDS (Ciril Pucko).¹⁹

Če politični profil omrežja iz leta 2005 primerjamo z leto dni starim omrežjem, ugotovimo, da med desetimi najbolj središčnimi osebami leta 2004 lahko najdemo nekaj oseb, ki imajo v biografijah tudi politični angažma. Omenili smo že, da sta Marjan Kramar in Mojca Osolnik Videmšek v devetdesetih letih delovala kot šefa kabineta predsednika vlade Janeza Drnovška. Uroš Slavinec je bil v osemdesetih letih član slovenskega izvršnega sveta. Jože Lenič, predsednik uprave Zavarovalnice Triglav, je bil v devetdesetih letih poslanec LDS, do leta 2000 pa je bil predsednik uprave Kapitalskega sklada, kasneje preimenovanega v Kapitalsko družbo (Kad).

Podrobneje predstavimo najvplivnejšo osebo v omrežju povezanih direktorjev. Andrijana Starina Kosem je bila leta 1994 članica izvršnega odbora gospodarskega foruma SDS, leta 2000 pa je v kratkem obdobju, ko je vlado vodil Andrej Bajuk, postala članica nadzornega sveta Slovenske razvojne družbe. Leta 2004 je ob menjavi oblasti postala državna sekretarka v ministrstvu za gospodarstvo, ki ga je vodil njen strankarski kolega Andrej Vizjak. Vizjakova vloga pri neposrednem upravljanju gospodarskih družb po letu 2004 je ostala omejena; bil je nadzornik v Holdingu slovenskih elektrarn. Pooblastila za neposredno sodelovanje pri upravljanju gospodarskih družb pa je dobila Andrijana Starina Kosem. Ob funkciji predsednice nadzornega sveta Kada je bila nadzornica še v največji državni banki, NLB, in na Slovenskih železnicah. Andrijana Starina Kosem, sicer magistrica finančnega managementa, je tako leta 2005 skorajda čez noč postala ena najvplivnejših oseb v slovenskem gospodarstvu. Pred letom 2004 je izkušnje na vodstvenih funkcijah pridobila v tovarni koles Rog (tudi v magisteriju se je ukvarjala s finančno konsolidacijo podjetja Rog), s kolesarskim poslom pa se je ukvarjala tudi v Sarajevu; pred družbe Eurobike je namreč kupila tovarno koles Unis Lasta.

¹⁹ Ob tem je potrebno dodati, da so vse osebe, uvrščene med deset najbolj središčnih, članice nadzornega sveta ali uprave Kada. Zaradi velike strukturne moči Kada algoritem za izračunavanje mer središčnosti veliko težo pripisuje tudi vsem članom nadzornega sveta Kada.

Andrijana Starina Kosem je ohranila tradicijo pomembnih igralcev v omrežju ekonomske elite, ki veleva, da so ključne osebnosti aktivne tudi v športu. Krajši čas je bila predsednica organizacijskega odbora kolesarskega maratona Franja, leta 2006 pa se je potegovala tudi za izvolitev na mesto predsednice rokometne zveze Slovenije, vendar je bila izvoljena zgolj za članico predsedstva.

Vseh deset najbolj središčnih oseb omrežja, ki je obstajalo leta 2005, je povezanih s Kadom. Drugi ešalon predstavljajo osebe, povezane s skupino KD – Matjaž Gantar, predsednik uprave KD Group, je hkrati še nadzornik v Merkurju, Petrolu, zavarovalnici Adriatic Slovenia in poslovni šoli Gea College. Tretji ešalon pa predstavljajo osebe, povezane z NLB. Marjan Kramar ob tem, da vodi največjo banko v državi, nadzira še posle v Eti Izlake in frankfurtski LHB banki.

Kakšno je območje vpliva Andrijane Starina Kosem, najbolj središčne osebe v usmerjenem omrežju? Hipotetično lahko vpliva na izsek omrežja, ki šteje 189 oseb. V celotnem omrežju je 719 oseb, ki opravljajo funkcijo nadzornika v zgolj enem podjetju, kar pomeni, da igrajo stranske vloge. 443 oseb igra bolj aktivno vlogo. Neposredni in posredni vpliv Andrijane Starina Kosem torej doseže dobrih 40 odstotkov bolj aktivnega dela omrežja. Primerjajmo: posredni ali neposredni vpliv Boruta Jamnika je dosegel več kot pol aktivnega dela omrežja. Med Jamnikom in Andrijano Starina Kosem pa obstaja tudi pomembna razlika. Za razliko od Jamnika je Andrijana Starina Kosem vladna funkcionarka z močno pozicijo v največji vladni stranki.

Slika 14.6: Območje vpliva Andrijane Starine Kosem leta 2005

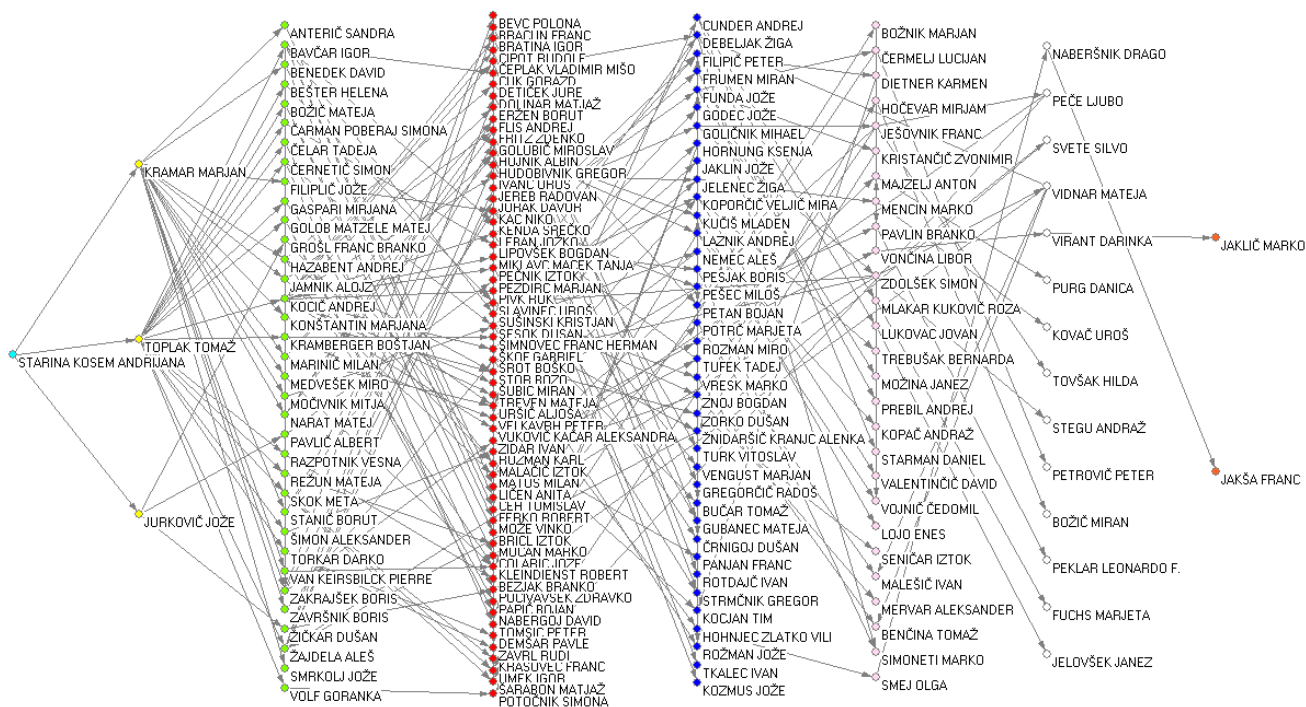

Tabela 14.2: Mere središčnosti glede na dostopnost leta 2005 (izhodne povezave; mera strukturnega vpliva)

1	0.0434609	Starina Kosem Andrijana
2	0.0391394	Pirkmajer Edo
3	0.0381322	Toplak Tomaž
4	0.0296989	Žnidar Ljubo
5	0.0296989	Gaberščik Boris
6	0.0296989	Štihec Anton
7	0.0296989	Kocijan Oskar
8	0.0296989	Kavtičnik Jani
9	0.0296989	Pucko Ciril
10	0.0296989	Pernek Franc
11	0.0246463	Gantar Matjaž
12	0.0239994	Kramar Marjan
13	0.0239294	Ivanušič Zvonko
14	0.0239169	Sekavčnik Aleksander
15	0.0238032	Šega Robert
16	0.0218392	Sagadin Anton
17	0.0214201	Kneževič Milan
18	0.0210131	Bojc Janez
19	0.0209294	Vahčič Aleš dr.
20	0.0209294	Sekavčnik Bojan
21	0.0209294	Racman Sergej
22	0.0209294	Penko Alojz
23	0.0200252	Čeč Dušan
24	0.0194424	Marinšek Igor
25	0.0191031	Lavrič Žiga
26	0.0191031	Fossemalle Anne
27	0.0191031	Florquin Francois Louise
28	0.0191031	Rus Marko
29	0.0191031	Docx Riet
30	0.0191031	Bergen Andre

14.3 2006: konsolidacija politične utrdbe v središču omrežja

Omrežje ob koncu leta 2006 se deloma razlikuje od omrežja s konca leta 2005. Andrijana Starina Kosem je središčni položaj prepustila strankarskemu kolegu Tomažu Toplaku. Njen premik je povezan z odhodom iz nadzornega sveta NLB, ki ga je zahtevala Banka Slovenije. Zakonodaja namreč določa, da osebe, ki so vodile podjetje, ki je končalo v stečaju ali prisilni poravnavi, ne morejo biti imenovane v nadzorne svete bank. Podjetje Rog, ki ga je vodila pred leti, pa je bilo v prisilni poravnavi. Hkrati z njenim umikom iz nadzornega sveta NLB se je občutno zmanjšala tudi središčnost vseh ostalih oseb, povezanih z NLB.

Politični profil samega središča omrežja, torej lestvice desetih najbolj središčnih oseb, pa se ni spremenil. Je pa s tem, ko se je od središča oddaljil Matjaž Gantar, prvi mož KD Group, z njim središče zapustilo več oseb, povezanih s skupino KD. Gantarjev položaj je leta 2006 postal manj središčen, ker je zapustil nadzorni svet Merkurja.

Leta 2006 so se središču približale osebe, povezane zlasti z Zavarovalnico Triglav in Pošto Slovenije. Tudi ta del omrežja je izrazito politično obarvan. V NSi-jev kadrovski bazen sodijo direktorica Palome in nadzornica v Zavarovalnici Triglav Mateja Perger, Danilo Marin (nadzornik v Palomi, Sodu in Genu), Milan Podpečan (nadzornik v Sodu, Petrolu in Gorenju), ter Damjan Mihevc (nadzornik v Zavarovalnici Triglav in Istrabenzu). V SDS-ov kadrovski bazen sodi še nadzornik v Zavarovalnici Triglav in novomeški Krki Gregor Gomišček, v SLS-ov kadrovski bazen pa nadzornik v Zavarovalnici Triglav Radovan Žerjav.

Tomaž Toplak, najbolj središčna oseba omrežja povezanih direktorjev, ko gre za središčnost glede na dostopnost (upoštevamo samo izhodne povezave), ima v svojem območju vpliva 154 oseb. V analiziranem omrežju povezanih direktorjev za leto 2006 je 1192 oseb, med njimi pa je 772 takšnih, ki zasedajo le po eno funkcijo v enem nadzornem svetu. Bolj aktivnih igralcev je 420, kar pomeni, da je v Toplakovem območju vpliva dobra tretjina bolj aktivnih igralcev. Toplakovo območje vpliva je torej v primerjavi z Jamnikom in Andrijano Starina Kosem dodatno skrčeno.

Slika 14.7: Območje vpliva Tomaža Toplaka leta 2006

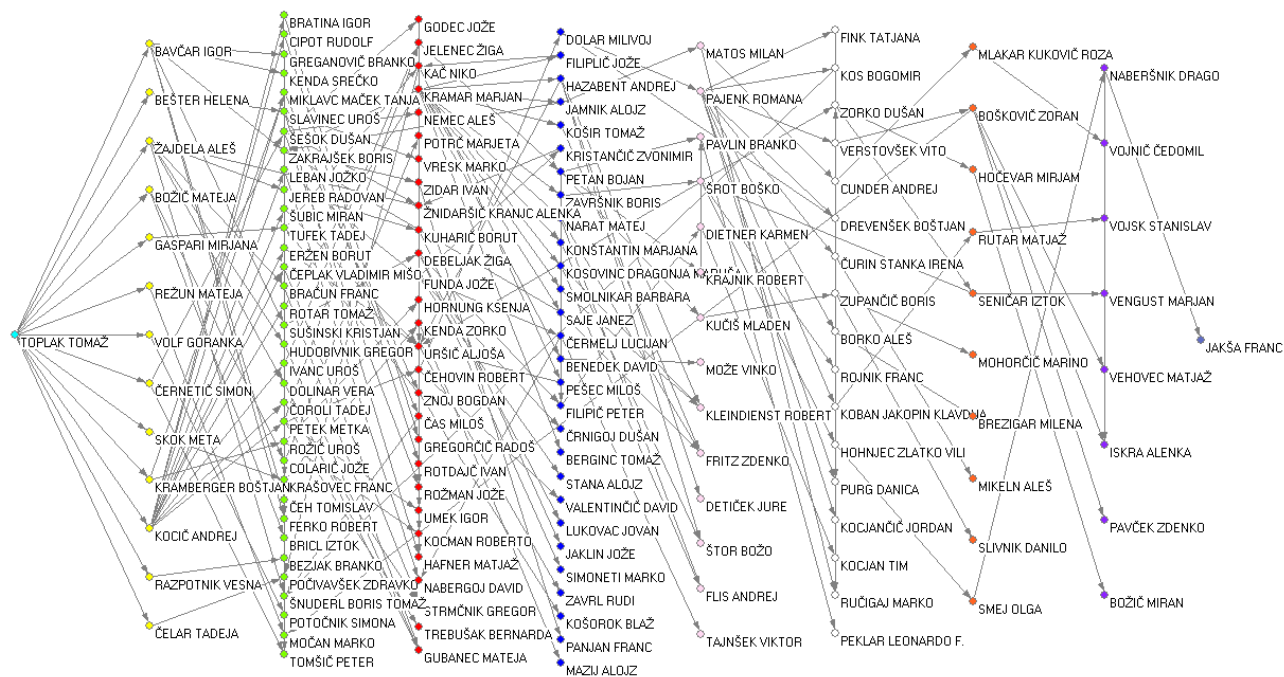

Tabela 14.3: Mere središčnosti glede na dostopnost leta 2006 (izhodne povezave; mera strukturnega vpliva)

1	0.0333898	Toplak Tomaž
2	0.0314665	Pirkmajer Edo
3	0.0310659	Starina Kosem Andrijana
4	0.0271556	Kocijan Oskar
5	0.0271556	Žnidar Ljubo
6	0.0268434	Pucko Ciril
7	0.0268434	Kavtičnik Jani
8	0.0268434	Pernek Franc
9	0.0268434	Gabersčik Boris
10	0.0268434	Štihec Anton
11	0.0236602	Kocič Andrej
12	0.0235108	Mihevc Damjan
13	0.0218962	Marin Danilo
14	0.0214223	Hauc Aleš
15	0.0201342	Gomišček Gregor
16	0.0199025	Podpečan Milan
17	0.0193309	Kovačič Marijan
18	0.0193309	Žerjav Radovan
19	0.0193309	Perger Mateja
20	0.0193309	Gorjan Branko
21	0.0193309	Krušič Darko
22	0.0180507	Vuser Darko
23	0.0180507	Janša Matjaž
24	0.0180507	Senekovič Venčeslav
25	0.0180507	Tantegel Branko
26	0.0180507	Lešnik Zoran
27	0.0180507	Duh Ivanka
28	0.0180507	Žlender Nada
29	0.0172869	Kitek Boris
30	0.0167570	Hustič Igor

14.4 2009: popolna sprememba: energetiki prevzamejo središče

Med letoma 2006 in 2009 je prišlo do nove radikalne spremembe središča omrežja ekonomske elite. Vseh trideset najbolj središčnih iz leta 2006 se je umaknilo proti obrobju, v središče pa so prišli novi ljudje. Tomaž Kuntarič, najbolj vplivna oseba po kriteriju središčnosti glede na dostopnost (upoštevaje le izhodne povezave), je predsednik uprave Soda in nadzornik v Petrolu, PDP-ju in DSU-ju. PDP in DSU sta dve paradržavni družbi, pomemben lastniški delež pa ima država tudi v Petrolu.

Tomaž Toplak, ki je središče omrežja vpliva zasedal leta 2006, je kot nadzornik v kranjski Savi sicer ostal del omrežja, vendar z eno funkcijo sodi med periferne osebe. Andrijana

Starina Kosem, ki je najbolj vpliven položaj v omrežju zasedala leta 2005, leta 2009 ne opravlja nobene funkcije.

Kuntariča smo kot osebo s pomembno močjo identificirali že v neusmerjenem omrežju za leto 2004. Ob tem smo poudarili, da gre za moč, povezano z upravljanjem ekonomskega kapitala. V usmerjenem omrežju pa ne gre zgolj za moč, povezano z upravljanjem ekonomskega kapitala, pač pa tudi za vpliv na to, kdo bo zasedal funkcije in kdo jih ne bo.

Aleksander Svetelšek, predsednik uprave Petrola in druga najbolj središčna oseba, je hkrati še nadzornik v Pivovarni Laško in Skupini Prva. Franci Strajnar, direktor Finetola, je hkrati nadzornik v holdingu NFD in Istrabenzu. Tomaž Berločnik, direktor Istrabenza, je hkrati nadzornik v Slovenskih železnicah, skupini Elan in Petrolu. Aleksander Mervar, namestnik direktorja Eles, je hkrati nadzornik v Geoplinu Plinovodih in Sodu.

Za novo središče omrežja vpliva je značilna visoka koncentracija ljudi, povezanih z energetiko. Središče zasedajo ljudje, povezani s Petrolom (Kuntarič, Svetelšek, Berločnik, Južna, Debeljak, Korelič), Istrabenzom (Berločnik, Strajnar), Elesom (Mervar), Geoplinom Plinovodi (Mervar) in TEŠ-em (Rotnik).

Politični profil središča omrežja je manj izrazit kot leta 2006, a še vedno razpoznaven. Aleksander Mervar, nadzornik v Sodu in Geoplinu Plinovodih, prihaja iz stranke Zares. Igor Zajec, nadzornik v Sodu, prihaja iz LDS-ovega kadrovskega bazena. Stane Seničar, nadzornik v Sodu, prihaja iz vrst SD-ja.

Kuntaričevo območje vpliva doseže 139 oseb in je skorajda še enkrat manjše od območja vpliva Boruta Jamnika iz leta 2004.

Slika 14.8: Območje vpliva Tomaža Kuntariča leta 2009

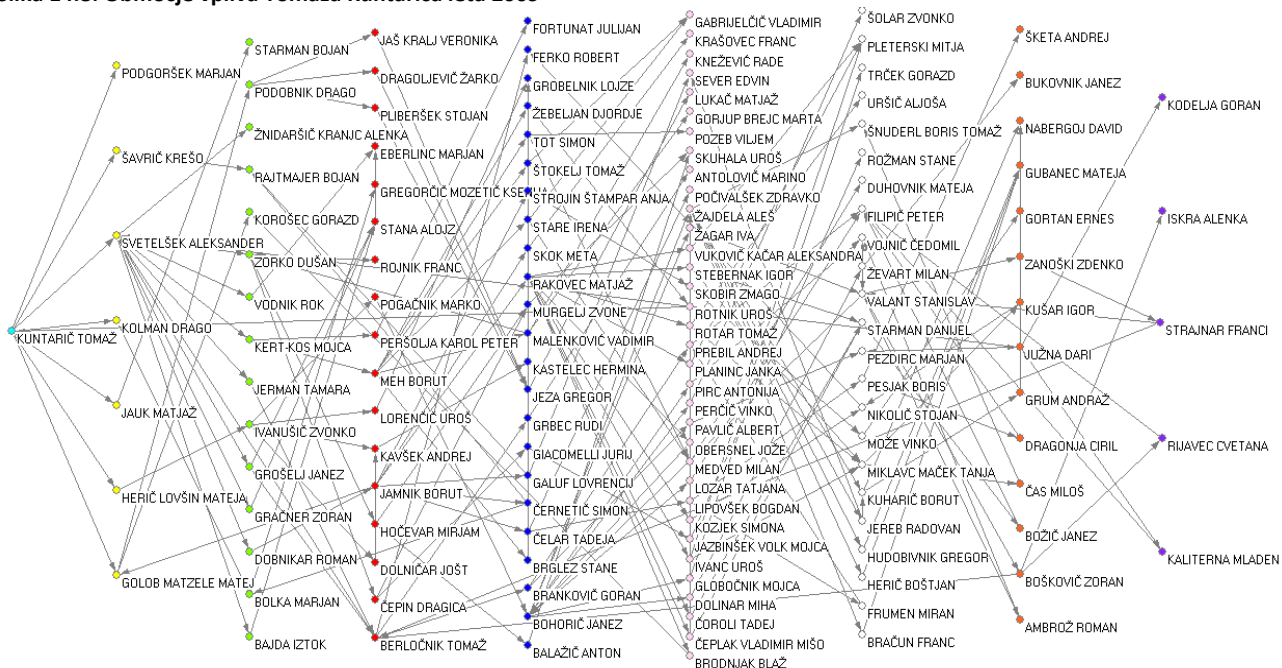

Tabela 14.4: Mere središčnosti glede na dostopnost leta 2009 (izhodne povezave; mera strukturnega vpliva)

1	0.0263249	Kuntarič Tomaž
2	0.0254705	Svetelšek Aleksander
3	0.0226676	Strajnar Franci
4	0.0219725	Berločnik Tomaž
5	0.0219399	Mervar Aleksander
6	0.0218539	Zajec Igor
7	0.0218539	Tomin Vučkovič Mateja
8	0.0218539	Seničar Stane
9	0.0218539	Dejak Bojan
10	0.0217981	Južna Dari
11	0.0217120	Rotnik Uroš
12	0.0217004	Jevšenak Milan
13	0.0214336	Korelič Bruno
14	0.0214062	Debeljak Žiga
15	0.0212700	Tomplak Andrej
16	0.0212700	Golob Urban
17	0.0212700	Gerdin Samo
18	0.0212700	Premrn Franc
19	0.0204205	Valant Stanislav
20	0.0203881	Kastelic Janko
21	0.0202550	Jašovič Božo
22	0.0197664	Aver Boštjan
23	0.0196026	Kocutar Vitomir
24	0.0195352	Dakič Jadranka
25	0.0193051	Leskovar Davorin
26	0.0192291	Boškovič Zoran
27	0.0190955	Zanoški Zdenko
28	0.0190548	Primožič Klavdija
29	0.0190548	Kaluža Mirko
30	0.0188847	Trop Bogdan

15 Usmerjeno omrežje povezanih direktorjev, vhodne povezave

Ob analizi ekonomske elite smo do zdaj na omrežje povezanih direktorjev pogledali skozi dve različni optiki. Prvič smo omrežje povezanih direktorjev razumeli kot neusmerjeno omrežje. Drugič smo ob analizi v omrežju upoštevali tudi smeri povezav med nadzorniki in direktorji ter njihovimi podrejenimi.

Obstaja še ena mera pomembnosti, mera strukturne podpore, strukturnega prestiža. Če v omrežju spremljamo izhodne povezave določene osebe, spremljamo, kakšen je njen vpliv. Če pa se postavimo na drugo stran vektorskih poti, če torej spremljamo vhodne povezave, v resnici spremljamo, kolikšne strukturne podpore je deležna določena oseba. Z nekaj pretiravanja je oseba, ki je na koncu vektorskih poti, na tem položaju zato, ker je temu naklonjena vektorska vsota interesnih silnic celotnega omrežja. Oseba, pri kateri se poti vpliva začno, bi namreč lahko na funkcijo, ki jo nadzira, nastavila drugo osebo, druga oseba bi lahko zamenjala tretjo osebo, ta četrto – in tako naprej do konca poti, torej do funkcije, ki predpostavlja najvišjo mero podpore v omrežju.

15.1 2004: pokojninske družbe v središču

Najvišji strukturni prestiž v omrežju je leta 2004 užival Peter Filipič, predsednik uprave Pokojninske družbe A. Podatek je zanimiv zaradi več razlogov. Prvič, v omrežjih povezanih gospodarskih družb je Pokojninska družba A v več časovnih presekih uvrščena v samo središče omrežja. Ta središčnost je zlasti očitna, ko gre za mero središčnosti glede na vmesnost. Nekoliko manj središčna je, ko gre za mero središčnosti glede na dostopnost. Kakorkoli, Pokojninska družba A je ena od redkih stalnic v središču omrežja – ne glede na to, kateri kriterij središčnosti upoštevamo.

Dejstvo, da je Peter Filipič najbolj središčna oseba, ko v omrežju merimo strukturno podporo, precej pove o tem, s kakšno strukturno močjo razpolaga Pokojninska družba A. Funkcija v Pokojninski družbi A kljub dejstvu, da gre po nekaterih kriterij za družbo, ki je konstantno v središču omrežja, predsedniku uprave družbe ne zagotavlja omembe vrednega strukturnega vpliva, torej vpliva, ko bi lahko odločal o odstavitvah in imenovanjih ostalih oseb v omrežju. Predsednik uprave Pokojninske družbe A je najbližje vsem, ki imajo vpliv na sprejemanje

kadrovskih odločitev, hkrati pa je število tistih, ki imajo neposreden ali posreden vpliv na njegovo imenovanje ali razrešitev, največje.

Omrežje oseb, ki Filipiča kot predsednika uprave Pokojninske družbe A hipotetično podpirajo, je obsežno, saj šteje kar 418 oseb. Če sklenjeni del omrežja, torej šibko povezana komponenta, šteje 1088 oseb, to pomeni, da je Filipič deležen strukturne podpore skoraj polovice sklenjenega dela omrežja.

Ob Filipičevi najbolj središčni vlogi, ko gre za vhodne povezave, je pomemben tudi biografski detajl. Filipič je bil prvi direktor Kapitalskega sklada, predhodnika kasnejše Kapitalske družbe, torej institucije, ki je v več časovnih presekih gostila najbolj vplivne osebe omrežja slovenske ekonomske elite. Povedano drugače, sredi devetdesetih let je Filipič sodeloval ob začetkih strukturiranja omrežja ekonomske elite. To omrežje pa mu desetletje pozneje izkazuje najvišjo stopnjo strukturne podpore.

Filipič ni edini direktor pokojninskih zavarovalnic v središču omrežja, če upoštevamo mero strukturne podpore. Tudi Aljoša Uršič, druga najbolj središčna oseba, vodi pokojninsko zavarovalnico, Skupno pokojninsko družbo. Med prvimi tridesetimi najbolj središčnimi sta tudi Lojze Grobelnik, predsednik uprave pokojninske družbe Moja naložba, in Alenka Žnidaršič Kranjc, predsednica uprave Prve pokojninske družbe.

Tabela 15.1: Mere središčnosti glede na dostopnost leta 2004 (vhodne povezave; mera strukturne podpore)

1	0.0741132	Filipič Peter
2	0.0620545	Uršič Aljoša
3	0.0617218	Dietner Karmen
4	0.0558880	Kocjan Tim
5	0.0552192	Zavrl Rudi
6	0.0489240	Bohorič Janez
7	0.0480219	Kastelic Janko
8	0.0469570	Kranjc Jože
9	0.0465047	Kovačič Miloš
10	0.0459992	Janković Zoran
11	0.0459680	Mokrovič Borut
12	0.0456033	Nabergoj David
13	0.0453798	Turnšek Tone
14	0.0448060	Grobelnik Lojze
15	0.0445759	Velkavrh Peter
16	0.0438826	Lenič Jože
17	0.0438684	Šnuderl Boris Tomaž
18	0.0438400	Bezjak Branko
19	0.0435612	Brglez Stane
20	0.0433979	Purg Danica
21	0.0433960	Žnidaršič Kranjc Alenka
22	0.0432814	Možina Janez
23	0.0428809	Bencik Dušan
24	0.0427948	Funda Jože
25	0.0426199	Tišma Marko
26	0.0422529	Šarabon Matjaž
27	0.0421493	Boškovič Zoran
28	0.0421177	Može Vinko
29	0.0420600	Tavčar Tevž
30	0.0416546	Čerin Aleš

15.2 2005: redčenje omrežja podpore

Kljub temu, da se med letoma 2004 in 2005 samo središče omrežja, ko gre za mero strukturnega prestiža, ni spreminjalo – najbolj središčni so ostali direktorji pokojninskih zavarovalnic –, je med prvimi tridesetimi najbolj središčnimi vendarle 21 novincev. V središču so ostali predsedniki uprav treh od štirih pokojninskih zavarovalnic: Filipič, Uršič in Žnidaršič Kranjc. Grobelnik, predsednik uprave Moje naložbe, pa se je od središča oddaljil.

Mera središčnosti Petra Filipiča je občutno nižja kot leto poprej. Manjše je tudi njegovo območje podpore. Če je leta 2004 celotno območje podpore obsegalo kar 418 oseb, jih je bilo leta 2005 le še 225.

Slika 15.2: Omrežje podpore Petra Filipiča leta 2005

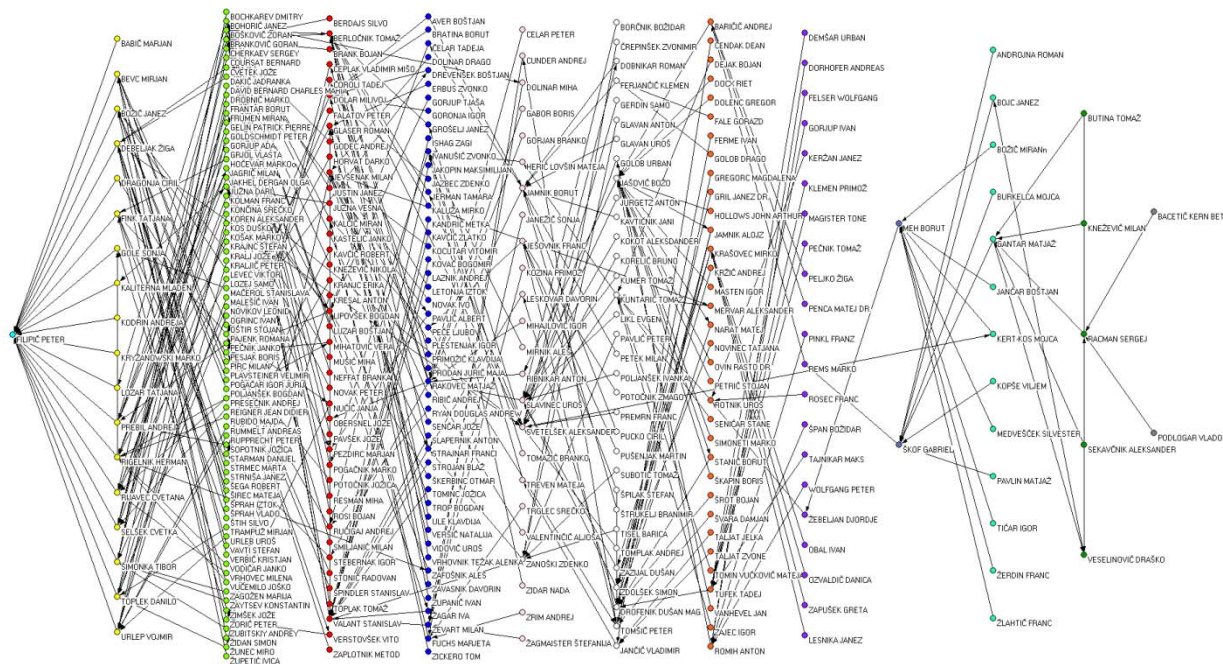

Tabela 15.2: Mere središčnosti glede na dostopnost leta 2005 (vhodne povezave; mera strukturne podpore)

1	0.0535475	Filipič Peter
2	0.0459207	Zavrl Rudi
3	0.0431674	Uršič Aljoša
4	0.0422809	Dietner Karmen
5	0.0401076	Kocjan Tim
6	0.0332329	Žnidaršič Kranjc Alenka
7	0.0315614	Žajdela Aleš
8	0.0277130	Nabergoj David
9	0.0275772	Dolinar Matjaž
10	0.0275772	Jereb Radovan
11	0.0275772	Bračun Franc
12	0.0275772	Hudobivnik Gregor
13	0.0270782	Šrot Boško
14	0.0268216	Kučiš Mladen
15	0.0265116	Vojnič Čedomil
16	0.0254682	Tomšič Peter
17	0.0254304	Turk Vitoslav
18	0.0249293	Simoneti Marko
19	0.0249053	Gubanec Mateja
20	0.0241376	Purg Danica
21	0.0240678	Hohnjec Zlatko Vili
22	0.0235281	Kač Niko
23	0.0234626	Zorko Dušan
24	0.0231112	Lojo Enes
25	0.0224918	Počivavšek Zdravko
26	0.0217476	Kozmus Jože
27	0.0214585	Seničar Iztok
28	0.0214364	Možina Janez
29	0.0213814	Naberšnik Drago
30	0.0213010	Vengust Marjan

15.3 2006: *relativna stabilnost v središču podpore*

Med letoma 2005 in 2006 je bila cirkulacija v središču omrežja nekoliko nižja; med prvimi tridesetimi najbolj središčnimi je 14 novincev. V središču ponovno ostajajo predsedniki uprav treh pokojninskih družb. Območje podpore Petra Filipiča kot najbolj središčnega pa se je nekoliko povečalo in šteje 249 oseb.

Tabela 15.3: Mere središčnosti glede na dostopnost leta 2006 (vhodne povezave; mera strukturne podpore)

1	0.0652461	Filipič Peter
2	0.0500701	Dietner Karmen
3	0.0481299	Uršič Aljoša
4	0.0433896	Kocjan Tim
5	0.0406557	Zavrl Rudi
6	0.0341175	Iskra Alenka
7	0.0305723	Berginc Tomaž
8	0.0300739	Kač Niko
9	0.0279134	Počivavšek Zdravko
10	0.0265132	Šnuderl Boris Tomaž
11	0.0261408	Boškovič Zoran
12	0.0257725	Močan Marko
13	0.0252688	Pešec Miloš
14	0.0240910	Šrot Boško
15	0.0233521	Vehovec Matjaž
16	0.0228016	Žnidaršič Kranjc Alenka
17	0.0225648	Pavček Zdenko
18	0.0213760	Žajdela Aleš
19	0.0208319	Hohnjec Zlatko Vili
20	0.0204171	Zakrajšek Boris
21	0.0202944	Purg Danica
22	0.0200468	Zorko Dušan
23	0.0197891	Rojnik Franc
24	0.0197592	Stana Alojz
25	0.0195646	Kramar Marjan
26	0.0193100	Vojnič Čedomil
27	0.0188372	Bohorič Janez
28	0.0187271	Jereb Radovan
29	0.0187271	Dolinar Vera
30	0.0187271	Hudobivnik Gregor

15.4 2009: stabilnost v času globokih sprememb

Tudi za obdobje 2006 – 2009 je značilna visoka cirkulacija v tem izseku omrežja ekonomske elite. Med najbolj središčnimi je 19 oseb, ki jih leta 2006 ni bilo med trideseterico. Res pa je, da smo ob meri središčnosti, ki beleži vpliv, torej izhodne povezave (v tem delu pa se ukvarjamo z vhodnimi povezavami) med letoma 2006 in 2009 zaznali popolno spremembo v središču; vseh 30 oseb leta 2009 je bilo novih. Ob znatni cirkulaciji znotraj omrežja ekonomske elite je ta del omrežja, torej del omrežja, proti kateremu se »zliva« zaupanje, vendarle bolj stabilen od ostalih. V središču ali nedaleč stran lahko ponovno srečamo

direktorje štirih pokojninskih družb, Petra Filipiča, Lojzeta Grobelnika, Alenko Žnidaršič Kranjc in Aljošo Uršiča.

Tabela 15.4: Mere središčnosti glede na dostopnost leta 2009 (vhodne povezave; mera strukturne podpore)

1	0.0590866	Filipič Peter
2	0.0385713	Žajdela Aleš
3	0.0383127	Šnuderl Boris Tomaž
4	0.0350331	Kuharič Borut
5	0.0346269	Sever Edvin
6	0.0339804	Grobelnik Lojze
7	0.0330474	Bohorič Janez
8	0.0325958	Jereb Radovan
9	0.0325958	Bračun Franc
10	0.0325958	Hudobivnik Gregor
11	0.0325958	Herič Boštjan
12	0.0322303	Ferko Robert
13	0.0314030	Nabergoj David
14	0.0308296	Žnidaršič Kranjc Alenka
15	0.0304745	Berločnik Tomaž
16	0.0302458	Grum Andraž
17	0.0301098	Svetelšek Aleksander
18	0.0287218	Gubanec Mateja
19	0.0285714	Rakovec Matjaž
20	0.0285669	Zorko Dušan
21	0.0281400	Eberlinc Marjan
22	0.0280357	Lozar Tatjana
23	0.0280357	Globočnik Mojca
24	0.0280357	Pirc Antonija
25	0.0280357	Perčič Vinko
26	0.0280334	Prebil Andrej
27	0.0278486	Dolinar Miha
28	0.0278266	Žagar Iva
29	0.0276396	Rajtmajer Bojan
30	0.0274091	Stana Alojz

16 Jedra kot notranji krog omrežja ekonomske elite

Tako kot posebej kohezivni deli omrežja obstajajo v omrežju povezanih gospodarskih družb, podobni kohezivni deli omrežja obstajajo tudi v omrežju povezanih direktorjev. Še enkrat: tem posebej kohezivnim podomrežjem pravimo jedra. N-jedro je podomrežje, v katerem je vsaka enota povezana vsaj z n-enotami istega podomrežja.

V omrežju, ki ga analiziramo, so v najbolj kohezivnem podomrežju vse osebe povezane vsaj še s tremi osebami, ki pripadajo temu podomrežju. Najbolj kohezivno podomrežje je 3-jedro. Znotraj 2-jedra so vse osebe, ki pripadajo temu podomrežju, povezane vsaj z dvema osebama iz 3-jedra ali 2-jedra (glej De Nooy, Mrvar in Bategelj 2005, 70-71).

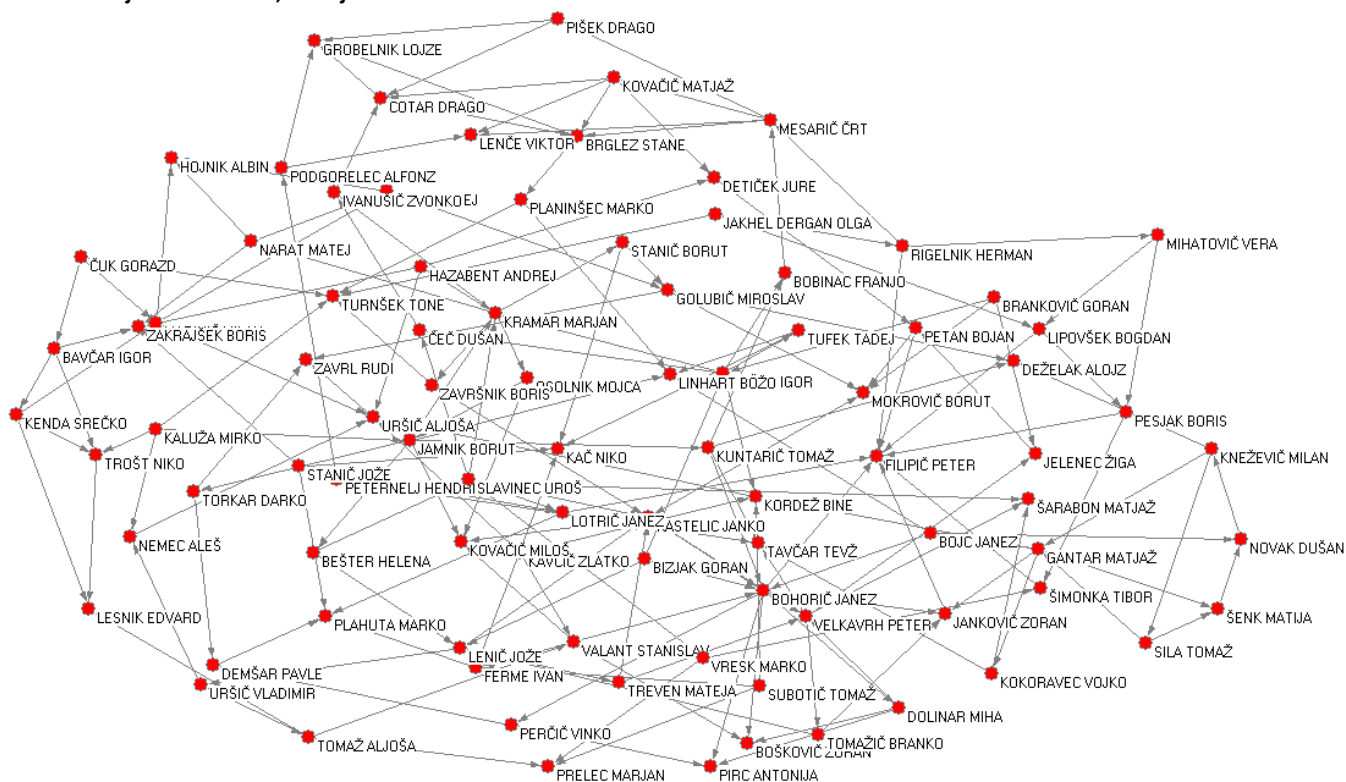
Zapisali smo že, da je koncept jeder kvantitativni ekvivalent konceptu »notranjega kroga«, ki ga v kvalitativno-etnografski analizi ponuja Useem. »Notranji krog« je najbolj organiziran del ekonomske elite, premore največ vzvodov moči, povezan je s tradicionalnim zgornjim razredom, na razpolago ima komunikacijske in organizacijske potenciale za artikulacijo občnih interesov kapitala in političnih interesov; povezan je z mediji, neprofitnimi organizacijami, gospodarskimi združenji; vlada pripadnike »notranjega kroga« sprašuje za nasvete (glej Useem 1984, 62 in 76).

Tako kot se je med letoma 2004 in 2009 spreminjalo središče omrežja, se je spreminjala tudi sestava 3-jedra. Predvsem pa se je 3-jedro v obdobju med letoma 2004 in 2009 izjemno skrčilo. Če je bilo v 3-jedru leta 2004 91 oseb, je leta 2005 v 3-jedru 38 oseb, leta 2006 in 2009 pa le še sedem oseb. Tako leta 2006 kot leta 2009 pravzaprav težko govorimo o kohezivnem notranjem krogu omrežja ekonomske elite, ker leta 2006 3-jedro sestavljajo le osebe iz finančnih družb, organiziranih okrog NKBM, leta 2009 pa 3-jedro sestavljajo le osebe iz finančnih družb, zbranih okrog skupine KD. Bolj natančno – tudi leta 2006 in 2009 sicer lahko govorimo o kohezivnem jedru omrežja, vendar je kohezivnost občutno manjša in lahko govorimo le o 2-jedru.

16.1 2004: jedro s povezavami v politiko, šport, dobrodelne organizacije

Oglejmo si vizualizacijo 3-jedra za leto 2004.

Slika 16.1: 3-jedro leta 2004, ki šteje 91 oseb

Katere osebe sestavljajo 3-jedro in kakšna je njihova osnovna funkcija?

Tabela 16.1: Personalna sestava 3-jedra z osnovno funkcijo

Bavčar Igor	Istrabenz
Bešter Helena	Kad, član uprave
Bizjak Goran	Casino Portorož, član uprave
Bobinac Franjo	Gorenje
Bohorič Janez	Sava
Bojc Janez	KD, član uprave
Boškovič Zoran	NFD Holding
Brankovič Goran	
Brglez Stane	KBM Infond
Cotar Drago	Zavarovalnica Maribor
Čeč Dušan	Sava-re
Čuk Gorazd	Istrabenz, svetovalec
Demšar Pavle	Domel
Detiček Jure	Adria Bank
Deželak Alojz	Kolinska
Dolinar Miha	Sava, svetovalec
Ferme Ivan	Etol
Filipič Peter	Pokojninska družba A
Flis Andrej	Banka Domžale
Gantar Matjaž	KD Group
Golubič Miroslav	Maksima Holding
Grobelnik Lojze	Moja naložba
Hazabent Andrej	NLB, član uprave
Hojnik Albin	CBS Bank
Ivanušič Zvonko	Sava-re, član uprave
Jakhel Dergan Olga	
Jamnik Borut	KAD
Jankovič Zoran	Mercator
Jelenec Žiga	Slovenijales
Kač Niko	Banka Celje
Kaluža Mirko	
Kastelic Janko	Triglav DZU
Kavčič Zlatko	Gorenjska banka
Kenda Srečko	Istrabenz, član uprave
Knežević Milan	Deželna banka
Kokoravec Vojko	KD Group, svetovalec
Kordež Bine	Merkur
Kovačič Matjaž	NKBM, član uprave
Kovačič Miloš	Krka
Kramar Marjan	NLB
Kuntarič Tomaž	KAD, član uprave
Kušar Igor	SOD
Lenče Viktor	PBS
Lenič Jože	Zavarovalnica Triglav
Lesnik Edvard	Hoteli Palace
Linhart Božo	Žito
Lipovšek Bogdan	Grand Hotel Union
Lotrič Janez	Petrol
Marinič Milan	Maksima Holding
Mesarič Črt	NKBM
Mihatovič Vera	Autocommerce, svetovalec
Mokrovič Borut	Terme Čatež

Narat Matej	NLB, član uprave
Nemec Aleš	NKBM, svetovalec
Novak Dušan	Zavarovalnica Adriatic
Osolnik Videmšek Mojca	NLB, šef kabineta
Perčič Vinko	Sava, član uprave
Pesjak Boris	Factor banka
Petan Bojan	DZS
Peternelj Hendrik	
Pirc Antonija	Sava Trade
Pišek Drago	NKBM, član uprave
Plahuta Marko	SID
Planinšec Marko	Infond DZU, član uprave
Podgorelec Alfonz	Pošta Slovenije
Prelec Marjan	Cinkarna Celje
Rigelnik Herman	Autocommerce
Sila Tomaž	Deželna banka, član uprave
Slavinec Uroš	Helios
Stanič Borut	NLB, član uprave
Stanič Jože	
Subotič Tomaž	
Šarabon Matjaž	Elan
Šenk Matija	Zavarovalnica Slovenica
Šimonka Tibor	Slovenske železarne
Tavčar Tevž	Skimar
Tomaž Aljoša	Abanka
Tomažič Branko	Hit
Torkar Darko	KAD
Treven Mateja	Zavarovalnica Triglav, svetovalec
Trošt Niko	Hoteli Morje
Tufek Tadej	SOD, član uprave
Turnšek Tone	Pivovarna Laško
Uršič Aljoša	Skupna
Uršič Vladimir	Zavarovalnica Triglav, svetovalec
Valant Stanislav	NFD
Velkavrh Peter	Triglav, finančna družba
Vresk Marko	Helios, član uprave
Zakrajšek Boris	LHB Frankfurt
Zavrl Rudi	Geodetski zavod
Završnik Boris	NLB, podružnica Celje

Rekonstrukcija 3-jedra, kakršno je obstajalo leta 2004 (povzemamo iz Žerdin, Mrvar 2007), pokaže, da so v tem najbolj kohezivnem delu omrežja direktorji večine slovenskih bank oz. bank, ki so sicer registrirane v tujini, a so povezane s slovenskim gospodarskim prostorom (Abanka, dunajska Adria bank, Banka Celje, Banka Domžale, sarajevska CBS bank, Deželna banka, Factor banka, Gorenjska banka, frankfurtska LHB banka, NKBM, NLB, Poštna banka Slovenije). Bolj natančno: med pomembnejšimi bankami v 3-jedru ne najdemo le vodilnih iz SKB banke, ki pa je prek lastnika, francoske Société Générale, vpeta v globalno omrežje.

Hkrati v najbolj kohezivnem delu omrežja najdemo direktorje večine slovenskih zavarovalnic (Zavarovalnica Triglav, Zavarovalnica Maribor, Adriatic in Slovenica, Pozavarovalnica Sava).

Tretji pomembni del najbolj kohezivnega dela omrežja so pokojninske družbe (Skupna, Pokojninska družba A, Moja naložba).

Četrto skupino sestavljajo direktorji t. i. »pidovske« industrije, torej finančnih družb za upravljanje (KD Group, NFD, Infond, Maksima Holding, Triglav DZU).

V samem centru omrežja najdemo še člane uprave KAD-a in SOD-a, paradržavnih finančnih skladov. Dejstvo, da v 3-jedru omrežja, ki je obstajalo leta 2004, najdemo pretežno finančne gospodarske družbe, ponovno kaže na središčni položaj bank, zavarovalnic, pokojninskih družb in finančnih skladov, zlasti dveh paradržavnih finančnih skladov.

Šesto skupino v najbolj kohezivnem delu omrežja predstavljajo predsedniki uprav turističnih podjetij (Grand hotel Union, Hoteli Morje, Hoteli Palace, Terme Čatež, HIT).

V sedmo skupino pa lahko uvrstimo direktorje ostalih največjih gospodarskih družb v državi (Mercator, Krka, Gorenje, Merkur, Petrol, Pošta Slovenije, Istrabenz, Autocommerce, Kolinska, Pivovarna Laško, Sava, Sava Trade, Helios, Slovenske železarne, Slovenijales, Elan, Skimar, Žito, Cinkarna Celje, Domel, Geodetski zavod, DZS ...).

Ob analizi personalne sestave jedra je posebej zanimivo vprašanje, ali so pripadniki notranjega kroga vpeti v ostala elitna omrežja. Identificirali smo 15 pripadnikov 3-jedra za leto 2004, ki so včlanjeni v slovenske Lions klube. Hkrati smo znotraj 3-jedra identificirali še tri osebe, ki so včlanjene v klube Rotary. 13 oseb, ki pripadajo 3-jedru ekonomske elite, smo zasledili med člani Foruma 21, ki ga je ustanovil nekdanji predsednik republike Milan Kučan.

Identificirali smo deset pripadnikov 3-jedra, ki so v preteklosti nastopali na državnih ali lokalnih volilnih listah LDS oz. so v tej stranki opravljali vidnejše funkcije.

Dve osebi iz 3-jedra smo zasledili na kandidatnih listah ZLSD (po novem socialnih demokratov), en pripadnik 3-jedra pa je opravljal vidnejše funkcije v SLS.

8 oseb, ki so pripadale 3-jedru ekonomske elite, je zasedalo funkcijo v 35-članskem upravnem odboru Gospodarske zbornice Slovenije, kar kaže na možnost, da lahko pripadniki najbolj kohezivnega dela omrežja prek GZS določen vpliv uveljavljajo po formalni poti (v mislih imamo državni svet). 6 oseb iz 3-jedra je v preteklosti zasedalo funkcije ministra. V 3-jedru iz leta 2004 smo identificirali pet oseb, ki so pred letom 1990 zasedale položaje v centralnem komiteju ZKS.

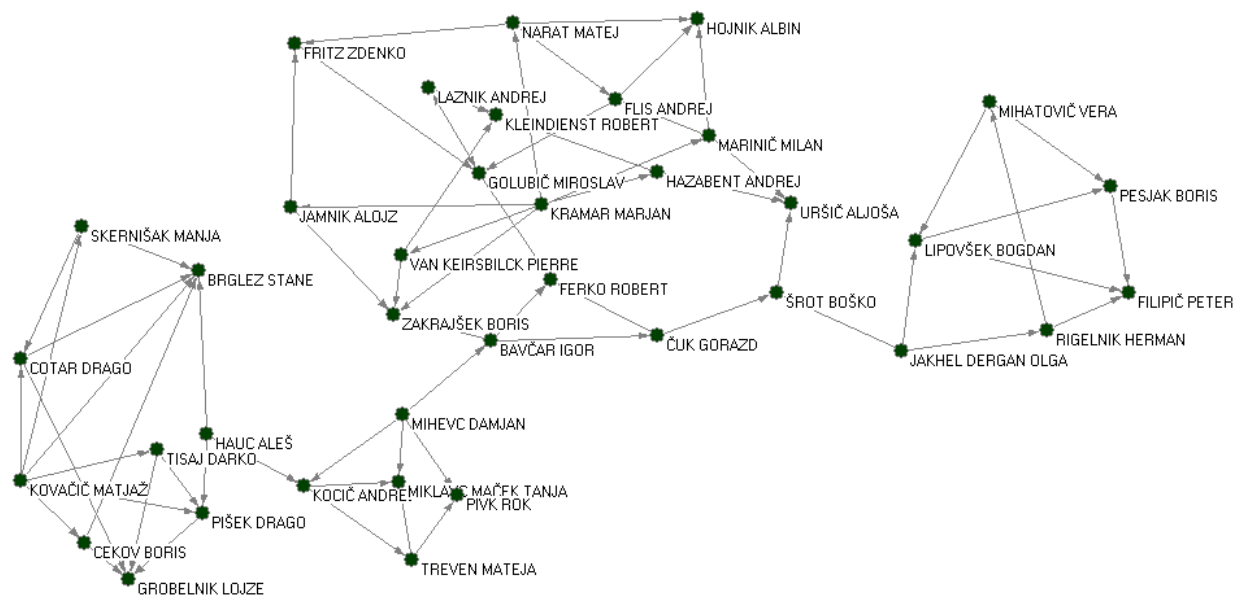
Hkrati pa smo lahko identificirali še sedem oseb iz 3-jedra ekonomske elite, ki so leta 2004 hkrati predsedovale nacionalnim športnim zvezam, torej organizacijam, ki predsedniku zagotavljajo znatno mero družbenega prestiža. Milan Kneževič (Deželna banka) je bil predsednik šahovske zveze, Stanislav Valant (NFD) je predsedoval smučarski zvezi, Zoran Janković (Mercator) rokometni, Tibor Šimonka (Slovenske železarne) namiznoteniški, Rudi Zavrl (Geodetski zavod) nogometni, Matjaž Kovačič (NKBM) odbojgarski, Pavle Demšar (Domel) pa sankarski zvezi.

Povedano drugače, 3-jedro je leta 2004 tudi Slovenski olimpijski komite v malem.

16.2 2005: krčenje jedra, prekinitev povezav z drugimi omrežji

Za 3-jedro, ki smo ga zaznali leta 2005, je značilno, da gre v resnici za zgoštitve okrog šestih središčnih družb in njihovih satelitov. Gre za NKBM, NLB, Zavarovalnico Triglav, Istrabenz, Pivovarno Laško in ACH-ja. Ponovimo: v 3-jedru ob koncu leta 2005 je 38 oseb, kar pomeni, da se je najbolj kohezivni del omrežja bistveno skrčil.

Slika 16.2: 3-jedro leta 2005, ki šteje 38 oseb

Podatke si oglejmo bolj podrobno (povzemamo iz Žerdin, Mrvar 2007). V 3-jedru za leto 2005 ostanejo predsedniki uprav Banke Domžale, Banke Zasavje, CBS banke, Factor banke, LHB banke, NKBM, NLB in Poštne Banke Slovenije. Ob tem je pomembno, da NKBM in Poštno banko Slovenije vodita nova direktorja. Iz 3-jedra pa so izpadli predsedniki uprav Abanke, dunajske Adria bank, Deželne banke in Gorenjske banke; ti direktorji so se preselili proti periferiji omrežja.

V 3-jedru so ostali predsedniki uprav Zavarovalnice Triglav (vendar je v Zavarovalnici Triglav prišlo do personalne zamenjave: novi predsednik uprave Andrej Kocič je kot novinec v 3-jedru nadomestil Jožeta Leniča) in Zavarovalnice Maribor. Izpadli pa so predsedniki uprave združene zavarovalnice Adriatic Slovenica in Pozavarovalnice Sava.

V 3-jedru so ostali direktorji treh pokojninskih družb: Pokojninske družbe A, Skupne in Moje naložbe.

Hkrati v najbolj kohezivnem delu omrežja ostanejo direktorji dela pidovske industrije: LB Maksima, Infond DZU in Triglav DZU (direktorica Triglav DZU je novinka). Iz najbolj kohezivnega dela omrežja pa izpadejo direktorji KD Group in NFD. Položaj v 3-jedru zadržijo še direktorji Grand hotela Union, Istrabenza, Droge Kolinske, Pivovarne Laško (direktor je novinec), Pošte Slovenije (direktor je novinec) in Autocommerca.

Kaj je botrovalo krčenju notranjega kroga? Med 60 osebami, ki so leta 2004 zasedale direktorski položaj in so bile hkrati uvrščene v najbolj koheziven del omrežja ekonomske elite, jih je 18, torej 30 odstotkov, zapustilo položaj; pet se jih je upokojilo, ostali pa so bili zamenjani. Cirkulacija na tistih direktorskih položajih, ki so leta 2004 spadali v notranji krog ekonomske elite, je torej visoka, 30-odstotna. Vendar je bila med letoma 2004 in 2005 tudi cirkulacija v celotnem omrežju 32-odstotna.

Če je bilo leta 2004 v 3-jedro vključenih 91 oseb, je od teh do konca leta 2005 položaj v 3-jedru obdržalo 23 ljudi. Teh 23 oseb torej predstavlja presečno množico notranjega kroga, ki je obstajal leta 2004, in notranjega kroga, ki je obstajal ob koncu leta 2005.

15 oseb se je v 3-jedro prebilo na novo. Ob tem obstajata dva tipa novincev: sedem pripadnikov novega 3-jedra se je v center omrežja preselilo iz 2-jedra, torej iz dela omrežja, ki je nekje med centrom in periferijo; osem članov 3-jedra, kakršno je obstajalo ob koncu leta 2005, pa spada med popolne novince in leta 2004 v omrežju niso igrali nobene vidne vloge.

Kaj se zgodi z osebami, ki so predstavljale nekakšen most med pripadniki 3-jedra za leto 2004 in drugimi socialnimi omrežji, denimo omrežji prestižnih organizacij in političnimi omrežji? Če smo v 3-jedru, ki je obstajalo leta 2004, identificirali 13 članov Foruma 21, sta mesto v 3-jedru do konca leta 2005 obdržala le dva (Herman Rigelnik, direktor Autocommerca, in Olga Jakhel Dergan, članica nadzornih svetov Pivovarne Laško, Autocommerca in Grand hotela Union). Trije direktorji, člani Foruma 21, so bili odstavljani, trije so se iz centra poslovnega sveta umaknili zaradi upokojitve. Pet članov Foruma 21 pa se je iz 3-jedra preselilo proti periferiji omrežja.

Če je leta 2004 med 35 člani upravnega odbora GZS sedem direktorjev zasedalo položaj v 3-jedru ekonomske elite, smo ob koncu leta 2005 v upravnem odboru GZS zasledili tri pripadnike 3-jedra. Pripadniki 3-jedra ekonomske elite za leto 2005, ki hkrati zasedajo položaj člana upravnega odbora GZS, so: Igor Bavčar (Istrabenz), Marjan Kramar (NLB) in Boško Šrot (Pivovarna Laško – Šrot je novinec v UO GZS, na direktorskem položaju in v 3-jedru). Pomenljivo je, da sta ob koncu leta 2005 vlogo vmesnika med notranjim krogom omrežja ekonomske elite in GZS kot institucijo, ki ima določen formaliziran vpliv na politiko, igrala prav Bavčar in Šrot, ključna protagonista dvom vzbujujočih manevrov v Istrabenzu in Pivovarni Laško.

Med pripadniki 3-jedra za leto 2005 smo identificirali dva nekdanja člana CK ZKS.

Če je bila leta 2004 značilna čvrsta prepletenost 3-jedra omrežja ekonomske elite in drugih prestižnih socialnih omrežij, je slika leta 2005 občutno drugačna. Le enega pripadnika 3-jedra

za leto 2005 lahko najdemo med predsedniki nacionalnih športnih zvez – Matjaž Kovačič, predsednik uprave NKBM, hkrati vodi odbojgarsko zvezo Slovenije. (Damjan Mihevc, prav tako pripadnik 3-jedra, je predsednik hokejske zveze postal pozneje, leta 2006) Štiri pripadnike 3-jedra za leto 2005 lahko najdemo med člani prestižnih dobrodelnih organizacij. Povezava pripadnikov 3-jedra za leto 2005 s političnimi omrežji je šibkejša. Med pripadniki 3-jedra za leto 2005 so pomembnejše politične funkcije v preteklosti opravljali Igor Bavčar (notranji minister, poslanec, minister za evropske zadeve, podpredsednik LDS), Herman Rigelnik (podpredsednik vlade, predsednik državnega zbora, v osemdesetih minister za industrijo), Olga Jakhel Dergan (gospodarska svetovalka predsednika republike Kučana), Marjan Kramar (svetovalec in šef kabineta predsednika vlade 1990–1992) in Alojz Jamnik (delegat v zboru občin leta 1990, v devetdesetih letih član širšega vodstva krščanskih demokratov).

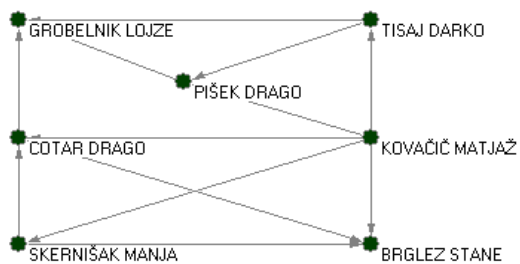
Med pripadnike 3-jedra za leto 2005, ki so (bili) povezani tudi s političnimi omrežji, lahko uvrstimo še Gorazda Čuka. Prav tako lahko med osebe iz novega notranjega kroga ekonomske elite, ki imajo odprt dostop do političnih omrežij, uvrstimo Damjana Mihevca, predsednika nadzornega sveta Zavarovalnice Triglav in kandidata NSi na lokalnih volitvah.

Že vizualizacija omrežij za leto 2004 in 2005 pokaže, da je v dobrem letu dni prišlo do občutnega krčenja notranjega kroga ekonomske elite. Bolj natančen pogled pa pove, da v novi najbolj kohezivni del omrežja niso uvrščene osebe, ki sodijo v najbolj središčen del omrežja, če upoštevamo kriterij središčnosti glede na dostopnost (izhodne povezave). Povedano drugače – osebe, ki v omrežju zasedajo najbolj vplivne položaje, hkrati ne pripadajo kohezivnemu »notranjemu krogu« ekonomske elite. Situacijo v omrežju ob koncu leta 2005 lahko opišemo še bolj shematsko: najbolj vplivne točke v središču omrežja zasedajo osebe, ki jih je v središče poslala politična oblast. Te osebe so po eni strani uspešno razbile stari kohezivni notranji krog, vendar same niso postale del novega, skrčenega notranjega kroga. Najbolj vplivne osebe so sicer zasedle položaje v središču omrežja, niso pa vzpostavile povezav, ki bi novemu omrežju ekonomske elite zagotavljali kohezivnost. Notranji krog omrežja ekonomske elite se med letoma 2004 in 2005 ni le skrčil, pač pa je tudi občutno šibkeje integriran v ostala omrežja. Očitno je, da je nova politična oblast osvojila vzvode, s katerimi je lahko vplivala na personalno sestavo omrežja, hkrati pa novinci, ki so upravljali s kadrovske vzvodi, niso postali del kohezivnega jedra. S spremembo personalne sestave omrežja in zamejitvijo med 3-jedrom in političnimi omrežji pa je zmanjšana tudi možnost, da bi preostanek notranjega kroga povratno vplival na politično oblast.

16.3 2006, 2009: jedro izgine

Analiza notranjega kroga, ki je obstajal ob koncu leta 2006, se zdi skorajda nepotrebna, saj vizualizacija novega 3-jedra pove, da to praktično ne obstaja več. 3-jedro sestavljajo le osebe, najtesneje povezane z Novo kreditno banko Maribor, torej banko v državni lasti, preostanek kohezivnega jedra pa so centrifugalne sile odnesle proti periferiji. Novo krčenje notranjega kroga so povzročile predvsem zakonodajne spremembe z novim zakonom o gospodarskih družbah, ki posamezni osebi dopušča, da funkcijo opravlja v največ treh nadzornih svetih, stara ureditev pa je dopuščala, da je posamezna oseba hkrati opravljala pet nadzornih funkcij.

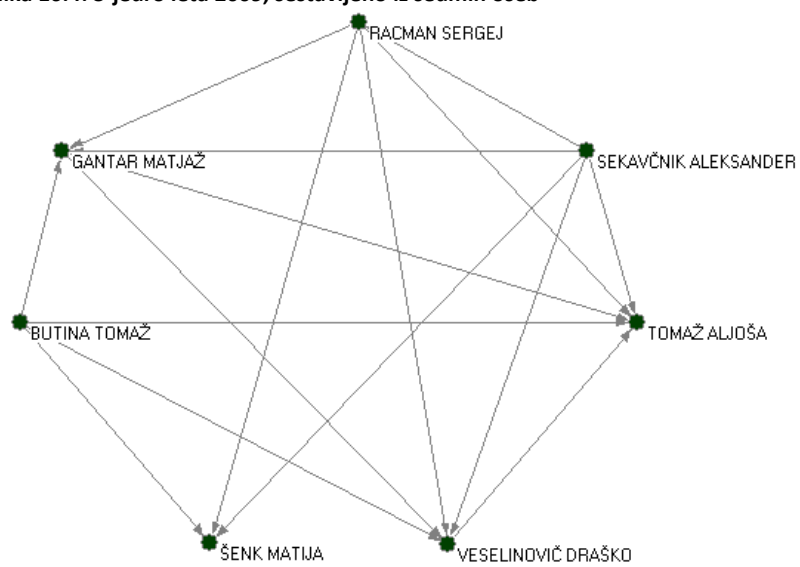
Slika 16.3: 3-jedro leta 2006, ki šteje le še sedem oseb

Leta 2009 novo omrežje ni nič bolj kohezivno kot je bilo ob koncu leta 2006. 3-jedro je sestavljeno izključno iz ljudi, povezanih s skupino KD.

Tudi če bi najbolj kohezivni del omrežja definirali nekoliko manj strogo in bi vanj uvrstili pripadnike 2-jedra (torej vse, ki so v podomrežju, v katerem je sleherna enota povezana še vsaj s dvema osebama iz tega podomrežja), bi lahko razbrali, da se notranji krog občutno krči. Tako definirani notranji krog je leta 2004 štel 406 oseb, leta 2005 jih je bilo 376, leto kasneje 340, ob koncu leta 2009 pa 339.

Slika 16.4: 3-jedro leta 2009, sestavljeno iz sedmih oseb

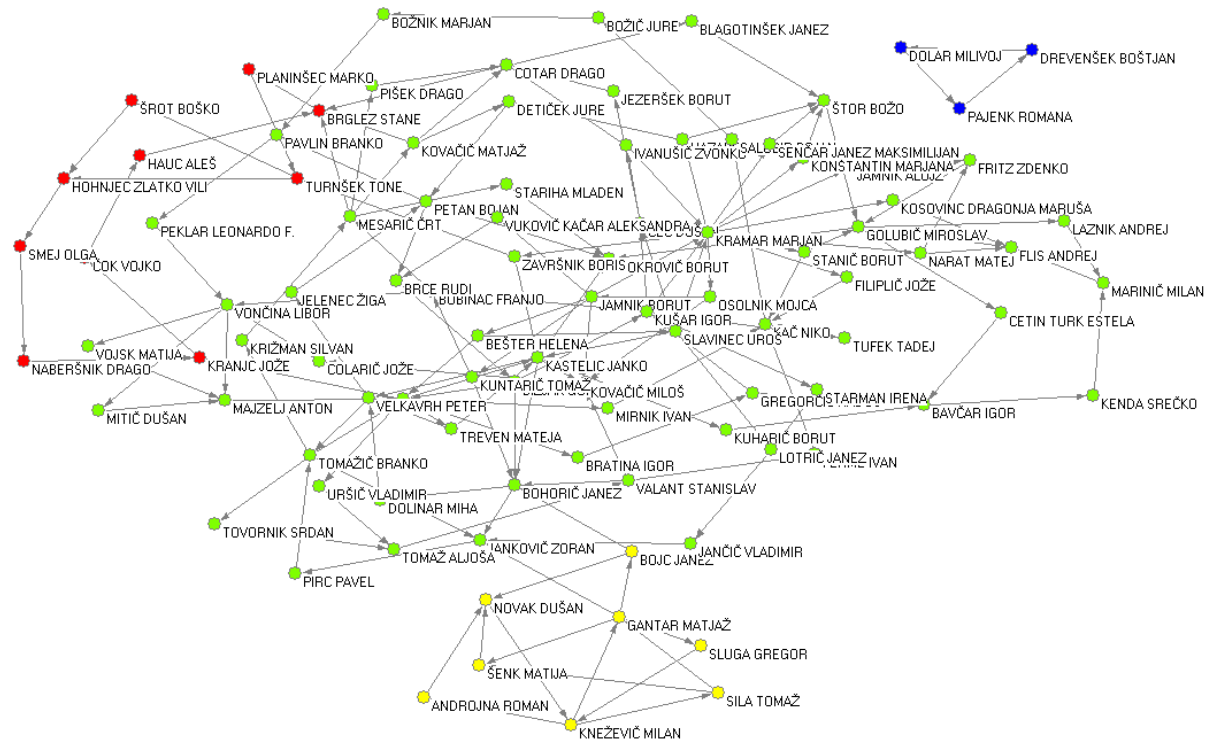
17 Krepko povezane komponente

Ena od prisposodob, s katero sociologija opisuje ravnanje elit, govori o tem, da pripadniki elit rutinsko drug drugemu krijejo hrbte. Oziroma da roka umije roko. In ob tem cikličnem umivanju se umažejo vse roke (glej Higley 2003). Analiza socialnih omrežij lahko identificira ciklične strukture, krepko povezane komponente, ki ustrezajo prisposodbi o vzajemnem umivanju hrbtov. Za krepko povezano komponento je značilno, da ob upoštevanju smeri povezave pridemo iz vsake točke podomrežja v vsako drugo točko istega podomrežja (De Nooy, Mrvar in Batagelj 2005, 68). Povedano shematsko: direktor iz gospodarske družbe A funkcijo nadzornika izvaja v gospodarski družbi B. Direktor gospodarske družbe B nadzira direktorja v podjetju C. Direktor iz podjetja C pa nadzira direktorja v gospodarski družbi A.

17.1 2004: ciklična struktura, ki se močno prekriva s 3-jedrom

Shematski prikaz lahko opremimo z realnimi imeni. Predsednik uprave Kada Borut Jamnik je bil leta 2004 nadzornik v Novi Ljubljanski banki. Nadziral je torej predsednika uprave Marjana Kramarja. Visoko funkcijo v NLB je tedaj opravljala Mojca Osolnik Videmšek. Formalno je bila torej podrejena Kramarju. Hkrati pa je bila Mojca Osolnik Videmšek nadzornica v Kadu. Nadzirala je torej nadzornika svojega šefa. Ilustrativna ponazoritev iz leta 2004 ni osamljena. Krepko povezana komponenta, ciklična omrežna struktura, je leta 2004 povezovala 98 oseb. Krepko povezana komponenta se močno prekriva s 3-jedrom.

Slika 17.1: Krepko povezana komponenta, ciklična omrežna struktura, ki leta 2004 šteje 98 oseb.

Ker naj bi upravljanje gospodarskih družb temeljilo na odgovornosti članov nadzornih svetov do skupščine, torej organa, v katerem so zastopani lastniki, so ciklične strukture znotraj omrežja lahko sporne. Obstaja namreč možnost, da postanejo ciklične strukture orodje za izmenjevanje uslug znotraj omrežja in za vzajemno nižanje standardov odgovornosti, saj v cikličnih strukturah lahko prihaja do »medsebojnega umivanja rok«, nekakšnih »incestuoznih« odnosov znotraj omrežja povezanih direktorjev. Krepko povezane komponente leta 2004 obsegajo slabo desetino celotnega omrežja, hkrati pa se krepko povezana komponenta v veliki meri prekriva z najbolj kohezivnim delom omrežja, torej z notranjih krogom omrežja. Bolj natančno: 53 oseb, ki so uvrščeni v 3-jedro, ki šteje 91 enot, je tudi v krepko povezani komponenti. To pomeni, da je več kot polovica notranjega kroga omrežja ekonomske elite vpeta v »incestuožno« ciklično strukturo, znotraj katere posamezniki »drug drugemu krijejo hrbet«.

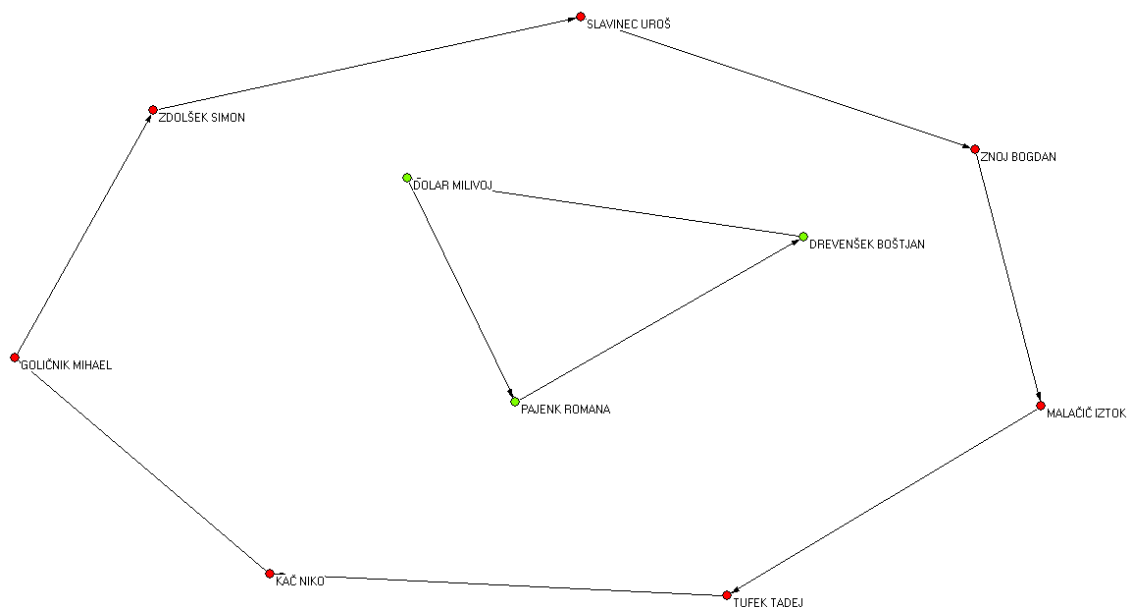
17.2 2005: izginotje ciklične strukture

Krepko povezana komponenta, ki smo jo identificirali leta 2005, je bistveno manjša kot komponenta, ki je obstaja leta 2004. Natančneje, gre za dve ciklični strukturi, ki povezujeta

družbe Helios (Slavinec, Znoj), Adrio Airways (Malačič, Tufek), Banko Celje (Kač, Goličnik), holding Zvon Ena (Zdolšek) ter Probanko (Pajenk, Drevenšek) in Juteks (Dolar).

Če primerjamo omrežje za leto 2004 in 2005, lahko ugotovimo, da je s pomembnim krčenjem cikličnih, »incestuoznih« povezav zmanjšana tudi hipotetična nevarnost vzajemnega »umivanja rok«.

Slika 17.2: Krepko povezani komponenti leta 2005

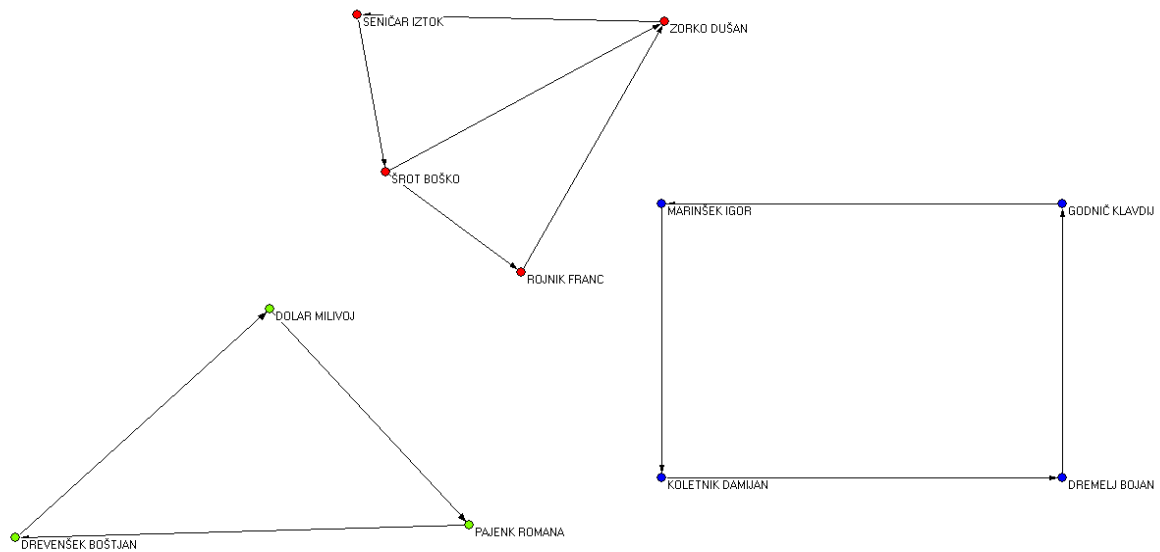

17.3 2006: izolirane krepko povezane komponente

Leta 2006 smo identificirali tri krepko povezane komponente, ki pa nimajo medsebojnih povezav. Prva povezuje Probanko in Juteks, druga Pivovarno Laško, Pivovarno Union ter Kovintrade, tretja pa Telekom, Mobitel in Dravske elektrarne, torej tri gospodarske družbe v večinski državni lasti.

Tudi ob analizi cikličnih struktur za leto 2006 lahko ocenimo, da te prinašajo manj tveganj za vzajemno umivanje rok, kot smo jih zaznali z veliko krepko povezano komponento leta 2004.

Slika 17.3: Krepko povezane komponente leta 2006

17.4 2009: vrnitev cikličnih povezav

Leta 2009 smo identificirali več krepko povezanih komponent. V vseh krepko povezanih komponentah je 41 oseb. Največja šteje 29 oseb, te osebe pa povezujejo Petrol, Istrabenz, Geoplin, Slovenske železnice, HSE, TEŠ, Sod, Pozavarovalnico Sava, kranjsko Savo, Kad, Zavarovalnico Triglav, Pivovarno Laško, Maksimo Invest, NFD, Finetol, Etol, Perspektivo in CGP Novo mesto.

Manjši komponenti povezujeta družbi znotraj ljubljanskega Holdinga (Snaga, TE-TOL) in Probanko ter Juteks. Do ciklične povezave prihaja tudi med Bojanom Petanom in Robertom Krajnikom. Krajnik, sicer izvršni direktor DZS, je po eni strani podrejen predsedniku uprave DZS Bojanu Petanu. Ker pa je Krajnik hkrati tudi član nadzornega sveta Term Čatež, kjer Petan opravlja direktorsko funkcijo, Krajnik istočasno Petana tudi nadzira.

18 Sklep

Kaj se je z omrežjem ekonomske elite zgodilo med letoma 2004 in 2009? Kako so na strukturo omrežja vplivale spremembe politične oblasti? Ali sploh obstaja možnost, da bi sprememba politične elite povzročila spremembe v omrežju ekonomske elite? Uvodno hipotezo, da to zaradi železne zakonitosti, po kateri je politična oblast le orodje v rokah ekonomske moči, ni možno, smo zapisali z zavedanjem, da hipoteza ne bo prestala empiričnega testa. Očitno je, da sprememba politične oblasti lahko močno vpliva na strukturo omrežja ekonomske elite. Posledično to pomeni, da v posebnih zgodovinskih okoliščinah politična oblast lahko vpliva na omrežja ekonomske moči.

Empirični rezultati kažejo, da ob spremembi politične oblasti noben del omrežja ni povsem stabilen. Če na omrežje ekonomske elite gledamo kot na omrežje povezanih gospodarskih družb, v katerem so te povezane prek skupnih direktorjev, nadzornikov ali drugih funkcionarjev, je sicer ta del relativno najbolj stabilen, saj so v središču omrežja praviloma finančne družbe v državni lasti. Vendar se je v dobrem letu dni močno spremenila tudi konfiguracija moči v omrežju povezanih gospodarskih družb. Če so bile leta 2004 v samem središču korporativnega omrežja štiri finančne družbe v popolni ali delni državni lasti – Sod, Kad, NLB in Zavarovalnica Triglav – je že leta 2005 v omrežju povezanih gospodarskih družb prišlo do velikih nihanj in zdrsa Soda proti periferiji. Kljub temu, da sta bila lastniška portfelja Kada in Soda ob nastanku obeh družb enaka, leta 2004 pa sta bila v strukturo omrežja umeščena na zelo podoben način, je Kad leta 2005 ostal v središču omrežja, Sod pa ne. Edina relevantna okoliščina, po kateri sta se leta 2005 razlikovala Kad in Sod, je dejstvo, da si je vpliv v Kadu zagotovila zlasti največja stranka vladajoče koalicije, SDS. Predsednik uprave Kada je postal Tomaž Toplak, predsednica nadzornega sveta Kada pa Andrijana Starina Kosem. Oba sta v trenutku prevzemov položajev sodila v kadrovski bazen SDS. Vpliv v Sodu pa si je zagotovila šibkejša stranka vladajoče koalicije, Nova Slovenija. Upravo je vodil NSi-jev član Marko Pogačnik, nadzornike pa je vodil član iste stranke Milan Podpečan.

Položaji v upravah in nadzornih svetih gospodarskih družb v popolni ali delni lasti države so predmet koalicijskega trgovanja. Koalicijska trgovina, ki daje strankam ob zasedanju funkcij v državni administraciji proporcionalno moč glede na volilni rezultat, ima svoj odmev tudi v

gospodarstvu. Ob tem ne gre zgolj za to, da gospodarske družbe, ki so postale fevd strank, postanejo gostiteljice novih članov ekonomske elite. Tudi strukturna moč podjetij, izražena z njihovo središčnostjo v omrežju povezanih gospodarskih družb, je odvisna od tega, ali podjetje gosti kadre iz močnejše ali šibkejše koalicijske stranke.

Sod ni edina družba v državni lasti, ki je med letoma 2004 in 2009 zaradi zunanjih okoliščin izgubila položaj v središču slovenskega korporativnega omrežja. Leta 2009, v času globalne finančne krize in kadrovske negotovosti v NLB, je proti obrobju iz samega središča zdrsnila tudi največja banka v državi. Če je bila NLB leta 2004 prek skupnih direktorjev in nadzornikov povezana s 33 gospodarskimi družbami, je bila leta 2009 povezana le še z 13 družbami. Če lahko za leto 2005 in 2006 z veliko mero gotovosti trdimo, da sta Kad in Sod postala središči interesnih sfer največje in šibkejše koalicijske stranke, je leta 2008 na funkcijo predsednika uprave NLB prišel član širšega vodstva LDS, Draško Veselinovič. Veselinovičev prihod v banko je povzročil koalicijski spor, po nekaj mesecih pa je s funkcije odstopil. Šibkejši položaj NLB v omrežju je odraz pogosto nasprotujočih si interesov različnih političnih frakcij, delujočih znotraj vladajoče koalicije. O političnih frakcijah govorimo, ker so tudi znotraj posameznih strank vladajoče koalicije obstajali diametralno različni pogledi, interesi in predlogi političnih ukrepov. NLB je v obdobju po volitvah leta 2008 pretresala tako nestabilna kadrovska situacija znotraj nadzornega sveta kot tudi znotraj same uprave.

Med letoma 2004 in 2009 sta si relativno stabilen položaj v središču omrežja zagotovili le dve gospodarski družbi, obe v pretežni lasti države: Kad in Zavarovalnica Triglav. Uprave in nadzorni sveti obeh družb so se sicer spreminjali, strukturna umeščenost Kada in Zavarovalnice Triglav pa se ni bistveno spreminjala.

Kljub relativni nestabilnosti omrežja, zaradi katerega centrifugalne in centripetalne sile posamične družbe oddaljujejo od centra ali približujejo središču omrežja, pa lahko brez dvoma ugotovimo, da središče omrežja povezanih gospodarskih družb v vseh časovnih točkah zasedajo predvsem finančne družbe v delni ali popolni državni lasti.

Vendar tudi središčnost kapitala v državni lasti ni trajna. Že leta 2005 smo ugotovili, da se je proti središču omrežja prebila Pivovarna Laško. Podatek je pomenljiv, saj kaže, da lahko tudi s strogo metodologijo, ki jo zahteva analiza socialnih omrežij, zaznamo ambicije oseb, ki jih v publicističnem jeziku imenujejo tajkuni ali oligarhi. Če smo leta 2005 ob samem središču omrežja zaznali Pivovarno Laško, se je leta 2006 na najbolj središčno točko umestil Istrabenz.

Za obe družbi, Pivovarno Laško in Istrabenz, velja, da sta bila leta 2005 in 2006 v središču drznih kapitalskih manevriranj. Če je Pivovarna leta 2005 vstopila v lastniško strukturo Mercatorja in Dela, je Istrabenz leta 2005 vstopil v lastniško strukturo Mercatorja, leta 2007 pa je vstopil v lastniško strukturo Petrola. Pivovarna Laško je bila ob drznih vstopih v lastniške strukture družb, ki so bile občutno večje od nje, hkrati sredi prikritega procesa menedžerskega odkupa.

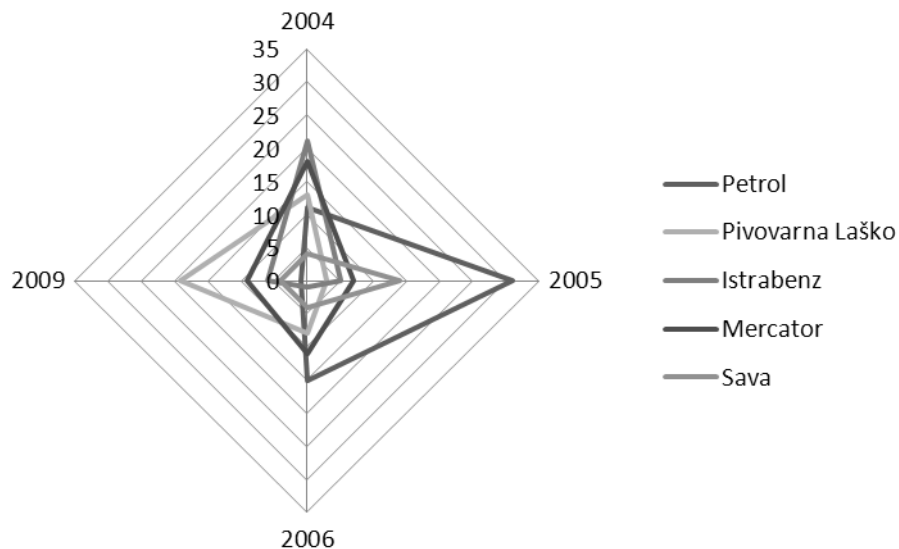
Preboj Istrabenza in Pivovarne Laško proti središču omrežja leta 2005 in 2006 ni izoliran od političnih okoliščin, saj sta obe družbi ob drznih kapitalskih manevrih sklepali tudi vratolomna politična zavezništva, ki pa niso enoznačna. Ne moremo trditi, da je desnica po prevzemu oblasti prek Pivovarne Laško ali prek Istrabenza prevzemala nadzor nad gospodarstvom. Ne Pivovarna Laško ne Istrabenz nista bila fevda vladajoče koalicije. Koalicija kapitala, vzpostavljena okrog Pivovarne Laško in Istrabenza, je občutno presegala enostavno členitev na levico in desnico, »pomladne stranke« in »stranke kontinuitete«. Povedano drugače, okrog Pivovarne Laško in Istrabenza je bilo oblikovano »ad hoc«, projektno zavezništvo jeder »stare« in »nove« ekonomske elite, »old boysov« in »new boysov«.

Ob analizi središča omrežja povezanih gospodarskih družb ne smemo spregledati dveh pokojninskih zavarovalnic, Pokojninske družbe A in Skupne. Obe pokojninski zavarovalnici v strukturi omrežja povezanih gospodarskih družb zasedata precej središčno mesto, ob tem pa je njuna središčnost relativno stabilna. Razlog za središčnost pokojninskih družb je razumljiv. V nadzornih svetih pokojninskih družb sedijo predsedniki uprav velikih podjetij, ki so svoje zaposlene dodatno pokojninsko zavarovali pri teh družbah. Kot nadzorniki bdijo nad poslovanjem pokojninskih zavarovalnic. Zato so sestanki nadzornih svetov pokojninskih zavarovalnic, ki so praviloma zelo številčni, hkrati prizorišče izmenjav informacij pomembnega dela omrežja ekonomske elite.

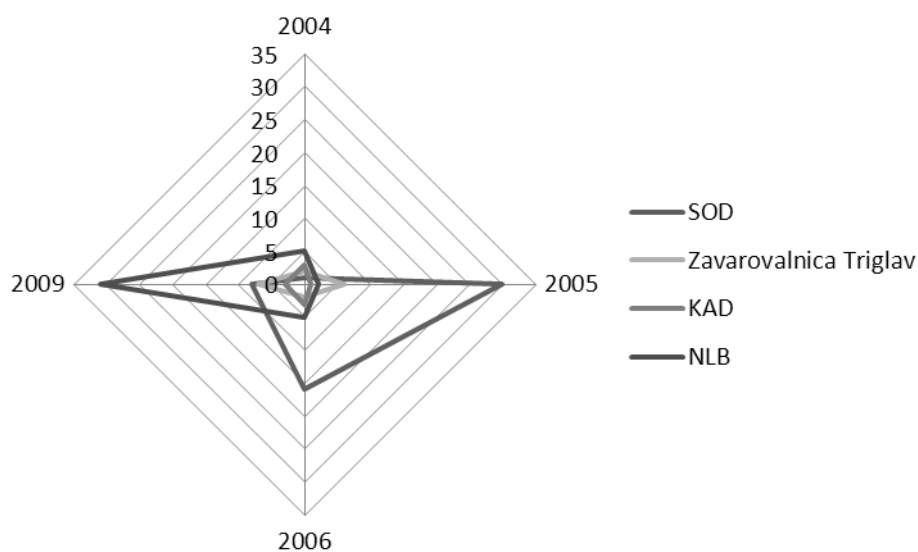
Na slikah 18.1 – 18.3 je predstavljena umeščenost nekaterih ključnih slovenskih gospodarskih družb (Petrol, Pivovarna Laško, Istrabenz, Mercator, Sava, Sod, Kad, Zavarovalnica Triglav, NLB, Pokojninska družba A in pokojninska zavarovalnica Skupna) v omrežje glede na oddaljenost od središča, upoštevajoč časovno obdobje. Iz slik je razvidno, da gospodarske družbe, ki so v nekem časovnem preseku umeščene v samo središče, že v naslednjem časovnem preseku zdrsnejo proti obrobju. In obratno, družbe, ki so na obrobju, se lahko

prebijejo proti središču omrežja povezanih gospodarskih družb. Slike kažejo na nestabilno strukturo omrežja povezanih gospodarskih družb, kar je v nasprotju z izsledki primerljivih študij, saj je za primerljive študije značilno, da do večjih premikov pride v občutno daljših časovnih obdobjih, denimo desetletjih.

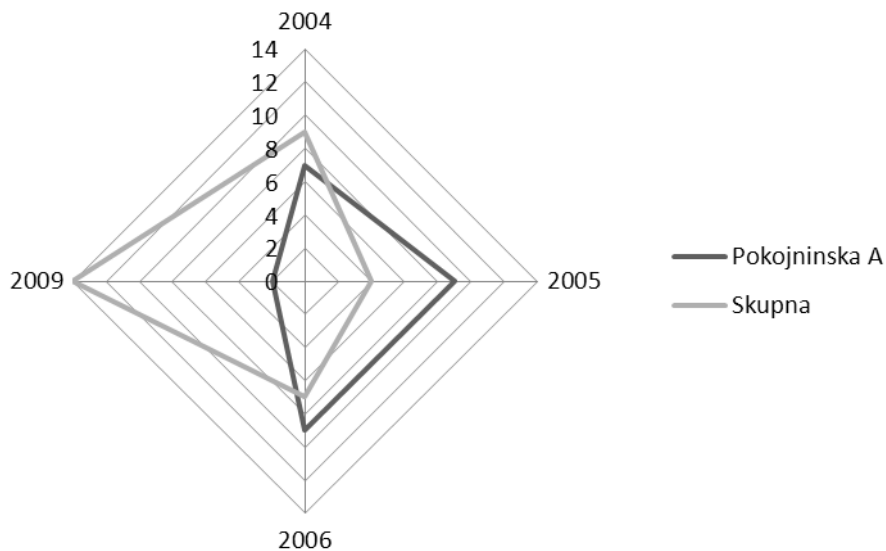
Slika 18.1: Nihanje okrog središča omrežja: Petrol, Pivovarna Laško, Istrabenz, Mercator in Sava

Slika 18.2: Nihanje okrog središča omrežja: Sod, Zavarovalnica Triglav, Kad in NLB

Slika 18.3: Nihanje okrog središča omrežja: Pokojninska družba A in Skupna

Če ob analizi omrežja ekonomske elite spremenimo zorni kot in spremljamo dinamiko sprememb v personalni sestavi omrežja, je dinamika sprememb še občutno višja. Ko analiziramo zgolj strukturno moč posameznih oseb, umeščenih v neusmerjeno omrežje povezanih direktorjev in nadzornikov, ugotovimo, da se po letu 2004 središče omrežja radikalno spremeni. Na prste ene roke lahko preštejemo osebe, ki so bile med prvih trideset najbolj središčnih uvrščene leta 2004 in so položaj v središču obdržale tudi leta 2005. In na

prste ene roke lahko preštejemo tiste, ki so bili v središču leta 2006 in so središčni položaj obdržali tudi leta 2009, ko je državo vodila nova koalicija. Tudi če bi imenski seznam razširili, bi prišli do podobne ocene, torej do ocene, da smo bili po spremembi politične oblasti priča radikalni spremembi personalne sestave omrežja ekonomske elite.

Še bolj radikalno cirkulacijo v omrežju ekonomske elite zaznamo, če analiziramo tisti del središča, za katerega vemo, da nima zgolj moči sprejemanja ekonomskih odločitev, pač pa ima tudi moč imenovanja in razreševanja direktorjev. Povedano drugače: če nas zanimajo osebe, ki v središču omrežja upravljajo s kapitalskimi viri, kljub visoki cirkulaciji vendarle zaznamo vsaj minimalne stalnice. Če pa nas zanimajo osebe, ki v središču omrežja upravljajo s »človeškimi viri«, torej z delovnimi mesti menedžerjev, je ob spremembi politične oblasti cirkulacija v središču omrežja skorajda popolna.

Ena od dimenzij personalnega omrežja je nekoliko bolj stabilna. Gre za tisto središče usmerjenega omrežja, proti kateremu se zliva podpora, zaupanje. V samem središču te dimenzije sta predsednika uprav dveh pokojninskih zavarovalnic, Pokojninske družbe A in Skupne. Predsednika uprav pokojninskih družb nimata moči, da bi sprejemala kakršnekoli kadrovske odločitve. Hkrati pa sta najmanj oddaljena od vseh tistih, ki kadrovski vpliv imajo.

Še na en vidik dinamike sprememb v omrežju moramo opozoriti. Leta 2004 smo v omrežju ekonomske elite lahko zaznali jasno strukturiran »notranji krog«, trdo jedro ekonomske elite. Ta notranji krog je bil notranje močno koheziven, hkrati pa je bil močno vpet v omrežje celotne družbene elite. Notranji krog je imel močno predstavništvo v upravnem odboru Gospodarske zbornice Slovenije, kar je notranjemu krogu omogočalo določeno stopnjo koordiniranega nastopanja, močne povezave do politike, dobredelnih organizacij in celo do Olimpijskega komiteja Slovenije kot organizacije, ki lahko uspešnemu predsedniku športne zveze zagotavlja visoko stopnjo družbenega prestiža. Zaradi povezav, ki so leta 2004 znotraj notranjega kroga deloma tudi ciklične, je vsaj do določene mere veljalo, da ljudje iz notranjega kroga drug drugemu krijejo hrbet.

Ob zamenjavi politične oblasti pa se je leta 2005 in 2006 notranji krog občutno skrčil, hkrati pa se je bistveno znižala stopnja vpetosti notranjega kroga omrežja ekonomske elite v omrežje celotne družbene elite. Ekonomsko omrežje je po letu 2005 izgubilo notranjo kohezivnost in sposobnost koordiniranega nastopa. Če smo leta 2004 v kohezivnem jedru omrežja našli člane upravnega odbora GZS, pa tudi Kučanovega Foruma 21 in člane ter simpatizerje strank

vladajoče koalicije (LDS, SD), smo leta 2005 in 2006 v središču tistega dela omrežja, ki ima kadrovske vpliv na preostali del omrežja, zasledili člane SDS in NSi, predvsem pa člane upravnega odbora združenja SME Union, torej združenja malih in srednjih podjetnikov, delujočih pod pokroviteljstvom Evropske ljudske stranke. Članstvo v upravnem odboru SME Union je bilo leta 2005 lansirna rampa za prodor proti središču omrežja ekonomske elite.

Ob tem posebej opozarjamo, na kateri točki pride do strukturnega šiva, točke spoja med omrežjem ekonomske elite in omrežjem celotne družbene elite. Leta 2004 je z omrežjem družbene elite prešito kohezivno jedro ekonomskega omrežja. Leta 2005 in 2006 pa je zlasti s politično elito prešito središče tistega dela omrežja ekonomske elite, ki ima največji vpliv na kadrovske odločitve.

Kakšna je razlika med središčem in jedrom? Osebe, ki so v središču, so najmanj oddaljene od vseh ostalih enot omrežja, hkrati pa je območje, na katerega lahko vplivajo, največje. Njihov vpliv je, če gre za usmerjeno omrežje, v najmanjšem možnem številu korakov lahko uveljavljen ali vsaj zaznan pri ostalih enotah omrežja. Koncept jeder pa v analizi socialnih omrežij omogoča identifikacijo kohezivnih delov omrežja. Kohezivnost predpostavlja, da so vse osebe med seboj gosto povezane; v našem primeru so bile leta 2004 osebe v najbolj kohezivnem jedru omrežja prek funkcij v upravah in nadzornih svetih povezane še z vsaj tremi drugimi osebami iz tega istega jedra. Ta kohezivni notranji krog je leta 2004 štel nekaj manj kot sto oseb.

Ob razlagi, kaj je središče, velja ponoviti, kako je pojem »hierarhija« razumel Dionizij Areopagit, tvorec besede. Z besedo hierarhija je označeval razmerje med Bogom in angeli, ob razumevanju omenjenega hierarhičnega razmerja pa se je naslanjal na sv. Gregorja iz Nazianza, ki je pojem Boga ponazarjal z metaforo sonca, angeli pa naj bi iz sonca izhajali kakor sončni žarki (prim. Kocijančič 2008, 62). Hierarhično središče omrežja je torej točka, iz katere izhajajo povezave proti okolici. Jedro pa ni točka. Je zgoščeni, kohezivni del omrežja, znotraj katerega je lahko tudi najbolj središčna točka. Leta 2004 so bile najbolj središčne osebe omrežja vpete tudi v kohezivno jedro omrežja. Leta 2005 pa najbolj središčne osebe niso bile vpete v jedro. Jedro leta 2005 je torej nekakšen obod, strukturiran okrog samega središča, vendar je ta obod s samim središčem povezan šibkeje kot leta 2004.

Leta 2006 in 2009 je omrežje ostalo praktično brez kohezivnega jedra. Natančneje: jedro bi leta 2006 in 2009 sicer lahko identificirali, vendar bi morali uporabiti manj zahtevne

metodološke kriterije. Ob analizi še šibkejšega in manj kohezivnega središča omrežja ekonomske elite leta 2009 bi med najbolj središčnimi osebami težko našli visoke skupne imenovalce. V središču lahko najdemo tako »old boyse« kot »new boyse«, pripadnike združenja Yes, ki povezuje poslovneže mlajše generacije. Politični profil središča omrežja leta 2009 sicer lahko zaznamo – deloma gravitira proti najmočnejši stranki vladajoče koalicije SD, v manjši meri tudi proti LDS in Zares, vendar nedaleč od središča, če analiziramo strukturni vpliv, zasledimo tudi kandidata SLS na volitvah 2011.

Dinamiko znotraj omrežja ekonomske elite moramo analizirati skozi razmerje med politično oblastjo in ekonomsko močjo. Politična oblast je imela dva močna vzvoda za spremembo strukture omrežja ekonomske elite. Prvi vzvod je pravne narave. S spremembo zakona o gospodarskih družbah in z določbo, da lahko posamezna oseba sedi v največ treh nadzornih svetih (in ne več petih, kot je veljalo do leta 2006), je politična oblast dosegla, da se je gostota omrežja zmanjšala. Z nižanjem gostote omrežja se je znižala tudi kohezivnost omrežja in posledično tudi zmožnost koordiniranega nastopa omrežja ekonomske elite. Ekonomska elita je že zaradi manjše kohezivnosti postala šibkejša.

Še pomembnejši vzvod pa je povezan z lastniškimi deleži države v gospodarskih družbah. Ker je v imenu države s temi lastniškimi deleži upravljala vlada, torej vladajoča koalicija, je lahko politična elita posegla v upravljavsko in menedžersko strukturo Kada, Soda, NLB, Luke Koper, Darsa, Telekom, Mobitela, HSE-ja, Eles, Zavarovalnice Triglav, Pozavarovalnice Sava, elektrodistribucijskih podjetij, rudnikov, elektrarn, igralnic, letališča, letalskega prevoznika ... Na našteje gospodarske družbe je lahko vladajoča koalicija vplivala neposredno. Posredno, denimo prek Kada in Soda, pa je lahko vplivala tudi na upravljavsko strukturo Petrola, Mercatorja, Intereurope, Istrabenza, Gorenja, Krke, Save, Dela ...

Ob tem bi tvegala z oceno, da je vladajoča koalicija, ki je posle prevzela ob koncu leta 2004, domnevala, da se v omrežju ekonomske elite skriva »materialna baza« prejšnje vladajoče koalicije. Zato je posegla v personalno strukturo omrežja. S podobno domnevo je v ostanek omrežja posegla tudi koalicija, ki je oblast prevzela ob koncu leta 2008.

Učinek je nenavaden. Če je v devetdesetih letih veljalo, da je cirkulacija znotraj ekonomske elite izrazito nizka, smo po letu 2004 pričali izjemno visoki cirkulaciji. Vendar se v tej visoki cirkulaciji skriva paradoks. S tem, ko se v središču omrežja ekonomske elite naseljujejo funkcionarji, člani in simpatizerji strank vladajoče koalicije, se stopnja reprodukcije

ekonomske elite sicer zmanjšuje, povečuje pa se cirkulacija. Hkrati z visoko personalno cirkulacijo pa se reproducira logika rekrutacije v ekonomsko elito. Če je vladajoča stranka hkrati tudi najpomembnejši kadrovski bazen za funkcije v gospodarstvu, se s tem reproducira logika rekrutacije v ekonomsko elito, značilna za obdobje realnega socializma. Gre za vzorce politične kulture, ki imajo zelo dolgo tradicijo, morda najbolj slikovito pa je te vzorce med pogovorom z dalmatinskimi komunisti septembra 1972 orisal Stane Dolanc, ko je prostodušno razložil, da je partija na oblasti, zato ima ob odgovornosti tudi pravico, da »neposredno vpliva na neposredne kadrovske rešitve« (glej Repe 1992, 218). Trditev Ivana Bernika, da je bil socializem »obmoderna družba« (Bernik 1989), potrebuje korekcijo. Vzorce politične kulture, značilne za socializem, lahko v Sloveniji zasledimo tudi dve desetletji po padcu socializma.

Dejstvo, da lahko ob menjavah politične oblasti, ko se stranke »kontinuitete« izmenjujejo s »pomladnimi« strankami, sledimo reprodukciji logike politične rekrutacije v omrežje ekonomske elite, lahko razložimo tudi s pikro Krambergerjevo opombo, da je razumevanje »pomladi« med elitami drugačno, kot je razumevanje pomladi med navadnimi ljudmi, ki od pomladi pričakujejo predvsem težnjo po spremembah. »Morda je 'pomlad' za pripadnike elit le preprosto veselje, da so se uspeli zavihetati na visok položaj!« (Kramberger 1999a, 279).

Če smo v uvodnem delu opozorili na napačna posploševanja, da ekonomska moč v vseh kontekstih vpliva na politično oblast, bi bilo napačno tudi zrcalno posploševanje. Zaveznitva v omrežjih so lahko krhka. Če so bile leta 2005 in 2006 osebe v središču omrežja izrazito lojalne politični oblasti, je del te lojalnosti leta 2007 izginil. Novembra 2007, ko je predsednik vlade Janša napovedal boj proti tajkunom (»Vlada bo okrepila boj proti tajkunsko-političnim povezavam, ki s kriminalnimi dejanji še naprej razpredajo lovke po celotnem nacionalnem tkivu in brezsravno bogatijo. V vrstah vladne koalicije teh imen ni. Išcite jih pri sebi.«), je strateška povezava med središčem omrežja in največjo vladno stranko oslabela. Andrijana Starina Kosem kot središčna oseba omrežja leta 2005 je po sporu s stranko in zdrsom proti obrobju omrežja kariero nadaljevala v Pivovarni Laško. Na nek način je zamenjala strani in je lojalnost do Janše zamenjala za lojalnost do Boška Šrota, tedaj predsednika uprave Pivovarne Laško.

Ob zaključku se zastavlja vprašanje o tipu kapitalizma, ki obstaja v Sloveniji. Ali lahko ob analizi sprememb v omrežju ekonomske elite bolj jasno povemo, kakšno je razmerje med

politično oblastjo in ekonomsko močjo? Že od samega nastanka kapitalizma to razmerje ni bilo fiksirano. Ob vsej pestrosti kapitalizmov lahko slovensko situacijo bolje razumemo, če poznamo tri »smeri razvoja« kapitalizma ob samem nastanku. Arrighi, naslanjajoč se na Braudelove zgodovinske analize, omenja dva konkurenčna modela akumulacije kapitala, Benetke in Genovo. »Medtem ko je v Benetkah moč kapitala slonela na samozaupanju in kompetitivnosti državnega represivnega aparata, je v Genovi kapital stal na lastnih nogah in je bila moč genovske države, kakršna je bila, odvisna od razporeditve in zmožnosti genovskega kapitala« (Arrighi 1994, 145). Za genovski model akumulacije kapitala je značilna šibka politična oblast, šibka državna struktura in visoka koncentracija ekonomske moči v rokah bančnikov.

Za beneški model akumulacije kapitala je značilna močna politična oblast, moč beneške države pa temelji na represivnem aparatu in lastništvu ključnih produkcijskih sredstev. Arsenal, beneška ladjedelnica, je namreč v lasti mestne države. »Najem državnih ladij je bil vsako leto predmet dražbe. Patricij, ki si je pridobil *incanto*, je nato od drugih trgovcev pobral zakupnino v skladu z natovorjenim blagom. Šlo je torej za 'zasebno' izrabo orodja, ki ga je zgradil 'javni izsek'« (Braudel 1991, 145).

Arrighijevi in Braudelovi analizi dveh konkurenčnih tipov akumulacije kapitala lahko dodamo še tretjega, značilnega za Firence. Padgett in Ansell v razmerje med politično oblastjo in ekonomsko močjo uvedeta še tretjo spremenljivko, socialni kapital. Za razumevanje procesov formiranja florentinske mestne države in za akumulacijo kapitala je bistvenega pomena, da razumemo tudi dinamiko akumulacije socialnega kapitala. Ob koncu srednjega veka in ob začetku renesanse so bila sorodstvena razmerja ključna oblika socialnega kapitala. Ob vzponu družine Medici je bilo prav umno upravljanje s socialnim kapitalom, torej sklepanje porok med družinami, bistvenega pomena za osvojitev politične oblasti in za akumulacijo kapitalske moči. Medičejci so si s strateško umeščeno v omrežje povezanih družinskih dinastij zagotovili odločilno prednost za naskok na politično oblast in za akumulacijo kapitala. Strateška umeščeno v omrežje jim je zagotovila odločilno prednost pred »oligarhi«, »starimi« družinskimi dinastijami, ter jim zagotovila, da so postali papeževi bankirji z razvejano mednarodno bančno dejavnostjo in hkrati dominantna politična skupina v Firencah, ki je odločilno vplivala na razmah renesanse (Ansell in Padgett 1993).

Zgodovinski pogled na začetke akumulacije kapitala lahko deloma odgovori tudi na vprašanje, kakšen tip kapitalizma je značilen za Slovenijo. Poudarjena moč države navaja na oceno, da je Slovenija bližje beneškemu kot genovskemu tipu. Hkrati pa ne smemo spregledati dimenzij omrežij, ki je najbolj vidna v tipu kapitalizma, ki se je razvijal v Firencah.

Kaj pa sodobnejše členitve? Je Slovenija bližje liberalnemu tržnemu kapitalizmu ali koordiniranemu modelu kapitalizma (Hall in Soskice 2001)? Zdi se, da bipolarna členitev ni zadostna. Vsekakor je slovenski tip kapitalizma precej oddaljen od liberalno-tržnega modela, v katerem so načela svobodne konkurence izrazito poudarjena. Opozoriti pa velja še na model državnega kapitalizma, o katerem razmišlja Bremmer. Model državnega kapitalizma se ne nanaša zgolj na nekdanje socialistične države, pač pa tudi na arabske države, Indonezijo, Brazilijo, Turčijo, Indijo ... Značilnost državnega kapitalizma je, da država prek lastniških vzvodov obvladuje pomembne dele nacionalne ekonomije, zlasti energetiko (denimo naftno industrijo). Ob tem ne gre zgolj za lastniški nadzor države, pač pa tudi za arbitrarne politične odločitve, kateri zasebni ekonomski igralci bodo imeli poseben, privilegiran status, status nacionalnih šampionov. Bremmer trdi, da državne intervencije v ekonomijo ne sledijo ekonomskim, pač pa političnim motivom. Ne gre, kot pravi, za maksimizacijo rasti, pač pa za maksimizacijo politične oblasti (Bremmer 2009).

Če upoštevamo, da je v neposredni ali posredni državni lasti četrtnina slovenskega gospodarstva (Domadenik in ostali 2011), Slovenijo lahko uvrstimo med države državnega kapitalizma. Ob tem pa trčimo na zanimiv paradoks. Državni kapitalizem prevladuje v državah z avtoritarnimi političnimi ureditvami, v katerih je stopnja reprodukcije politične oblasti izrazito visoka. Slovenija pa ni država z avtoritarno ureditvijo. Je delujoča parlamentarna demokracija, v kateri so vladajoča koalicija menjuje v rednih ciklih. V avtoritarnih državah, v katerih prevladuje državni kapitalizem, ekonomska elita sicer deluje v interesu politične oblasti. Vendar ima ekonomska elita možnost, da deluje dolgoročno (seveda če ne pride do zloma političnega režima). Dolgoročnost delovanja zagotavlja tudi relativno ekonomsko učinkovitost – ne glede na to, da so glavni motivi povezani s političnimi cilji. V delujoči parlamentarni demokraciji, kjer se politična oblast menjuje v rednih ciklih, pa državni kapitalizem ne zagotavlja ekonomske učinkovitosti, saj ekonomska elita ne more delovati dolgoročno, ker jo ob spremembi politične oblasti najverjetneje čaka zamenjava.

Če naj bi načeloma veljalo, da v družbah z državnim kapitalizmom ekonomska elita odvisna od politične elite, velja upoštevati tudi navidez anekdotično vprašanje s pomembnim teoretskim potencialom: ali Kremelj vlada Gazpromu ali Gazprom vlada Kremlju. Menjalne vrednosti delnic ekonomskega in političnega kapitala niso definirane enkrat za vselej. Moč ekonomskega kapitala v družbah državnega kapitalizma se lahko tudi okrepi, če je ekonomski kapital sposoben skleniti prava zavezništva. Ker politični kapital ni enoten, pač pa se – kot ekonomski kapital – členi za različne frakcije, so vedno možna tudi zavezništva med frakcijami političnega in ekonomskega kapitala. Kremelj lahko obvladuje Gazprom. Vendar lahko tudi Gazprom obvladuje Kremelj. Ali pa ima na Kremelj vsaj zelo pomemben vpliv.

Koalicije so lahko nenavadne. Na začetku 21. stoletja je v Sloveniji veljalo, da je postopek, med katerim kvasovke predelajo ječmenov slad, hmelj pa mešanici zagotovi okus, tako pomemben, da je del političnega razreda govoril o pivovarstvu in nacionalnem interesu. Ni torej nujno, da bi bile zgolj naftne ali plinske družbe tiste, ki imajo dovolj resursov za obvladovanje politične moči. Celo pivovarji lahko imajo pomemben vpliv na strukture politične moči.

Omenimo tudi globoko zavezništvo nekaterih političnih frakcij in kapitala v državni lasti, ki lahko – kljub zelo površnim poslovnim načrtom in poslovnim ter okoljskim tveganjem – izsili milijardne investicije in več sto milijonska državna jamstva. V publicističnem jeziku te frakcije ekonomskega kapitala v državni lasti imenujejo »cestni lobi« ali »energetski lobi«. Zavezništva energetikov in politike niso nov pojav. Že v šestdesetih letih 20. stoletja je šaleški energetski lobi sklenil močno koalicijo s politično frakcijo, ki jo je vodil Franc Leskošek - Luka, in izsilil megalomansko investicijo v projekt uplinjanja velenjskega lignita. Projekt se je začel z najetjem kreditov in nakupom opreme, končal pa s polomijo in ustavitvijo vseh del in velikimi dolgovi (Prinčič 1997). Načeloma je politična oblast tista, ki imenuje vodstva državnih energetskih družb ali družb, ki sodijo v »cestni lobi«. Vendar lahko kapital v državni lasti, če v politični oblasti zaznata razpoke, uveljavi moč ekonomskega kapitala.

Hkrati lahko ekonomski kapital svoj vpliv v omrežju poveča, če v omrežju obstajajo ciklične strukture, torej krepko povezane komponente, ko, denimo, direktor Termoelektrarne Šoštanj nadzira direktorja Soda, ta nadzira upravo Petrola, članica širšega vodstva Petrola nadzira posle v Holdingu slovenskih elektrarn, izvršni direktor HSE pa nadzira direktorja Termoelektrarne Šoštanj ... V letih, ko je vlado vodil Janez Janša, so bile ciklične strukture

znotraj omrežja bistveno manjše, komandne linije pa zelo jasne. Vendar je tudi leta 2006 predsednik uprave Telekoma nadziral direktorja Mobitela, ta je bil nadrejen šefu pravne službe Mobitela (sicer tudi pomembnemu članu SDS), šef pravne službe mobilnega operaterja je bil nadzornik v Dravskih elektrarnah, šef Dravskih elektrarn pa je – s čimer je bil cikel zaključen – nadzoroval posle v Telekomu.

Tako kot so fluidni odnosi med posameznimi gospodarskimi družbami ter osebami, ki zasedajo položaje v omrežju ekonomske elite, tudi odnosi med političnim omrežjem in omrežjem ekonomske elite niso statični. Gre za obsežno omrežje zavezništev, znotraj katerega imajo posamezne enote in kohezivna jedra toliko moči, kolikor različnih oblik kapitala bodisi posedujejo bodisi upravljajo. Vendar rezultat bojev za dominacijo ni vnaprej napovedljiv, ker različne oblike kapitala v različnih zgodovinskih obdobjih prinašajo različne donose.

Če govorimo o frakcijah političnega kapitala in njihovem odnosu do ekonomskega kapitala, se zastavlja še vprašanje, ali imajo stranke, ki pripadajo »levi« politični hemisferi, drugačen odnos od strank, ki pripadajo »desni« politični hemisferi. Ali je koalicija, ki jo je vodil Janez Janša, ravnala drugače od koalicije, ki jo je vodil Borut Pahor. Anatomija omrežja ekonomske elite pokaže, da je v letih 2005 in 2006 omrežje strukturirano prek jasnih komandnih linij, omrežje pa nima cikličnih struktur. Te ciklične strukture lahko razumemo na dva načina. Lahko jih razumemo kot dokaz zaprtosti ekonomske elite, ko pripadniki ekonomske elite odgovarjajo drug drugemu, hkrati pa drug drugemu krijejo hrbet. Ciklično strukturo omrežja lahko razumemo tudi kot znak določene avtonomije ekonomske elite. Jasne komandne linije v letih 2005 in 2006 politiki zagotavljajo obvladovanje ekonomskega omrežja. Deli omrežja ekonomskega kapitala, ki imajo poseben status, imajo ta status zato, ker lahko dosegajo politične učinke, ki jih pričakuje vladajoča koalicija. Konkretno: pivovarji so status nacionalnega šampiona dobili zato, da zagotovijo politično podreditev časopisne hiše Delo.

Ciklične strukture, ki smo jih zaznali leta 2004 in 2009, torej v času »levih« koalicij, pa kažejo tudi na pomemben vpliv posameznih frakcij ekonomskega kapitala. Gre zlasti za vpliv energetike, ki ni zgolj pomemben igralec v omrežju ekonomske elite, pač pa ima svoj vpliv tudi v političnih strukturah.

Kako interpretirati dejstvo, da zmaga na volitvah ne prinese zgolj prevzema vzvodov politične oblasti, pač pa tudi možnost prevzema pomembnih vzvodov ekonomske moči? Se s tem polje demokratičnega odločanja iz sfere politike širi tudi v sfero blagovne produkcije? Takšna

interpretacija bi bila naivna. Aprila 2005 je vladajoča koalicija, ki je prek Kada in Soda obvladovala manj kot 30- odstotni lastniški delež v Petrolu, ob dejstvu, da mali delničarji niso organizirani, v energetske družbi dosegla prevladujoč vpliv. Tisto elitno jedro, ki je najbolj organizirano, ki je najbolj kohezivno in ki ima najbolj optimalno strukturirano omrežje, lahko doseže sinergične učinke različnih oblik kapitala. Vendar to ne pomeni širitve demokratičnega odločanja v sfero blagovne produkcije. Izključitev vpliva malih delničarjev, ki jih preglasi s strani vladajoče koalicije orkestrirani kapital v državni lasti, pač ne pospešuje demokratičnih odnosov. Prej gre za zlorabo položaja manjšine organiziranih delničarjev proti večini neorganiziranih delničarjev.

Pojav, ki smo ga opisali, ne govori zgolj o nadaljevanju desetletja trajajoče ambicije politike, da bi obvladovala in nadzirala ekonomsko sfero. Gre tudi za pojav, ki ima ekonomske razsežnosti. Podjetja, ki so kontaminirana s političnimi kadri, so enostavno manj učinkovita (Domadenik in drugi 2011).

Omrežje ekonomske elite ni zarotniško omrežje. Večina podatkov o omrežju je vsak trenutek dostopna v sodnih registrih, letnih poročilih gospodarskih družb ali na spletnih straneh Ajpesa. Gre torej za pojav, ki ga vsak trenutek vsaj deloma vidimo.

Ni pa nujno, da pojav kot celoto tudi opazimo. Šele ko so podatki zloženi v smiselno celoto, nam to omogoča, da omrežje tudi opazimo. In vsaj do določene mere tudi razumemo.

19 Literatura

- Adam, Frane. 1999. *Ambivalentnost in neznosna lahkost tranzicije*. Sobotna priloga Dela (3. julij).
- Adam, Frane in Matevž Tomšič. 2000. *Transition Elites: Catalysts of Social Innovation or Rent-Seekers*. Družboslovne razprave 16 (32-33): 223-249.
- Allen, Michael Patrick. 1974. *The Structure of Interorganizational Elite Cooptation; Interlocking Corporate Directorates*. American Sociological Review 39: 393-406.
- Althusser, Louis. 1980. *Ideologija in estetski učinek*. Ljubljana: Cankarjeva založba.
- Ansell, Christopher K. in John F. Padgett. 1993. *Robust Action and the Rise of the Medici, 1400-1434*. The American Journal of Sociology 98 (6): 1259-1319.
- Beck, Ulrich in Elizabeth Beck-Gernsheim. 2006. *Popolnoma normalni kaos ljubezni*. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.
- Arrighi, Giovanni. 1994. *The Long Twentieth Century: Money, Power, and the Origins of our Times*. London, New York: Verso.
- Baker, Wayne E. 1984. *The Social Structure of National Securities Market*. The American Journal of Sociology 89 (4): 775 – 811.
- Barabasi, Albert-Lazslo. 2003. *Linked*. New York: Plum.
- Barley, Stephen R. 2007. *Corporations, Democracy, and the Public Good*. Journal of Management Inquiry 16 (3): 201 – 215.
- Barnes, Roy C. in Emily R. Ritter. 2001. *Networks of Corporate Interlocking: 1962 – 1995*. Critical Sociology 27 (2): 192 – 220.
- Bauman, Zygmunt. 2002. *Tekoča moderna*. Ljubljana: Založba /*cf.
- Beck, Ulrich. 2001. *Družba tveganja: na poti v neko drugo moderno*. Ljubljana: Krtina.
- Bernik, Ivan. 1989. *Socialistična družba kot »obmoderna« družba*. Družboslovne razprave 6 (7): 31-40.
- Best, Heinrich in John Higley. 2010. Introduction. Democratic Elitism Reappraised. V Heinrich Best, John Higley (ur.): *Democratic Elitism: New Theoretical and Comparative Perspectives*. Leiden, Boston: Brill.

- Bing, Ren in Kevin Y. Au. 2004. *A Comparative Analysis on the Regional Corporate Network of Interlocking Directorship in Shanghai and Guangdong*. Dostopno prek http://jgxy.usx.edu.cn/DAOM/011_BingRen.pdf (3. april.2012).
- Bohinc, Rado in Šime Ivanjko. 1999. *Direktor gospodarske družbe*. Ljubljana: Gospodarski vestnik.
- Bonacich, Phillip. 1987. *Power and Centrality: A Family of Measures*. *The American Journal of Sociology* 92 (5): 1170-82.
- Bosch, Reinoud. 2003. *Exposing the Concept of Power*. (tipkopsis)
- Bottomore, Tom. 1993. *Elites and Society*. New York: Routledge.
- Bourdieu, Pierre. 1989. *Social Space and Symbolic Power*. *Sociological Theory* 7 (1): 14 – 25.
- Bourdieu, Pierre. 1980/2003. Družbeni kapital. V Pierre Bourdieu: *Sociologija kot politika*. Ljubljana: Založba /*cf.
- Bourdieu, Pierre. 1986/2004. Oblike kapitala. V *Kompendij socioloških teorij*, ur. Frane Adam, Matevž Tomšič, 311-322. Ljubljana: Študentska založba.
- Bourdieu, Pierre. 1989. *Social Space and Symbolic Power*. *Sociological Theory* 7(1): 14-25.
- Bourdieu, Pierre. 1993. *Sociology in Question*. London, Thousand Oaks, New Delhi: Sage Publications.
- Bourdieu, Pierre. 1994. *Rethinking the State: Genesis and Structure of the Bureaucratic Field*. *Sociological Theory*, 12 (1): 1-18.
- Bourdieu, Pierre. 1998. *The State Nobility*. Cambridge: Polity Press.
- Bozoki, Andras. 2003. *Theoretical Interpretation of Elite Changes in East Central Europe*. *Comparative Sociology* 2 (1): 215-247.
- Brandeis, Louis D. 1914/2009. *Other People Money and How the Bankers Use it*. Mansfield Centre, Martino Publishing.
- Braudel, Fernand. 1992. *Civilization and Capitalism, 15th – 18th Century, Vol II: The Wheels of Commerce*. Berkeley: University of California Press.
- Braudel, Fernand. 2001. *Čas sveta; Materialna civilizacija, ekonomija in kapitalizem, XV.-XVIII. stoletje*. Ljubljana: Studia Humanitatis.

- Brayshay, Mark in Mark Cleary, John Selwood. 2007. *Social Networks and the Transnational Reach of the Corporate Class in the Early-Twentieth Century*. *Journal of Historic Geography* 33: 144 – 167.
- Breiger, Ronald. 2004. The Analysis of Social Networks. V *Handbook of Data Analysis*, ur. Melissa Hardy in Alan Bryman, 505-526. London, Sage Publications.
- Bremmer, Ian. 2009. State Capitalism Comes of Age. *Foreign Affairs* 88 (3): 40 – 55.
- Bunting, David. 1983. Origins of the American Corporate Network. *Social Science History* 7(2): 129 – 142.
- Bunting, David in Jeffrey Barbour. 1971. *Interlocking Directorates in Large American Corporations, 1896 – 1964*. *The Business History Review* 45 (3): 317 – 335.
- Bunting, David in Mark S. Mizruchi. 1982. *The Transfer of Control in Large Corporations: 1905-1919*. *Journal of Economic Issues* 16 (4): 985 – 1003.
- Burris, Val. 2005. *Interlocking Directorates and Political Cohesion among Corporate Elites*. *American Journal of Sociology* 111 (1): 249 – 283.
- Burt, Ronald S. 1992. Structural Holes: The Social Structure of Competition. V *Networks and Organizations: Structures, Form and Action*, ur. Nitin Nohria, Robert G. Eccles, 57-91. Boston: Harvard Business School Press.
- Burt, Ronald S. 2000. *The Network Structure of Social Capital*. *Research in Organizational Behavior* 22: 345 – 423.
- Burton, Michael in John Higley. 1987. *Elite settlements*. *American Sociological Review* 52 (3): 295-307.
- Burton, Michael, Richard Gunther in John Higley. 1992. Introduction: Elite transformations and democratic regimes. (1992). V *Elites and Democratic Consolidation in Latin America and Southern Europe*, ur. John Higley, Richard Gunther, 1-37. New York, Cambridge University Press.
- Carroll, William K., Meindert Fennema. 2002. *Is There a Transnational Business Community?* *International Sociology* 17(3): 393–419
- Carroll, William K., Jean Philippe Sapinski. 2010. *The Global Corporate Elite and the Transnational Policy-Planning Network, 1996–2006*. *International Sociology* 25(4): 501–538.
- Carroll, William K., Meindert Fennema, Eelke M. Heemskerk . 2010. *Constituting Corporate Europe: A Study of Elite Social Organization*. *Antipode* 42 (4): 811–843.

Chu, Johan S. in Gerald F. Davis. 2011. *Who Killed the Inner Circle? The Breakdown of the American Corporate Elite Network, 1999-2009*. Paper 1.

http://opensiuc.lib.siu.edu/pnconfs_2011/1

Coleman James S. 2004. Socialni kapital. V *Kompendij socioloških teorij*, ur. Frane Adam in Matevž Tomšič, 383–401. Ljubljana: Študentska založba.

Coleman, James. 1990. *Foundations of Social Theory*. Cambridge: Belknap Press of Harvard University Press.

Dahl, Robert A. 1958. *A Critique of the Ruling Elite Model*. *The American Political Science Review* 52 (2): 463 – 469.

Dahl, Robert A. 1963. *Who Governs? Democracy and Power in an American City*. New Haven: Yale University Press.

Dahrendorf, Ralf. 1959. *Class and Class Conflict in Industrial Society*. Stanford: Stanford University.

Damijan, Jože P. , Aleksandra Gregorič in Janez Prašnikar. 2004. *Ownership Concentration and Firm Performance in Slovenia*. LICOS Discussion paper, No. 142.

Davis, Gerald F. 1996. *The Significance of Board Interlocks for Corporate Governance*. *Corporate Governance* 4 (3): 154 – 159.

Davis, Gerald F. in Henrich R. Greve. 1997. *Corporate Elite Networks and Governance Changes in the 1980s*. *The American Journal of Sociology* 103 (1): 1-37.

Davis, Gerald F. in Mark S. Mizruchi. 1999. *The Money Center Cannot Hold: Commercial Banks in the U.S. System of Corporate Governance*. *Administrative Science Quarterly* 44: 215-239.

Davis, Gerald F. 1991. *Agents without Principles? The Spread of the Poison Pill through the Intercorporate Network*. *Administrative Science Quarterly* 36 (4):. 583-613.

Davis, Gerald F., Mina Yoo in Wayne E. Baker 2003. *The Small World of the American Corporate Elite, 1982-2001*. *Strategic Organization* 3 (1): 301-326.

De Nooy, Wouter , Andrej Mrvar in Vladimir Batagelj. 2005. *Exploratory Social Network Analysis with Pajek (Structural Analysis in the Social Sciences)*. New York: Cambridge University Press.

Demb, Ada in Franz-Friedrich Neubauer. 1994. *Upravni odbori: soočenje s paradoksi*. Ljubljana: Gospodarski vestnik.

Dogan, Mattei in John Higley. 1998. Elite, Crisis, and Regimes in Comparative Analysis. V *Elite Crisis and the Origins of Regimes*, ur. Mattei Dogan, John Higley, 3-27. Lahnam, Rowman & Littlefield Publishers.

Domadenik, Polona in Marko Grobelnik, Luka Pataky, Janez Prašnikar. 2011. Politically Connected Supervisory Boards Members in Slovenian Firms. V *Slovenian Economy Stranded in Recovery*, ur. Janez Prašnikar. Ljubljana: Finance.

Domhoff, William G. 2002. *Who Rules America? Power and Politics, 4th ed.* New York: McGraw-Hill.

Domhoff, William G. 2007. *C. Wright Mills, Power Structure Research, and the Failures of Mainstream Political Science*. *New Political Science* 29 (1): 97-114.

Dooley, Peter. 1969. *The Interlocking Directorate*, *American Economic Review* 59 (3): 314-323.

Doreian, Patrick in Vladimir Batagelj, Anuška Ferligoj. 2005. *Generalized Blockmodeling*. Cambridge: Cambridge University Press.

Dremelj, Polona. 2003. *Sorodstvene vezi kot vir socialne opore posameznikov*. *Družboslovne razprave* 19 (43): 149-170.

Đilas, Milovan. 1957. *The New Class: An Analysis of the Communist System*. San Diego: Harcourt Brace Jovanovich.

Engels, Friedrich. 1950. Predgovor k Državlanski vojni v Franciji. V Karl Marx: *Državlanska vojna v Franciji*. Ljubljana: Cankarjeva založba.

Etzion, Dror in Gerald F. Davis. 2008. *Revolving Doors? A Network Analysis of Corporate Officers and U.S. Government Officials*. *Journal of Management Inquiry* 17 (3): 157 – 161.

Etzioni-Halevy, Eva. 1993. *The Elite Connection: Problems and potential of Western democracy*. Cambridge: Polity Press.

Etzioni-Halevy, Eva. 1997. *Classes and Elites in Democracy and Democratization*. New York, London: Garland Publishing, Inc.

- Eyal, Gil in Ivan Szelényi, Eleanor Townsley. 2000. *Making Capitalism Without Capitalists : The New Ruling Elites in Eastern Europe*. London: Verso.
- Farazmand, Ali. 1999. *The Elite Question – Toward a Normative Elite Theory of Organization*. *Administration & Society* 31 (3): 321-360.
- Faust, Katherine. 1997. *Centrality in Affiliation Networks*. *Social Networks* 19 (2): 157 – 191.
- Fennema, Meindert. 1982. *International Networks of Banks and Industry*. The Hague: Martinus Nijhoff Publishers.
- Foucault, Michel. 1984. *Nadzorovanje in kaznovanje*. Ljubljana: Delavska enotnost.
- Freeman, Linton. 1979. *Centrality in Social Networks*. Conceptual Clarification. *Social Networks* 1 (3): 215 – 239.
- Freeman, Linton. 2004. *The Development of Network Analysis*. Vancouver, Empirical Press.
- Giddens, Anthony. 2004. *Sociology*. Cambridge: Polity.
- Glasberg, Davita Silfen in Michael Schwartz. 1983. *Ownership and Control of Corporations*. *Annual Review of Sociology* 9: 311-332.
- Granovetter, Mark. 1985. *Economic Action and Social Structure: The Problem of Embeddedness*. *American Journal of Sociology* 91 (3): 481 -510.
- Granovetter, Mark. 2005. *The Impact of Social Structure on Economic Outcomes*. *Journal of Economic Perspectives* 19 (1): 33-50.
- Granovetter, Mark. 2006. *The Social Construction of Corruption*. Dostopno prek http://www.stanford.edu/dept/soc/people/mgranovetter/documents/gransocialconstruct_000.pdf (22. september 2008)
- Granovetter, Mark. 1973. *The Strength of Weak Ties*. *American Journal of Sociology* 78 (6): 1360-1380.
- Granovetter, Mark. 1983. *The Strength of Weak Ties: A Network Theory Revisited*. *Sociological Theory* 1: 201-233.
- Gulati, Ranjay in Martin Gargiulo. 1999. *Where Do Interorganizational Networks Come From?* *The American Journal of Sociology* 104 (5): 1439 – 1493.

Hall, Peter A. in David Soskice. 2001. *Varieties of Capitalism: The Institutional Foundations of Comparative Advantage*. Oxford: Oxford University Press.

Hankiss, Elemer. 1990. *East European Alternatives*. Oxford, Clarendon Press.

Hankiss, Elemer. 1991. Reforms and the Conversion of Power. V *Upheaval against the Plan: Eastern Europe on the Eve of the Storm*, ur. Peter R. Weilmann, Georg Brunner, Rudolf L. Tokes, 27 – 39. Oxford, Berg.

Heemskerck, Eelke M. 2007. *Decline of the Corporate Community. Network Dynamics of the Dutch Business Elite*. Amsterdam: Amsterdam University Press.

Heemskerck, Eelke in Meindert Fennema. 2009. *Network Dynamics of the Dutch Business Elite*. *International Sociology* 24 (6): 807–832.

Herman, Edward S. 1981. *Corporate Control, Corporate Power*. Cambridge, Cambridge University Press.

Higley, John. 2003. *Prevlada nasilja: Busheva elita in ameriška demokracija po 11/9/2001*. *Družboslovne razprave* 19 (42): 79-93.

Higley, John in Jan Pakulski. 2000. Elite Theory versus Marxism. The Twentieth Century's Verdict. V *Elites after State Socialism*, ur. John Higley in György Lengyel, 229-241. Lanham: Rowman & Littlefield Publishers, Inc.

Higley, John in György Lengyel. 2000. Elite Configurations after State Socialism. V *Elites after State Socialism*, ur. John Higley in György Lengyel, 1-21. Lanham: Rowman & Littlefield Publishers, Inc.

Higley, John in Jan Pakulski. 2000. Elite Theory and Research in Postcommunist Societies. V *The Second Generation of Democratic Elites in Central and Eastern Europe*, ur. Janina Frentzel-Zagorska, Jacek Wasilewski, 37- 49. Warsaw: Institute of Political Studies, Polish Academy of Science.

Higley, John, Jan Pakulski in Włodzimierz Wesolowski. ur. 1998. *Postcommunist Elites and Democracy in Eastern Europe*. Basingstoke, London: Macmillan.

Higley, John in Richard Gunther. ur. 1992. *Elites and Democratic Consolidation in Latin America and Southern Europe*. New York, Cambridge University Press.

Higley, John in Ursula Hoffmann – Lange, Charles Kadushin, Gwen Moore. 1991. *Elite Integration in Stable Democracies: A Reconsideration*. *European Sociological Review* 7 (1): 35 – 53.

- Hilferding, Rudolf. 1918/1980. *Finančni kapital*. Ljubljana, Cankarjeva založba.
- Hobbes, Thomas. 1651/1968. *Leviathan*. London: Penguin classics
- Hollingsworth, Rogers in Karl Müller. 2008. *Transforming Socio-Economics with a New Epistemology*. *Socio-Economic Review* 6 (3): 1-32.
- Höpner, Martin in Lothar Krempel. 2003. *The Politics of the German Company Network*. MPIfG Working Paper 03/9.
- Iglič, Hajdeja in Andrej Rus. 2000. *Democratic Transition and Elite Integration in Slovenia from 1988 to 1995*. *Družboslovne razprave* 16 (32-33): 198-222.
- Iglič, Hajdeja in Andrej Rus. 2000. *From Elite Reproduction to Elite Adaptation: The Dynamics of Change in Personal Networks of Slovenian Elites*. *Družboslovne razprave* 16 (32-33): 181-197.
- Jackson, Matthew O. in Asher Wolinsky. 1996. *A Strategic Model of Social and Economic Networks*. *Journal of Economic Theory* 71: 44 – 74.
- Jambrek, Peter. 2001. *Imam nasvet za Kučana*. Sobotna priloga Dela, 20. Oktober: 4-6.
- Kentor, Jeffrey. 2005. *The Growth of Transnational Corporate Networks: 1962-1998*. *Journal of World-System Research* 11: 263-286.
- King, Lawrence Peter in Ivan Szelényi: Varieties of Post-communist Capitalism: Patrimonial and Liberal Regimes. Dostopno prek http://scholar.google.com/scholar?hl=en&lr=&q=cache:RD_5iANdkLIJ:www.iss.uio.no/inter/conference/Lecture%2520by%2520Ivan%2520Szelenuyi.pdf+King+Szelényi (14. maj 2006).
- Knoke, David in James H. Kuklinski. 1982. *Network Analysis*. Newbury Park: Sage Publications.
- Kocbek, Marijan, ur. 2002. *Zakon o gospodarskih družbah (ZGD) s komentarjem*. Ljubljana: GV Založba.
- Kocijančič, Gorazd. 2008. *Skrivnost Dioniza Aeopagita*. V Dionizij Areopagit: Zbrani spisi. Ljubljana, Slovenska matica.
- Koenig, Thomas in Robert Gogel, John Sonquist. 1979. *Models of the Significance of Interlocking Corporate Directorates*. *American Journal of Economics and Sociology* 38 (2): 173-186.
- Kramberger, Anton. 1999. *Slovenske elite in njihova reprodukcija*. Sobotna priloga Dela, 7. in 14. avgust 1999.

- Kramberger, Anton. 1999a. *Poklici, trg dela in politika. Poklicni problem socialne države, empirični primeri iz Slovenije*. Ljubljana: Znanstvena knjižnica, Fakulteta za družbene vede.
- Kramberger, Anton. 2002. *Objektivnost v družboslovnem preučevanju (slovenskih) elit*. Družboslovne razprave 18 (40): 41-59.
- Kramberger, Anton in Vasja Vehovar. 2000. *Regime Changes and Elite Dynamics in Slovenia during the 1990s: What Can the Elite Reproduction Rates Tell Us*. Družboslovne razprave 16 (32-33): 143-180.
- Lenin, Vladimir Ilič. 1916/1946. *Imperializem kot najvišji stadij kapitalizma: (poljudna razprava)*. Ljubljana, Cankarjeva založba.
- Levine, Joel H. 1972. *The Sphere of Influence*. American Sociological Review 37 (1): 14-27.
- Lévi-Strauss, Claude. 1949/1969. *The Elementary Structures of Kinship*. Boston: Beacon
- Lin, Nan. 1999. *Building a Network Theory of Social Capital*. Connections 22 (1): 28 - 51
- Lin, Nan. 2008. A Network Theory of Social Capital. V *Handbook on Social Capital*, ur. Dario Castiglione, Jan W. Van Deth in Guglielmo Wolleb, 50-59. Oxford University Press, Oxford, New York.
- Mann, Michael. 1986. *The Sources of Social Power, Vol I*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Marx, Karl in Friedrich Engels. 1848/1979. Manifest komunistične stranke. V Karl Marx, Friedrich Engels: *Izbrana dela v petih zvezkih, II. zvezek*. Ljubljana: Cankarjeva založba.
- Marx, Karl. 1867/1961. *Kapital*. Ljubljana, Cankarjeva založba.
- Marx, Karl. 1979. Uvod v Očrte kritike politične ekonomije. V Karl Marx, Friedrich Engels: *Izbrana dela v petih zvezkih, IV. zvezek*. Ljubljana: Cankarjeva založba.
- Marx, Karl. 1852/1979. 18. brumaire Ludvika Bonaparta. V Karl Marx, Friedrich Engels: *Izbrana dela v petih zvezkih, III. zvezek*. Ljubljana: Cankarjeva založba.
- Marx, Karl. 1859/1979. Prispevek h kritiki politične ekonomije. V Karl Marx, Friedrich Engels: *Izbrana dela v petih zvezkih, IV. zvezek*. Ljubljana: Cankarjeva založba.
- Marx, Karl. 1857-1858/1985. Kritika politične ekonomije (»Grundrisse«). V Marx, Engels: *Temeljna izdaja. I. zvezek*. Ljubljana: Delavska enotnost.
- Mencinger, Jože. 2006. Privatization in Slovenia. Ljubljana, Pravna fakulteta, EIPF. (<http://www.pf.uni-lj.si/media/mencinger.privatization.pdf>)
- Milgram, Stanley. 1967. *The Small World Problem*. Psychology Today 1 (1): 61-67.

- Milgram, Stanley in Jeffrey Travers. 1969. *An Experimental Study of the Small World Problem*. Sociometry 32(4): 425-443.
- Mills, Charles Wright. 1956. *Power Elite*. New York: Oxford University Press.
- Mintz, Beth in Michael Schwartz. 1981. *The Structure of Intercorporate Unity in American Business*. Social Problems 29 (2): 87 – 103.
- Mintz, Beth in Michael Schwartz. 1985. *The Power Structure of American Business*. Chicago: University of Chicago Press.
- Mizruchi, Mark M. 1994. *Social Network Analysis: Recent Achievements and Current Controversies*. Acta Sociologica 37: 329 – 343.
- Mizruchi, Mark S. 2004. *Berle and Means Revisited: The Governance and Power of Large U.S. Corporations*. Theory and Society 33: 579-617.
- Mizruchi, Mark S. 2010. The American Corporate Elite and the Historical Roots of the Financial Crisis of 2008. V *Markets on Trial: The Economic Sociology of the U.S. Financial Crisis: Part B (Research in the Sociology of Organizations, 30)*, ur. Michael Lounsbury, Paul M. Hirsch, 103-139. Howard House, Wagon Lane, Bingley: Emerald Group Publishing Limited:
- Mizruchi, Mark S. 1996. *What Do Interlocks Do? An Analysis, Critique, and Assessment of Research on Interlocking Directorates*. Annual Review of Sociology 22: 271-298.
- Mizruchi, Mark S. 2007. *Political Economy and Network Analysis: An Untapped Convergence*. Sociologica 2: 1-21.
- Mizruchi, Mark S. in David Bunting. 1981. *Influence in Corporate Networks: An Examination of Four Measures*. Administrative Science Quarterly 26 (3): 475 – 489.
- Mizruchi, Mark S. in Michael Schwartz, ur. 1992 *Intercorporate Relations: The Structural Analysis of Business*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Mizruchi, Mark in Thomas Koenig. 1986. *Economic Sources of Corporate Political Consensus: An Examination of Interindustry Relations*. American Sociological Review 51: 482 – 491.

Mokken, Robert J. in Frans N. Stokman. 1976. Power and Influence as Political Phenomena. V *Power and Political Theory: Some European Perspectives*, ur. Brian Barry, 33-54. London, Wiley.

Mokken, Robert J. in Frans N. Stokman. 1978. The 1972 Intercorporate Network in The Netherlands. V *Mathematische Ansätze zur Analyse sozialer Macht*, ur. Hans J. Hummell, 221-247. Sozialwissenschaftlichen Schriften 14, Duisburg: Verlag der Sozialwissenschaftlichen Kooperative.

Money Trust Investigation. Investigation of Financial and Monetary Conditions in The United States Under House Resolution No. 429 and 504 Before a Subcommittee of the Committee on Banking and Currency. Interlocking Directorates. 1918. Washington Government Printing Office.

Moody, James in Douglas R. White. 2003. *Structural Cohesion and Embeddedness: A Hierarchical Concept of Social Groups*. American Sociological Review 68 (februar): 103 – 127.

Moore, Gwen in Sarah Sobieraj, J. Allen Whitt, Olga Mayorova, Daniel Beaulieu. 2002. Elite Interlocks in Three U.S. Sectors: Nonprofit, Corporate and Government. Social Science Quarterly 8 (3): 726 – 744.

Mosca, Gaetano. 1896/1939. *The Ruling Class*. New York: McGraw-Hill Book Company.

Musacchio, Aldo in Ian Read. 2007. *Bankers, Industrialists, and their Cliques: Elite Networks in Mexico and Brasil during Early Industrialization*. Enterprise and Society 8 (4): 842 – 880

Norbert, Elias. 2008. *Power and Civilisation*. Journal of Political Power 1(2): 135-142.

O'Hagan, Sean B. in Milford B. Green. 2004. *Corporate Knowledge Transfer via Interlocking Directorates: a Network Analysis Approach*. Geoforum 35: 127 – 139.

Pahor, Marko. 2003. *Causes and consequences of companies' activity in an ownership network - Vzroki in posledice aktivnosti podjetij v lastniškem omrežju*. Doktorska disertacija. Ljubljana, Ekonomska fakulteta.

Pareto, Vilfredo. 1915-1919/1963. *Treatise on General Sociology (Vol. 1-4)*. New York: Dover Publications.

Pareto, Vilfredo. 1991. *The Rise and Fall of Elites: An Application of Theoretical Sociology*. Transaction Publishers.

- Peng, Mike W., Kevin Y. Au, Denis Y.L. Wang. 2001. *Interlocking Directorates as Corporate Governance in Third World Multinationals: Theory and Evidence from Thailand*. *Asia Pacific Journal of Management* 18 (2): 161-181.
- Pickles, John. 2008. State, Society and Hybrid Post-Socialist Economies. V *State and Society in Post-Socialist Economies*, ur. John Pickles, 253-263. Hampshire, New York: Palgrave Macmillan
- Poulantzas, Nicos. 1981. *Država, vlast, socializam*. Zagreb: Globus.
- Prinčič, Jože. 1997. *Slovensko gospodarstvo v drugi Jugoslaviji*. Ljubljana: Modrijan.
- Prinčič, Jože. 2008. *Biti direktor v času socializma*. Ljubljana: ZRC SAZU.
- Radcliffe-Brown in Alfred Reginald. 1940/1994. *O družbeni strukturi*. V Alfred Reginald Radcliffe-Brown, *Struktura in funkcija v primitivni družbi*. Ljubljana: Studia Humanitatis.
- Repe, Božo. 1992. *“Liberalizem” v Sloveniji*. Ljubljana: Borec.
- Repe, Božo. 2002. *Viri o demokratizaciji in osamosvojitvi Slovenije. Del 1, Opozicija in oblast*. Ljubljana: Arhivsko društvo Slovenije.
- Rizman, Martin Rudolf. 2006. *Uncertain Path. Democratic Transition and Consolidation in Slovenia*. College Station: Texas A&M University Press.
- Rojec, Matija in Janez Kušar. 2005. *Tuja in državna lastnina ter kontrola podjetij v državah OECD (EU) in Sloveniji*. *IB revija* 39 (1-2): 101 - 107.
- Rus, Andrej. 1999. *Social Capital, Corporate Governance and Managerial Discretion*. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.
- Rus, Andrej. 2007. Human, Social and Cultural Capital of Slovenian Managerial Elite in Market Transition. V *Restructuring Economic Elites after State Socialism*, ur. David Lane, György Lengyel, Jochen Tholen, 127-152. Stuttgart: Ibidem-Verlag.
- Sartori, Giovanni. 1987. *The Theory of Democracy Revisited*. New Jersey: Chatham House Publishers, inc.
- Scott, John. 1985. Theoretical Framework and Research Design. V *Networks of Corporate Power: A Comparative Analysis of Ten Countries*, ur. Frans N. Stokman, Rolf Ziegler in John Scott, 1-19. Oxford, New York: Polity.
- Scott, John. 1991. *Networks of Corporate Power: A Comparative Assessment*. *Annual Review of Sociology* 17: 181-203.

- Scott, John. 2000. *Social Network Analysis: A Handbook*. London, Thousand Oaks, New Delhi: Sage.
- Sik, Endre in Barry Wellman. 1999. Network Capital in Capitalist, Communist and Post-communist Countries. V *Networks in the Global Village*, ur. Barry Wellman, 225 – 255. Boudler: Westview Press.
- Simmel, Georg. 1917/1993. *Temeljna vprašanja sociologije: Individuum in družba*. Ljubljana: Studia Humanitatis.
- Simoneti, Marko in Andreja Böhm, Marko Rems, Matija Rojec, Jože P. Damijan, Boris Majcen. 2001. *Secondary Privatization in Slovenia: Evolution of Ownership Structure and Company Performance Following Mass Privatization*. Warsaw: CASE – Center for Social and Economic Research.
- Škerlep, Andrej. 1997. *Komunikacija v družbi, družba v komunikaciji*. Ljubljana: Znanstvena knjižnica Fakultete za družbene vede.
- Škerlep, Andrej. 2004. Pierre Bourdieu. V *Kompendij socioloških teorij*, ur. Frane Adam, Matevž Tomšič, 307-310. Ljubljana: Študentska založba.
- Smith, Adam. 1979. *The Wealth of the Nations*. Baltimore: Penguin.
- Staniszki, Jadwiga. 1991. *The Dynamics of the Breakthrough in Eastern Europe: The Polish Experience*. Berkeley: University of California Press.
- Staples, Clifford L. 2006. Board *Interlocks and the Study of the Transnational Capitalist Class*. *Journal of World-Systems Research* 12 (2): 309-319.
- Stark, David. 1990. *Privatization in Hungary: From Plan to Market or From Plan to Clan?* *East European Politics and Societies* 4 (3): 351-392.
- Statistični letopis*. 2004. Ljubljana: Urad za statistiko.
- Steen, Anton. 2003. *Political Elites and the New Russia. The power basis of Yeltsin's and Putin's regimes*. London, New York: RoutledgeCurzon.
- Stewart, David W. in Michael A. Kamins. 1993. *Secondary Research*. Newbiry Park, London, New Delhi: Sage Publications.
- Stokman, Frans N. in Frans W. Wasseur. 1985. National Networks in 1976: A Structural Comparison. V *Networks of Corporate Power: A Comparative Analysis of Ten Countries*, ur. Frans N Stokman, Rolf Ziegler in John Scott, 20-44. Oxford, New York: Polity.
- Sutherland, Edwin H. 1939/1983. *White Collar Crime*. New Haven: Yale University Press.

Szelényi, Ivan in Szonja Szelényi. 1995. *Circulation or Reproduction of Elites during the Postcommunist Transformation of Eastern Europe: Introduction*. Theory and Society 24 (5): 615-638.

Tomšič, Matevž. 2008. *Elite v tranziciji*. Nova Gorica: Fakulteta za uporabne družbene študije.

Tönnies, Ferdinand. 1887/1999. *Skupnost in družba*. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.

Useem, Michael. 1980. *Corporations and the Corporate Elite*. Annual Review of Sociology 6: 41-77.

Useem, Michael. 1984. *Inner Circle: Large Corporations and the Rise of Business Political Activity in the U.S. and U.K.* New York, Oxford: Oxford University Press.

Ustava Socialistične federativne republike Jugoslavije. 1974. Ljubljana: Uradni list SRS.

Vitali, Stefania in James B. Glattfelder, Stefano Battiston. 2011. The Network of Global Corporate Control. Arxiv.org. Dostopno prek <http://arxiv.org/pdf/1107.5728.pdf> (10. april 2012)

Wallerstein, Immanuel. 2006. *Uvod v analizo svetovnih sistemov*. Ljubljana: Založba /*cf.,

Weber, Max. 1904/1986. *Metodologija društvenih nauka*. Zagreb: Globus.

Weber, Max. 1922/1987. *Sociologija Maksa Vebera*. Zagreb: Naprijed.

Weber, Max. 1922/1990. *Trije tipi legitimne oblasti*. Družboslovne razprave 7 (9): 126-133.

Wellman, Barry in Stephen Berkowitz, ur. 1988. *Social Structures. A Network Approach*. Cambridge: Cambridge University Press.

Windolf, Paul in Jürgen Beyer. 1996. *Co-operative Capitalism: Corporate Networks in Germany and Britain*. British Journal of Sociology 47 (2): 205-231.

Wittfogel, Karl A. 1988. *Orijentalna despocija*. Zagreb: Globus.

Wolf, Eric Robert. 1998. *Evropa in ljudstva brez zgodovine*. Ljubljana: Studia Humanitatis.

Zajc, Katarina, ur. 2004. *Corporate Governance v Sloveniji: pravnoekonomska analiza gospodarskih družb v Sloveniji*. Ljubljana: Pravna fakulteta.

Zakon o gospodarskih družbah (ZGD). Uradni list RS, št. 30/1993 (10. junij 1993). Dostopno prek <http://www.uradni-list.si/1/objava.jsp?urlid=199330&stevilka=1298> (7. november 2011).

Zakon o gospodarskih družbah (ZGD-1). Uradni list RS, št. 42/2006 (19. april 2006). Dostopno prek <http://www.uradni-list.si/1/content?id=73007> (7. november 2011).

Zakon o sodelovanju delavcev pri upravljanju. 1993, 2001. Uradni list RS, št. 42/1993 in 56/2001.

Žerdin Horvat, Aleksander. 2005. *Omrežje slovenske ekonomske elite*, diplomsko delo

Žerdin, Ali H. 2005a. *Omrežje slovenske ekonomske elite*. Družboslovne razprave 21 (49-50): 11-28.

Žerdin, Ali in Andrej Mrvar. 2007. *Spremembe v notranjem krogu omrežja slovenske ekonomske elite v letih 2004 – 2006*. Družboslovne razprave 23 (55): 7-25.

Priloga A: Seznam gospodarskih družb vključenih v analizo po letih

Podjetja vključena v analizo, leto 2004

AI	GEODETSKI ZAVOD	LIP BLEĐ	SAVA
ABANČNA DZU	GEOPLIN	LIPA	SAVA TRADE
ABANKA	GORENJE	LISCA	SAVSKE ELEKTRARNE
ABC POMURKA	GORENJSKA BANKA	LITOSTROJ EI	SCT
ADRIA AIRWAYS	GORENJSKI TISK	LIV	SGP KRAŠKI ZIDAR
ADRIA BANK	GORIČANE	LJUBLJANSKA BORZA	SGP POMGRAD
AERO	GPG GROSUPLJE	LJUBLJANSKE MLEKARNE	SID
AERODROM LJUBLJANA	GRAND HOTEL UNION	LOTERIJA SLOVENIJE	SIMOBIL
AKTIVA HOLDINGS BV	HELIOS	LUKA KOPER	SKB BANKA
AKTIVA INVEST	HIT	MAKSIMA 1	SKIMAR
ALPINA	HOLDING LJUBLJANA	MAKSIMA HOLDING	SKUPNA
ALPOS	HOTEL LEV	MARINA PORTOROŽ	SLOVENIJALES
AUTOCOMMERCE	HOTELI BERNARDIN	MEDVEŠEK & PUŠNIK	SLOVENSKE ŽELEZARNE
AVTOTEHNA	HOTELI MORJE	MEDVEŠEK & PUŠNIK DZU	SLOVENSKE ŽELEZNICE
BANKA CELJE	HOTELI PALACE	MEGAFIN	SOCIUS
BANKA DOMŽALE	HSE	MERCATA PID	SOD
BANKA KOPER	IEDC	MERCATOR	SPLOŠNA PLOVBA
BANKA ZASAVJE	IMOS HOLDING	MERCATOR GORIŠKA	STANOVANJSKI SKLAD
BEGRAD	IMOS INŽENIRING	MERKUR	STEKLARNA HRASTNIK
BELINKA	IMPOL	MIP	SWATY
BETI	INFOND HOLDING	MLADINSKA KNJIGA TRGOVIN	ATALUM
BTC	INFOND HOLDING 1	MLADINSKA KNJIGA ZALOŽBA	TE - TOL LJUBLJANA
CASINO PORTOROŽ	INFOND ID	MLINOTEST	TE ŠOŠTANJ
CBS BANK	INFOND ID 1	MLM	TEHNOUNION
CETIS	INLEŠ	MOBITEL	TELEKOM
CGP CESTNO IN GRADBENO PODJETJE d.d. NOVO MESTO	INTEREUROPA	MODRA LINIJA	TERME 3000
	INTERFIN NALOŽBE	MOJA NALOŽBA	TERME ČATEŽ
CIMOS	INTERTRADE ITS	MURA	TERME OLIMIA
CINKARNA CELJE	ISKRA	NAMA	TERMO
CM CELJE	ISKRA AVTOELEKTRIKA	NEK	TIM LAŠKO
COLOR	ISKRA EMECO	NFD 1	TOPDOM
COMET	ISKRA KONDENZATORJI	NFD DZU	TOSAMA
DARS	ISTRABENZ	NFD HOLDING	TRGOAVTO
DDC	IUV	NKBM	TRIGLAV DZU
DELO	JADRAN SEŽANA	NLB	TRIGLAV FINANČNA DRUŽBA
DELO PRODAJA	JATA EMONA	NOVOLES	TRIGLAV NALOŽBE
DEŽELNA BANKA	JAVOR	PALOMA	TRIGLAV STEBER 1
DINOS	JP ENERGETIKA	PBS	TRIMO
DNEVNIK	JUB	PEKO	UNIOR
DOMEL	JUTEKS	PERUTNINA PTUJ	VEČER
DRAVSKE ELEKTRARNE	KAD	PETROL	VEGRAD
DROGA	KBM INFOND DZU	PINUS	VELE
DSU	KD GROUP	PIVOVARNA LAŠKO	VIATOR & VEKTOR
DZS	KD HOLDING	PIVOVARNA UNION	VIPA HOLDING
ELAN	KD ID	PLAMA PUR	VIPAP VIDEM
ELEKTRO CELJE	KD INVESTMENTS	PLANIKA	VZAJEMNA
ELEKTRO GORENJSKA	KDD	POKOJNINSKA DRUŽBA A	ZAVAROVALNICA ADRIATIC
ELEKTRO LJUBLJANA	KEMOFARMACIJA	POMURSKA MLEKARNE	ZAVAROVALNICA MARIBOR
ELEKTRO MARIBOR	KOLINSKA	POŠTA SLOVENIJE	ZAVAROVALNICA SLOVENICA
ELEKTRO PRIMORSKA	KOLONIALE	POZAVAROVALNICA SAVA	ZAVAROVALNICA TILIA
ELES	KOMPAS	PREVENT	ZAVAROVALNICA TRIGLAV
EMONA MERKUR	KOMPAS MTS	PRIMORJE SGP	ZLATA MONETA 1
EMONA OBALA	KOROŠKA BANKA	PRIMORSKI SKLADI	ZVON DVA HOLDING
ENERGOPLAN	KOTO	PROBANKA	ZVON ENA HOLDING
ERA	KOVINOPLASTIKA LOŽ	PROBANKA DZU	ZVON ENA ID
ESOTECH	KOVINTRADE	PRVA POKOJNINSKA DRUŽBA	ŽITO
ETI IZLAKE	KREKOVA BANKA	PUBLIKUM	ŽIVILA KRANJ
ETOL	KREKOVA DRUŽBA DZU	RADEČE PAPIR	
FACTOR BANKA	KRKA	RADENSKA	
FERSPED	LAMA	REVOZ	
FMR	LB MAKSIMA	RUDNIK VELENJE	
FOTONA	LEK	SALONIT	
FRUCTAL	LESNINA	SALUS	
GEA COLLEGE	LHB FRANKFURT	SANOLABOR	

Podjetja vključena v analizo, leto 2005

A1	GPG GROSUPLJE	MERKUR	TEHNOUNION
ABANČNA DZU	GRAND HOTEL UNION	MIP	TELEKOM
ABANKA	HELIOS	MLADINSKA KNJIGA TRGOVINA	TERME 3000
ABC POMURKA	HIT	MLADINSKA KNJIGA ZALOŽBA	TERME ČATEŽ
ADRIA AIRWAYS	HOLDING LJUBLJANA	MLINOTEST	TERME OLIMIA
ADRIA BANK	HOTEL LEV	MLM	TERMO
ADRIATICSLOVENICA	HOTELI BERNARDIN	MOBITEL	TIM LAŠKO
AERO	HOTELI MORJE	MODRA LINIJA	TOSAMA
AERODROM LJUBLJANA	HSE	MOJA NALOŽBA	TRGOAVTO
AKTIVA HOLDINGS BV	IEDC	MURA	TRIGLAV DZU
AKTIVA INVEST	IMPOL	NAMA	TRIGLAV FINANČNA DRUŽBA
ALPINA	INFOND HOLDING	NEK	TRIGLAV NALOŽBE
ALPOS	INFOND HOLDING 1	NFD 1	TRIGLAV ZDRAVSTVENA
AUTOCOMMERCE	INFOND ID	NFD DZU	ZAVAROVALNICA
AVTOTEHNA	INFOND ID 1	NFD HOLDING	TRIMO
BANKA CELJE	INLES	NKBM	UNIOR
BANKA DOMŽALE	INTEREUROPA	NLB	VEČER
BANKA KOPER	INTERFIN NALOŽBE	NLB SKLADI	VEGRAD
BANKA ZASAVJE	INTERTRADE ITS	NOVOLES	VELE
BEGRAD	ISKRA	PALOMA	VIATOR & VEKTOR
BELINKA	ISKRA AVTOELEKTRIKA	PBS	VIPA HOLDING
BETI	ISKRA EMECO	PEKO	VIPAP VIDEM
BTC	ISKRA KONDENZATORJI	PERUTNINA PTUJ	VZAJEMNA
CASINO PORTOROŽ	ISTRABENZ	PETROL	ZAVAROVALNICA MARIBOR
CBS BANK	IUV	PINUS	ZAVAROVALNICA TILIA
CETIS	JADRAN SEŽANA	PIVOVARNA LAŠKO	ZAVAROVALNICA TRIGLAV
CGP CESTNO IN GRADBENO PODJETJE d.d. NOVO MESTO	JATA EMONA	PIVOVARNA UNION	ZLATA MONETA 1
CIMOS	JAVOR	PLAMA PUR	ZPIZ
CINKARNA CELJE	JP ENERGETIKA	POKOJNINSKA DRUŽBA A	ZVON DVA HOLDING
CM CELJE	JUB	POMURSKIE MLEKARNE	ZVON ENA HOLDING
CM CELJE	JUTEKS	POŠTA SLOVENIJE	ZVON ENA ID
COLOR	KAD	POZAVAROVALNICA SAVA	ŽITO
COMET	KBM INFOND DZU	PREVENT	
DARS	KD GROUP	PRIMORJE SGP	
DDC	KD HOLDING	PRIMORSKI SKLADI	
DELO	KD ID	PROBANKA	
DELO PRODAJA	KD INVESTMENTS	PROBANKA DZU	
DEŽELNA BANKA	KDD	PRVA POKOJNINSKA DRUŽBA	
DINOS	KEMOFARMACIJA	PUBLIKUM	
DNEVNIK	KOLONIALE	RADEČE PAPIR	
DOMEL	KOMPAS	RAĐENSKA	
DRAVSKE ELEKTRARNE	KOMPAS MTS	RUDNIK TRBOVLJE	
DROGA KOLINSKA	KOROŠKA BANKA	RUDNIK VELENJE	
DSU	KOTO	SALONIT	
DZS	KOVINOPLASTIKA LOŽ	SALUS	
ELAN	KOVINTRADE	SANOLABOR	
ELEKTRO CELJE	KREKOVA DRUŽBA DZU	SAVA	
ELEKTRO GORENJSKA	KRKA	SAVA TRADE	
ELEKTRO LJUBLJANA	LAMA	SAVSKE ELEKTRARNE	
ELEKTRO MABIBOR	LB MAKSIMA	SCT	
ELEKTRO MARIBOR	LEK	SGP KRAŠKI ZIDAR	
ELEKTRO PRIMORSKA	LESNINA	SGP POMGRAD	
ELES	LHB FRANKFURT	SID	
EMONA OBALA	LIP BLEĐ	SIJ	
ENERGOPLAN	LIPA	SIMOBIL	
ERA	LISCA	SKB BANKA	
ETI IZLAKE	LITOSTROJ EI	SKIMAR	
ETOL	LIV	SKUPNA	
FACTOR BANKA	LJUBLJANSKA BORZA	SLOVENICA ŽIVLJENJE	
FERSPED	LJUBLJANSKE MLEKARNE	SLOVENIJALES	
FMR	LOTERIJA SLOVENIJE	SLOVENSKE ŽELEZNICE	
FOTONA	LUKA KOPER	SOCIUS	
FRUCTAL	MAKSIMA DELNIŠKA ID	SOD	
GEA COLLEGE	MAKSIMA HOLDING	SPLOŠNA PLOVBA	
GEODETSKI ZAVOD	MARINA PORTOROŽ	STANOVANJSKI SKLAD	
GEOPLIN	MEDVEŠEK & PUŠNIK	STEKLARNA HRASNİK	
GORENJE	MEDVEŠEK & PUŠNIK DZU	SWATY	
GORENJSKA BANKA	MEGAFIN	TALUM	
GORENJSKI TISK	MERCATA	TE - TOL LJUBLJANA	
GORIČANE	MERCATOR	TE ŠOŠTANJ	

Podjetja vključena v analizo, leto 2006

A1
ABANČNA DZU
ABANKA
ABC POMURKA
ADRIA AIRWAYS
ADRIA BANK
ADRIA MOBIL
ADRIATICSLOVENIC A
AERO
AERODROM LJUBLJANA
AKTIVA INVEST
AKTIVA NALOŽBE
ALPINA
ALPOS
AUTOCOMMERCE
AVTO TRIGLAV
AVTOTEHNA
BANKA CELJE
BANKA DOMŽALE
BANKA KOPER
BANKA ZASAVJE
BEGRAD
BELINKA
BETI
BTC
CASINO PORTOROŽ
CENTER NALOŽBE
CETIS
CGP CESTNO IN GRADBENO PODJETJE d.d. NOVO MESTO
CIMOS
CINKARNA CELJE
CM CELJE
COLOR
COMET
DARS
DDC
DELO
DELO PRODAJA
DEŽELNA BANKA
DINOS
DNEVNIK
DOMEL
DRAVSKE ELEKTRARNE
DROGA KOLINSKA
DSU
DZS
ELEKTRO CELJE
ELEKTRO GORENJSKA
ELEKTRO LJUBLJANA
ELEKTRO MARIBOR
ELEKTRO PRIMORSKA
ELES
EMONA OBALA

ENERGOPLAN
ERA
ETI IZLAKE
ETOL
FACTOR BANKA
FERSPED
FMR
FOTONA
FRUCTAL
GEA COLLEGE
GEN
GEODETSKI ZAVOD
GEOPLIN
GORENJE
GORENJSKA BANKA
GORENJSKI TISK
GORIČANE
GPG GROSUPLJE
GRAND HOTEL UNION
HELIOS
HIT
HOLDING LJUBLJANA
HOTEL LEV
HOTELI BERNARDIN
HSE
IEDC
IMPOL
INFOND
INFOND HOLDING
INFOND ID
INFOND ID 1
INLES
INTEREUROPA
INTERFIN NALOŽBE
INTERTRADE ITS
ISKRA
ISKRA AVTOELEKTRIKA
ISKRA KONDENZATORJI
ISKRAEMECO
ISTRABENZ
ISTRABENZ TURIZEM
IUV
JADRAN SEŽANA
JATA EMONA
JAVOR
JP ENERGETIKA
JUB
JULIUS FOND
JUTEKS
KAD
KBM INFOND DZU
KD GROUP
KD HOLDING
KD INVESTMENTS
KDD
KEMOFARMACIJA
KOMPAS

KOMPAS MTS
KOROŠKA BANKA
KOTO
KOVINOPLASTIKA LOŽ
KOVINTRADE
KRKA
LAMA
LEK
LESNINA
LHB FRANKFURT
LIP BLEĐ
LIPA
LISCA
LITOSTROJ EI
LIV
LJUBLJANSKA BORZA
LJUBLJANSKE MLEKARNE
LOTERIJA SLOVENIJE
LUKA KOPER
MAKSIMA DELNIŠKA ID
MAKSIMA HOLDING
MARINA PORTOROŽ
MEDALJON
MEDVEŠEK & PUŠNIK
MEDVEŠEK & PUŠNIK DZU
MEGAFIN
MERCATA
MERCATOR
MERKUR
MIP
MLADINSKA KNJIGA TRGOVINA
MLADINSKA KNJIGA ZALOŽBA
MLINOTEST
MLM
MOBITEL
MODRA LINIJA HOLDING
MOJA NALOŽBA
MURA
NAMA
NEK
NFD
NFD 1
NFD HOLDING
NKBM
NLB
NLB SKLADI
NOVOLES
PALOMA
PBS
PEKO
PERUTNINA PTUJ
PETROL
PIVOVARNA LAŠKO
PIVOVARNA UNION

PLAMA PUR
PM & A FA
POKOJNINSKA DRUŽBA A
POMURSKE MLEKARNE
POŠTA SLOVENIJE
POZAVAROVALNICA SAVA
PREVENT
PRIMORJE SGP
PRIMORSKI SKLADI
PROBANKA
PRVA POKOJNINSKA DRUŽBA
PUBLIKUM
RADEČE PAPIR
RADENSKA
RAIFFEISEN
KREKOVA BANKA
RUDNIK TRBOVLJE
RUDNIK VELENJE
SALONIT
SAVA
SAVA TRADE
SCT
SGP KRAŠKI ZIDAR
SGP POMGRAD
SID
SIJ
SKB BANKA
SKIMAR
SKUPNA
SLOVENICA ŽIVLJENJE
SLOVENIJALEŠ
SLOVENSKE ŽELEZNICE
SOCIUS
SOD
SPLOŠNA PLOVBA
STANOVANJSKI SKLAD
STEKLARNA HRASTNIK
SWATY
TALUM
TE - TOL LJUBLJANA
TE ŠOŠTANJ
TEHNOUNION
TELEKOM
TERME 3000
TERME ČATEŽ
TERME MARIBOR
TERME OLIMIA
TOSAMA
TRGOAVTO
TRIGLAV DZU
TRIGLAV NALOŽBE
TRIGLAV ZDRAVSTVENA ZAVAROVALNICA
TRIMO

UNIOR
VEČER
VEGRAD
VELE
VIATOR & VEKTOR
VIPA
VIPA HOLDING
VIZIJA HOLDING
VZAJEMNA
ZAVAROVALNICA MARIBOR
ZAVAROVALNICA TILIA
ZAVAROVALNICA TRIGLAV
ZLATA MONETA 1
ZVD
ZVON DVA HOLDING
ZVON ENA HOLDING
ZVON ENA ID
ŽITO

Podjetja vključena v analizo, leto 2009

A1	DRAVSKE ELEKTRARNE	IEDC	MAKSIMA INVEST
ABANČNA DZU	DROGA KOLINSKA	IMPOL 2000	MARINA PORTOROŽ
ABANKA	DSU	INTEREUROPA	MEDALJON
ACH	DZS	INTERFIN NALOŽBE	MERCATA
ADRIA AIRWAYS	ELAN SKUPINA	ISKRA	MERCATOR
ADRIA BANK	ELEKTRO CELJE	ISKRA AVTOELEKTRIKA	MERKUR
ADRIA MOBIL	ELEKTRO GORENJSKA	ISKRA KONDENZATORJI	MERKUR ZAVAROVALNICA
ADRIATIC SLOVENICA	ELEKTRO LJUBLJANA	ISTRABENZ	MINERAL
ADRIATICSLOVENICA	ELEKTRO MARIBOR	ISTRABENZ TURIZEM	MITOL
AERO	ELEKTRO PRIMORSKA	JADRAN SEŽANA	MLADINSKA KNJIGA TRGOVINA
AERODROM LJUBLJANA	ELES	JAVOR	MLADINSKA KNJIGA ZALOŽBA
AKTIVA NALOŽBE	ENERGOPLAN	JP ENERGETIKA	MLINOTEST
ALPOS	ENGROTUŠ	JUB-H	MLM
ALTA SKUPINA	ERA	JULIUS FOND	MOBITEL
AMZS	ETI IZLAKE	JUTEKS	MODRA LINIJA HOLDING
AVTO TRIGLAV	ETOL	KAD	MOJA NALOŽBA
AVTOTEHNA	FACTOR BANKA	KBM INFOND DZU	MP FINANCE
BANKA CELJE	FERSPED	KD BANKA	MP, POTEZA, PUBLIKUM, DZU
BANKA KOPER	FINETOL	KD GROUP	MP, POTEZA, PUBLIKUM, INVESTICIJSKE STORITVE
BEGRAD	FMR	KD ŽIVLJENJE	MURA IN PARTNERJI
BETI	FOTONA	KD, FINANČNA DRUŽBA	NAMA
BORZEN	FRUCTAL	KDD	NEK
BTC	GEA	KG RAKIČAN	NFD
CASINO PORTOROŽ	GEA COLLEGE	KIRURŠKI SANATORIJ ROŽNA DOLINA	NFD 1
CASINO SEŽANA	GEN ENERGIJA	KOLONEL	NFD HOLDING
CENTER NALOŽBE	GEOPLIN	KOMPAS	NKBM
CERTIUS BPH	GEOPLIN PLINOVODI	KOMPAS MTS	NLB
CETIS	GG BLED	KOTO	NLB SKLADI
CGP CESTNO IN GRADBENO PODJETJE d.d. NOVO MESTO	GH HOLDING	KOVINOPLASTIKA LOŽ	NOVOLES
CIMOS	GORENJE	KOVINTRADE	PALOMA
CINKARNA CELJE	GORENJSKA BANKA	KRAŠKI ZIDAR	PBS
CM CELJE	GORENJSKI TISK	KRKA	PDP
CP KRANJ	GORIČANE	KS NALOŽBE	PEKO
CPG	GOSPODARSTVO RAST	KSDN	PERSPEKTIVA
CPM	GPG GROSUPLJE	LAMA	PERUTNINA PTUJ
DAIMOND	GRAND HOTEL UNION	LEK	PETROL
DARS	HELIOS	LEŠNINA	PIVOVARNA LAŠKO
DDC	HIT	LHB FRANKFURT	PIVOVARNA UNION
DELO	HIT ŠENTILJ	LISCA	PLAMA PUR
DELO PRODAJA	HOLDING LJUBLJANA	LJUBLJANSKA BORZA	PM & A FA
DEŽELNA BANKA SLOVENIJE	HOTEL LEV	LJUBLJANSKE MLEKARNE	POKOJNINSKA DRUŽBA A
DNEVNIK	HOTELI BERNARDIN	LOTERIJA SLOVENIJE	POM-INVEST
DOMEL	HSE	LUKA KOPER	POMURSKE MLEKARNE
	HYPO ALPE ADRIA BANK		

POŠTA SLOVENIJE	TE ŠOŠTANJ
POTEZA	TEHNOUNION
POTEZA SKUPINA	TELEKOM
POZAVAROVALNICA SAVA	TERME ČATEŽ
PREVENT	TERME MARIBOR
PRIMAT	TERME OLIMIA
PRIMORJE SGP	TOM
PRIMORSKI SKLADI	TOSAMA
PROBANKA	TRGOAVTO
PUBLIKUM INVESTICIJSKE STORITVE	TRIGLAV DZU
RADENSKA	TRIGLAV NALOŽBE
RAIFFEISEN BANK	TRIGLAV OSIGURANJE ZAGREB
REGAL	TRIGLAV ZDRAVSTVENA ZAVAROVALNICA
RUDIS	TRIMO
RUDNIK TRBOVLJE	UNIOR
RUDNIK VELENJE	VEČER
SALONIT	VEDELA
SALUS	VEGRAD
SANOLABOR	VGP
SAVA	VIATOR & VEKTOR
SAVSKE ELEKTRARNE	VIPA
SCT	VIPA HOLDING
SGP POMGRAD	VIZIJA HOLDING
SGP TEHNIK	VZAJEMNA
SID	ZAVAROVALNICA MARIBOR
SIJ	ZAVAROVALNICA TILIA
SKB BANKA	ZAVAROVALNICA TRIGLAV
SKUPINA PRVA	ZLATA MONETA 2
SKUPNA	ZVD
SLOVENIJALES	ZVON DVA HOLDING
SLOVENSKE ŽELEZNICE	ZVON ENA HOLDING
SNAGA	ZVON ENA ID
SOD	ŽITO
SOŠKE ELEKTRARNE	
SPLOŠNA PLOVBA	
STANOVANJSKI SKLAD	
STEKLARNA HRASTNIK	
STEKLARNA ROGAŠKA	
SUROVINA	
ŠPORTNA LOTERIJA	
TAB	
TALUM	
TE - TOL LJUBLJANA	

20 Imensko in pojmovno kazalo

Abanka, 145, 150, 152, 165, 166, 167, 169, 213, 214
 ABB, 87
 Adam, Frane, 4, 25, 60, 101, 102, 103, 104, 240, 241, 243, 252
 Adria Bank, 145, 160, 213
 Adriatic Slovenica, 145, 166, 194, 216
 Aerodrom Ljubljana, 114
 Alcatel, 87
 Allen, Michael Patrick, 22, 75, 240
 Alta Skupina, 169
 Alta, skupina, 160
 Althusser, Louis, 240
 AMRO, 72
 analiza socialnih omrežij, 19, 21, 28, 29, 36, 37, 54, 58, 59, 60, 65, 67, 136, 156, 157, 221, 228
 Ansell, Christopher K., 45, 235, 236, 240
 Areopagit, Dionizij, 58, 232, 247
 aristokracija, 84
 Arrighi, Giovanni, 235, 240
 Au, Kevin Y., 86, 251
 Avstrija, 45
 Autocommerce, 146, 213, 214
 Aver, Boštjan, 202
 Avstralija, 35
 Avstrija, 23, 45, 86, 134
 Axa, 88
 Bajda, Iztok, 185
 Bajuk, Andrej, 142, 176, 193
 Baker, George F., 37
 Baker, Wayne E., 19, 38, 240, 243
 Banka Celje, 114, 139, 155, 160, 165, 167, 169, 213, 214
 Banka Domžale, 213, 214
 Banka Koper, 150, 165, 166, 167
 Banka Slovenije, 196
 Barabasi, Albert-Lazslo, 59, 84, 85, 240
 Barbour, Jeffrey, 22, 66, 71, 73, 80, 242
 Barclays, 88
 Barley, Stephen R., 240
 Barnes, Roy C., 19, 79, 82, 240
 BASF, 87
 Batagelj, Vladimir, 27, 67, 133, 138, 189, 221, 244
 Battiston, Stefano, 88, 253
 Bauman, Zygmunt, 240
 Bavčar, Igor, 143, 146, 147, 148, 177, 179, 181, 182, 213, 217, 218
 Beaulieu, Daniel, 250
 Beck, Ulrich, 46, 240
 Beck-Gernsheim, Elizabeth, 46, 240
 Belgija, 86
 Bell, Daniel, 74
 Bencik, Dušan, 206
 Benetke, 30, 235
 Bergen, Andre, 196
 Berginc, Tomaž, 209
 Berkowitz, Stephen, 253
 Berle, Adolf A., 73
 Berločnik, Tomaž, 184, 185, 200, 202, 210
 Bernik, Ivan, 234, 240
 Best, Heinrich, 35
 Bešter, Helena, 174, 175, 176, 179, 190, 192, 213
 Beyer, Jürgen, 73, 74, 76, 253
 Bezjak, Branko, 206
 Bing, Ren, 86
 Bizjak, Goran, 174, 175, 190, 192, 213
 BMW, 87
 Bobinac, Franjo, 175, 213
 Bohinc, Rado, 65, 241
 Bohorič, Janez, 173, 175, 206, 209, 210, 213
 Bojc, Janez, 175, 179, 182, 196, 213
 Bonacich, Phillip, 137, 241
 Borak, Neven, 23
 Bosch, Reinoud, 241
 Boškovič, Zoran, 185, 202, 206, 209, 213
 Bottomore, Tom, 241
 Bourdieu, Pierre, 21, 24, 38, 39, 40, 41, 42, 47, 59, 91, 135, 241, 252
 Božič, Mateja, 179, 182
 Bozoki, Andras, 241
 BP, 87
 Bračun, Franc, 208, 210
 Brandeis, Louis, 37, 67, 68, 81, 140, 241
 Brankovič, Goran, 175, 190, 192, 213
 Braudel, Fernand, 30, 235, 241
 Brayshay, Mark, 81, 242
 Brazilija, 77
 Brce, Rudi, 192
Breiger, Ronald, 242
 Bremmer, Ian, 236, 242
 Brglez, Stane, 206, 213
 Brunner, Georg, 246
 Brvar, Zoran, 192
 Bukovec, Sonja, 192
 Bunting, David, 22, 66, 71, 73, 80, 136, 242, 249
 Burris, Val, 88, 89, 242
 Burt, Ronald S., 43, 61, 242
 Burton, Michael, 35, 52, 90, 242
 Čarman Poberaj, Simona, 179
 Carroll, William, 66, 87, 88, 242, 243
 Casino Portorož, 139, 155, 169, 213
 CBS Bank, 213
 Čeč, Dušan, 196, 213
 Čelar, Tadeja, 185

Čerin, Aleš, 206
 cerkvena hierarhija, 45
 Chandler, Alfred D., 73
 Chase Manhattan, 82
 Chevron, 85
 Chu, Johan S. G., 19, 23, 66, 83, 85, 116, 243
 ciklične povezave, 224
 Cinkarna Celje, 213, 214
 cirkulacija, 49, 132, 175, 208, 209, 217, 231, 234
 cirkulacija elit, 25, 26, 49, 97, 101, 102, 104, 105, 115, 130, 171
 Cleary, Mark, 81, 242
 Clinton, Bill, 85, 89
 Coleman, James, 41, 56, 243
 Comet, 114
 Cotar, Drago, 213
 Čuk, Gorazd, 147, 177, 178, 179, 213
 D.S.U., 152
 Dahl, Robert A., 34, 52, 243
 Dahrendorf, Ralf, 74, 243
 Daimler-Benz, 87
 Dakič, Jadranka, 202
 Damijan, Jože P., 24, 112, 113, 243
 Danska, 35
 Dars, 233
 Davis, Gerald F., 19, 23, 38, 66, 77, 82, 83, 84, 85, 89, 116, 134, 243, 244
 De Nooy, Wouter, 67, 133, 138, 156, 163, 189, 211, 221, 244
 Debeljak, Žiga, 178, 179, 182, 183, 184, 185, 200, 202
 Deere & co, 83
 Dejak, Bojan, 202
 Delo, 114, 128, 143
 Demb, Ada, 244
 Demos, 24, 105, 106, 110
 Demšar, Pavle, 213, 215
 Detiček, Jure, 213
 Deželak, Alojz, 213
 Deželna banka, 213, 214, 215
 Dietner, Karmen, 206, 208, 209
 Đilas, Milovan, 21, 244
 Dimc Perko, Mirjana, 180, 182
 Dnevnik, 128, 169
 Dobnikar, Roman, 183, 185
 Docx, Riet, 196
 Dogan, Mattei, 35, 244
 Dolanc, Stane, 234
 Dolinar, Matjaž, 208
 Dolinar, Miha, 210, 213
 Dolinar, Vera, 209
 Domadenik, Polona, 26, 135, 239, 244
 Domel, 213, 214, 215
 Domhoff, William G., 34, 50, 69, 244
 Dooley, Peter, 22, 68, 71, 75, 244
 Doreian, Patrick, 244
 Dremelj, Polona, 244
 Drnovšek, Janez, 111, 114, 142
 Droga, 114, 130, 145, 150, 155
 družbena struktura, 22, 55, 57, 62
 Duh, Ivanka, 199
 Durkheim, Emile, 42
 DZS, 166, 213, 214, 224
 Eberlinc, Marjan, 210
 ekonomska elita, 18, 21, 22, 23, 24, 26, 27, 29, 30, 40, 48, 59, 69, 70, 77, 81, 82, 84, 96, 103, 105, 106, 108, 110, 115, 119, 120, 123, 125, 126, 128, 129, 130, 131, 132, 134, 138, 170, 173, 176, 177, 194, 203, 204, 211, 214, 215, 217, 218, 226, 227, 228, 231, 233, 234, 235, 238, 239, 254
 ekonomski kapital, 34, 39, 40, 41, 44, 48, 50, 52, 94, 95, 125, 135, 136, 170, 188, 200, 237, 238
 Elan, 152, 200, 213, 214
 Elan Skupina, 152
 Eles, 233
 Eli Lilly & co, 83
 Elias, Norbert, 250
 elita, 31
 elita moči, 34, 50, 68, 78
 elitistična paradigma, 21, 28, 33, 36, 38
 Emona Obala Koper, 114
 energetika, 147, 164, 168, 199
 Engels, Friderich, 20, 142, 244, 248, 249
 Eržen, Borut, 179, 182
 Etol, 213, 224
 Etzion, Dror, 244
 Etzioni-Halevy, Eva, 36, 244
 Eyal, Gil, 24, 38, 51, 93, 94, 95, 245
 Factor banka, 213, 214
 Farazmand, Ali, 245
 Faust, Katherine, 137, 245
 Fennema, Meindert, 66, 68, 84, 87, 88, 242, 243, 245, 246
 Ferko, Robert, 210
 Ferligoj, Anuška, 244
 Ferme, Ivan, 213
 fevdalizem, 46
 Filipič, Peter, 203, 204, 206, 207, 208, 209, 210, 213
 finančna oligarhija, 37, 66, 67, 138, 144
 finančne družbe, 164, 165, 168, 170, 211, 214
 finančni kapital, 23, 37, 41, 66, 68, 86
 Finetol, 152, 224
 Fink, Tatjana, 185
 Finska, 23, 86

Firenze, 30, 45, 235, 236
 Flis, Andrej, 213
 Florquin, Francois Louise, 196
 Forum 21, 146, 148, 214, 217, 232
 Fossemalle, Anne, 196
 Fotona, 166, 169
 Foucault, Michel, 58, 245
 Francija, 35, 86
 Freeman, Linton, 58, 65, 245
 Freeman, Linton C., 137, 138, 245
 Frentzel-Zagorska, Janina, 246
 Funda, Jože, 206
 Gaberščik, Boris, 193, 196, 199
 Galuf, Lovrencij, 185
 Gantar, Matjaž, 194, 196, 197, 213
 Gargiulo, Martin, 245
 Genova, 30, 235
 Geodetski zavod, 145, 213, 214, 215
 Geoplin, 152, 224
 Giddens, Anthony, 135, 245
 Glasberg, Davida Silfen, 245
 Glattfelder, James B., 253
 Globočnik, Mojca, 210
 Gogel, Robert, 78, 247
 Golob Matzele, Matej, 179
 Golob, Urban, 185, 202
 Golubič, Miroslav, 175, 176, 179, 182, 213
 Gomišček, Gregor, 197, 199
 Gorenje, 99, 114, 139, 142, 145, 150, 155, 165, 166, 167, 180, 213, 214
 Gorenjska banka, 152, 160, 168, 213, 214
 Gračner, Zoran, 185
 Grand Hotel Union, 145, 213, 214
 Granovetter, Mark, 60, 61, 62, 245
 Grattfelder, James B., 88
 Green, Milford B., 250
 Gregorčič, Radoš, 192
 Gregorič, Aleksandra, 24, 112, 113, 243
 Greve, Henrich R., 243
 Grobelnik, Lojze, 204, 206, 210, 213
 Grobelnik, Marko, 244
 Grošelj, Janez, 185
 Grum, Andraž, 210
 Guangdong, 86, 241
 Gubanec, Mateja, 208, 210
 Gulati, Ranjay, 245
 Gunther, Richard, 35, 52, 242, 246
 GZS, 215, 217, 232
 Hall, Peter A, 236
 Hall, Peter A., 23, 73, 86, 246
 Hankiss, Elmer, 24, 51, 92, 93, 246
 Hauc, Aleš, 199
 Hazabent, Andrej, 175, 176, 178, 179, 182, 213
 Heemskerk, Eelke M., 66, 84, 87, 88, 243, 246
 Helios, 139, 145, 150, 155, 213, 214, 223
 Herič Lovšin, Mateja, 175
 Herič, Boštjan, 210
 Herman. Edward S., 246
 hierarhija, 57, 232
 Higley, John, 25, 32, 35, 36, 37, 48, 52, 54, 58, 63, 90, 221, 242, 244, 246
 Hilferding, Rudolf, 37, 66, 140, 247
 Hit, 169, 213
 Hobbes, Thomas, 22, 55, 247
 Hobson, John, 58, 65, 66
 Hoffman-Lange, Ursula, 58, 63
 Hohnjec, Zlatko Vili, 208, 209
 Hojnik, Albin, 213
 Hollingsworth, Rogers, 19, 247
 Höpner, Martin, 247
 Hoteli Bernardin, 145
 Hoteli Morje, 213, 214
 Hoteli Palace, 213, 214
 HSE, 152, 156, 166, 169, 224, 233, 238
 Hudobivnik, Gregor, 208, 209, 210
 Hummell, Hans J., 250
 Hustič, Igor, 199
 IBM, 83, 87
 IEDC, 139, 150, 152, 155, 165, 166, 176
 Igljč, Hajdeja, 26, 29, 101, 103, 104, 247
 Infond DZU, 213, 216
 Infond Holding, 145, 151, 166
 informacijski kapital, 39, 40, 46, 48, 52, 125
 Intereuropa, 114, 152, 165, 169
 Iskra Avtoelektrika, 139, 155, 169
 Iskra, Alenka, 209
 Istrabenz, 114, 139, 142, 143, 144, 145, 147, 148, 149, 150, 151, 152, 155, 160, 164, 165, 166, 167, 168, 169, 213, 214, 215, 217, 224, 228, 229
 Italija, 86
 Ivanjko, Šime, 65, 241
 Ivanušič, Zvonko, 178, 179, 182, 192, 196, 213
 J.P. Morgan, 82
 J.P. Morgan Chase, 82
 Jackson, Matthew O., 247
 Jadran Sežana, 166, 167
 Jakhel Dergan, Olga, 179, 213, 217, 218
 Jambreč, Pater, 141, 142, 156, 157, 159, 247
 Jamnik, Borut, 174, 175, 185, 190, 192, 213, 218, 221
 Janković, Zoran, 206, 213
 Janša, Janez, 129, 141, 142, 143, 146, 148, 234, 235, 238
 Janša, Matjaž, 199
 Jašovič, Božo, 151, 202

Jeidels, Otto, 66, 140
 Jelenec, Žiga, 213
 Jereb, Radovan, 208, 209, 210
 Jerman, Tamara, 185
 Ješovnik, Peter, 182
 Jevšenak, Milan, 202
 Jordan, Vernon, 84, 85
 JPMorgan Chase, 88
 Južna Afrika, 65, 66
 Južna, Dari, 160, 185, 200, 202
 Kač, Niko, 208, 209, 213, 223
 Kad, 24, 138, 139, 167
 Kad, Kapitalska družba, 112, 114, 139, 140,
 143, 144, 145, 148, 149, 150, 152, 155, 160,
 165, 166, 167, 169, 190, 193, 213, 224, 225,
 226, 227, 228, 230
 Kadushin, Charles, 58, 63, 246
 Kaluža, Mirko, 174, 175, 176, 179, 192, 202,
 213
 Kanada, 88
 kapital fizične sile, 39, 50, 52
 Kardelj, Edvard, 98
 Kastelic, Janko, 174, 175, 182, 202, 206, 213
 Kavčič, Zlatko, 179, 182, 213
 Kavtičnik, Jani, 193, 196, 199
 KBM Infond, 213
 KD Group, 137, 145, 150, 160, 166, 167, 194,
 197, 213, 214, 216
 KDD, 165, 167
 Kenda, Srečko, 213
 Kentor, Jeffrey, 247
 Kert-Kos, Mojca, 185
 King, Lawrence Peter, 247
 Kitajska, 86
 Kitek, Boris, 199
 Knežević, Milan, 196, 213, 215
 Knoke, David, 59, 247
 Kocbek, Marijan, 247
 Kocič, Andrej, 199, 216
 Kocijan, Oskar, 193, 196, 199
 Kocijančič, Gorazd, 58, 232, 247
 Kocjan, Tim, 206, 208, 209
 Kocutar, Vitomir, 202
 Koenig, Thomas, 78, 247, 250
 Kokoravec, Vojko, 213
 Kokot, Aleksander, 192
 Kolinska, 114, 130, 139, 145, 150, 155, 165,
 213, 214
 Kompas MTS, 114
 komunistična partija, 45, 46, 92, 93, 94, 95,
 142
 komunizem, 93
 konsenzualna elita, 25
 koordinirani tržni model kapitalizma, 23
 Kordež, Bine, 213
 Korelič, Bruno, 185, 200, 202
 Korsika, Bojan, 148, 182
 Korže, Uroš, 109
 Kosmina, Janko, 148, 182
 Kovač, Boža, 192
 Kovač, Sonja, 192
 Kovačič, Marijan, 199
 Kovačič, Matjaž, 213, 215, 218
 Kovačič, Miloš, 206, 213
 Kozmus, Jože, 208
 Kramar, Marjan, 179, 190, 192, 193, 194, 196,
 209, 213, 217, 218
 Kramberger, Anton, 5, 25, 101, 103, 105, 248
 Kranjc, Jože, 206
 Krempel, Lothar, 247
 krepko povezane komponente, 221, 223, 238
 kriminal belih obratnikov, 77
 Krka, 114, 139, 142, 155, 157, 213, 214
 Krušič, Darko, 199
 Kryžanowski, Marko, 182
 Kučan, Milan, 146, 214
 Kučiš, Mladen, 208
 Kuharič, Borut, 210
 Kuklinski, James H., 59, 247
 kulturni kapital, 21, 24, 39, 40, 44, 47, 51, 93,
 94, 96, 98
 Kuntarič, Tomaž, 173, 174, 175, 180, 182,
 184, 185, 199, 200, 202, 213
 Kušar, Igor, 174, 175, 190, 192, 213
 Kušar, Janez, 24, 112, 113, 114, 251
 Lane, David, 251
 Lavrič, Žiga, 196
 LB Maksima, 139, 145, 155, 165, 176, 216
 LDS, 106, 129, 147, 148, 151, 172, 173, 177,
 181, 193, 200, 214, 218, 227, 232, 233
 Leban, Jožko, 175, 182
 Lenče, Viktor, 213
 Lengyel, György, 25, 48, 246, 251
 Lenič, Jože, 190, 192, 193, 206, 213, 216
 Lenin, Vladimir Ilič, 37, 66, 68, 140, 248
 Leskovar, Davorin, 202
 Lesnik, Edvard, 213
 Lešnik, Zoran, 199
 Levine, Joel H., 58, 248
 Lévi-Strauss, Claude, 56, 248
 Lewinsky, Monica, 85
 LHB Frankfurt, 139, 145, 155, 165, 166, 167,
 181, 213
 liberalni tržni model kapitalizma, 23
 Lin, Nan, 41, 43, 248
 Linhart, Božo, 213
 Lions, združenje, 214
 Lipovšek, Bogdan, 213

Ljubljanska borza, 145, 166, 167
 Ljubljanske mlekarne, 152
 Lojo, Enes, 208
 Lotrič, Janez, 175, 213
 Lozar, Tatjana, 182, 185, 210
 Luka Koper, 114, 142, 157, 167, 233
 ilustracija, 25
 Madžarska, 25, 90, 103, 104
 Majzelj, Anton, 175
 Maksima Holding, 145, 150, 213, 214
 Mann, Michael, 4, 22, 56, 57, 248
 Marathon Oil, 83
 Marin, Danilo, 197, 199
 Marinič, Milan, 179, 213
 Marinšek, Igor, 179, 196
 Mariolis, Peter, 72
 Marx, Karl, 20, 22, 31, 36, 38, 39, 50, 53, 55,
 79, 108, 142, 244, 248, 249
 Mayorova, Olga, 250
 McDonald's, 83, 85
 Means, Gardiner, 73
 Medici, družina, 45, 235
 Medved, Darko, 175
 Mehika, 77
 Mencinger, Jože, 24, 109, 110, 113, 114, 249
 mera središčnosti glede na dostopnost, 137,
 138, 163, 189
 mera središčnosti glede na lastni vektor, 137
 mera središčnosti glede na vmesnost, 137, 163
 Mercator, 114, 139, 142, 143, 144, 145, 148,
 150, 152, 155, 165, 166, 169, 182, 213, 214,
 215, 228, 229
 Merkur, 114, 139, 145, 150, 155, 165, 213,
 214
 Mervar, Aleksander, 200, 202
 Mesarič, Črt, 213
 Mičkovič, Slaven, 192
 Mihatovič, Vera, 213
 Mihevc, Damjan, 148, 179, 180, 182, 197, 199,
 218
 Milgram, Stanley, 59, 134, 249
 Mills, Charles Wright, 21, 34, 37, 50, 52, 53,
 58, 68, 69, 78, 85, 244, 249
 Milošević, Slobodan, 51
 Mintz, Beth, 19, 22, 72, 81, 116, 125, 249
 Minzt, Beth, 81
 Mirnik, Ivan, 175
 Mizruchi, Mark M., 36, 37, 73, 74, 76, 78, 79,
 82, 136, 242, 249, 250
 Mizruchi, Mark S., 19, 23
 Mladinska knjiga Založba, 167, 169
 Mlakar Kukovič, Roza, 192
 Mlinotest, 114, 139, 145, 155, 166, 167
 Mobitel, 233
 Močan, Marko, 209
 Moja naložba, 160, 204, 213, 214
 Mokken, Robert, 5, 22, 72, 116, 250
 Mokrovič, Borut, 206, 213
 Moody, James, 250
 Moore, Gwen, 58, 63, 246, 250
 Moreno, Jacob Levy, 36
 Mosca, Gaetano, 21, 33, 34, 35, 52, 250
 Može, Vinko, 206
 Možina, Janez, 206, 208
 Mrvar, Andrej, 27, 29, 67, 133, 138, 156, 163,
 189, 211, 214, 216, 221, 244
 Müller, Karl, 19, 247
 Musacchio, Aldo, 76, 77, 250
 Nabergoj, David, 206, 208, 210
 Naberšnik, Drago, 208
 Narat, Matej, 213
 Nemčija, 23, 35, 66, 76, 86, 134
 Nemeč, Aleš, 213
 Neubauer, Franz-Friedrich, 244
 New Deal, 68, 79
 NFD, 150, 152, 155, 160, 165, 167, 200, 213,
 214, 215, 216, 224
 NFD DZU, 155, 165
 NFD Holding, 152, 167, 213
 Nizozemska, 23, 72, 84, 86
 NKBM, 113, 114, 139, 150, 152, 155, 165,
 166, 167, 169, 211, 213, 214, 215, 216, 218
 NLB, 113, 114, 139, 140, 143, 145, 146, 149,
 150, 151, 152, 155, 160, 165, 166, 167, 168,
 169, 173, 174, 175, 176, 178, 179, 181, 190,
 192, 193, 194, 196, 213, 214, 215, 216, 217,
 221, 226, 227, 228, 230, 233
 nomenklatura, 24, 45, 46, 48, 51, 59, 93, 94,
 95, 101, 102, 105
 Norveška, 35
 notranji krog omrežja ekonomske elite, 22, 50,
 69, 70, 78, 79, 83, 156, 211, 217, 218, 219,
 231, 232
 Novak, Dušan, 213
 Novartis, 87
 NSi, 148, 153, 180, 181, 197, 218, 226, 232
 O'Hagan, Sean B., 250
 Obersnel, Jože, 185
 oblike kapitala, 39, 52, 241
 old boys network, 59, 76, 95, 146
 Omerza, Igor, 192
 omrežje ekonomske elite, 18, 21, 22, 23, 29,
 30, 42, 50, 60, 62, 69, 70, 79, 85, 108, 114,
 123, 126, 130, 131, 140, 170, 174, 175, 176,
 180, 199, 204, 209, 211, 217, 218, 222, 226,
 228, 230, 231, 232, 233, 234, 238
 Osolnik Videmšek, Mojca, 173, 175, 190, 192,
 193, 213, 221

oviranje konkurence, 74
 Padgett, John F., 45, 235, 236, 240
 Pahor, Borut, 129
 Pahor, Marko, 29
 Pajek, 27, 128, 244
 Pakulski, Jan, 32, 35, 36, 37, 52, 54, 246
 Paloma, 165
 Panoptikon, 58
 Pareto, Vilfredo, 21, 33, 34, 49, 52, 250
 Pataky, Luka, 244
 Pavček, Zdenko, 209
 Pavlica, Miloš, 192
 PBS, 213
 PDP, 151, 152, 169, 184, 199
 Peng, Mike W., 251
 Penko, Alojz, 196
 Perčič, Vinko, 210, 213
 Perger, Mateja, 197, 199
 Pernek, Franc, 192, 196, 199
 Perspektiva, 152, 160
 Perutnina Ptuj, 166
 Pešec, Miloš, 209
 Pesjak, Boris, 213
 Petan, Bojan, 173, 175, 182, 213, 224
 Peterle, Lojze, 109, 114
 Peternelj, Henrik, 213
 Petrol, 114, 139, 142, 149, 150, 151, 152, 155,
 160, 165, 166, 167, 168, 169, 184, 213, 214,
 224, 228, 229
 Philips, 72, 87
 Pickles, John, 101, 251
 piramida, 57, 58
 Pirc, Antonija, 210, 213
 Pirkmajer, Edo, 179, 193, 196, 199
 Pišek, Drago, 213
 Pivovarna Laško, 114, 139, 143, 144, 145,
 146, 147, 150, 151, 152, 155, 165, 166, 167,
 169, 176, 177, 178, 200, 213, 214, 217, 227,
 228, 229, 235
 Pivovarna Union, 145, 165
 Plahuta, Marko, 213
 Planinšec, Marko, 213
 Počivavšek, Zdravko, 208, 209
 Podgorelec, Alfonz, 213
 Podpečan, Milan, 180, 182, 197, 199, 226
 Pokojninska družba A, 139, 145, 150, 155,
 160, 165, 166, 167, 168, 169, 203, 213, 214,
 228, 230
 pokojninske družbe, 164, 180, 203, 204, 214
 politična elita, 24, 25, 50, 51, 93, 97, 103, 104,
 105, 109, 148, 226
 politični kapital, 24, 39, 45, 51, 52, 93, 94, 95
 polje blagovne produkcije, 48, 50, 59, 170
 polje družbene regulacije in državne
 redistribucije, 45, 48, 50, 52, 57, 59, 95
 Poljska, 25, 103, 104
 pomladne stranke, 105
 Pošta Slovenije, 213, 214
 postkomunizem, 51, 54, 93, 94
 Poteza, 160
 Poulantzas, Nicos, 251
 povezane gospodarske družbe, 27, 28, 126,
 133, 134, 135, 136, 139, 143, 145, 150, 152,
 157, 158, 159, 160, 170, 187, 203, 211, 226,
 227, 228, 229
 povezani direktorji, 22, 23, 27, 28, 37, 45, 46,
 48, 50, 51, 60, 65, 66, 67, 68, 69, 70, 71, 72,
 73, 74, 75, 76, 77, 78, 79, 80, 81, 82, 83, 84,
 85, 86, 87, 88, 89, 116, 117, 121, 122, 125,
 135, 136, 140, 147, 160, 170, 171, 172, 174,
 176, 177, 182, 183, 188, 193, 197, 203, 211,
 222, 230
 Pozavarovalnica Sava, 139, 145, 150, 152,
 155, 166, 168, 169, 214
 Prašnikar, Janez, 24, 26, 112, 113, 135, 243,
 244
 Pratt, Sereno S., 66, 140
 Praznik, Zdravko, 192
 Prebil, Andrej, 185, 210
 Predalič, Božo, 148, 182
 Prelec, Marjan, 213
 Premrn, Franc, 185, 202
 Primorski skladi, 167
 Primožič, Klavdija, 202
 Prinčič, Jože, 23, 96, 97, 98, 99, 100, 251
 privatizacija, 23, 24, 25, 26, 51, 90, 93, 108,
 109, 110, 111, 112, 113, 114, 115, 140
 Probanka, 150, 166, 167, 169
 Procter & Gamble, 83
 Pucko, Ciril, 193, 196, 199
 Pujo, Arsene, 67
 Purg, Danica, 206, 208, 209
 Putman, Robert D., 41
 Racman, Sergej, 196
 Radcliffe-Brown, Alfred Reginald, 4, 22, 55,
 56, 251
 Rajtmajer, Bojan, 210
 Rakovec, Matjaž, 210
 razred, 31
 razredna paradigma, 21, 31
 razredni boj, 39, 49
 Read, Ian, 76, 250
 Repe, Božo, 23, 105, 234, 251
 reprodukcija elit, 25, 26, 34, 57, 93, 101, 102,
 103, 104, 110, 115, 130, 131, 132, 171, 234
 Resman, Miha, 182, 185
 Rigelnik, Herman, 213, 217, 218

Rijavec, Cvetana, 185
 Ritter, Emily R., 19, 79, 82, 240
 Rizman, Martin Rudolf, 24, 25, 51, 101, 109, 251
 Rojec, Matija, 24, 112, 113, 114, 251
 Rojnik, Franc, 209
 Rotar, Tomaž, 182
 Rotary, združenje, 214
 Rotnik, Uroš, 200, 202
 Rus, Andrej, 24, 26, 29, 99, 100, 101, 103, 104, 106, 108, 109, 110, 111, 247, 251
 Rus, Marko, 196
 Sachs, Jeffrey, 109, 110
 Sagadin, Anton, 192, 196
 Salonit, 165
 Šanghaj, 86
 Sapinski, Jean Philippe, 242
 Šarabon, Matjaž, 206, 213
 Sartori, Giovanni, 62, 63, 171, 251
 Sava, 114, 138, 139, 145, 149, 150, 152, 155, 160, 164, 165, 166, 167, 169, 174, 178, 181, 182, 192, 213, 214, 216, 224, 228, 229, 233
 Schwartz, Michael, 19, 22, 37, 72, 81, 116, 125, 245, 249
 Scott, John, 70, 71, 72, 86, 127, 251, 252
 SD, socialni demokrati, 183, 200, 215, 232
 SDS, 129, 141, 143, 148, 176, 177, 180, 181, 193, 197, 226, 232, 238
 Selšek, Cvetka, 185
 Selwood, John, 81, 242
 SID, 213
 Sik, Endre, 91, 92, 252
 Silfen, Davita, 245
 simbolni kapital, 39, 41, 52, 96, 170
 Simmel, Georg, 4, 22, 55, 252
 Simoneti, Marko, 109, 112, 119, 208, 252
 Šimonka, Tibor, 185, 213, 215
 Škerlep, Andrej, 47, 252
 Skimar, 213, 214
 Skupina Prva, 152, 169
 Skupna, 139, 143, 145, 150, 152, 155, 160, 165, 166, 167, 168, 169, 178, 180, 213, 214, 228, 230
 Slavinec, Uroš, 173, 175, 190, 192, 193, 213, 223
 Slovenijales, 99, 213, 214
 Slovenske železarne, 213, 214, 215
 Slovenske železnice, 151, 152, 224
 SLS, 178, 181, 197, 215, 233
 SME Union, 176, 178, 180, 232
 Smith, Adam, 36, 60, 252
 Smrkolj, Ciril, 192
 Šnuderl, Boris Tomaž, 206, 209, 210
 Sobieraj, Sarah, 250
 socializem, 46, 90, 102
 socialni kapital, 27, 39, 41, 42, 43, 44, 45, 47, 48, 50, 51, 52, 91, 93, 136, 158, 171, 188, 235, 243
 Sod, 24, 138, 139, 143
 Sod, Slovenska odškodninska družba, 112, 114, 139, 140, 143, 144, 145, 150, 152, 155, 160, 165, 166, 167, 168, 169, 182, 190, 224, 226, 227, 228, 230
 Sonquist, John, 78, 247
 Soskice, David, 23, 73, 86, 236, 246
 središčnost glede na vmesnost, 162
 Šrot, Boško, 143, 151, 179, 208, 209, 217
 Stanič, Jože, 175, 213
 Staniszkis, Jadwiga, 24, 51, 92, 93, 252
 Staples, Clifford, 252
 Starina Kosem, Andrijana, 143, 149, 177, 178, 179, 193, 194, 195, 196, 197, 199, 200, 226, 235
 Stark, David, 90, 91, 252
 Steen, Anton, 92, 252
 Stewart, David W., 252
 Štihec, Anton, 193, 196, 199
 Stokman, Frans, 5, 22, 23, 72, 73, 85, 86, 116, 134, 250, 251, 252
 Strajnar, Franci, 200, 202
 strukturna luknja, 43
 Šubic, Miran, 175, 179, 182
 Sušinski, Kristjan, 179, 182
 Sutherland, Edwin H., 77, 253
 Svetelšek, Aleksander, 151, 185, 200, 202, 210
 Švica, 86
 Szelényi, Ivan, 24, 25, 38, 51, 93, 94, 101, 102, 105, 245, 247, 253
 Szelényi, Szonja, 25, 93, 101, 102, 253
 tehnokracija, 23, 24, 48, 51, 93, 94, 98
 Telekom, 156, 157, 159, 233, 238
 teorija grafov, 116
 teorija političnega kapitalizma, 24, 51, 94
 Terme Čatež, 114, 139, 145, 150, 155, 164, 165, 166, 167, 213, 214
 Terme Olimia, 152, 169
 TEŠ, 200
 Tholen, Jochen, 251
 Tokes, Rudolf L., 246
 Tomažič, Branko, 175, 192, 213
 Tomin Vučkovič, Mateja, 202
 Tomplak, Andrej, 185, 202
 Tomšič, Matevž, 25, 101, 103, 240, 253
 Tönnies, Ferdinand, 61, 253
 Toplak, Tomaž, 143, 148, 176, 177, 179, 180, 182, 193, 196, 197, 199, 200, 226
 Toplek, Danilo, 185
 Townsley, Eleanor, 24, 38, 51, 93, 94, 95, 245

tranzicija, 90, 101
 Travers, Jeffrey, 59, 249
 Treven, Mateja, 213
 Triglav DZU, 139, 150, 155, 174, 180, 213, 214, 216
 Triglav Naložbe, 150, 167, 180
 Triglav Steber 1, 139, 155, 174
 Triglav, finančna družba, 213
 Trilateralna komisija, 88
 Trimo, 169
 Trop, Bogdan, 202
 Trošt, Niko, 213
 Tufek, Tadej, 175, 213, 223
 Turnšek, Tone, 144, 148, 179, 182, 206, 213
 Uršič, Aljoša, 204, 206, 208, 209, 213
 Useem, Michael, 50, 58, 69, 70, 76, 85, 156, 211, 253
 Ustava Socialistične federativne republike Jugoslavije, 46
 Vahčič, Aleš, 196
 Valant, Stanislav, 175, 202, 213, 215
 Vehovar, Vasja, 5, 25, 101, 103, 248
 Vehovec, Matjaž, 209
 Velika Britanija, 65, 69, 76, 81, 86, 134
 Velkavrh, Peter, 206, 213
 Vengust, Marjan, 208
 Veselinovič, Draško, 151, 227
 Vitali, Stefania, 88, 253
 Vizija, 160
 Vizija Holding, 152
 vladajoči razred, 22, 41, 50, 53, 74
 Vodnik, Rok, 185
 Vojnič, Čedomil, 208, 209
 Vresk, Marko, 213
 Vukovič Kačar, Aleksandra, 175
 Vuser, Darko, 199
 Wall Street, 37, 66
 Wall Street Journal, 78
 Wallerstein, Immanuel, 58, 253
 Wang, Denis Y.L., 251
 Wasilewski, Jacek, 246
 Wasseur, Frans W., 23, 73, 85, 86, 134, 252
 Weber, Max, 31, 32, 50, 53, 253
 Weilmann, Peter R., 246
 Wellman, Barry, 91, 92, 252, 253
 Wells Fargo, 85
 Wesolowski, Wlodzimierz, 246
 White, Douglas R., 250
 Whitt, J. Allen, 250
 Windolf, Paul, 73, 74, 76, 253
 Wittfogel, Karl A., 253
 Wolf, Eric Robert, 253
 Wolinsky, Asher, 247
 World Economic Forum, 88
 Yes, združenje, 233
 Yoo, Mina, 19, 38, 82, 83, 84
 Žagar, Iva, 210
 Zajc, Katarina, 253
 Žajdela, Aleš, 208, 209, 210
 Zajec, Igor, 202
 Zakon o gospodarskih družbah, 65, 106, 117, 118, 119, 120, 134, 247, 253, 254
 Zakon o podjetjih, 108
 Zakon o sodelovanju delavcev pri upravljanju, 254
 Zakrajšek, Boris, 209, 213
 Zanoški, Zdenko, 202
 Zares, stranka, 151, 200
 Zavarovalnica Adriatic, 213
 Zavarovalnica Maribor, 213, 214
 Zavarovalnica Slovenica, 213
 Zavarovalnica Triglav, 113, 138, 139, 140, 143, 145, 149, 150, 151, 152, 155, 160, 165, 166, 167, 168, 169, 176, 190, 213, 214, 226, 227, 228, 230, 233
 Zavrl, Rudi, 206, 208, 209, 213, 215
 Završnik, Boris, 179, 182, 213
 ZDA, 23, 35, 37, 66, 67, 73, 85, 86, 87, 88, 134
 Zdolšek, Simon, 178, 179, 182, 223
 Žerdin, Ali, 29, 51, 214, 216, 254
 Žerjav, Radovan, 197, 199
 Ziegler, Rolf, 251
 Žito, 114, 139, 150, 155, 213, 214
 Žlender, Nada, 199
 Žnidar, Ljubo, 196, 199
 Žnidaršič Kranjc, Alenka, 204, 206, 208, 209, 210
 Zorko, Dušan, 208, 209, 210
 Zupan, Alojz, 192
 Zvon Ena Holding, 150, 167

